

PERSONALITETE MADHËSHTORE

Osman Nuri TOPBASH

Shkodër / 2021

TITULLI ORIGINAL
ËBRET IËIKLARI

PËRKTHEU
Albert Halili

REDAKTOI
Nexhat Gjuzi

FAQOSJA
Bledar Xama

BOTIMI I
Prill 2021, Shkodër

PROGRESI BOTIME
Sheshi “2 Prilli”, Rr: Studenti
Shkodër, Shqipëri
Mob: +355 67 340 6182

PERSONALITETE MADHËSHTORE

Osman Nuri Topbash

Allahu i Madhëruar urdhëron:

“Allahu u ka premtuar atyre prej jush, që besojnë dhe që bëjnë vepra të mira, se do t’i bëjë mëkëmbës në Tokë, ashtu si i ka bërë ata para tyre dhe që do t’ua forcojë fenë e tyre, me të cilën Ai është i kënaqur dhe që frikën do t’ua shndërrojë në siguri. Le të më adhurojnë Mua e të mos Më shoqërojnë asgjë (në adhurim)...” (Nur, 55.)

“Ju jeni populli më i mirë i dalë për njerëzimin: (sepse) ju urdhëroni që të bëhen vepra të mira, i ndaloni të këqijat dhe besoni Allahun...” (Al-i Imran,

110.)

I Dërguari i Allahut ﷺ, ka thënë:

“Sundimtari (i cili e lartëson fjalën e Allahut dhe mban drejtësi) është hija e Allahut mbi tokë. Njerëzit e dobët mbështeten te ai dhe të sajë të tij, të vuajturit dhe të shtypurit marrin të drejtat e tyre nga të padrejtët dhe fajtorët. Atë i cili e ndihmon (materialisht dhe shpirtërisht) një sundimtar të tillë në këtë botë, Allahu e ndihmon atë në ditën e kiametit!” (Fejdul-Kadir, 4, 143.)

Ndërsa Omeri ؓ, thotë:

“Drejtësia është themeli i sundimit!”

PREZANTIM

Një nga dhuratat më të mëdha hyjnore, është aftësia për të besuar dhe botëkuptimi i duhur që do ta ushqejë atë aftësi, sepse kjo aftësi do të realizohet mbi boshtin e qëllimit themelor të krijimit, siç është takimi me Allahun.

Kjo vepër e cila trajton personalitetet e zgjedhura historike që kanë shfaqur prirje dhe veçori të larta të natyrës së pastër që prej fëmijërisë së tyre, nuk është thjesht një “përmbledhje biografish”. Me anë të heronjve që autori ka përmbledhur në këtë vepër, synon t’u ofrojë lexuesve shembuj frymëzues dhe udhëzues në rrugën drejt takimit me Zotin. Autori, edhe më herët i është prezantuar publikut me gjashtë vepra të tjera të rëndësishme. Kështu, edhe pse në këtë vepër, që i shtohet atyre veprave të çmuara ku ngjarjet analizohen në aspektin mistik, janë trajtuar disa personalitete njerëzore, ai i ka mbetur besnik perspektivës mistike, duke theksuar më tepër aspektin shpirtëror të personazheve të tij. Mbi të gjitha autori ka pasqyruar horizontin e botëkuptimit të lidhur pas vlerave Islame nëpërmjet personaliteteve që janë pjesë e historisë, shkencë të cilën personalisht kam gjysmë shekulli që e studioj. Por prapë e theksoj se kjo vepër nuk është një përmbledhje biografike. Gjatë gjithë historisë njerëzore, Allahu i Madhëruar ka zgjedhur disa personalitete të veçantë, të cilët kanë ushqyer

qëllimin e përmbushjes së nevojës së udhëzimit të njerëzimit në hapat e profetëve që Ai ka dërguar më parë.

Në këtë vepër, janë trajtuar shkaqet themelore të fitoreve në periudhat që këta personalitete, e për rrjedhojë populli ynë ka arritur në rrugën e Allahut dhe se bënë e mposhtjes dhe rrënimit tonë pasi devijuam nga Islami. Po ashtu, është për tu vlerësuar shumë edhe fakti që autori ka arritur të pastrojë personalitetet e larta të historisë sonë si Sulltan Abdulazizi dhe Sulltan Abdulhamidi i 2, të cilët kanë mbetur në mjegullën e propagandave negative dhe njëmijenjë shpifjeve dhe gënjeshtreve. Pra, është një sukses shumë i madh që autori ka arritur të nxjerrë në pah identitetin e vërtetë të këtyre personaliteteve të nderuara, pa u ndikuar nga asnjë lloj propagande negative.

Për këtë arsye, unë e përgëzoj atë nga zemra me një ndjenjë zilie dhe i lutem Allahut që t'i japë kësaj vepre fatin për të qenë një udhëzues i vazhdueshëm për rininë tonë në të ardhmen.

Suksesi është prej Allahut!

Kadir MISIROGLU

11 Shtator 1998

Çengelkoj

PARAFJALË

Falënderimet e pafundme i takojnë Allahut të Madhëruar, i Cili na nderoi me mirësinë e besimit!

Përsëndetjet më të përzemërta i takojnë Profeti ﷺ, i cili u bë shkak i shpëtimit të njerëzimit nga errësira, duke përhapur dritën hyjnore!

Popujt dhe kombet i japin vazhdimësi vitalitetit të tyre në skenën e historisë në sajë të elementëve të vetëdijshmërisë besimore-fetare, gjuhësore dhe historike. Feja, është përmbledhje e ligjeve hyjnore që rregullon jetën njerëzore mes djepit dhe varrit, duke e përgatitur njeriun për lumturinë e ahiretit; gjuha është mjeti shprehës i drejtësisë dhe i të vërtetave të parashtruara nga besimi dhe feja; kurse historia është një pishtar i cili, me anë të evidentimit dhe analizës së shkaqeve dhe rezultateve të përjetuara nga njerëzimi në kornizën e këtyre dy elementëve, u ndriçon popujve dhe kombeve rrugët e tyre vetjake... Nga ky këndvështrim, në këtë vepër që e shkruam duke mbajtur parasysh të vërtetën se këta tre elementë nuk mund të ndahen nga njëri-tjetri, u përpoqëm që, me pretekstin e përshkrimit të jetës dhe veprës së personaliteteve monumentalë të historisë sonë, t'u shpalosim lexuesve tanë të nderuar një sërë shembujsh domethënës dhe urtësish.

T'i dalësh për zot denjësisht trashëgimisë besimore-fetare, gjuhësore, historike e kulturore si amanete të shenjta të etërve

tanë, nuk do të thotë vetëm të meremetosh, ose të restaurosh veprat materiale arkitekturore, etj., të shndërruara në rrënoja. Thelbësore është ta gjallërosh atë frymë, emocion dhe qytetërim, dhe t'ua përcjellësh brezave të ardhshëm. Gjuha jonë e dëmtuar nga ndërhyrje keqdashëse, me qëllim për të realizuar izolimin nga kultura islame që formonte themelin e qytetërimit osman, pothuaj është shterpëzuar në atë mënyrë saqë të mos jetë e aftë të mundësojë një meditim serioz. Gjersa të mos e kemi shpëtuar gjuhën tonë, është e pamundur të shpëtojmë nga njëmijenjë lloj paqartësish të ndërthurura që s'na lënë të ngremë kokë, sepse njerëzit mendojnë me anë të fjalëve. Kurrë s'është e mundur të hapësh drejt horizonteve të medimit të thellë islam me anë të një të ashtuquajture gjuhë që i janë reduktuar dhe shtrembëruar konceptet, për rrjedhojë, fjalët si mjete dhe pretekste për shprehjen e tyre! Dhe gjersa të mos bëhet kjo, nuk realizohet dhe nuk fiton dot nivel serioz meditimi si motivi shtytës themelor i veprimit. Është për këtë arsye që, në shkrimet tona, ne nuk kemi treguar kurrsesi ndonjë konsideratë dhe respekt për gjuhën e sajuar, antagoniste të kulturës kombëtare dhe vetëdijes kombëtare!

Nga ana tjetër, edhe historia jonë duhet njohur me entitetin e saj të vërtetë, përndryshe, është e pamundur që, me një sërë historianësh vendas me pasione të sëmura së bashku me veprat e shkruara nga autorë armiq të Islamit e të Turqisë, të mund ta shpjegojmë saktë e drejt një qytetërim mbarë botëror dhe, duke e mësuar denjësisht të kaluarën, të mund ta orientojmë të ardhmen tonë. Prandaj e kemi për detyrë fetare dhe kombëtare që ta reflektojmë saktë dhe drejt edhe tek vetëdija dhe njohja e individit më të thjeshtë të kombit tonë, madje, dhe ta bëjmë pronë të tij trashëgimin historik që na kanë lënë

të parët tanë të famshëm. Ja, se si ua kujton i ndjeri Mehmet Akif këtë të vërtetë të madhe shekujve dhe brezave:

*Hak e ka të zhduket vendi pa zot,
E ky atdhe nuk zhduket nëse ti i del për zot...*

Historia është dëshmitare që kombet dhe individët e rregullojnë jetën nën dritën e eksperiencës së kaluar. Historia është kujtesa e një kombi dhe përmbledhja e eksperiencës kombëtare. Është për këtë arsye që, ashtu siç nuk jeton dot individi i shkëputur dhe indiferent nga eksperiencia e kaluar e vet, edhe popujt dhe kombet janë gjithmonë nevojtarë për tërheqjen e vëmendjes dhe orientimit të ngjarjeve historike. Me të vërtetë, ngjitjet dhe zbritjet që përjetojnë në fatin e popujve dhe kombeve, janë një grumbull eksperiencash që i përcillen së ardhmes. Kurse ballafaqimi në mënyrë të drejtë i shkaqeve dhe përfundimeve bashkë me ngjarjet e reja, vazhdon të luajë për popujt dhe kombet një rol ndriçues të së ardhmes.

Për sa kohë që një komb njih historinë e vërtetë dhe udhëzuesit materialë-shpirtërorë të tij, si dhe i vlerëson ata siç duhet, tregon se është një komb i madh e i përparuar. Po që se brezat e rinj e njohin historinë e vet më mirë se historinë e të tjerëve dhe marrin mësim nga e kaluara, nuk kihet frikë për të ardhmen! Por po që se rritet një brez i cili i kthen shpinën historisë së vet, për më tepër, e fyen atë, i cili nuk i njih udhëzuesit e tij materialë-shpirtërorë duke u bërë i huaj, kështu, për origjinën e vet, i cili, si një trashëgimtar mosmirënjohës ndaj një trashëgimie të shkëlqyer, i shpall tradhtarë heronjtë e mëdhenj të së kaluarës, kurse tradhtarët, heronj, e ardhmja bëhet e errët dhe e frikshme. Sepse kurrë s'ka qenë e sigurt e ardhmja e atyre që nuk mbështeten në të kaluarën. Prandaj, rrënjët duhet të na zgjaten kah e kaluara, kurse degët, kah e ardhmja!

Është gabim i madh ta pandehësh dhe ta konsiderosh historinë vetëm si një përmbledhje të thjeshtë ngjarjesh. Shkenca e vërtetë historike është një shkencë e bekuar e cila e tregon truallin bazë të së vërtetës ose gënjeshtërs, të së drejtës ose të shtrembrës në mënyrën e jetesës së popujve, të mbushur plot ngjarje të ndryshme, surpriza dhe aventura. Për të mund ta sistematizuar në një formë të përkryer të tashmen dhe të ardhmen e shoqërive, për të mund të ballafaquar shkaqet dhe përfundimet e ngjarjeve që na vë para historia, është kusht që trualli në fjalë të njihet drejt dhe të bëhen vlerësimet e duhura duke përfutur nga mësimet dhe pësimet e domosdoshme prej tij.

Edhe libri ynë i lartë, Kurani i Shenjtë, për këtë arsye ia përcjell njerëzimit urtësitë dhe mësimet e ngjarjeve të ndryshme pozitive ose negative të përjetuara nga popujt e shkuar. Për shembull, faktin që popujt të cilët kanë ushtruar dhunë, padrejtësi dhe kanë mbajtur qëndrim kundërshtues ndaj Zotit, kanë humbur në plehërishtën e historisë me një fund të hidhur, të goditur nga persekutimi hyjnor, na e bën të ditur kështu:

فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ

“Ne i bëmë ata shembull dhe mësim për popujt e mëvonshëm.” (Zuhruf, 56.)

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ

“Ata nuk i vajtoi as qielli, as Toka, e as nuk iu dha afat atyre.” (Duhan, 29.)

Ndërkaq, Zoti na e bën të ditur në Kuran se, ndryshe nga kjo e vërtetë dhe në kundërshtim me të, popujt që nuk janë shmangur nga drejtimi hyjnor, që kanë treguar vendosmëri

në fe, që e kanë bërë flamur dhe e kanë bartur në të katër skajet e botës tevhidin, besimin monoteist islam, kanë përparuar dhe, kështu, na i shpalos para syve shumë skena të vërtetimit të premtimit:

أَنَّ الرُّضَّ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

“...tokën do ta trashëgojnë robërit e Mi të mirë.” (Enbija, 105)

Dhe kjo tregon se nuk mund të rrihet indiferent ndaj kësaj metode kuranore e cila i bën konkrete qëndrimet dhe sjelljet e drejta ose të gabuara dhe, në këtë mënyrë, e lehtëson përfitimin prej tyre. Rëndësinë e mësimave që duhen marrë në këtë specifike, i ndjeri Mehmet Akif na e përshkruan kështu:

Thonë se historia përsëritet...

Po të merrej mësim, a do të përsëritej vërtet?

Historia mbështetet në arkivat. Ndërsa dokumentet mbi një qytetërim të madh si Osmanët sapo kalohen nëpër duar, me kalimin e kohës po del në shesh se akuzat e qëllimshme ose injorante nuk kanë asnjë vlerë...

Kombet me histori të pasur dhe me qytetërim madhështor janë kombe të mëdhenj. Edhe nëse sot dalin në shesh shumë vepra arti, Sulejmania do të vazhdojë të mbetet një vepër madhështore dhe impresionuese. Është një e vërtetë e pamohueshme se edhe sot, përgjithësisht, vendet ku turistët ulen dhe e çlodhin shpirtin duke soditur me mahnitje dhe admirim, janë veprat osmane.

Studiuesit vendas e të huaj ende bëjnë përpjekje për ta kuptuar gjeninë e këtij shteti botëror dhe për të përfituar prej gjërave që mësojnë. Është për këtë arsye që arkivat tona mbushen më shumë me shkencëtarë të huaj sesa vendas. Dhe kjo tregon se, duke hyrë në shekullin e njëzetënjtë, e kemi

të domosdoshme që, duke ua bërë të njohur brezave të rinj kulturën dhe qytetërimin tonë të famshëm si dhe strukturën tonë moralo-shpirtërore që i pati krijuar ato, të ecim po në atë rrugë të shkëlqyer.

Ashtu siç e djeshmja dhe e sotmja e historisë botërore nuk mund të njihen pa u njohur historia osmane, ashtu dhe çështjet e zonave të ndjeshme dhe çdo çast të gatshme për të shpërthyer të Turqisë së sotme nuk mund të kuptohen pa u njohur rrjedha e historisë osmane. Në të njëjtën mënyrë, edhe zgjidhjet shpëtimtare të botës Islame nga krizat që po përjeton, varen nga studimi dhe analiza e drejtë e trashëgimit historik osman.

Në faktin që në Kuranin e Shenjtë urdhërohem të japim nga gjërat e dashura për ne me qëllim që të mund të meritojmë pëlqimin hyjnor si besimtarë të mirë, ka shumë urtësi. Më të rëndësishmen prej tyre mund ta parashtrojmë dhe shpjegojmë kështu:

Njeriu ka dy vlera shumë të çmuara që i përkasin kësaj bote. Njëra është jeta, fryma, kurse tjetra, mundësitë materiale. Me këta dy elementë bëhet dhënie-marrja në lidhje me pëlqimin hyjnor dhe Xhenetin. Është për këtë arsye që njerëzit e përkushtuar dhe personalitetet monumentalë që ia kanë dhënë veten Zotit, mjaftohen me dhurimin e këtyre dy vlerave. Dhe kjo është një çështje shumë me rëndësi. Sepse dallimi i vetëm mes kombeve sundues dhe kombeve të sunduar është një grusht njerëzish të përgatitur ose, e thënë ndryshe, është dallimi i njeriut vetëmohues të përkushtuar Allahut dhe kombit me pasurinë dhe jetën e tij!

Dhe kjo shkon gjer atje, sa qetësia dhe prehja e shoqërive

e vazhdon ekzistencën jetësore të saj vetëm me anë të këtyre njerëzve vetëmohues. Në të njëjtën mënyrë, edhe nderi dhe fama e popujve është, në përgjithësi, e gjatë sa jetëgjatësia e këtyre njerëzve vetëmohues. Më shumë se çdo herë tjetër, sot jemi të detyruar të zbresim në thellësitë shpirtërore të zemrave të mbushura plot besim dhe ekstazë të atyre njerëzve të sakrificës, t'i dëgjojmë ata, t'i kuptojmë dhe të përfitojmë nga struktura ndjesore e tyre. Sa nevojtarë jemi për njerëzit monumentalë si Osman Gazi dhe brezi i tij vetëmohues, të ndjeshëm dhe të përkushtuar Zotit sot, në ditët tona kur njerëzimi, përgjithësisht, duke iu nënshtruar forcës, jeton nën sundimin e egos! E kemi të domosdoshme që, duke hyrë, me drita shpirtërore, në thellësitë e shpirtit tonë, ta ringjallim sërish atë strukturë.

Ata që ndodhen më në kulm të njerëzve vetëmohues janë profetët, evlijatë dhe njerëzit e edukuar prej tyre. Brenda një kohe shumë të shkurtër, ata e bartën emocionin e besimit që kishin në zemra, në të katër anët e botës, gjithashtu, qenë ata që i mbushën faqet e arta më të zgjedhura të historisë!

Kështu, arkitekti i vërtetë i shtetit osman është robi i shquar i Allahut, Sheh Edebalí, ashtu që, për sa kohë vazhdoi gjenerata Edebalí, sulltanët e botës u orientuan dhe njerëzimi arriti qetësinë e kërkuar. Nisur nga kjo, jemi të detyruar të bëhemi dëshmitarë nga afër të pasionit dhe ekstazës së sovranëve të botës materiale e të botës shpirtërore të përgatitur prej tij dhe gjeneratës së tij dhe, duke e përjetuar sërish atë situatë, ta orientojmë vetveten!

Shteti osman i cili përbën etapën më të shkëlqyer të historisë islame pas periudhës së sahabëve, është një shtet që e bëri të shquhet tërë popullsinë e vet, nga sundimtari e gjer te bariu, me dashurinë për Profetin! Krahës lutjes për paqe

e mëshirë për Profetin ﷺ, sa herë që përmendej emri i tij, shembujt më të mrekullueshëm të shfaqjeve të panumërta të respektit, si vënia e dorës në zemër, dëgjimi kolektiv në këmbë i vargjeve të mevludit ku përshkruhet lindja e Tij, sundimtarët në krye të këtij shteti të lartë i patën shndërruar në traditë. Nuk ka sundimtar osman që të ketë urdhëruar hapjen dhe leximin e postës së ardhur nga Medina, pa marrë sërish abdest, pa u ngritur vetë në këmbë dhe pa i puthur dhe vënë në ballë letrat dhe shkresat e ardhura që atje!

Veç kësaj, fakti që, në meremetimin e Xhamisë së Profetit ﷺ, osmanët të cilët e vinin çdo gur në vend me Bismilah pasi ishin larë dhe kishin marrë abdest, i mbështillnin çekiçët me lëkurë duke u druajtur se mos e shqetësonin shpirtin e Profetit ﷺ, janë modele edukate dhe respekti të papërsëritshëm!

Gjithashtu, në periudhën e osmanëve, suita e dhuratave që shkonte për në Medinën e Ndritshme, bënin konak diku afër para se të hynin në qytet, ku përgatiteshin për atmosferën shpirtërore të Medinës së Ndritshme dhe, pas bërjes së këshillimit të quajtur istihare dhe marrjes së shenjës shpirtërore, afroheshin te audienca profetike dhe e kryenin vizitën. Pastaj, në kthim, merrnin me vete nga dheu i bekuar i Medinës së Ndritshme për ta dërguar si begati dhe shëndet në vendin e vet.

Kush e di, vallë, se tufa e thekave në anë të çallmës në miniaturat e portreteve të sulltanëve osmanë të kohës është një imitim fshese? Me këtë, ata e konsideronin veten fshesarë të dy Qyteteve të Paprekshëm, prandaj dhe fshesarëve të atyre qyteteve ua jepnin rrogën nga pasuria e vet personale.

Gjithashtu, ç'shenjë dashurie dhe respekti të madh është fakti që fijet e bekuara të flokëve dhe mjekrës së Profetit ﷺ janë ruajtur mbështjellë në dyzet bohçe si një kujtim i shtrenjtë

i tij nën emërtimin mjekra profetike (sakalli sherif) në minberet e xhamive. Prej shekujsh të tërë ato janë bërë begati dhe mëshirë për umetin, bashkësinë myslimane.

Të gjitha këto shfaqje dashurie dhe veçanti të larta tregojnë se fjalët e fundit të Osman Gaziut, *“qëllimi ynë s’është ndonjë trimëri botërore, por vetë lartësimi i Fjalës së Allahut”*, u qenë bërë udhërrëfyese të gjithë sulltanëve, të cilët, pastaj, patën treguar një kujdes dhe korrektesë historike për të mos u larguar nga kjo porosi.

Porosia që i pati dhënë Orhan Gazi të birit, sulltan Muratit I, janë të mjaftueshme për të treguar horizontin e një ekstaze besimi:

“S’mjafton t’i bëjmë osmanët sundues mbi dy kontinente! Sepse përpjekja për lartësimin e Fjalës (fesë) së Allahut është një çështje aq e madhe sa të mos e nxënë dy kontinente! Siç jemi ne trashëgimtarët e Selçukëve, edhe trashëgimtarët e Romës (Evropës) ne jemi!..”

Fjalët e fundit të dëshmorit të Kosovës, prijësit të madh shpirtëror, sulltan Muratit I, ndërkohë që trupi po i mbulohej nga gjakrat e bekuara të dëshmorësisë, janë model i bukur i dëshmorësisë së vërtetë:

“I qeshë lutur dhe përgjëruar Zotit që të ma mundësonte sherbetin e dëshmorësisë nëse fitorja e Islamit do të kushtëzohej prej vdekjes sime! Kështu, pra, lutja mu pranua! Lavdëruar dhe falënderuar qoftë Allahu! Po e mbyll jetën pasi e pashë fitoren e ushtarëve islamë!”

Osmanët mbajtën gjithmonë anën e të vuajturve dhe të shtypurve. Në vendet ku patën ngadhënjyer, ata patën bartur njerëzillëkun dhe shërbimin më të bukur. Në vendet e ngadhënjyera, as mes popullsive që e patën vazhduar jetën

si krishterë nuk qe lënë askush i uritur dhe i pastrehë, gratë e veja qenë mbrojtur, strehuar dhe ushqyer. Idealet e sultanëve osmanë qenë përqendruar mbi idenë e “rregullit botëror” dhe urtësia e ekzistencës së shtetit qe mbështetur në mendimin e “sundimit botëror mbi parimet islame dhe njerëzore”!

Kjo shprehje e thënë para se të triumfohej Stambolli nga fisniku bizantin Notaras i periudhës së sultan Mehmetit II, Ngadhënjyesit, është një reflektim i bukur i drejtësisë së vërtetë dhe tolerancës së ndërgjegjes në Islam:

**“Parapëlqej të shoh në Stamboll çallmën e turqve
sesa shapkën e kardinalëve!..”**

Në shtratin e vdekjes, lala Hasan Xhan i pati thënë sultan Selimit të Rreptë:

“Padishahu im, është koha për t’u bashkuar me Allahun!”

Kurse sultani i qe përgjigjur kështu:

“Lalë, lalë! Me kë më pate pandehur ti mua gjer tani?”

E, pra, sa nevojtarë që jemi për pasionin e besimit, virtytin e moralit dhe lartësinë sublime të idealit që patën përgatitur një sultan të tillë si Selimi i Rreptë!

Duhet menduar se ç’mund të ishte ai motiv që e pati shtyrë të dilte në luftë i sëmurë një sultan plak të rrëgjuar, një sultan botëror si Sulejman Kanuni, Ligjvënësi, i cili e kishte drejtuar shtetin për gjysmë shekulli me radhë? Si mund të shpjegohet gjendja e Abdulhamidit I, i cili, duke mos e duruar dot humbjen e kalasë Özi, vdiq nga hidhërimi pak kohë pas kësaj? Ç’ndjeshmëri madhështore besimi që ia pati mbushur zemrën me dhimbje dhe e pati bërë të rënkonte me një “ah” që do ta çonte në vdekje sultanin i cili vuante thellë duke thënë: “Bijte tanë ushtarë dhe populli i pafajshëm na u copëtuan!”

Për t'i ndjerë thellësisht këto të vërteta, për ta kuptuar ankthin e tyre, për ta përjetuar vetëdijen e tyre historike dhe për ta njohur klimën moralo-shpirtërore që i ka sendërtuar ato, është e domosdoshme analiza e drejtë dhe e saktë e ngjarjeve dhe personaliteteve. Edhe shkrimi dhe leximi i vep-rave të kësaj specifike për sa i përket përjetimit në mënyrë të gjallë në zemra i të gjitha kujtimeve të të parëve tanë, për sa i përket mbajtjes së freskët të emocionit moralo-shpirtëror, veçanërisht të dashurisë ndaj Profetit ﷺ, është kusht.

Prandaj, në këtë libër u përpoqëm të përcjellim shërbimet dhe heroizmat plot mëshirë, dhembshuri dhe dashuri, të kryera për pëlqimin hyjnor, në vendbanimet ku kanë qeverisur, të një sërë personash të përkushtuar e të zemrës të cilët kanë kaluar në histori si modele dashurie, si monumente nderi dhe njerëzillëku. Mirëpo, për shkak se jetëshkrimet e katër kalifëve gjenden në shumë vepra të ndryshme në mënyrë të detajuar, nuk e pamë të arsyeshme t'i përsërisim edhe në këtë vepër.

Për këtë arsye, veprën tonë do ta nisim me jetën e Omer bin Abdulazizit, i cili në sajë të devotshmërisë dhe reformave të tij për ringjalljen e fesë është konsideruar si “kalifi i pestë i drejtë” dhe i cili eliminoi armiqtësinë ndaj ehl-i bejtit dhe përhap dashurinë ndaj tyre. Më pas kemi vazhduar me personalitetet e bijve të Osmanit, të cilët përbëjnë një pjesë të rëndësishme të fletëve të arta të historisë.

Kështu, në këtë libër do të gjeni disa nga sultanët e një perandorie botërore që qeverisën njerëzimin dhe do të lexoni në lidhje me botën e tyre shpirtërore. Të atyre që i patën treguar gjithë njerëzimit se myslimanët, aq sa ç'ndodheshin në kulm për sa i përket aftësisë shtetformuese dhe asaj ushtarake, po aq zinin një pozitë të veçantë në dituri, kulturë, moral dhe art, si dhe që i patën shpalosur në mënyrën më

të bukur veçoritë materiale-shpirtërore të kombit që shkruan epope në çdo fushë!

Veçanërisht tre shekujt e parë të osmanëve janë një pishtar i lartësimit të Fjalës së Allahut që pati përfshirë botën duke flakëruar me besimin dhe besnikërinë e Ebu Bekrit, guximin dhe drejtësinë e Omerit, me ndrojtjen dhe pasionin Osmanit dhe me diturinë, kulturën dhe heroizmin luftarak të Aliut ﷺ.

Në historinë e asnjë kombi nuk ka ndodhur që për tre shekuj me radhë të dalë, në mënyrë të pandërprerë, një varg sundimtarësh luftarakë të shquar në trimëri, dhe gjenish. Në historinë e botës nuk është themeluar ndonjë shtet edhe jetëgjatë sa osmanët, edhe pishtar drejtësie dhe njerëzillëku si ta. Të kujtosh se shteti i ngritur nga Osman Gazi sundoi plot 623 vjet me radhë, mjafton si dëshmi për këtë të vërtetë!

Fara e mbjellë me anë të katërqind kalorësve e këtij shteti të famshëm u bë një rrap madhështor, degët e tij futën nën hijen e vet tre kontinente, jetoi gjashtë shekuj me nder dhe dinjitet dhe, pastaj, duke lënë shumë shtete të vegjël e jetimë, u mblodh brenda një tyrbeje të famshme në varrezën me emrin histori.

Ne s'jemi historian. Për këtë arsye, në vend që të shkruanim një histori kronologjike, u përpoqëm që, duke trajtuar disa personalitete-referencë të historisë sonë fetare dhe kombëtare si dhe pozitën e tyre të veçantë në dituri, kulturë dhe art, të parashtrojmë truallin moral-shpirtëror të ngjites sonë materiale e formale së bashku me shkaqet dhe urtësinë esenciale të rënies sonë të hidhur.

Sigurisht, personalitetet e përkushtuar që ia patën dhënë veten një kauze të shenjtë, nuk janë vetëm këta që kemi trajtuar ne. Edhe pse është e mundur që kjo listë të zgjerohet tejte, ne

e kemi kufizuar numrin me aq sa do të ishte e mjaftueshme për të krijuar një ide dhe opinion të përplotësuar.

Paraqitja e një burimi bibliografik në vepra të tilla, sa ç'është domosdoshmëri e një zakoni të përgjithshëm, është, shpesh herë, edhe një taktikë e përdorur për t'i dhënë veprës pamje "shkencore". Kurse ne, në këtë vepër me cilësinë e një pene të papërvojë, nuk e përdorëm këtë metodë edhe me qëllim për të mos e rënduar lexuesin me pirgje bibliografike, edhe për të mos dalë me pretendime "shkencore".

Duke iu lutur lexuesve të nderuar të na falin për gabimet dhe të metat me mirësinë e tyre për t'i konsideruar se i përkasin penës sonë modeste, ushqejmë shpresën se kjo vepër do të jetë e dobishme për brezat tanë të ardhshëm që dëshirojmë të rriten e përgatiten të mbushur plot me emocione fetare e kombëtare. Dhe i lutemi Zotit të na e pranojë këtë dëshirë duke u mbështetur në mëshirën e Tij të pafundme...

Falënderojmë vëllezërit tanë të çmuar për kontributin që dhanë në përgatitjen e kësaj vepre, veçanërisht Muhammed Ali Eshmeliun, nga nxënësit tanë të brezit të ri i cili punoi me sinqeritet dhe sakrificë, dhe i lutemi Allahut të Lartë që ky shërbim i tyre t'u bëhet sadaka me veprim të përhershëm.

Osman Nuri TOPBASH

Vakëfi Aziz Mahmud Hudayi

07.09.1998

Yskydar

OMER IBN ABDULAZIZ

(679-720)

*Ai që me drejtësinë, devotshmërinë,
diturinë dhe përgjegjësinë e tij ka hyrë
në histori si Kalifi i pestë.*

Është kalifi i VIII-të i dinastisë Umejade. Ka lindur në Medinë, nëna e tij ishte mbesë e Omerit ﷺ.

Abdullah ibn Omeri ﷺ e transmeton në këtë mënyrë parashikimin e Omerit ﷺ në lidhje me Omer ibn Abdulazizin.

“Nga bijtë e mi do të vijë një person me një shenjë (shenjë plaje) i cili do të bëhet kalif dhe do të përhapë drejtësinë në tokë.”

Ahmet ibn Hanbel duke u nisur nga jeta shembullore dhe sublime e tij ka thënë:

“Të duash Omer ibn Abdulazizin dhe të inkurajosh veprat e tij është një veprim i mirë dhe i begatë...”

Kurse sipas Said Ibn Musejjebit Omer Ibn Abdulazizi ishte ripërtëritësi dhe i fesë në epokën e tij.

Në periudhën e shtatë kalifëve të parë megjithëse sundimi i shtetit islam kishte arritur kulmin e tij shoqëria bënte një jetë larg Kuranit dhe synetit. Pikërisht në këtë gjendje Omer

ibn Abdulazizi u bë kalif i cili e ringjalli shoqërinë dhe zhvilloi kulturën islame në një masë të pa parë më parë.

Në periudhën 2.5 vjeçare të kalifatit të tij u bë lëvizja e parë dhe më e madhe e ringjalljes. Rënia dhe rrënimi që ishte evidentuar gjatë kalifatit umejad në periudhën e Omer ibn Abdulazizit u ndërpe duke marrë një zhvillim të kundërt, në këtë periudhë u njoh një zhvillim i jashtëzakonshëm material dhe një ringjallje dhe vetëdijesim shpirtëror i paimagjinueshëm.

Me ardhjen në pushtet të një njeriu të drejtë, besimtarë, dijetar dhe të devotshëm si Omer ibn Abdulazizi shoqëria islame hyre përsëri në atmosferën e epokës së lumturisë.

Omer Abdulazizi ishte një njeri shumë i devotshëm krejt si gjyshi i tij Omeri ﷺ. Umeti islam kishte kohë që priste një drejtues të tillë, kishte një mall të madh për të parë zbatimin e drejtësisë së Omerit ﷺ në shoqërinë islame. Sepse shoqëria ishte përfshirë nga padrejtësia, pasuria dhe kënaqësitë e kësaj botë e kishin larguar shoqërinë nga feja. Këtë gjendje vetëm një drejtësi si e Omerit ﷺ mund të rregullonte.

Dy faktorët që formuan një personalitet të tillë ishte kujdesi i familjar për drejtësinë dhe ushqimin hallall. Është shumë impresionuese ngjarja që i ka ndodhur gjyshes së Omer ibn Abdulazizit në lidhje me singeritetin dhe ushqimin hallall.

Një nate kur Omeri ﷺ po shëtiste në për rrugët e Medines. Papritur dëgjoi debatin që po zhvillohej midis një gruaje dhe vajzës së saj.

Ai dëgjoi nënën duke i thënë vajzës:

“Hidhi pak ujë qumështit që do shesim nesër?”

“Ndërsa vajza u përgjigj:

“Kalifi e ka ndaluar përzierjen e qumështit me ujë.

“Kurse nëna i tha:

“Kalifi nuk na shikon dot këtu.

“Vajza ia ktheu: Ai jo, por Allahu i shikon te gjitha.

Omeri u emocionua shumë nga fjalët e vajzës dhe me nxitim u kthye në shtëpi dhe i kërkoi djalit të tij Asimit që të martohej me atë vajzë.

Fryt i kësaj martese ishin pasardhës si Omer ibn Abdulazizi, njëri prej kalifëve të drejtë ndaj te cilit ummeti gjithmonë do të jetë mirënjohës.

Kur babai i tij Abdulazizi ibn Mervan u emërua guvernator i Egjiptit, Omer ibn Abdulazizi shkoi së bashku me të në Egjipt. Pastaj qëndroi në Medinë për të fituar dituri. Aty mori dituri prej dijetarëve të mëdhenjë të kohës si Enes ibn Malik, Abdulla ibn Xhafer Et Tajjar dhe Said ibn El Musejeb. Kalifi Velid ibn Abdulmelik e ftoi në Sham dhe e martoi me vajzën e tij Fatima, më vonë në vitin 706 e emëroi guvernator në haramenjë.

Duke qenë i vetëdijshëm për përgjegjësinë e madhe të detyrës, Omer ibn Abdulazizi punën e parë që bëri ishte mbledhja e të gjithë dijetarëve të Medines dhe iu drejtua me këto fjalë:

“O vëllezërit e mi! Unë nuk jam guvernator i Medines por shërbyesi i saj. Qëllimi im është vetëm përhapja e drejtësisë. Nëse nuk më ndihmoni në lidhje me ata që cenojnë drejtësinë përgjegjësia është e juaja. Ju lutem të më jepni sugjerimet dhe këshillat tuaja të vëra.”

Dijetarët dhanë kontributin e tyre në lidhje me kërkesën e Kalifit. Populli i Hixhazit mbeti shumë i kënaqur me mënyrën e qeverisjes së Omer Ibn Abulazizit. Kjo bëri që shumë njerëz të dyndeshin drejt Hixhazit për të jetuar.

Transmetohet se gjatë zgjerimit të xhamisë së Profetit ﷺ, Omer ibn Abdulazizi ka parë trupin e gjyshit të tij Omerit ﷺ të pa dekompozuar.

Kalifi Abdulmelik ndërroi jetë në vitin 717. Veziri Rexha mblodhi të gjithë guvernatorët dhe hapi testamentin e vulosur të kalifit. Kalifi megjithëse kishte dy djem për kalif kishte preferuar dhëndrin, Omer ibn Abdulazizin.

Kur Omer ibn Abdulazizi e hezitoi ta pranonte detyrën nga frika e përgjegjësisë së madhe, të gjithë të pranishmit mbetën të shtangur. Por pasi e qortuan dijetarët për shmangie të përgjegjësisë atëherë u detyruar ta pranojë.

Pasi u shpall Kalifi nuk pranoi të hipte mbi kuajt e zbukuruar për ceremoninë dhe gjithashtu nuk pranoi të qëndronte në sarajet e kalifatit por në shtëpinë e vet private.

Sapo shkoi në shtëpi thirri bashkëshorten dhe i tha:

Nëse dëshiron të jetosh me mua, të gjitha stolitë që ke jepja thesarit të shtetit. Për sa kohë që i ke ato, unë nuk mund të jetoj me ty... Ti si bashkëshorte e Kalifit duhet të jesh shembull për të gjithë gratë e ymetit.

Bashkëshortja e çoi në vend dëshirën e tij duke ia dhuruar të gjitha stolitë thesarit të shtetit, përveç kësaj i dhuroi të varfërve dhe jetimëve 50.000 monedha ari. Të gjitha shërbëtorët i liroi nga detyra dhe në këtë mënyrë bëri një jetë krejtësisht normale si gjithë njerëzit e tjerë.

Sufjan ibn Uejne rrëfen kështu:

Omer ibn Abdulazizi kur u zgjodh kalif i shkroi nga një letër dijetarëve të kohës si Muhamed ibn Kab, Rexha ibn Hajje dhe Salim ibn Abdullah. Në letër shkruhej:

“Siç e dini jam nën një përgjegjësi shumë të madhe dhe i sprovuar me këtë pozitë shumë të vështirë. Ju lutem më ndihmoni! Më këshilloni për gjithçka!”

Muhamed ibn Kab i shkroi këtë këshillë:

“Halife! Nëse dëshiron që në ditën e kijametit të shpëtosh nga kjo përgjegjësi, të moshuarit pranojë si prind, të rinjë si vëllezër kurse të vegjlit si fëmijët tuaj. Prindit jepi mirësi, vëllait mëshirë dhe fëmijës dhembshuri. Atëherë je sjell me të gjithë muslimanët siç sillet një person me prindin, vëllain dhe fëmijën e tij në shtëpi.”

Në një këshillë tjetër e këshillon kështu:

“O Prijësi i besimtarëve! Ki frikë Allahun! Hapja derën të gjithëve! Lehtësojua punët të gjithëve, ndihmoji atë që u është bërë padrejtësi dhe pengo padrejtësitë.

Janë tre cilësi, të cilat kush i zotëron është besimtarë i vërtetë.

1. Kush do diçka por dashuria për të nuk e shpie në shthurje;

2. Kush zemërohet por zemërimi nuk e shmang nga drejtësia;

3. Kush ka fuqi por fuqia nuk e shpi të uzurpojë atë që nuk i takon atëherë ai është besimtar i përsosur.”

Omeri ibn Abdulazizi kur u zgjodh kalif kërkoi jetëshkrimin Omerit dhe mënyrën e drejtimit të tij. Ai ishte i vendosur të zbatonte metodën qeverisëse të gjyshit të tij. Kjo vendosmëri e

tij rridhte nga dëshira e madhe e tij për të ringjallur drejtësinë, diturinë dhe kulturën islame.

Omer ibn Abdulazizi kishte trashëguar një pasuri të madhe nga babai. Përveç kësaj në rininë e hershme ishte bërë i njohur për jetën luksoze që bënte. Ai ishte i famshëm midis gjithë të rinjve të kohës. Të gjithë të rinjtë dëshironin të bënin jetën e tij dhe merrnin për shembull atë. Ai jetonte në një pasuri marramendëse nga një anë ishte dhëndër i kalifit nga ana tjetër babai ishte guvernator i Egjiptit.

Por ditën që u bë kalif ai hoqi dorë nga të gjitha llojet e jetës luksoze. Ai ndryshoi në çdo gjë madje edhe ecja i ndryshoi. Ai ishte i njohur për ecjen elegante, kur i thanë që ke ndryshuar edhe mënyrën e ecjes, ai ia ktheu: ajo ecje ishte një marrëzi rinore.

Të gjitha punët i bënte me vetëdijen e plotë se do të jepte llogari për të gjithë në ditën e kiametit. Zemra i dridhej nga devotshmëria kurse ndërgjegjja e tij ishte vazhdimisht në një gjendje llogaridhënie.

Nga që ndoqi rrugën e katër kalifëve të parë, fitoi titullin kalifi i pestë. Dhe me të vërtetë në periudhën e shkurtër të drejtimit të tij bota muslimane njohu një zhvillim të jashtëzakonshëm fetar, shkencor, kulturor dhe ekonomik. Ai mishëronte në të gjitha aspektet gjyshin e tij. Ai jetoi gjatë gjithë periudhës së kalifatit larg kënaqësive të kësaj bote dhe mbi të gjitha duke zbatuar drejtësinë me përpikmëri.

Përveç Ebu Bekrit, Omerit, Osmanit, Aliut ﷺ dhe Omeri ibn Abdulazizit fatkeqësisht nuk mund të thuhet se ka pasur ndonjë drejtues i cili e ka drejtuar vendin krejtësisht sipas asaj që urdhëronte islami. Sufjan Theuri i cili ka jetuar në atë kohë e shpreh kështu këtë:

“Kalifët janë pesë veta: Ebu Bekri, Omeri, Osmani, Aliu dhe Omer Ibn Abdulaziz, kurse të tjerët nuk janë kalifë.”

Omer Ibn Abdulazizi ishte një njeri i bëshëm por kur u bë kalif iu tret gjithë trupi.

Kur e pa në këtë gjendje Ibn Kabi tha:

Allahu të shëroftë o prijësi i besimtarëve! Dhe e vështroi për një kohë të gjatë kur e pa Omer Ibn Abdulazizi që po e shikonte i tha:

Përse shikon ashtu?

Ibn Kabi i tha: Habitem me gjendjen tënde si je bërë, ku shkuan ato flokë, ai trup dhe bukuria jote para se të bëheshe kalif.

Omer Ibn Abdulazizi ia ktheu:

Por si kur të më shikosh tre ditë pas varrimit tim çfarë do të mendosh?! Çfarë do të mendosh atëherë kur mishi do të jetë shkëputur prej kockave dhe krimbat të kenë pushtuar fytyrën dhe trupin tim?!

Kurse Mejmun i tregoi:

“Kam qëndruar tre muaj pranë Omer Ibn Abdulazizit dhe gjatë gjithë kësaj kohe ka mbajtur veshur vetëm një veshje të cilën e lante çdo Xhuma.

Kurse Amr ibn Muhaxhir, një nën punës i pallatit ka thënë:

“Vishte vetëm një xhybe të zeze”

Një ditë mbasi fali namazin e Xhumasë mbajti një bisedë të shkurtër me të pranishmit, veshur kishte një rrobë të

arnuar. Kur u larguan njerëzit një nga të pranishmit iu afrua dhe e pyeti:

“O prijësi i besimtarëve! Allahu të ka dhënë ty shumë mirësi përse vesh rroba të arnuar kur ke mundësi të veshësh rroba të mira? A nuk do të ishte më mirë sikur të kishe rroba të reja veshur?”

Omer Ibn Abdulazizi pasi qëndroi për një moment i tha:

“Kursimi më i mirë është kur je i pasur, falja më e mirë është kur ke forcë për t’u hakmarrë dhe dënuar kundër-shtarin...”

Omer Ibn Abdulazizi tregontë një kujdes të veçantë për respektimin e të drejtave të jomyslimanëve. Për sa i përket zbatimit të drejtësisë ishte shumë i kujdesshëm.

Ai ndaloi më dekret të veçantë ndalimin e fyerjes ndaj të krishterëve dhe hebrenjve.

Preferonte njerëz asket në detyra të rëndësishme. Hasan Basriun e caktoi kryegjykatës në Basra kurse Amr Eth-thani e caktoi kryegjykatës në Kufe.

Kjo letër që i ka dërguar guvernatorëve tregon më së mirë pikëpamjen gjithëpërfshirëse të tij në lidhje me drejtësinë.

*“Mos dëmtoni faltoret dhe kishat e atyre që jemi në paqe... mos e tërhiqni zvarrë kafshën që dërgoni për ta therur... mos e mprihni thikën para kafshës që do të the-
reni...”*

Kjo sjellje e tij ishte një begati prej moralit profetik me të cilin ai kishte zbukuruar veten. Profeti ﷺ thotë:

“Allahu urdhëron për mirësi në çdo gjë. Edhe kur të

uritni, uritni në formën më të mirë (Mos torturoni) Kur të bëni kurban kafshët thereni në mënyrë më të mirë. Mpriheni thikat në mënyrë që të mos vuaj kafsha.”

Omer ibn Abdulazizi e kishte ndaluar mbi ngarkimin e kafshëve dhe goditjen e tyre. Kjo është një shfaqje monumentale e mëshirës dhe dhembshurisë së tij përballë krijesave të Allahut.

Duke qenë një shembull i shkëlqyer në vepra, sjellje dhe moral në kohën e tij numri i të udhëzuarve në islam u rrit jashtëzakonisht shumë.

Kufijtë e shtetit Islam u zgjeruan shumë si në lindje dhe perëndim. Në kohën e tij u arrit deri në Francë, dhe u hodhën themelet e krijimit të shtetit Anduluzian në Spanjë, në Afrikë të gjithë fiset berberë u bënë myslimanë pikërisht në kohën e tij. Ai u bë një udhëheqës i dashur për të gjithë, përfshirë edhe jomuslimanët. Ai e zbukuroi shtetin islam me moral, drejtësi dhe dituri.

Ai qysh prej ditës që u bë kalif dhe deri sa vdiq bëri një jetë të thjeshtë dhe askete. Ai demonstroi në mënyrë shumë tërheqëse se si duhet të jetojë një musliman. Ekspozoi një islam të zbatueshëm. Kjo bëri që të formohej themeli për udhëzimin e të tjerëve. Vetëm prej mënyrës se si udhëhoqi dhe jetoi ai u udhëzuan në islam fise dhe popuj të tërë.

Ai e bënte natën ditë duke punuar dhe një gjë të tillë përpiquej ta kultivonte edhe tek guvernatorët. Sepse vetëm kështu ishte e mundur përhapja e drejtësisë në çdo cep të perandorisë.

Në një letër dërguar guvernatorit të Medines shkruante:

“...Mos i jep përparësi ndokujt që është prej familjes së prijësit, mos e trajto ndryshe nga të tjerët!..”

Kurse guvernatorit të Kufes i shkruante:

“Ji i vetëdijshëm që të kam bërë ortak në mbajtjen e një barrë dhe përgjegjësie të rëndë. Nëse nuk respekton të drejtat që Allahu i ka dhënë njerëzve atëherë në ditën e Kijametit unë nuk të ndihmoj!..”

Kurse një guvernatori tjetër i shkruante:

“Ndryshe nga të tjerët që kanë bërë padrejtësi, despotizëm dhe janë treguar arrogantë me popullin, ti bëj mirësi dhe përhap drejtësinë sa të mundesh! Dije mirë se nuk ka fuqi mbi fuqinë e Allahut...”

Kurse për nënpunësit dhe inspektorët e shtetit kishte nxjerrë një deklaratë të tillë:

“Ku janë borçlinjtë, atë që dëshirojnë të martohen? Ku janë të varfrit, jetimët? Ku janë të dhunuarit? Ejani dhe merrni të drejtën tuaj!”

Si rezultat i përpjekjes së tij të singertë i gjithë ymeti fitoi një qetësi, siguri dhe drejtësinë e munguar.

Bashkëshortja e tij Fatimja tregon: Një ditë shkova pranë tij, e gjeta të ulur mbi sexhade kurse kokën e kishte mbështetur mbi duar dhe në këtë gjendje të thellë meditive qante pa pushim, lotët i njomnin faqet.

E pyeta se çfarë kishte?

Ktheu kokën lehtë dhe tha:

“Fatime! Kam marrë mbi vete barrën më të madhe të këtij ymeti. Ka njerëz që janë të uritur, të varfër, të sëmurë, nevojtar, jetimë, gra të veja, njerëz që iu është bërë padrejtësi, robër lufte në vendet armike, të moshuar dhe shumë të tjerë

të cilët kur i mendoj më shtyp presioni i barrës së madhe që kam mbi vete. Ndërgjegjja nuk më gjen qetësi. Nëse Allahu më merr në llogari në ditën e gjykimit dhe nëse Profeti ﷺ më qorton për këtë si do të përgjigjem unë?!”

Omer ibn Abdulazizi paguhej nga thesari shtetit me një pagë minimale prej dy dirhemësh në ditë e cila përbënte një pagë vjetore prej 72 dirhemësh. Por ndërsa Omer ibn Abdulazizi për vete kishte caktuar këtë pagë, guvernatorëve u kishte caktuar një pagë prej 300 dinarësh. Në këtë mënyrë ata nuk do të kishin nevojë për asgjë tjetër. Për të penguar hapjen e derës së korrupsionit kishte ndaluar marrjen e dhuratave nga ana e nënpunësve shtetëror. Madje e kishte ndaluar pranimin e dhuratave edhe në disa provinca lindore ku jepeshin disa dhurata të caktuara në raste festash.

Të gjithë drejtuesit para tij ishin të shkëputur dhe larg qytetarëve, ata ishin krejtësisht indiferent ndaj shqetësimeve dhe problemeve të njerëzve. Ata nuk e kishin parë të nevojshme komunikimin dhe marrjen në konsideratë të opinionit publik. Kjo bëri që të ishin të pa informuar për çdo gjë që ndodhte. Ata ishin të rrethuar nga një grup i fort servilësh dhe të korruptuarish. Por kur erdhi Omer ibn Abdulazizi e theu këtë fortesë servilësh dhe ftojë të gjithë njerëzit e aftë për të shërbyer kundrejt një pagese shumë të mirë.

Në një shpallje thuhej: “Kush do që largon një padrejtësi ose bën një vepër të mirë në dobi të qytetarëve sipas punës do të marrë 100 deri në 300 dinar...”

Omer ibn Abdulazizi për të evidentuar më mirë gjendjen sociale bënte biseda periodike në xhami pas namazit të akshamit ose Jacisë. Kurse në qytete të tjera kishte një korrespondencë të vazhdueshme.

Një nga letrat dërguar një guvernatori:

“Kush nuk ka mundësi të shlyej borxhin shlyejeni në emër të tij nga thesari i shtetit. Kush dëshiron të martohet por nuk ka mundësi gjithashtu të ndihmohet nga thesari i shtetit.”

Kurse për qytetin e Medines tregonte një kujdes më të madh për shkak se ishte qyteti i Profetit ﷺ dhe në të jetonin sahabët dhe fëmijët e tyre.

Ai tregonte një kujdes të veçantë për mirëqenien sociale. Të gjithë qytetarëve përveç të pasurive u jepte paga sipas gjendjes financiare.

Në një dekret të tij thuhej:

“...Regjistroni numrin e popullsisë në mënyrë që t’u japim atë çfarë u takon. Të njëjtën gjë bëjeni edhe për gratë që kanë ndërruar jetë në mënyrë që pagat t’ia kalojmë trashëgimtarëve.”

Omer ibn Abdulazizi përhapri drejtësi, siguri dhe mëshirë në gjithë shoqërinë pa asnjë dallim. Në të gjitha letrat e dërguara guvernatorëve lexojmë porositë e tij për të krijuar shërbime sat më të mira për popullin.

Të gjithë të sëmurëve kronikë u kishte lidhur pagë të përgjeshme. Kishte hapur kuzhina publike për të varfrit. Gjithashtu pagë u kishte lidhur edhe fëmijëve të vegjël që kishin ndërpre qumështin e gjirit. Këto privilegje nuk ishin vetëm për myslimanët por të gjithë shtetasit që jetonin në tokën e myslimanëve.

Ai preferonte mbi të gjitha t’i shërbente popullit. Madje urdhëroi që të ndalohej ndërrimi i mbulesës së Qabes çdo vit.

Në një letër në lidhje më këtë shkruante:

Me shpenzimet që do të bëhen për mbulesën e Qabes preferoj më mirë të ndihmoj të varfërit...

Abdullah ibn Ijaz transmeton një ndodhi:

Një ditë Omer ibn Abdulaziz mori pjesë në një varrim, pas varrimit njerëzit u shpërndanë kurse Omer ibn Abdulazizi qëndroi për një kohë pranë varrit. Kur e pyetën se përse qëndroi aty gjatë kur xhenazja nuk ishte ndonjë i afër i tij, ai tha:

“Varri si kur më pëshpëriti: atyre do t’u gris qefinin, trupin do tua përpijë, gjakun do tua thith kurse ata akoma nuk nxjerrin mësim!..”

Pas këtyre fjalëve kalifi filloi të qajë dhe i këshilloi të pranishmit me këtë këshillë:

“Kaq mashtruese është kjo botë! Pozita dhe pasuria nuk të japin asnjë dobi. I riu plakët dhe në fund vdes. Në asnjë mënyrë të mos ju mashtrojnë kënaqësitë e përkohshme të kësaj bote! Sa njerëz para nesh e kanë parë vdekjen shumë larg?! Ata u gënjen nga shëndeti dhe fuqia. Kurse të varfrit thoshin si kur të jetojmë edhe ne si ata! Ku janë tani ata? Trupin ua ka përpi toka, kockat janë bërë ushqim për krimbat. Por në këtë jetë ata ishin të fuqishëm, me prestigj dhe rreth të gjerë familjar. Po tani ku janë!..”

“O njerëz! Ju jeni vazhdimisht nën shënjestrën e vdekjes, ajo zgjedh kë të dojë... e djeshmja iku, ajo është një dëshmitare kundër ose në favorin tënd. E sotmja është një amanet shumë i rëndësishëm. Dita e sotme duhet vlerësuar si duhet. Kurse e nesërmja është enigmë. Si mund t’i shmangemi vdekjes? Ju në këtë botë jeni si udhëtarë që barrën ia kanë ngarkuar kafshëve. Barra do të hapet në një vend tjetër. Ju keni zënë vendin e paraardhësve por

edhe vendin tuaj do ta zënë pasardhësit. Pothuajse asnjë nga atë që ju ka sjell në jetë nuk jetë më. Edhe ju në të njëjtën mënyrë do të emigroni.

Mos pandehni se po ju këshilloj nga që jam më i mirë se ju! Ndoshta personi që ka nevojë më shumë për mëshirë në mesin tuaj jam unë. Strehohem tek Allahu për çdo gjë. Kapuni fort mbas Kuranit, traditës profetike, moralit të bukur dhe ndjenjave të pastra. Vetëm kështu është i mundur shpëtimi.”

Vlera më e madhe e Omer ibn Abdulazizit qëndron në kapjen fort pas Kuranit dhe Sunetit dhe përpjekjen për përhapjen e këtyre dy burimeve të lumturisë midis njerëzve.

Në një hytbe të tij ka thënë:

“O Njerëz! Pas Pejgamberit ﷺ nuk do të vije pejgamber tjetër. As libër pas Kuranit nuk do të zbresë më. Çdo gjë që Allahu e ka bërë hallall për ju do të jetë hallall deri në ditën e Kijametit dhe çdo gjë që e ka bërë haram do të jetë haram deri në ditën e Kijametit. Unë nuk jam ligjvënës por thjesht zbatues i ligjit. Nuk sjell risi por ndjek traditën profetike. Nuk i bindet atij që kundërshton Allahun. Unë nuk jam më i miri prej jush, unë thjesht jam një si ju. Por përgjegjësinë më të madhe e kam unë. Ibadeti më i mirë është kryerja e detyrimëve dhe distancimi prej haramëve.”

Një herë tjetër kur po mbante hytben u përlot dhe duke gulçuar tha:

“O njerëz! Rregulloni veprat për botën tjetër në mënyrë që t’u rregullohet kjo botë. Zbukuroni zemrën dhe shpirtin në mënyrë që t’ju zbukurohet pjesa e jashtme.”

El Havsheb ka thënë:

“Nuk kam pa njeri që i frikësohet zjarrit të xhehenemit

se sa Omer ibn Abdulazizi dhe Hasan Basriu. Sikur zjarri i xhehenemit të jetë krijuar vetëm për atë dy.”

Kurse Ibn Sadi rrëfen se e ka dëgjuar të lutej në këtë mënyrë Omer ibn Abdulazizin:

“O Zot! Nëse frikësohem nga diçka më shumë se frika e ditës së Kijametit, atëherë mos më mbro nga kjo frikë!”

Tregon bashkëshortja e tij, Fatimeja:

“Omer ibn Abdulazizi ka pasur një dhomë të veçantë në të cilën hynte natën dhe bënte ibadet i vetëm. Një natë aty qëndroi shumë. Kur shkova atje për ta parë, atë e kishte zënë gjumi. Atë nuk desha ta zgjoja. Andaj qëndrova pranë kokës së tij. Pas një kohe të shkurtër u zgjua dhe më tha:

“Fatime!.. A ti je?” Unë i thashë:

“Po.” Ai më tha:

“Fatime!.. Kam parë një ëndërr shumë të çuditshme.” Unë e pyeta:

“Qoftë për mirë, inshallah! Çfarë ke parë, o prijësi i besimtarëve?”

Ai më tregoi:

“Veten e pashë në një vend të gjelbër. Në mes të atij vendi të gjelbër gjendej një shtëpi prej smeraldi. Dukej sikur të gjithë njerëzit ishin mbledhur aty... Prita për pak kohë. Pastaj prej asaj shtëpisë doli dikush dhe tha:

“Ku është biri i Abdullahut, Muhamedit?”

I Dërguari i Allahut ﷺ, u shfaq dhe hyri në atë shtëpi. Pas pak kohe i njëjti person doli përsëri dhe tha:

“Ku është biri i Kuhafes, Ebu Bekri?”

Edhe Ebu Bekri u shfaq dhe hyri në shtëpi. Pas tij ai person tha përsëri:

“Ku është biri i Hattabit, Omeri?”

Edhe gjyshi im, Omeri u shfaq dhe hyri në atë shtëpi. Pastaj ai personi tha me të madhe:

“Ku është biri i Affanit, Osmani?”

Edhe Hz. Osmani u shfaq dhe hyri në shtëpi. Ai personi thirri edhe një herë tjetër:

“Ku është biri i Ebu Talibit, Aliu?”

Edhe Aliu ﷺ, hyri në atë shtëpi pas të tjerëve. Pas pak kohe përsëri doli i njëjti person dhe tha:

“Ku është biri i Abdulazizit, Omeri?”

Unë u ngrita dhe hyrë në atë shtëpi. Pejgamberi ﷺ, po qëndronte ulur brenda shtëpisë. Në anën e djathtë të tij gjendej Ebu Bekri ﷺ. Në anën e majtë të tij gjendej Omeri ﷺ. Para tij gjendej Osmani dhe Aliu ﷺ. Mua më urdhëruan të ulesha pranë gjyshit tim, Omerit ﷺ. U ula. Ndërmjet të Dërguarit të Allahut ﷺ dhe gjyshit tim, Omerit ﷺ, po qëndronte një i ri me fytyrë jashtëzakonisht të bukur. Gjyshin e pyeta se kush ishte ai. Ai mu përgjigj:

“Ai është biri i Merjemes, Isai.”

Qëndruam të ulur për një kohë. Pastaj dolën një nga një. Radha më erdhi mua. Zoti më mori në llogari. U mora në llogari edhe për një gropë të vogël, për një pe të hollë dhe për disa farëra të vogla. Pandeha se nuk do të shpëtoja. Më në fund më thanë:

“Je në rrugë të drejtë. Vazhdo në këtë rrugë!”

Eca. Përgjatë rrugës pashë dikë të lënë aty. Njerëzit e

kishin mallkuar. Të braktisurit i gjuajta me këmbë dhe ata që kisha pranë i pyeta se kush ishte. Ata më thanë:

“Ky i braktisur është zullumqari Haxhaxh ibn Jusufi.”

Atë e pyeta:

“Çfarë të ka bërë Allahu, o Haxhaxh?” Ai më tha:

“Pasha Allahun! Jam vrarë nga një herë për çdo njeri që kam vrarë. Për Said ibn Xhubejrin jam vrarë shtatëdhjetë herë. Çdo herë jam vrarë me një shpatë nga zjarri.” E pyeta:

“Mirë, por çfarë ndodhi në fund? Përse po qëndron këtu?” Ai mu përgjigj duke u përvëlur nga zjarri i pendimit që nuk bën dobi:

“Edhe unë jam duke pritur këtu si të gjithë ata që i besojnë njësimi të Allahut dhe që e pranojnë si të Dërguar të Allahut Muhamedin ﷺ.”

Pas një farë kohe nga kjo ëndërr Omer ibn Abdulazizi ndërroi jetë. Kur dergjej në shtrat i sëmurë, të afërmit i thanë:

“Lëre testament që fëmijëve dhe familjes tënde t’u jepet diçka nga Bejtu’l-Mal (thesari i shtetit)!” Por ai ua ktheu:

“Fëmijët e mi do të bëhen njerëz të mirë ose të këqij. Nëse do të bëhen njerëz të mirë, nuk do të kenë nevojë për diçka të tillë. Nëse do të bëhen të këqij, atëherë nuk duhet t’u lë gjë atyre. Në të dyja aspektet nuk e shoh të nevojshme këtë.”

Omer ibn Abdulazizi, i cili e lartësoi Islamin edhe pse për një kohë të shkurtër prej dy vitesh e pesë muajsh, po të mos kishte ndërruar jetë si rezultat i caktimit hyjnor dhe të kishte qëndruar në krye të kalifatit edhe për pak kohë, me siguri do të realizohej një reformë e madhe që do ta shënonte

historia. Por oborrtarët e dinastisë të cilët ishin mësuar me një udhëheqje madhështore dhe ishin etur për një sundim të mbushur me kënaqësi e dëfrim, nuk e pranuan dot që ai ta përhapte në një mënyrë të përpiktë të vërtetën dhe të drejtën në kalifatin e tij. Një gjeni mysliman si ai e helmuan në mënyrë tradhtare ndërkohë që ishte në pranverën e jetës së tij. Omer ibn Abdulazizin e kapën dhimbjet e tmerrshme të vdekjes në momentin kur e hëngri ushqimin në të cilin kishte hedhur helm shërbëtori i tij për një shpërblim të vogël të kësaj bote. Ai e thirri shërbëtorin dhe e pyeti:

“Sa para ke marrë si shpërblim për helmin që ma dhe mua?” Shërbëtori iu përgjigj:

“Kam marrë një mijë dinarë.”

Kalifi i drejtë dhe i mëshirshëm nuk u nxeh aspak dhe e fali shërbëtorin e tij edhe pse kishte bërë atë krim. Pastaj urdhëroi që t'i merreshin ato një mijë dinarë dhe të vendoseshin në Bejtu'l-Mal. Ai e fali atë, sepse po shkonte me një zemër të pastër te Zoti i Lartësuar. Në fakt pak kohë para se të ndërronte jetë e pati thirrur Ibn Ebi Zekerijan, i cili ishte një njeri i devotshëm dhe që duhej nga të gjithë, e i pati thënë:

“O Ibn Ebi Zekerija! Nuk do të të them asnjë fjalë derisa të më betohesh në Allahun se do ta bësh atë që do të të kërkoj.” Edhe pse Ibn Ebi Zekerija i pati thënë:

“O prijësi i besimtarëve! Nëse kam mundësi, patjetër që do ta bëj.”, Omer ibn Abdulazizi e pati bërë të betohej dhe pastaj i pati shprehur kërkesën e tij duke i thënë:

“*Lutju Allahut që të ma marrë shpirtin!*” Ai pati bërë titur duke thënë:

“Jo, jo! A jam armiku i prijësit të besimtarëve dhe Islamit (që ta bëj këtë)?” Por pasi kalifi, të cilin e donte shumë, i tha:

“Mos harro se ma ke dhënë fjalën duke u betuar!”, i ngriti duart dhe u lut i pikëlluar e duke qarë:

“O Zot! Merrja shpirtin prijësit të besimtarëve dhe menjëherë pas tij merre edhe shpirtin tim!..”

Ja pra, pas një kohe të shkurtër nga kjo lutje Omer ibn Abdulazizi ndërroi jetë për shkak të helmimit. Menjëherë pas tij u nda nga kjo botë e përkohshme edhe Ibn Ebi Zekerija.

Momentet e fundit të Omer ibn Abdulazizit i tregon si më poshtë bashkëshortja e tij, Fatimeja:

“Kalifi nuk fjeti dot deri në mëngjes natën kur dhimbjet iu bënë të padurueshme. Edhe ne nuk fjetëm dot dhe qëndruam bashkë me të. Afër mëngjesit lashë pranë tij shërbëtorin që quhej Burd dhe fjeta për pak kohë ngaqë isha shumë pa gjumë. Pastaj u zgjova dhe shkova pranë tij. Në derë pashë Burdin. Atë e pyeta se përse ishte larguar nga prijësi i besimtarëve. Ai mu përgjigj:

“Ai vetë më urdhëroi që të dilja.”

Ishte jashtëzakonisht shumë i habitur... Filloi të më tregonte:

“Pasha Allahun! Pranë prijësit të besimtarëve pashë diçka që nuk i ngjante as njeriut, as xhindit. Kur u largova prej tij, ai po këndonte këtë ajet fisnik:

تِلْكَ الدَّارُ الْخِرَةُ نَجْعُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الرَّضَىٰ
وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

“Sa për shtëpinë e botës tjetër, Ne do ta caktojmë atë për ata që nuk kërkojnë as madhështi e as ngatërresa në

Tokë. Përfundimi (i mirë) është për ata që ruhen nga të këqijat.” (Kasas, 83)

Pas këtyre fjalëve të shërbëtorit menjëherë shkova te kalifi. Aty vura re se shpirtin e pastër e fisnik ia kishte dorëzuar Zotit.”

Për vdekjen e Omer ibn Abdulazizit u mërzit i gjithë populli. Madje edhe një murgeshë po qante. Kur e pyetën: “Përse je e mërzitur ndërkohë që je e krishtere?”, ajo dha këtë përgjigje: “Në tokë gjendej një diell. Ai tashmë perëndoi...”

Malik ibn Dinari është shprehur:

“Kur Omer ibn Abdulazizi mori fronin e kalifatit, barinjtë nëpër male thanë:

“Udhëheqjen e njerëzve e mori përsipër një person i devotshëm.” Ata i pyetën:

“Nga e dini këtë?” Barinjtë u përgjigjën:

“Edhe kafshët janë të qeta...”

Muhamed ibn Ujejne ka thënë:

“Kur Omer ibn Abdulazizi ishte kalif, unë kullosja delet në Kirman. Për shkak të përshpirtshmërisë dhe drejtësisë së kalifit delet pothuajse më dukeshin sikur rrinin bashkë me ujqërit. Një natë papritur pashë se ujqërit i sulmuan delet. U habita. Bota më dukej sikur e kishte humbur të gjithë prehjen dhe qetësinë. Me vete thashë:

“Duhet të ketë ndërruar jetë kalifi i drejtë.” U interesova për këtë dhe dëgjova se Omer ibn Abdulazizi kishte ndërruar jetë atë natë.”

Vezir Rexhai thotë:

“Gjendesha ndërmjet atyre që e lanë, e qefinosën dhe e varrosën Omer ibn Abdulazizin. Kur e vendosëm në varr dhe ia zgjidha lidhëset e qefinit, vura re se fytyra i shkëlqente si letra të bardha dhe ishte e drejtuar nga kibla.”

Përfundimisht, nisur nga deklarata e Ibn Kethirit i cili ka marrë si burim hadithin fisnik të të Dërguarit të Allahut ﷺ, në të cilin thuhet:

“Allahu i Lartësuar në krye të çdo shekulli dërgon një njeri të devotshëm për t’ia mësuar dhe rinovuar (gjallëruar) fenë këtij umeti.”, Omer ibn Abdulazizi ishte një njeri që pati arritur nderin për të qenë muxheddidi (gjallëruesi/rinovuesi) i shekullit të parë si një shembull i devotshmërisë dhe drejtësisë. Ai ishte një personalitet i veçantë i historisë islame dhe dritë e një usvetun hasene (shembulli të shkëlqyer) që reflekton në mënyrë të qartë nga historia për në ditët e sotme.

Mëshira e Allahut qoftë mbi të!..

Allahu Teala na e mundësoftë edhe neve që të bëjmë një jetë shembullore si ai dhe na dhëntë një botë shpirtërore të mbushur me dhembshuri e butësi si ajo e atij!..

Amin!..

OSMAN GAZI

(1258-1326)

*Heroi luftëtar i cili, në rrugën për lartësimin
e Fjalës së Allahut, hodhi themelet
e një perandorie të madhështore*

Osmanët i përkasin tribusë Kaji të turqve Oguzë të cilët u shpërngulën nga Azia e Mesme, në Anadoll.

Osman Gazi ishte një ndër tre djemtë e **Ertugrul Gazit** i mbiquajtur **Fahruddin**.

Siç transmetohet, qysh para se të lindte Osman Gaziu, të atit, Ertugrul Gaziut, i ishte shfaqur vizioni se i biri do të bëhej nismëtari i një veprë madhështore. Me të vërtetë, për aftësitë e larta që i qenë dhuruar dhe zgjuarsinë në qeverisje, menjëherë pas vdekjes së të atit, të gjithë bejlerët e tribusë e njohën njëzëri si kryetarin dhe prijësin e tribusë megjithëse ishte djali më i vogël i familjes! Kalimin e tij në krye të principatës, poetët e kohës e patën shprehur kështu:

*T'u ngjesh në brez shpata e fesë,
la tregove ç'është Islami tërë botës;
U hap për Islamin porta e rastit...
Ai, i zgjedhuri i bashkësisë së Muhammedit...*

I vënë kështu, me konsensur në krye të principatës, Osman Gaziu i zgjeroi kufijtë e saj nga 4800 km² të trashëguara nga

i ati, në 16000 km². Monedha e parë u shtyp pikërisht në kohën e tij.

I ati, Ertugrul Gazi, gjatë gjithë jetës pati për udhërrëfyes mësuesin dhe prijësin e tij shpirtëror, Sheh Edebaliun, nën edukimin moralo-shpirtëror të të cilit qe bërë një kryetar dhe prijës fisi i përkryer. Prandaj dëshironte shumë që edhe i biri të rritej dhe përgatitej nën edukimin e tij. Edhe Osman Gazi vetë e vizitonte shpesh Edebaliun dhe merrte bekimet e tij.

Një natë kur pati qëndruar si mik në shtëpinë e Sheh Edebaliut, princi Osman pati përjetuar çaste plot emocione nën prehjen dhe kënaqësinë e shoqërisë dhe bisedave që i pati dhënë qetësi shpirtit dhe ia pati tulatur egon dhe disiplinuar mendimet. Sipas një transmetimi, meqenëse në murin e dhomës që iu tregua për të fjetur, ndodhej i varur një tekst i Kuranit të Shenjtë, ai s'mundi të shtrihej duke i zgjatur këmbët, prandaj u kredh në një gjumë të ëmbël ashtu, i ulur, me këmbë të mbledhura! Në ëndërr pa se njëri skaj i hënës e cila po dilte nga gjoksi i Sheh Edebaliut dhe po merrte gjithnjë e më shumë formën e Hënës së Re si drapër, hyri në gjoksin e tij, ai pa gjithashtu se si një fidan lisi që mbiu mes tij dhe Sheh Edebaliut, u shndërrua në një rrap madhështor, degët e të cilit u përhapën mbi tre kontinente duke përfshirë nën hijen e tyre shumë popuj e kombe. Në ato toka thirrej ezani, bilbilat këndonin Kuran. Çdo anë e dukshme e qiellit ishte bërë kopsht me trëndafila.

Duke i soditur në ëndërr me mahnitje dhe admirim të madh këto pamje, princi i ri vuri re një drenushë që u shfaq papritmas dhe u zgjua ndërsa po merrte shenjë për ta gjuajtur me shigjetë drenushën që përpiqej të ikte drejt anës përëndimore.

Princi Osman mori abdest dhe, pasi kërkoi leje, hyri te Edebaliu. Ai nisi t'ia tregonte Edebaliut ëndrrën. Princi tregonte, kurse në fytyrën e dijetarit të urtë shfaqeshin buzëqeshje të ëmbla, kurse sytë i shkëlqenin me një dritë sublime. Sheh Edebaliu e kishte zgjidhur, tashmë, me sytë e zemrës, enigmën e asaj ëndrre. Kur princi Osman heshti, Shehu ngriti kokën dhe, duke e vështuar princin mu në sy, filloi të fliste me zërin e tij të butë dhe melodioz:

“O bir, të fshehtën vetëm Allahu e di! Por në ëndrrën që ke parë ka plot mirësi e dobi. Zoti do t’ju mundësojë ty dhe brezit tënd mbretërim. Bota do të hyjë nën mbrojtjen e bijve të tu. Ti ke për t’u martuar me një vajzë nga bijtë e mi. Ata që do të lindin nga kjo martesë do të vihen në krye të një shteti të madh që ke për të ngritur ti e që ka për t’u zmadhuar gjithnjë e më shumë. Ky shtet do të zgjerohet drejt Perëndimit...”

Ashikpashazade i ka poetizuar kështu fjalët që i pati thënë Sheh Edebaliu princit Osman Gazi:

*Dhuntia e besimit të drejtë është e yte,
Shteti i përjetshëm është e drejta yte.
Bekimet për brezin tënd janë të tutë,
Ftesa për sofrat e shtruara është e yte.
Prova me brez e farefis është e yte,
E sotmja e botës është e yte
Dekreti mbi njerëz i xhindë, e drejta yte...*

Pa kaluar shumë kohë nga ëndrra që e shpjegoi Sheh Edebaliu, princi Osman u martua me vajzën e Shehut, **Mal Hatun**. Kjo martesë mbledhi dhe bashkoi rreth Osman Gaziut forcën ekonomike dhe fisnikërinë. Kështu, u hodhën themelet materiale të shtetit i cili për mbi gjashtëqind vjet me radhë

do të siguronte **drejtësinë botërore** që do ta ndriçonte me anë të orientimit në rrugën e drejtë dhe luftës për lartësimin e **Fjalës së Allahut!**

Nga ana tjetër, edhe të gjithë udhëheqësit shpirtërorë të kohës e pranuan njëzëri autoritetin e **Osman Gaziut** dhe gjakut të tij. Këtë e patën dëshiruar veçanërisht **Sheh Edebaliu, Haxhi Bektash Veliu** dhe **Ahi Evrani**, të cilët i qenë lutur Zotit për këtë.

Bota islame ishte në një krizë të thellë si pasojë e invazionit mongol që shkatroi çdo gjë, duke vrapuar nën krahët e njerëzve të zemrës miq të Allahut, gjeti prehje e qetësi, u gjallërua dhe u rilind në një kohë kur tërë Anadollit ishte përballur me rrezikun e humbjes së identitetit. Sepse përparimi i mongolëve idhujtarë drejt perëndimit duke i dhënë disfata të mëdha ushtrive islame, e kishte bërë popullsinë e Anadollit të vuante, të dëshpërohej, madje, ta humbte shpresën. Kështu, nga mërzitja e madhe, kishin filluar dalngadalë të dukeshin shenjat e shkëputjes nga origjina dhe zakonet, traditat dhe mënyra e jetesës e mongolëve kishin filluar të ktheheshin në modë. Nën udheqjen e besimit osmanët mundën të ndalnin mësymjet mongole në botën islame. Udhëheqësit shpirtëror i sugjeruan dhe i shpallën popullit të vet se besimtarët që meritonin mbështetjen e Zotit, do të bëheshin përsëri fitimtarë e të gëzuar!

Si rrjedhojë e faktit që princi Osman Gazi nuk përzihej në konfliktet e kota e të padobishme mes principatave apo feudalëve të Anadollit por, përparonte drejt perëndimit me frymën e ngadhnjimit fetar, qëndronte në linjën e xhihadit. Çdokush që ishte i vetëdijshëm se qëllimi për lartësimin e Fjalës së Allahut ishte për veten e tij urdhër i Islamit, vrapoi nën flamurin e bekuar të hapur prej tij. Në atë mes, edhe

dijetarët dhe komandantët selçukë të çoroditur e të shpërndarë nga invazioni mongol, shkuan te princi Osman Gazi dhe i dhanë besën. Në këtë akt luajti rol edhe konsiderata që i kishte treguar Osman Gaziut sulltani i fundit selçuk, i cili në një letër këmbim shkruante:

“O bir, Osman Gazi! Tek ti ka shumë shenja të lumtura. Nuk ka në botë të dytë si ti dhe brezi yt! Lutja ime, mirësia e Allahut, mrekullitë e Profetit ﷺ dhe mbrojtja e evlijave janë me ty!”

Për zellin, përpjekjet dhe sukseset që princi Osman Gazi kishte treguar gjer atë ditë dhe vazhdonte të tregonte në rrugën e lartësimit të Fjalës së Allahut, sulltani selçuk i kishte dërguar, krahas kësaj letre me konsideratë të lartë, edhe një emblemë, flamur, shpatë dhe dekret.

Eshtë kjo arsyeja që Osman Gazi u qëndroi besnik selçukëve gjersa u tërhoqën krejtësisht nga skena e historisë dhe, megjithëse i ishte dekretuar pavarësia politike princore nga vetë mbreti selçuk, ai nuk e pati ndërmarrë një hap të tillë për t’u shkëputur i pavarur nga selçukët dhe ky qëndrim politik i princit Osman Gazi si dhe të gjitha rrethanat e tjera patën sjellë si pasojë historike që osmanët të bëheshin dhe konsideroheshin trashëgimtarë të natyrshëm të shtetit selçuk.

Veçantia më me rëndësi që tërheq vëmendjen, e periudhës së Osman Gaziut, është se ai i ngriti themelet e shtetit të vet mbi baza moralo-shpirtërore e të qëndrueshme. Në mjedisin e tij ndodheshin persona të shquar të diturisë, besimit dhe kulturës, si **Sheh Edeballi, Sheh Mahmud, Dursun Fakih, Kasem Karahisari, Sheh Muhlis Karamani, Ashik Pasha, Elvan Çelebi**. Vlerat dhe konsideratat moralo-shpirtërore kishin aq shumë rëndësi në strukturën e shtetit, saqë statusi princor i Osman Gaziut dhe legjitimiteti i principatës së tij

qenë miratuar me hutben e namazit të xhumasë të Dursun Fakihut pas fitores së Karaxhahisarit.

Sipas shumë transmetimëve Sheh Edebaliu ishte nga **“bijtë profetikë”**. Të bijtë osmanë qenë bërë të merituar të një nderi dhe fame të tillë edhe nga ana amësore. Kështu, qenë lidhur nga nëna me të **Dërguarin e Allahut** ﷺ.

Në lidhje me qëndrimin e kujdesshëm ndaj miqve të Allahut, Ertugrul Gaziu i pati lënë të birit Osman Gazi dhe, në personin e tij, gjithë pasardhësve të tij, këtë porosi të çmuar që do t'u jepte orientim shpirtrave të tyre:

“Shiko, o bir!

Mua më ngacmo, por Sheh Edebaliun mos e ngacmo. Ai është dielli shpirtëror i fisit tonë. Peshorja e tij nuk gabon asnjë cen!

Kundërshtomë mua, por mos e kundërshto atë! Po të më dalësh kundër mua, hidhërohem, prekem, kurse po t'i dalësh kundër atij, s't'i hedh më sytë, edhe në t'i hedhsha, s'të shoh dot më!

Fjala ime është jo për të mirën e Edebaliut, por për të mirën tënde! Mbaji si porosinë time këto që po t'i them!”

Sheh Edebaliu e mori nën edukimin dhe drejtimin e vet të riun shumë energjik Osman Gazi, i dha mundësi atij ta shijonte mundësinë për ta njohur Allahun, e pajisi atë me moral të bukur, vetëmohim, pjekuri dhe seriozitet, duke e përgatitur, kështu, për në krye të një shteti global.

Nga ana tjetër, Sheh Edebaliu i cili e mb Duarte në të njëjtën mënyrë edhe aureolën që formonte mjedisin e Osman

Gaziut, veçanërisht kuadrin e ri, e dinte se rinia është fara e së ardhmes. Është e lehtë ta zbulosh të ardhmen duke parë embrionin e kësaj fare dhe rinia e çdo periudhe jeton në botën ku ka mundur ta shpenzojë energjinë e vet. Prandaj dhe Sheh Edebaliu, duke i dhënë rrugë dhe kahje energjisë së Osman Gaziut dhe rinisë përreth tij, i orientoi ata në mënyrën më të mrekullueshme me anë të luftës me vetveten dhe vetëdijen e shërbimit, si dhe në atë nivel që të mundnin të hidhnin themelin e një shteti botëror.

Duke u nisur nga kjo konsideratë, arkitekti i vërtetë i Shtetit Osman është Sheh Edebaliu! Ndërsa në principatat apo feudet e tjera ndodhte fenomeni i shkrirjes ngaqë tek ta mungonte një Sheh Edebali, principata osmane u ngjit brenda një kohe të shkurtër në nivelin e shtetit dhe, prej këtui, në sundimin botëror. Osmanët ia bënë të njohur botës **Islamin** për gjashtëqind vjet me radhë, vendosën dhe zbatuan të drejtën dhe drejtësinë dhe u bënë peshore drejtësie.

Disa nga porositë orientuese të Sheh Edebaliut për Osman Gaziun dhe, në personin e tij, burrave të ardhshëm të shtetit, janë kështu:

“O bir!

Ti je bej, princ, dhe, pas kësaj, zemërimi na takon neve, butësia, ty; prekja në zemër, neve, fitimi i zemrave, ty; akuza për faj, neve, pranimi, ty; dobësia, vetëmashtrimi, neve, mirëkuptimi, ty; ngatërresat, përfytjet, mosmarrëveshjet, neve, drejtësia, ty; syri i keq, goja sa një çorape, vlerësimi i padrejtë, neve, falja, ty!..

O bir!

Pas kësaj, përçarja na takon neve, pajtimi, ty; përtacia, neve, tërheqja e vërejtjes, inkurajimi, formimi ynë, ty!..

O bir!

Ngarkesën e ke të rëndë, punën, të vështirë, fuqinë, të lidhur për një qimeje... Allahu të qoftë ndihmëtar! Princërisë t'i dhëntë bekim! Ta bëftë të dobishme në rrugën e të Vërtetës! Dritës t'i dhëntë shkëlqim! Ta bëftë dritën të të shkojë larg, shumë larg! Të dhëntë fuqi ta mbash barrën, të dhëntë mendje dhe zemër që të të mos rrëshqasë këmba!

Ti dhe shokët e tu, me shpata, kurse dervishët si ne, me mendime, ide dhe lutje, duhet t'ia hapim rrugën asaj që na është premtuar, duhet ta pastrojmë rrugën e zënë!

O bir!

Je i fortë, i fuqishëm, i mençur dhe i gojës, por, po s'dite ku dhe si t'i përdorësh këto, të merr me vete era e mëngjesit dhe të hedh tutje, zemërimi dhe egoja bëhen bashkë dhe ta humbin mendjen, prandaj duhet të jesh gjithmonë i duruar, i vendosur dhe zotërues i vullnetin tënd!..

Durimi është shumë i rëndësishëm. Një bej, një princ duhet të dijë të durojë! Lulja s'mbin para kohe. Dardha e pabërë s'hahet; edhe në u ngrëntë, të ngec në grykë! Edhe shpata pa dije është krejt si dardha e pabërë!

Populli yt le të jetojë si di. Mos ia kthe shpinën atij! Gjithmonë dëgjoja qenien! Është kjo dije, kjo vetëdije që edhe e drejton popullin, edhe e mban gjallë!

O bir!

Njerëzit ekzistojnë; lindin kur zbardh e vdesin kur këndohet ezani i mbrëmjes!

Bota s'është aq e madhe sa ç'ta shohin sytë ty. Të gjitha fshehtësitë dhe të paditurat do të dalin në dritë të ditës vetëm me anë të virtyeteve dhe drejtësisë tënde!

Ki respekt për nënën dhe babanë dhe dije se begatia është me të mëdhenjtë!

Në këtë botë, po qe se e humb besimin, ndërsa je i blertë, thahesh, kthehesh në shkretëtirë!

Bëju syhapur! Mos e merr mbi vete çdo fjalë! Pe, mos e trego; e dite, mos e thuaj! Atje ku të duan, mos shko shpesh, aq sa të bëhesh i mërzitshëm, se të tronditet afërsia dhe vlera!

Për tre lloj njerëzish të të vijë më keq: për të diturin që ndodhet mes injorantëve, për atë që ka qenë i pasur e ka rënë në varfëri dhe për atë që ka qenë i respektuar dhe e ka humbur respektin!..

Mos harro se ata që ndodhen sipër nuk janë aq në siguri sa ata që ndodhen poshtë!

Mos ki frikë nga lufta kur ke të drejtë! Ta dish se kalit më të mirë i thonë dorí, kurse trimit më të mirë, trim i çartur!

Fitorja më e madhe është ta njohësh vetveten, ta njohësh se kush je! Njeriu është armik i vetvetes, kurse ai që e njeh vetveten, është mik i vetvetes!

Atdheu s'është malli i atij që e qeveris, i cili mund ta ndajë me të bijtë dhe vëllezërit! Atdheu i takon vetëm atij që e drejton dhe e qeveris. Pastaj i takon tjetrit që vjen në vënd të tij pas vdekjes. Etërit tanë që u vetëgjënjyen dikur, e ndanë, sa qenë gjallë, shtetin, mes djemve dhe vëllezërve, prandaj nuk jetuan dot vetë e nuk e mbajtën dot gjallë atë! (Kjo porosi e ka mbajtur gjallë 600 vjet shtetin osman)

Po u ul njeriu një herë, e ka të vështirë të ngrihet nga vendi. Po s'levizi nga vendi, mpihet. Po u mpi, fillon të lllomotisë, lllomotitja kthehet në thashetheme. Dhe po filloi lllomotitja, tjetri prishet, miku bëhet armik, armiku kthehet në lllugat...

Vjen një ditë që njeriun ta lënë fuqitë, por dija i mbetet. Drita e dijes hyn edhe përmes syve të mbyllur dhe i jep njeriut dritë!

Kafsha ngordh, i mbetet samari; njeriu vdes, i mbetet vepra. Nuk duhet qarë pas atij që ikën, por pas atij që nuk lë gjë pas. Puna duhet vazhduar aty ku e ka lënë ai që iku!

Nuk e dua luftën, nuk më pëlqen të derdh gjak, megjithatë, e di se shpata duhet të ngrihet e ulet, por kjo ngritje-ullje duhet bërë për hir të jetës, për ta mbrojtur jetën. Goditja e shpatës për vete është krim! Beu, princi nuk është më i madh se atdheu! Lufta nuk bëhet vetëm për princin!

Nuk kemi të drejtë të rrimë, të pushojmë, sepse kohë s'kemi, koha që kemi në dorë është fare pak!..

Vetmia është e frikacakut, por bujku që e di se kur vjen koha e të mbjellave, nuk pyet tjetërkënd. Edhe sikur të mbetet i vetëm! Mjafton që ta dijë se toka është bërë për t'u mbjellë!

Dashuria duhet të jetë baza e çështjes për të cilën përpiqemi e luftojmë, kurse dashuria është te heshtja. Nuk dashurohet me të bërtitur! As me të dukur!..

Ai që nuk e njeh të kaluarën, nuk mund ta njohë as të ardhmen! Osman, njihe mirë të kaluarën që ta shkelësh saktë në të ardhmen! Mos harro nga ke ardhur që të mos e harrosh ku ke për të shkuar!..”

Me këto këshilla e mbruante Sheh Edebaliu Osman Gaziun. Dhe ishte e domosdoshme të mbruhej. Sepse Osman Beu ndodhej në gjendje të vështirë. A t'i mbante të bashkuar, duke mos e prishur ekuilibrin, principatat që vinin nga të gjitha anët e bashkoheshin me të, apo të përballonte Bizantin me Germijanët, të vëzhgonte mongolët? Apo të bënte luftë me guvernatorët krishterë?

Kështu, Sheh Edebaliu i bëhej udhëzues princit Osman në të gjitha këto çështje të rëndësishme dhe rugët nga do të ecte ai, i pajiste me begatitë e paarritshme të devocionit.

Me këtë edukim të lartë moralo-shpirtëror, si Osman Gaziu, ashtu dhe nënshtetasit e tij, duke e kaluar në mënyrë të mrekullueshme në jetë dhe praktikë moralin islam, u shndërruan në një bashkësi njerëzish të mirë (salih). Duke u përmbysur një mbi një ushtrinë e Bizantit dhe guvernatorët krishterë me një forcë fisnore me numër të pakët, ngritën një mbretërim mbarëbotëror. Me begatinë e edukimit shpirtëror, tribuja e filluar me katërqind çadra u bë e merituar e një mirësie dhe shpërblimi hyjnor të madh. Për një kohë të gjatë vazhdoi vargu gjenealogjik i gjenive nga ati te biri. Me ta, bota u bë dëshmitare e shfaqjeve të panumërta të një lumturie dhe drejtësie të papërskrueshme. Në çdo vend që shkuan, u bënë elementë të drejtësisë dhe ekuilibrit!

S'ka asnjë dyshim që Osman Gaziu i cili i dha trup këtij formimi të madh, ka nderin të jetë personaliteti që meriton më shumë vëmendje i historisë sonë. Është për këtë arsye që emri i tij i është dhënë shtetit më të madh në botë.

Osman Gaziu që pati marrë një edukim të mirë fetar dhe moralo-shpirtëror, ishte një princ mjaft fetar dhe i mirë. Ishte

mjaft i prirur ndaj jetës së ahiretit. Ruhej jashtëzakonisht nga gjërat e ndaluara fetarisht. I tërë qëllimi i tij i ishte kushtuar rrugës së Zotit. Si fjalëmbël dhe njeri i butë, thuhet se gjatë gjithë jetës nuk pati vepruar qoftë edhe një herë të vetme me zemërim. Krahës kësaj, si person i iniciativës dhe pushtetit, ishte jashtëzakonisht i aftë për të bërë administrim dhe qeverisje të pëlqyeshme. Ishte një fitimtar trim që nuk e njihnte dhunën dhe padrejtësinë!

Me shprehjet dhe pohimet e mëposhtme, edhe vetë historianët krishterë, madje, duke e respektuar dinjitetin e shkencës, kanë mbetur të detyruar të mos e flijojnë të vërtetën, por ta pranojnë dhe deklarojnë atë!

Historiani Hammer thotë:

“Në shtetin që la ai, organizimi institucional dhe themelet bazë ishin aq të fuqishme, saqë pas një kohe të shkurtër, osmanët u bënë shteti më i madh në botë. Po ta supozojmë se njerëzve të kohës së tij do t’u thuhej se “nipërit e atij gaziut, duke mposhtur shumë shtete të fuqishme që do t’u dilnin para, do ta nënshtrojnë Evropën dhe do të sundonin mbi këto e këto zona të hartës”, çdokush që do t’i dëgjonte këto fjalë, do të thoshte: “Kjo është një fantazi, një përrallë boshe!” Por ai Gazi me nam dhe mjedisi që e rrethonte, dijetarët fetarë i besonin kësaj me gjithë zemër dhe bënë përpjekje pa u lodhur e pa pushuar për realizimin e asaj dite!”

Me të vërtetë, Osman Gaziu me trimat e tij nuk zbritën nga kali, por vrapuan ditë e natë nga sulmi në sulm. U zhvilluan, u rritën dhe u shumuan me shpejtësi. U bënë një ëndërr e frikshme për Bizantin. Luftuan në rrugën për ta përhapur në botë zërin e kthjellët të Islamit. Mohuesit dhe heretikët u bënë që të mos dalin dot më jashtë kalave!

Lamartini thotë kështu:

“Dhuntia natyrore e Osman Gaziut ishte e thjeshtë, e hapur dhe e drejtë. Duke ia kushtuar mendjen dhe zgjuarsinë njësisë së Allahut, përpiquej t’i pengonte bindjet bestynte dhe idhujtarinë që vepronin në botë kundër unitetit hyjnor. Krahësaj, duke ndjekur politikën e ngadhnjesve, nisi të vendosej në vendet që kishte pushtuar dhe të ushtronte administrimin dhe pushtetin mbi to. **Osman Gaziu përparoi dalngadalë, por kurrë nuk u kthye pas...**”

Kështu, synimi më i madh i Osman Gaziut megjithëse i zënë akoma me plotësimin e ngritjes së shtetit, ishte përparimi drejt Stambollit dhe meritimi i paralajmërimit të lumtur të Profetit ﷺ. Edhe kjo strofë e një poezie të Yazıcıoğlu Aliut e shpreh këtë të vërtetë:

*Osman, i biri i Ertugrulit je,
Brez Oguzi, Karahani je,
Një rob kokulur i Zotit je,
Hapë Stambollin, trëndafilishte bëje...*

Po të shqyrtohen mbi hartë fitoret ushtarake të Osman Gaziut, bien në sy lehtësisht këto synime të tij të habitshme:

- 1) T’i mbështeste kufijtë në bregdet.
- 2) Duke e vlerësuar gjendjen e Bizantit që shkonte drejt shembjes, ta bllokonte atë mes dy deteve.
- 3) Me veprime pykëzuese, t’i veçonte nga njëra-tjetra tokat e Bizantit dhe pastaj t’i pushtonte copat që u ishte këputur lidhja mes njëra-tjetrës.

Ashtu siç bëri vetë përpjekje në këtë drejtim, të njëjtën përpjekje ua la porosi edhe të bijve dhe, para se të vdiste, duke ia bërë me shenjë të birin që kishte përparuar gjer në

hyrje të Bursës, kubënë e një manastiri e cila shndriste që nga larg, i pati thënë:

“Të më vendosësh nën atë kubënë e argjendtë!..”

Osman Gaziu i cili e kaloi jetën vazhdimisht në përpjekje e luftëra, e përdori mirë avantazhin që i jepte pozicioni kufitar me Bizantin dhe duke i përfutur shtetit një dinamizëm të jashtëzakonshëm, bëri që principata e tij modeste të përparonte me shpejtësi në rrugën për t’u bërë shtet botëror. Trashëgimtarët e Osman Gaziut të cilët në fillim s’kishin asnjë pretendim madhështie dhe shkëlqimi, u bënë “sulltanë të fitoreve”. Ai e ktheu në realitet një ideal të pandehur për fantazi. Gibbonsi e vlerëson kështu këtë:

“Osman Gaziu nuk qe bir mbreti. Megjithëse me sipërfaqe të vogël dhe me pak nënshtetas, shteti i tij u rrit rregullisht nga viti në vit. Dhe kjo rritje e pandërprerë, gjithsesi argumenton madhërinë e vërtetë të gjeniut që e realizoi. Sundimtarë të kombit turk, si Atila dhe Xhengizkhani, pavarësisht nga fitoret marramendëse që arritën, mbetën thjesht akinxhinj, sulmues, dhe perandoria e tyre, një triumf i paqëllimtë, i papërfaqësuar. Ata lanë pas vetes vetëm gjak, plagë dhe lot, sepse ata, si heronj të zhveshur nga idealet, s’bënin tjetër veçse digjnin dhe shembnin mes buçimës së borive dhe trumpetave. Kurse ato çka bëri dhe çka la pas Osman Gaziu ishin shumë të ndryshme. Prandaj ndodhi që pasardhësit e tij u ndodhën gjithmonë në radhën e parë përse i përket përfaqësimit dhe vendosjes së së drejtës dhe drejtësisë dhe shteti i tyre u bë **“i përjetshëm”**. Prandaj, pozita e Osman Gaziut as që mund të krahasohet me të mëparshmit!”

Osman Gaziu i cili bëri një jetë jashtëzakonisht të për-

korët e të devotshme, kur vdiq, la pas si pronë personale një mburojë, një palë çizme, disa flamurë, një shpatë, një heshtë, disa tufa kuajsh, tre tufa dhensh, etj. të kësaj natyre.

Osman Gaziu e të tjerë si ai nuk u mashtruan nga kjo botë e nuk iu nënshtruan dëshirave vetiake, të egos. Fuqia, forcat, epërsitë e mendjes dhe vullnetit, sukseset, fitoret e famshme nuk i bënë dot ata krenarë, mendjemëdhenj, tekanjozë.

Ata nuk u përkulën e nuk e ulën veten para të mirave materiale të kësaj bote, para posteve e pozitive. Ata e mbrojtën nderin dhe dinjitetin e çallmës që bartën në kokë. Ata u bënë ushtarë të nderuar të kauzës madhështore të lartësimit të Fjalës së Allahut që morën përsipër!

Dhuntitë që merituan duke qenë të vetëdijsëm se lumturia e vërtetë është te adhurimi i Zotit, u bënë pretekst që ta shtonin falenderimin, emocionin e ndjenjave dhe dëshirën për njohjen e Allahut!

Duke mos u dhënë vlerë të mirave të kësaj bote, **ata** e shpenzuan për botën tjetër çdo gjë që u ra në duar. Sepse ata kurrë nuk u mundën nën kthetrat pasionante të një kauze trimërie dhe heroizmi të zbrazët. Prandaj, për ta i shkroi historia faqet e saj plot nder dhe famë!..

Allahu im! Na mundëso neve që kemi mbetur pas tyre të vetmuar, jetimë, të dobët e të vuajtur, një shkundje dhe rilindje të re në rrugën e lartësimit të Fjalës së Allahut!..

Amin!..

ORHAN GAZI

(1281-1360)

*I cili arriti apogjeun duke marrë me vete
singeritetin e të atit, pëlqimin e vëllait të madh
dhe lutjen e evlijave të Zotit.*

Eshtë i dyti i sulltanëve osmanë. I ati është Osman Gaziu, kurse e ëma, **zonja Mal**, bija e Sheh Edebaliut, arkitektit shpirtëror të shtetit osman.

Orhan Gaziu u rrit dhe u përgatit duke marrë pjesë qysh në moshë të re në betejat me guvernatorët dhe udhëheqësit krishterë të Bizantit. Ai u martua bijën e guvernatorit krishterë të zënë rob të Jarhisarit.

Edhe personaliteti i Orhan Gaziut dhe burrave të shtetit të tij, ashtu si i të atit, Osman Gazi, u formua me edukimin moralo-shpirtëror të Sheh Edebaliut.

Më 1326, Orhan Gazi pushtoi Bursën. I ati, Osman Gazi, i cili, në këtë mes, ndodhej në shtratin e vdekjes, u gëzua shumë për këtë dhe, me një dekret të posaçëm, e thirri të birin pranë. Edhe Orhan Gaziu vrapoi për tek i ati sapo e mori dekretin e tij. Nga njëra anë, hafizët këndonin Kuran me zë të thellë e prekës, nga ana tjetër, personalitete si Ahi Shemseddin,

Ahi Hasan, Turgut Alp, Salltuk Alp e komandantë të tjerë kishin rënë në gjunjë e derdhnin lot pranë shtratit të Osman Gaziut.

Pasi e dalloj ardhjen e të birit Orhan, Osman Gaziu e thirri me shenjë dhe e uli pranë vetes. Pastaj ua njoftoi të pranishmëve se e kishte caktuar zëvendës. Ai i urdhëroi të bijtë dhe komandantët t'i bindeshin dhe t'i jepnin besën Orhan Gaziut. Pastaj i bëri Orhan Gaziut porosinë dhe vërejtjet që përbënin materialin e themeleve të shtetit osman:

“O bir, porosia ime e parë për ty është që të mos kryesh ndonjë veprim ose punë jashtë urdhrit të Allahut! Atë që s’e di, pyete dhe mësoje nga ata që dinë! Mos u nis të bësh një punë që s’e njeh mirë! Mos ua lër mangët ushtarëve pagesën dhe mirësinë! Dije se njeriu është rob i mirësisë!

O bir, ***punët e fesë merri para së gjithash***, sepse sigurimi i zbatimit të një farzi (detyrimi fetar) bëhet shkak për fuqizimin e fesë dhe shtetit! Prandaj mos e lër mangët respektin ndaj dijetarëve të fesë dhe plotësimin e të drejtave të tyre që punët e sheriatit të ecin në rregull!

Ku të dëgjosh se ndodhet ndonjë dijetar, interesohu për të, tregohu i mirë e i butë me të! ***Por kurrë mos i afro në punët e shtetit ata që s’kanë zell fetar, që bëjnë jetë të ulët dhe pa përvojë, sepse kush nuk ka frikë Krijuesin, nuk tregon mëshirë për krijesën!***

Qëndro jashtëzakonisht larg nga dhuna, padrejtësia dhe sajimi i zakoneve të reja, të panjohura në fe, që të mos të zvarrisin drejt shembjes!

Dije se detyra jonë është rruga e Allahut, po ashtu, synimi ynë është ta mbajmë gjallë dhe ta jetojmë fenë e Tij!

Kauza jonë nuk është një çështje e zbrazët dhe heroizmi, por lartësimi i Fjalës (fesë) së Allahut! Pra, gëzoma shpirtin duke mos e braktisur xhihadin, luftën në rrugën e Allahut!

O bir, kush nga familja ime largohet nga rruga e drejtë dhe drejtësia, mbettë ditën e rilindjes pa ndihmën dhe ndërmjetësimin e Profetit ﷺ!

O bir, qëndroju gjithmonë i besës njerëzve besnikë që e shpenzojnë jetën në shërbimet shtetërore për pëlqim të Allahut ﷻ! Kujdesu për ta! Dhe mbroju familjet pas vdekjes së tyre!

Respektoji, shpërbleji dhe bëju mirësi dijetarëve të shquar (salih) e të virtytshëm që i japin forcë shpirtërisht shtetit. Po që se dëgjon që në një shtet tjetër ndodhet një dijetar. Shkencëtar apo nje i urtë ftoje në vendin tënd me delikatesë dhe madhërim që punët e fesë dhe shtetit të të orientohen me anë të begatisë dhe ndihmës së tyre!

Kurrë mos u bëj krenar për ushtrinë dhe pasurinë tënde! Merr mësim nga gjendja ime e tanishme që jam si një milingonë e pafuqishme! Unë që m'u dhanë shumë favore të Allahut ﷻ pa qenë i denjë për to!

Edhe ti ec në rrugën time! Kujdesu për të drejtën e Zotit dhe robve! Mjaftohu me të ardhurat e tua nga thesari i shtetit! Mos bëj shpenzime të tjera veç nevojave të domosdoshme të shtetit! Brezi që ka për të ardhur pas teje, të të marrë shembull për vete! Mos i hap shteg padrejtësisë dhe dhunës, ji gjithmonë i drejtë e i matur! Në të gjitha punët e tua mbështetu te Allahu, prej Tij kërkoje ndihmën, Atij lutiu!”

Pasi u konfirmua me këto fjalë edhe një herë tjetër nga vetë Osman Gaziu sjellja e Orhan Gaziut në krye të principatës, ky i fundit, pas vdekjes së të atit, i vetëdijshëm për përgjegjësinë e rëndë të barrës së prijesisë, i bëri këtë propozim vëllait të madh Alaaddinit duke treguar një finsikëri dhe delikatesë të madhe:

“Urdhëro e ulu ti në fronin që la ati ynë pas!..”

Pas këtij propozimi fronti, shembuj të të cilit hasen rrallë në histori, edhe vëllai i madh, Alaaddini, duke e vlerësuar të vërtetën ashtu siç e kërkonte edukata e lartë dhe shpirtërore që kishte marrë, iu përgjigj:

“Jo! Ati ynë që pastë shkuar në xhennet, ta dorëzoi ty këtë detyrë. Lutjet dhe mbështetja e tij janë për ty! Ashtu siç të pati vënë ai në të gjallë ty në krye të ushtrisë, edhe tani, e njëjta detyrë të përket ty! Posti i princit të ka hije ty!...”

Porosia e përmendur më sipër e Osman Gaziut për të birin u bë pothuajse kushtetuta e një shteti globalh 620-vjeçar.

Orhan Gaziu i zbatoi gjithmonë me gjithë zemër si parime jetësore këto porosi të larta të të atit. Dhe, si begati e kësaj, atij iu bë e mundur t’i gjashtëfishonte tokat e shtetit që ia pati lënë i ati, më saktë, brenda tridhjetë e tre viteve të qeverisjes, ta zgjeronte sipërfaqen e shtetit nga 16000 km², në 95000 km².

Nga ana tjetër, Orhan Gaziu zhvilloi betejën e parë në histori, në të cilën u vunë ballëpërballë një sulltan osman me perandorin bizantin, duke i shkaktuar perandorit një humbje të thellë e të padiskutueshme. Pas betejës në fjalë, e cila quhet **Beteja Palekanon**, Bizanti u dobësua aq sa të mos tregonte

dot më ndonjë qëndresë për vendet që i nxori dore, dhe fitoreve ushtarake osmane iu hap rruga drejt perëndimit.

Orhan Gaziu pati përvetësuar principialitetin, singeritetin dhe vullnetin e të atit, pati marrë pëlqimin e vëllait të madh dhe lutjen e njerëzve të Zotit, prijësve shpirtërorë. Kështu, ai u bë një personalitet model i papërsëritshëm për sulltanët osmanë që erdhën pas tij për shekuj me radhë. E thënë shkurt, në personin e tij u strukturua njeriu-model që mund ta quajmë **“personaliteti Orhan”**.

Fakti që ai i ndizte vetë çdo mëngjes (për çdo namaz mëngjesi) kandilat e xhamisë që e kishte ndërtuar si pjesë të kompleksit Orhanije në Bursë dhe në mjediset e ngjërës së këtij kompleksi u shërbente gjithashtu personalisht të varfërve duke u ndarë ushqim është një shfaqje pa precedent e atij personaliteti model. Me këto hapa aktesh të lavdërueshme të tij u formua baza e mijëra vakfeve që u ngritën më pas në tërë shtetin osman.

Ai ishte jashtëzakonisht fetar. Besnikërinë ndaj urdhrave hyjnorë e pati bërë detyrimin më të madh ndaj vetes. Ai i donte shumë njerëzit e kulturës shpirtërore hafizët. Orhan Gaziu ishte bujar ndaj artistëve, artizanëve dhe të varfërve, respektues ndaj luftëtarëve. U ngrinte shtëpi, u siguronte jetesën. Ai u jepte vlerë dijetarëve. Ishte një sundimtar mendjehollë, përparimtar, i drejtë, trim dhe luftëtar. Zotëronte attribute të larta që rrallë ndodhen te sundimtarët. Udhëtari islam Ibni Batuta thotë për të:

“Eshtë më i madhi i sundimtarëve turkmenë të kohës. Ka afro njëqind kala.”

Medreseja e parë osmane u hap në kohën e Osman Gaziut

në qytetin Iznik të ngritur mbi trojet e Nikeas së lashtë, kurse myderrisi i parë u emërua dijetari i shquar i shkencave natyrore dhe shpirtërore të kohës, **Davud Kajseriu**. Ky person ka bërë kritikën e veprës **“Fususul-Hikem”** të **Muhjiddin Arabiut**. Kjo vepër pati formuar bazën e përhapjes së konsideratës mistike islame në tokat osmane.

Orhan Gaziu i cili i çoi më tej shërbimet e të atit, ndërtoi në të gjitha anët e vendit medrese për të siguruar pjekurinë moralo-shpirtërore të popullit.

Në qoftë se një sulltan i cili ka përgjunjur sa e sa ushtri, kapet pas duarve të një prijësi shpirtëror nga nënshtetasit e vet dhe ia puth gjersa ngopet mes lotëve të gëzimit dhe kënaqësisë, kjo nuk është një ngjarje dosido, por me të vërtetë material i themeleve shpirtërore të larta të fitoreve të mëdha! Historia është dëshmitare që ndjenja e respektit të lartë të sulltanëve osmanë ndaj miqve të Allahut është ndër shkaqet kryesore të mbështetjes hyjnore që u qe favorizuar atyre!

Periodha e Orhan Gaziut është një periudhë kur u gatua në mënyrë intensive tharmi sublim i cili do ta bartte me fuqi dhe madhështi Shtetin Osman drejt së ardhmes. Kjo periudhë përbën etapën përgatitore të hopeve të reja e të mëdha që do të bëheshin në të ardhmen, dhe ajo sinteza aspak e lehtë për t'u arritur e besimit me fuqinë, u realizua në mënyrë mjeshtërore dhe të qëndrueshme nga duart e bekuara të prijësve të mëdhenj shpirtërorë!

Nisur nga kjo, është Orhan Gaziu ai që i përftoi principatës veçorinë për të qenë një shtet i vërtetë.

Si i ati, edhe ai, më shumë se larjet e llogarive brenda Anadollit, pati përvetësuar parimin e luftës me mohuesit. Në

këtë rrugë, ai i kishte qepur sytë më parë mbi Stambollin, pastaj edhe mbi hapësirat përtej tij. Prandaj atij i qe dhënë titulli **“zotëruesi i horizonteve”**. Thuhet se nuk qëndronte më shumë se një muaj në një vend dhe, kështu, bëri një jetë vazhdimisht në luftë në rrugën për lartësimin e Fjalës së Allahut. Megjithatë, ai parapëlqente ngadhnjimin mbi zemrat, duke u shprehur kështu:

“Paqja e zemrave është më e mirë se lufta e fituar!”

Prandaj, **ngadhnjimi material i arritur nga shpatat** si rrjedhojë e politikës gjeniale dhe veprimeve të fuqishme të tij, **fitonte pavdekësi me ngadhnjimin mbi zemrat**. Në vendet e pushtuara, në fillim vendoseshin njerëzit e zemrës, njerëzit e mirë dhe prijësit shpirtërorë. Mënyra e jetesës së tyre she-mbullore bëhej pretekst për orientimin besimor të popullsisë vendase.

Prijësat e ushtrisë shpirtërore fitimtare e skalisnin pasuri-në e zemrave të veta sa në dheun e vendeve të ngadhnjyera, aq dhe në zemrat e njerëzve. Kështu, të gjithë individët, nga populli në shtet, hidhnin themelet e para të institucioneve të shërbimit me qëllim për të merituar pëlqimin hyjnor.

Krishterët vendës që jetonin në tokat e fituara rishtas, mbeteshin të mahnitur nga mënyra e pastër dhe qibare e jetesës së popullsisë osmane, nga morali, veçanërisht nga ndjenjat e tyre të mëshirës dhe dhembshurisë dhe kjo situatë cilësore e lehtësonte muslimanizimin e popullsisë vendëse. Trajtimi që i bëri Orhan Gaziu popullsisë vendëse pas marrjes së Iznikut i bëri të lumtur njerëzit e thjeshtë, prandaj dhe nuk pati ndodhur ndonjë shpërngulje popullate, por secili pati vazhduar të jetonte fatmirë në vatrën e vet.

Ndërkaq, edhe qytetet e tjerë krishterë që dëgjonin për

këtë qetësi dhe siguri plot drejtësi, dëshironin që osmanët të futeshin edhe në tokat e tyre, prandaj dërgonin njëra pas tjetrës letra të fshehta, sepse guvernatorët dhe qeveritarët krishterë mizorë që kishin mbi krye e kishin tepruar aq shumë në dhunë dhe padrejtësi ndaj popullit, saqë askujt s'i kishin mbetur më forca për të duruar. Madje prej tyre ishin mërzhitur dhe neveritur vetë familjet e tyre! Kështu pati ndodhur që kalaja Ajdos të pushtohej nga Abdurrahman Gaziu në sajë të një plani të fshehtë të përgatitur nga vetë vajza e komandantit dhe qeveritarit të kalasë!

Eshtë për këtë arsye që Orhan Gaziu i cili, duke ecur në gjurmët e të atit, i pati dhënë sendërtim një formimi të tillë të madh, pranohet si një ndër sundimtarët më të mëdhenj osmanë. Bëmat e tij në plan ushtarak, politik dhe administrativ janë aq të mëdha dhe madhështore, saqë mund ta inkudrojnë autorin e tyre mes autoriteteve qeveritarë me ndikim të fuqishëm jo vetëm të kohëve të mesme, por edhe të kohëve të reja!

Çdo punë e tij ishte e llogaritur, çdo lëvizje e tij ishte harmonikisht e rregullt. Ai ishte një *gazi*, *fitimtar*, i cili dinte të ecte hap pas hapi me kujdes dhe vendosmëri drejt qëllimit të vet. Si rezultat i begatisë së shërbimit ndaj *fesë diferencuese* (fesë islame që e diferenconte, e ndante të mirën nga e keqja) me anë të forcës tërheqëse të flamurit të luftës fitimtare dhe ngadhnjese, me anë të drejtësisë në sundim dhe principialitetit dhe sinqeritetit në zemër, ai vazhdoi ta mbruante me mjeshtëri, si i ati, materialin e themeleve të tevhidit (besimit monoteist islam në Allahun si Zoti i vetëm i gjithësisë) politik në Anadoll. Kështu, krahas propozimeve që i bëheshin atij nga krishterët dhe mohuesit e tjerë për t'u futur në tokat e tyre, shumë personalitete të shquar të cilët vepronin me frymën

e unitetit të Islamit qysh prej themelimit të principatave të Anadollit të shkëputura nga selçukët, iu aneksuan osmanëve së bashku me tokat e tyre.

Kur ky shtet që e merrte mbështetjen nga një respekt legjendar ndaj **Kuranit të Shenjtë**, u bë më pas edhe zotërues i amaneteve të shenjta, i mbrojtí dhe ruajtí ato me një ndjenjë madhërimi ndaj tyre, në mënyrë të pashembullt në histori. Me begatinë e këtyre dy respektimeve, ky shtet, me titullimin **“shtet i përjetshëm”**, u bë sundimtar me nder dhe famë për gjashtëqind e ca vjet me radhë. Qëllimi themelor i këtij shteti botëror ishte **“lartësimi i Fjalës së Allahut”** dhe **“rendi i drejtësisë”**. Duke e nderuar botën me frymën, qetësinë dhe gëzimin e **Kuranit**, osmanët sendërtuan një epokë qetësie dhe drejtësie të pashoqe në histori!

Te osmanët, frymëzimi dhe bota shpirtërore e prijësve të përkryer së bashku me luftën fitimtare në rrugën e fesë si dhe xhihadin në tërë kuptimin e tij, bënë që flamuri i rrugës së drejtë të valëvitej para tërë botës. Teqet që ishin qendra të edukimit moralo-shpirtëror të tasavvufit, mistikës islame, duke u zhvilluar më tej, e maturonin popullin. Dhe kjo, përgjithësisht, realizohej me anë të vakfeve që ishin vepra të ngritura sa nga shteti, aq dhe nga individët. Vetëmohimi, ndjeshmëria e lartë, butësia e zemrës dhe delikatesa e sjelljes qenë natyra esenciale e individëve. Ata që e kapërcenin pengesën ego, me anë të veprimtarisë orientuese dhe shërbimet shpirtërore, si shira prodhimtare pranverore, përhapnin gjithandej begati për vendin. **Sepse nuk janë zemrat që kalben nën tokë, por kufomat!** Prandaj ndodhte që institucionet si vepra dhe shprehje të atyre zemrave të larta, bëheshin të pavdekshme! Në vendet e ngadhnjyera ndërtoheshin një pas një xhami,

medrese dhe komplekse asistence. Në punët e shtetit dhe nomenklaturën e aktiviteteve juridike zbatohet e drejta juridike islame (fikh) duke respektuar parimet juridike-fetare.

Edhe mirëqenia ekonomike ishte shumë e lartë. **Nishanxhi Mehmet Pasha** thotë kështu:

“Në popull s’kishte më skamje, nevojëtari dhe mjerim, aq sa besimtarët e pasur që e kishin për detyrim fetar të jepnin zeqat dhe sadaka, nuk dinin se kujt t’ia jepnin!”

E thënë ndryshe, me arkitekturën moralo-shpirtërore të Sheh Edebaliut dhe të të tjerëve si ai, shteti osman u bë një shtet botëror monumental i papërsëritshëm. Madhështia ishte realizuar edhe materialisht, edhe shpirtërisht!

Shteti osman fitoi brenda një kohe të shkurtër fuqi dhe shkëlqim në atë gradë, sa që Orhan Gaziu arriti të përzihej në punët e brendshme të perandorisë bizantine dhe ulte nga froni apo vinte në fron kë të donte! I biri Sulejman Pasha kaloi në Rumeli ku, me anë të pishtarit të besimit, zbatoi një plan demografik dhe urbanizimi të shëndoshë. Këtë fakt, **Sheh Mahmudi** e shpreh poetikisht me këtë dyvargsh:

*Tejpamës, ke shtrirë sexhade në popull, në ujë;
Me dorën e devocionit e ke rrokur Rumelinë...*

Orhan Gaziu i cili e barti me korrektesë dhe ndjeshmëri amanetin që e mori nga i ati, Osman Gazi, u sëmur pas vdekjes së të birit **Sulejman Pasha** nga një aksident. Ai solli si zëvendës në fron birin tjetër, **Murad Beun**, të cilit i dha këto porosi:

“O bir, mos u bëj krenar për shkëlqimin e mbretërimit tënd! Mos harro se kjo botë s’i ka mbetur dot as **profetit Sulejman** ﷺ! Më në fund, edhe froni i tij është shembur! Sepse çdo pasuri dhe mbretërim i kësaj bote është i për-

kohshëm, i shkatërrueshëm! Ndërkaq, jeta është një rast i madh për çdokënd! Ky rast, kjo mundësi duhet vlerësuar mirë për të shërbyer në rrugën e Allahut dhe për të merituar shefaatin, ndërmjetësimin e Profetit ﷺ!

Po ta vështrosh këtë botë me masën e botës së pasme, ahiret, e kupton se nuk e vlen të flijohet për të lumturia e botës tjetër, e cila është lumturi e përjetshme!

O bir, krishterët e Rumelisë nuk do të rrinë urtë. Pra, ec mbi ta! **Ose merre Kostantinijën, ose përgatit ngadhënjimin mbi të!** Përpiku të shkosh mirë me princat e tjerë turq! Edhe pse na do populli i tyre, princat nuk duan të heqin dorë nga principata! Kështu, mbahen edhe ca kohë, pastaj të bien në pëllëmbë të dorës si fruti i pjekur, nga pema. Po të mos kesh ngatërresa në Anadoll, punën në Rumeli do ta kesh të lehtë. Prandaj përpiku të mos e prishësh heshtjen në Anadoll. Me këtë politikë e bëri im atë i ndjerë, Osman Gazi, një grusht dhé, brenda një kohe të shkurtër, një principatë të fuqishme! Kurse ne, me lejen e Allahut, e kthyem principatën në mbretëri! Kurse ti ke për ta shpënë më tutje!

Osmanëve s'u mjafton të sundojnë mbi dy kontinente, sepse lartësimi i Fjalës së Allahut është një kauzë aq e madhe sa të mos e nxënë dot dy kontinente! Siç jemi trashëgimtarët e selçukëve, edhe trashëgimtarët e Romës ne do të jemi!

O bir, mos u shmang nga urdhri i Kuranit të Shenjtë! Sundo me drejtësi! Kujdesu për luftëtarët fitimtarë! Ushqejti të varfërit! Dije si nder t'u shërbesh personalisht atyre që i shërbejnë fesë! Mos u vono t'i dënosh fajtorët, ata që ushtrojnë dhunë dhe padrejtësi! **Drejtësia më e keqe është ajo që shfaqet me vonësë!** Sado që në fund vend-

imi të jetë i drejtë, edhe drejtësia e vonuar është një lloj padrejtësie dhe përdhunimi!

O bir, unë kam arritur në fund të rrugës! Kurse ti je në krye! Zoti ta bekoftë mbretërimin!..”

Porosinë e Orhan Gaziut, Sollakzade e ka shprehur ne poezi në këtë mënyrë:

*Me pushtet të përkohshëm mos u kreno kurrë,
Nga rruga e sheriatit mos u largo kurrë!*

*Meqë gjete pavarësi në mbretërim,
Vëre gjithmonë drejtësinë në veprim!*

*Vendose, o bir, rendin e drejtësisë,
Që të mbetesh gjithmonë në krye të njerëzisë!*

Orhan Gaziu i cili me sjelljen, qëndrimin, moralin dhe personalitetin e tij shembullor, kaloi në faqet e arta të historisë si një sulltan i pashoq, vdiq në vitin 1359. Varrin e ka në zonën Gymshly Kymbet të Bursës.

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

*Në ditët tona kur njerëzimi, përgjithësisht, duke iu nënshtruar forcës, jeton nën sundimin e egos, për të arritur nivelin e zemrave plot besim, ekstazë dhe emocion të atyre njerëzve si **Orhan Gaziu**, na duhet të kemi përsëri njerëz monumentalë si ata! Dhe, për këtë, jemi të detyruar t'i dëgjojmë ata, t'i kuptojmë dhe të përfitojmë nga struktura ndjesore e tyre. E kemi të domosdoshme që, duke i ndriçuar thellësitë e shpirtit me dritëra shpirtërore, ta arrijmë atë strukturë morale të fortë të dikurshme për të cilën na ka marrë malli!..*

O Zot, duke na dhuruar pjesë nga klima e zemrës e atyre njerëzve vetëmohues, na e mundëso të përgatisim sërish njerëz monumentalë dhe t'i mbushim shekujt e ardhshëm me drejtësinë e lartë dhe të shkëlqyer të Islamit!

Amin, ashtu qoftë!..

MURATI I (HUDAVENDIGAR)

(1326-1389)

*Sulltani i fitimtarëve
dhe dëshmorëve, një ndër personalitetet
e rrallë të historisë*

Eshtë i treti i sulltanëve osmanë.

Ka ardhur në botë nga zonja Nilyfer. Atë vit që lindi ai, vdiq i gjyshi, Osman Gaziu, dhe u pushtua Bursa.

Sulltan Murati I u përgatit nga personalitete të mëdhenj, autoritete në shkencat natyrore dhe shpirtërore të kohës. U caktua zëvendës i fronit pasi vëllai i madh, **Sulejman Beu**, pushtuesi i **Rumelisë**, vdiq. Pas një kohe të shkurtër, i vdiq edhe i ati. U ftua në Bursë dhe u ul në fronin osman. U mbi-quaajt dhe u thirr **Hudavendigar** (Sovran) dhe **Gazi-Hunkar** (Sundues luftutar).

Murati I i cili zotëronte cilësi të shquara që duhet të ketë një burrë shteti, në të njëjtën kohë zotëronte edhe thellësi ndjesore. Pikërisht si rrjedhojë e kësaj thellësie ndjesore, arriti në pozita shumë të larta shpirtërore. Pasi e siguroi në një kohë të shkurtër rendin dhe qetësinë në Anadoll, ai e ktheu drejtimin në Rumeli. Në kohën e tij, fushatat ushtarake për ngadhnjim u shtrinë në Evropë. Meqë sipas të drejtës islame, një e pesta e plaçkës së luftës i përkiste shtetit, u nxuar “Ligji

i të Pestës”. Në vendet e pushtuara, organizata shtetërore osmane u ngrit në formë të përsosur. Askush nuk lihej i uritur dhe në uri; të varfër e të pasur, muslimanë e jomuslimanë, çdo njeriu iu siguria qetësi dhe lumturi e madhe!

Ndërsa vazhdonin të hidheshin këta hapa të bukur, shtetet krishtere të Evropës, të frikësuar se mos nga fitoret e osmanëve në perëndim, mbretërimet e tyre do të merrnin fund, organizuan një **fushatë kryqtare** me rreth 60-100 mijë vetë.

Atëherë, sulltan Murati dërgoi kundër kryqtarëve me qëllim zbulimi një ushtri prej katër mijë vetësh nën komandën e **Haxhi Ilbejit**. Nga ana tjetër, kryqtarët pasi kaluan lumin Marica dhe nuk u përballën me ndonjë qëndresë, filluan të brohorisnin me të thirrura dhe klithje gëzimi për fitoren dhe të organizojnë festime. Hëngrën e pinë, u dehën dhe pastaj ranë në gjumë. Dhe, atëherë, duke përfutur nga mungesa e plotë e vigjilencës të armiku, Haxhi Ilbeji zhvilloi një sulm nate të befasishëm mbi të nga tre krahë.

Ushtria e aleatëve kryqtarë e zënë në befasi dhe panik nga sulmi i katër mijë ushtarëve osmanë, pësuan disfatë të plotë. Ndërsa një pjesë e madhe e ushtarëve kryqtarë e vranë njëri-tjetrin në panik e sipër gjatë tërheqjes në errësirën e natës, një pjesë tjetër u mbyt në ujërat e lumit Marica. Vetëm pak mundën të shpëtonin e të iknin. Dhe, kur zbardhi dita, tërë kryqtarët ishin shkatërruar dhe kishin marrë fund me gjithçka. Kështu, ishte arritur ajo fitore e cila mbeti në histori me emrin **Humbja Serbe**. Kryqtarët u shkatërruan! Pas kësaj ngjarjeje, kryeqyteti u transferua nga **Bursa** në **Edirne**.

Me ndërtimin e xhamive, medreseve dhe shumë institucioneve kulturore, në të njëjtën kohë, Edirneja u bë qendër

qytetërimi e shtetit. Muslimanët që u shpërngulën nga Anadulli për në tokat e sapopushtuara, edhe në ato toka shpalosën mënyrën e lartë të jetesës të Islamit. Ata u bënë modele morali dhe virtyti. Qeverisja me drejtësi e shtetit dhe institucionet e asistencës që ngriti, sollën si rrjedhojë një miratim, pëlqim dhe kënaqësi të madhe në çdo vend. Kufijtë e shtetit arritën gjer në mesin e Evropës. Më në fund, kishte ardhur koha që të fshihej nga dheu elementi serb si kreu i intrigës në Evropë!

Në **Fushën e Kosovës** në jugperëndim të **Prishtinës**, u vunë ballë për ballë forcat aleate kryqtare me ushtrinë osmane. Aletët zotëronin një forcë prej afro njëqind e pesëdhjetë mijë vetësh, kurse ushtria osmane nuk i kalonte gjashtëdhjetë mijë vetët.

Në të zbardhur, ushtria osmane u rreshtua për luftë. Në qendër u vendos vetë sulltan Murati I, në krah të djathtë, princi Bajazit Jëlldërëmi, kurse në krah të majtë, princi Jakup Çelebi. Por ati me të bijtë ishin bërë një zemër e një frymë, ata s'kishin të ndarë nga njëri-tjetri. Ata përjetonin emocionin e përgatitjes për të rënë dëshmorë dhe për të fituar në emër të lartësimit të Fjalës së Allahut. Sikur një erë e ngritur nga sahabet që thërrisnin **“nënë e babë t'u bëfshin fli, o i Dërguari i Allahut”**, po e shkundte nga vendi e po e valëviste Fushë-Kosovën në mes të Evropës! Kështu ndodhi që sovrani Murat I i cili kishte thithur një frymë nga ajo erë sublime, të binte dëshmor në përfundim të luftës duke mbetur i gjallë gjer në kiamet si simbol më vete i besimit dhe përpjekjes në themel të fitores legjendare që u arrit atë ditë në Fushë-Kosovë.

Kur Padishahu hyri në Fushë-Kosovë më 8 gusht 1389, u përball me një furtunë që e kishte shndërruar mjedisin në tym

e pluhur saqë sytë të mos shihnin dot asgjë! Ishte pikërisht **Nata e Beraatit!** Sovrani Murat I fali dy reqate namaz dhe, në fund, bëri këtë lutje me lot në sy:

“O Zot! Po qe se kjo furtunë ka dalë për shkak të mëkateve të këtij robi tënd të mjerë, mos m’i ndëshko ushtarët e mi të pafajshëm!

Allahu im, mos i ndëshko ushtarët e pafajshëm që erdhën gjer këtu vetëm për të ta lartësuar emrin dhe për ta kumtuar Islamin!

Zoti ynë, edhe pasuria dhe pushteti janë të tutë, edhe ky rob i yti është. Unë jam një rob i mjerë... Ti je që i njeh më mirë qëllimin dhe të fshehtën time! Pasuria dhe pushteti nuk janë synimi im, unë dëshiroj vetëm pëlqimin tënd!

O Zot, mos i lërë këta ushtarë besimtarë të munden dhe shkatërrohen në dorë të mohuesve dhe heretikëve! Favorizoj atyre një fitore të tillë që ta festojnë tërë muslimanët! Në dëshirofsh, atë ditë fitoreje ky robi yt Murat le të bëhet kurban në rrugën tënde!

O Zot, mos më bëj mua shkak për shkatërrimin e kaq shumë ushtarëve muslimanë! Ndihmoju atyre dhe dhuroju fitore! Unë jam gati ta flijoj jetën për ta mjafton që ti të më pranosh mua në grupin e dëshmorëve! Jam gati ta dorëzoj shpirtin për hir të ushtarëve islamë! Më bëre gazí, fitimtar; në fund, të lutem të kesh mirësinë të më bësh dëshmor!

Amin!..”

Pas këtij përgjërimi monumental, sultani nisi të këndon-te Kuran në një qetësi shpirtërore të jashtëzakonshme. Pa kaluar shumë, retë e mëshirës e mbuluan qiellin. Mbi hapësirën kosovare u zbraz një shi i rrëmbyeshëm. Era ndaloi. Pluhuri mbaroi...

Ndërprerja e erës dhe fshirja e reve të pluhurit nga shiu bënë që ushtrinë osmane ta përfshinte një gëzim dhe pëlqim i madh. Sovrani Murat I ra në sexhden e falenderimit. Atë ditë, lotët e gëzimit u vëllazëruan me pikat e shiut!

Para se të niste beteja, sovrani Murat I mbajti para ushtarëve të vet të zgjedhur këtë fjalim historik:

“Trimat e mi! Sot është dita e zellit dhe përpjekjes, çasti i shfaqjes së dinjitetit, koha e burrërisë dhe epoka e trimërisë!..

Ka shumë vite që vatani krenohet me ju. Edhe tani pret nga ju suksese të mëdha që do të bëheshin mbështetje për të kaluarën tonë të mbushur plot nder dhe famë të përhapur në të gjithë botën!

Asnjë përpjekje armiku nuk do ta ndalojë dot pas kësaj që flamuri ynë i famshëm i cili, me lejen hyjnore, do të valëvitet sot fitimtar në këtë shesh të Kosovës që dridhet sot i impresionuar nga madhështia juaj, të përparojë drejt brendësisë së Hungarisë! Një fitore e famshme që do ta arrijmë sot, do të bëhet shkak për lartësimin e Fjalës së Allahut në të gjithë Rumelinë!

Sado e gjatë të jetë jeta e njeriut, nuk është e përjetshme! Do të vijë një ditë që të marrë fund. Përjetësisht i përjetshëm është vetëm Allahu i Gjithëfamshëm! Ja tek qëndron ky shesh fame dhe heroizmi për ata që dëshirojnë të arrijnë xhennetin me lartësimin e Fjalës së Allahut!

Fitimtarë! Hidhuni në sulm së bashku me mua duke thirrur emrin e Allahut!”

Me thirrjet “Allah, Allah...” që lartësoheshin mes marsheve të luftës të orkestrës së famshme luftarake, të nisura pas këtyre fjalëve, filloi sulmi mbi radhët armike. Lufta frontale

e filluar në mëngjesin e 8 gushtit 1389, vazhdoi për tetë orë me radhë. Armiku u asgjësua pothuaj tërësisht.

Në fund të luftës, kur e pa qartë se fitorja ishte bërë përfundimtare, Murati I nisi ta përshkonte fushën e betejës si shenjë falenderimi ndaj Zotit dhe, kur haste ndonjë dëshmor, thoshte:

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Pa dyshim, ne, të Allahut jemi dhe, pa dyshim, te Ai do të kthehemi!” (Bekare, 156)

Kurse kur afrohej pranë ndonjë trimi të plagosur, e fërkonte me përkëdhelje dhe i shfaqte mëshirë e dhembshuri duke e pyetur nëse po vuante dhe nëse kishte ndonjë dëshirë. Në këtë mes, nga grumbulli i të vvarëve u ngrit një ushtar serb i plagosur që tha:

“Lërmëni t’ia puth dorën padishahut e të bëhem musliman! Veç kësaj, kam edhe një lajm të gëzueshëm për ju: edhe mbreti Lejan u kap dhe po jua sjellin...”

Ndërsa duke vështruar përreth për të parë sjelljen e mbretit të lidhur, rojet e sulltanit e kishin lënë për një çast vigjilencën, serbi që hiqej si i plagosur bëri sikur do t’ia puthte dorën sulltanit dhe duke e nxjerrë me shpejtësi nga nënsqetulla hanxharin e fshehur, ia nguli sy ndër sy sovranit mu në gjoks! Rojet u hutuan! Pastaj e kapën vrasësin dhe e bënë në çast copë-copë!

Në këtë mënyrë, edhe lutja e sulltan Muratit I u pranua. Ishte lutja që kishte bërë ai para betejës duke i kërkuar Zotit dëshmorësinë, lutje, e cila mbeti e famshme në histori!

Para se të vdiste, sovranit tha këto fjalë:

“I qeshë lutur dhe përgjëruar Zotit që, po qe se fitorja e Islamit varej nga rënia ime dëshmor, të kishte mirësinë të ma jepte ta pija sherbetin e dëshmorësisë! Pra, lutja më qenka pranuar! Lavdi pastë Allahu që jeta po më merr fund pasi kam parë fitoren e ushtarëve islamë!

Dhe, tashmë, po ia lë amanet Zotit ju, ushtarët e mi fitimtarë dhe shtetin tim!”

Pas këtyre fjalëve, kufoma e pastër e sulltan Muratit I, duke u mbuluar nga gjakrat e bekuara të dëshmorësisë, u nis në udhëtimin hyjnor dhe të përjetshëm!..

Organet e brendshme të trupit të shtrenjtë të sulltan Muratit I të copëtuar me hanxhar, u varrosën në atë vend ku ra dëshmor dhe aty u ngrit një tyrbe. Kurse kufoma iu transportua në Bursa dhe iu varros pranë xhamisë dhe kompleksit të ndërtuar prej tij në lagjen Çekirge.

Vendi në Kosovë ku ndodheshin të varrosura organet e brendshme të sulltan Muratit, u bë i famshëm si **“Meşhed-i Hüdâvendigâr”**, (Vendi ku ka rënë dëshmor Sovrani). Vendi ku ra dëshmor sulltan Murati I u konsiderua aq i shenjtë, saqë osmanët, edhe kur po tërhiqeshin nga Ballkani, në marrëveshjet që nënshkruanin, vinin një nen të posaçëm për ruajtjen e atij vendi.

Mësuesi im i ndjerë me origjinë shqiptare, kosovari **Ali Jakup Efendi**, i donte shumë osmanët dhe i kujtonte gjithmonë me mëshirë. Ai thoshte:

“Si të mos i dua osmanët kur e di se, po të mos kishin ardhur ata, ne do të mbeteshim në errësirën e mohimit? Në vendin tonë, osmanët dhe dashuria për fenë u ndërthurën në atë mënyrë që osmanët dhe qenia mysliman, në shprehje të ndryshme, arritën të përdoren në vend të njëri-tjetrit.

*Dhe kjo pati shkuar gjer atje, sa, disa herë, në mënyrë të pavullnetshme, në vend që të pyetej se cilat ishin kushtet e Islamit, pyetej se **cilat ishin kushtet e Turkut** dhe, në përgjigje, numëroheshin kushtet e Islamit! Edhe sikur të këndoj çdo ditë një hatme, edhe sikur në çdo frymëmarrje t'i lutem Zotit **ta mëshirojë atë komb**, prapë s'ua paguaj dot hakun osmanëve!"*

Allahu i mëshiroftë të gjithë ata që kanë shkuar!

Sulltan Murati I, të cilin populli dhe ushtarët e donin shumë, përmendet me shumë tituj dhe emërtime. Kryesoret janë:

Sultânü'l-guzât ve'l-mücâhidîn (Sulltan i fitimtarëve dhe luftëtarëve);

Melikü'l-meşâyih (Kryemyrshid, kryeprijës);

Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn (Ndihmëtar në punët e fesë dhe të botës);

Ebu'l-feth (Ati i fitores);

Es-sultânü'l-adl (Sulltan i drejtë);

Leysü'l-İslâm (Luani i Islamit);

dhe titulli më i njohur është **Hüdâvendigâr** (Luftëtar, hero, sovran, sundimtar).

Gjatë gjithë mbretërimit njëzetënëntëvjeçar, Murat Hudavendigâr vrapoi nga fitorja në fitore. Sytë nuk i panë humbje. Shtetin që e mori nga i ati si një principatë të vogël, brenda një kohe të shkurtër e shndërroi në një perandori të madhe dhe me emër të lartë. Me të vërtetë, tokat osmane që në çastin e vdekjes së të atit, Orhan Gazi, ishin 95000 km², në kohën e Muratit I arritën në 500.000 km².

Në mbretërimin e tij njëzetënëntëvjeçar, sulltan Murati I zhvilloi 37 beteja, gjithë jetën e kaloi në fushat e luftës dhe u bë një ndër personalitetet e rrallë të historisë.

Edhe Papa, udhëheqësi i gjithë botës krishtere, madje, ndjehej i dobët përballë forcës së tij shtypëse. Poeti e përshkruan kështu këtë shkëlqim:

*Sepse fati gjeti veten tek Gazi Murati,
Kurora dhe froni gjetën atë që kërkonin te ai...*

Ngadhnjimet fitimtare të filluara në Rumeli nga vëlla i madh, ai i zhvilloi brenda një kohe të shkurtër me një principialitet, sinqeritet dhe vendosmëri të madhe duke i çuar gjer në Evropën Qëndrore. Vendet e Ballkanit u futën tërësisht nën pushtetin turk; Bizanti, Bullgaria dhe Serbia u vunë nën haraç.

Në vendet që pushtoi, sulltan Murati I vendosi burrat e mëdhenj shpirtërorë të kohës. Në ato vende ndërtoi teqe dhe zavije që ishin institucioni më i përkryer i diturisë dhe kulturës në atë periudhë.

Veç kësaj, ai ndoqi një politikë demografike dhe urbanistike serioze. Ai solli tributë turkmene dhe i vendosi në ato zona. Në sajë të këtyre shpërnguljeve, ngadhnjimet e nipërve mundën të arrinin gjer në portat e Vjenës dhe u hodhën themelet e sundimit të shtetit osman që do të vazhdonte në Rumeli pesëqind vjet.

Ndërsa sulltanët osmanë ishin në luftë kundër mohimit dhe herezisë, herë pas here bëheshin viktimë të sulmeve nga disa princër të Anadollit. Kështu pati ndodhur edhe në kohën e sulltan Muratit I kur ky ndodhej në luftë në Rumeli, kur Alaaddin Beu nga principata e Karamanëve, sulmoi tokat osmane. Kur e mësoi këtë, Sovrani u tha kështu të pranishmëve duke shfaqur dëshpërimin e vet për atë ngjarje të hidhur:

“Pa shihni, tani, se ç’bën ky mizor! Ne të jemi në luftë me qafirët një muaj udhë larg tyre dhe të bëjmë luftë natë e ditë, kurse ai të vijë e të grabisë pronën e muslimanëve! O gaziñ! E si ta lë unë, tani, xhihadin dhe të nxjerr shpatën kundër vëllezërve muslimanë?”

Duke u shprehur kështu, për hir të unitetit të ummetit, bashkësisë muslimane, ai shpalosi durimin dhe mirëkuptimin e tij tejet tolerues ndaj principatave anadolliane!

Sepse ashtu si edhe gjyshi i tij, ai nuk i shihte si armiq principatat e Anadollit. Veç kësaj, nënshtrimin e principatave me anë të forcës dhe shtrëngimit e shihte të çalë dhe e dinte se uniteti i sajuar në këtë mënyrë do të merrte fund shpejt. Ka qenë për këto arsye që ai si dhe sulltanët e tjerë osmanë e patën marrë punën me kujdes shumë të madh dhe e patën konsideruar më të përshtatshme që ta bashkonin dhe unifikonin Anadollin jo duke përfitur nga dobësitë eventuale të principatave, por duke i bindur ata si muslimanë që ishin. Prandaj nuk patën përdorur kurrë forcën me përjashtim të rasteve të rralla kur s’kishte asnjë rrugë dhe mundësi tjetër për ta zotëruar situatën dhe për ta shuar konfliktin. Si rezultat i këtij durimi të zgjuar e të gjatë, uniteti i Anadollit u arrit përfundimisht vetëm në kohën e Selimit të Rreptë dhe u arrit në mënyrë aq të shëndoshë e pa lëkundje, sa që edhe në kohët kur tokat osmane u copëtuan e u ndanë, Anadollu vazhdoi ta ruante pa asnjë të çarë strukturën e tij unike!

Në porosinë që i pati lënë të birit Murat i cili u bë një padishah i lartësuar në pozitën e të urtit shpirtëror dhe, më në fund, dëshmorit, Orhan Gazi u pati thënë kështu duke i treguar si synim Evropën:

“Ashtu siç jemi trashëgimtarët e selçukëve, ne do të jemi edhe trashëgimtarët e Evropës!”

Edhe sulltan Murati I ua hapi rrugën pasardhësve dhe e bëri Evropën synim të ngadhnjimeve të tyre. Evropa, fushat dhe bjeshkët e saj janë ende plot me gjurmët e këmbëve të kalit të tij marshues.

Të gjitha këto tregojnë se sovrani Murat I zotëronte një forcë të madhe morale, volitive dhe administrative. Bëmat e tij ishin gjeniale. Ai i zbatonte me korrektesë të madhe ligjet kanunore. I zhvillonte dhe i fuqizonte. Aftësia mjeshtërore në marrjen e vendimeve të çastit i pati dhënë shumë fitore. Si besimtar dhe fetar i mirë, ishte i respektueshëm ndaj dijetarëve fetarë dhe prijësve shpirtërorë.

Historiani bizantin **Halkondil** ka bërë këto pohime mbi sulltan Muratin I:

“Sulltan Murati ka drejtuar mbi tridhjetë e shtatë beteja në Anadoll dhe Rumeli, duke arritur fitore pas fitoreje dhe nuk është parë kurrë t’i kthejë shpinën armikut e të ikë prej tij!

Edhe kur dëshironte t’u jepte pushim ushtarëve, për vete gjente diçka me të cilën të mund të merrej. Ai kishte neveri për përtacinë. Ai nuk dinte ç’ishte pushimi. Ndërsa i vinte ushtarët të pushonin, vetë dilte për gjah. As në pleqëri nuk e pati humbur aspak energjinë dhe lëvizshmërinë.

I trajtonte me dhembshuri popujt që nënshtroheshin në qetësi të plotë si dhe fëmijët e huaj që ndodheshin në pallat. Ishte bujar dhe i shpejtë edhe në dhënien e shpërblimit. Kur do të hynte në betejë, u jepte zemër dhe i entuziazmonte ushtarët. Veprimet e gabuara i ndëshkonte pa mirëkuptim, me rreptësi. E respektonte dhe e mbante fjalën që kishte dhënë.

Shoqëruesit e sulltan Muratit dridheshin nga forca

impresionuese e tij. Krahas kësaj, i trajtonte ata me një butësi, dhembshuri dhe dashuri që s'do të mund t'i tregonte komandant tjetër."

Të tërheqin vëmendjen edhe këto shprehje të **Gibbonit**:

"Gjatë një periudhe prej rreth tridhjetë vjetësh, sulltan Murati, me të cilin s'mund të krahasohet asnjë burrë shteti për sa i përket nivelit, e drejtoi dhe e çoi para fatin e osmanëve.

Meqë ne dimë më shumë gjëra për Mehmetin II, Ngadhnjyesin, dhe Sulejmanin e Shkëlqyer, duket se, mes dinastisë osmane, Murati I nuk është ngjitur dot në pozitën e posaçme që i takon si burri i shtetit dhe ushtaraku më i suksesshëm dhe më i denjë për vëmendje. Por po qe se i krahasojmë vështirësitë që përballoi ai, çështjet që zgjidhi, rezultatet e mbretërimit të tij, sidomos me veprimtarinë e pasardhësve të vet të shkëlqyer e marramendës, shohim se, edhe në s'qëndron mbi ta, mund të zërë vend lehtësisht krahas dhe pranë tyre!

Ndryshimet që ndodhën në të gjallë të tij janë ngjarjet më të habitshme të të gjithë historisë. Ngadhnjimi i tij ka vazhduar të qëndrojë në këmbë pesë shekuj gjer në Traktatin e Berlinit të vitit 1878!

Edhe nëse në sytë e etërve të kishës bizantine, sulltan Murati I është parë si armik i Jezu Krishtit, ai i pati trajtuar ata më mirë se papati. Ai qe njeri i mençur e i matur që e kishte frikë Zotin. Ai ishte i butë ndaj të mundurit. Për këtë shkak, kush e shihte vulën e tij, menjëherë binte në gjunjë para saj!

Osman Gaziu i pati mbledhur njerëzit rreth vetes, Orhan Gaziu pati ngritur shtetin, kurse sulltan Murati I pati qenë ai që pati ngritur perandorinë!”

Sulltan Murati që gëzonte këto attribute të bukura të cilat edhe armiku ka qenë i detyruar t’ia pohojë, me veprat që ndërtoi si në Anadoll, ashtu dhe në Rumeli, ngriti fron në zemrat e njerëzve. Në shenjë falenderimi ndaj Zotit për fitoren e vitit 1364 kur ushtria kryqtare u thye tërësisht, ndërtoi nga një xhami në Bursa, Bilexhik (të Turqisë së sotme) dhe në Plovdiv, kurse në qytetin Jenishehir dhe në lagjen Çekirge të Bursës, ndërtoi nga një kompleks asistence, medrese, banjo publike termale dhe han.

Poeti e shpreh kështu faktin se, si rezultat i singeritetit të tyre të veçantë, osmanët merituan një shkëlqim të lartë si njerëz të pranuar në lartësinë hyjnore:

*Me singeritetin e vet, familja osmane
Pranë Zotit të madh gjeti mirëpritje!..*

Ngjarja në vijim e shpalos bukur këtë të vërtetë:

Sulltan Murat Sovrani që një padishah me natyrë aske-
te. Prandaj, pasi të kishte bërë të gjitha përpjekjet që i vinin
doresh, fundin e çdo pune ia linte Allahut dhe kurrë nuk mbetej
pa bërë lutje e përgjërime. Kështu, pasi e mbajti të rrethuar
Plevnën për pesëmbëdhjetë ditë me radhë pa arritur asnjë
rezultat, la aty një numër ushtarësh dhe u tërhoq. Mirëpo tër-
heqja pas aty shumë përpjekjesh dhe mundimesh e dëshpëroi
shumë. Ai iu lut dhe iu përgjërui kështu Allahut:

*“O Zot i madh, shkatërroje e bëje gërmadhë këtë kala
që mos qoftë!”*

Në këtë mes, i erdhi një lajmëtar që ia bëri të ditur se njëri mur i kalasë ishte shembur përtokë. Mirëpo nuk kishte asnjë shkak që muri i kalasë të shembej! Ushtarët islamë që hynë në kala nga muri i shembur duke falenderuar Zotin, e pushtuan atë vend brenda një kohe të shkurtër!

Ç'pasqyrë mësimdhënëse madhështore është për ne gjendja shpirtërore e përshkruar në vijim, e cila tregon besimin dhe devocionin e dëshmorit të Kosovës, prijësit shpirtëror, sulltanit Murat II! Ai i pati thënë kështu me lot në sy imamit të pallatit:

“Duke marrë tekbir në namaz, po s’bëra tre tekbire, s’mundem ta shoh Qaben dhe s’mundem të fal namaz i qetë e me kënaqësi...”

Sot, ekzistenca e të gjithë popujve muslimanë të vendeve të Ballkanit janë vepër e ngadhnjimit të parë osman dhe e politikës demografike dhe urbanistike të tij.

Ndërkaq, ata njerëz janë sot amaneti i osmanëve për ne. Është e domosdoshme që ata të mbrohen atje ku ndodhen. Sepse me ta ka vazhduar gjer më sot të dëgjohet zëri i ezanit në Evropë!

Kosova është avanpost i parë i Islamit në mes të Evropës!

Kosova është bërë trashëgimi ynë i paguar me gjakun e bekuar të Muratit Sovran! Sa bukur na e kujton këtë trashëgim i ndjeri **Mehmet Akif**:

Ngado t’i hedh sytë, më del para një fushë e përgjakur...

Kosovë e pabesë, ti je, apo fantazma jote e tretur?

A s’ishte çdo hap i yt mijëra krenari?

A s’kaloi nëpër gjoksin tënd duke çarë rruga e Bajazitit Rrufe?

*Ushtarët, kryedëshmorin që shtrihet në zemrën tënde, ku i ke?
Ku është sot therori i fitores, ku është ai trim?
Thuajmë, o dheu i dëshmorit, të të puth në gjunjë;
A s'ka tek ti dy-tri pika gjak nga Murati dëshmor?*

...

Ndryshe, a do të shkelte opinga e serbit në gjoksin trimëror?

...

Serbi i asaj dite është po ai serb që njohim sot! Përveç ndryshimit në kohë, s'ka ndryshuar gjë!

Ndërsa gjarpërinjtë serbë të ngritur kas asgjësojnë bijtë e ngadhnjimit, bijtë e sulltan Muratit, me anë të një dhune të rëndë, sa u zgjatet, vallë, zemra jonë e ndihmës vëllezërve tanë të vuajtur e të mjerë që përpëliten si zogj krahëthyer?

I Dërguari i Allahut ﷺ na ka porositur:

“I sheh besimtarët që i dhimbsen njëri-tjetrit, që e duan njëri-tjetrin, që janë të bashkuar si një trup i vetëm me njëri-tjetrin! Kur vuan ndonjë gjymtyrë e këtij trupi, edhe gjymtyrët e tjera e humbin gjumin dhe e ndjejnë vuajtjen e tij mes zjarrmisë...”

“Besimtarët janë si një ndërtesë me pjesët të lidhura fort me njëra-tjetrën...”

Prandaj, a nuk duhet që, si domosdoshmëri e këtyre porositve, ne, muslimanët, të jemi si zemra dhe pulsi i vetëm i një njeriu? A nuk duhet që t'i kemi të përbashkëta si gëzimet, ashtu dhe hidhërimet?

Sot, ne, trashëgimtarët e natyrshëm të Kosovës dhe Bosnjës, jemi të detyruar të bëjmë llogarinë e vetvetes dhe historisë!

Në vendin tonë, qysh prej afro njëqind vjetësh, është sheshit se si disa njerëz të prapë e të paditur e hedhin poshtë

trashëgimin e shenjtë që na kanë lënë të parët, se ç'përfundim të hidhur ka patur shprehja e tyre e shëmtuar që i fyen kujtimet e tyre!

Ngjarjet mësimdhënëse si tragjeditë boshnjake dhe kosovare, na e rikujtojnë neve **shpirtin osman** për të cilin ata njerëz të prapë e të paditur thonë me krenari se e “**gropo-sën**”, si dhe na shtrëngon t'i dalim për zot amanetit të atij shpirti! Prandaj jemi të detyruar të shkundemi e të kthehemi te historia jonë!

Ç'lumturi për trimat e famshëm të vendosmërisë së begatë të premtuar në emër të së ardhmes nga rizgimi dhe rilindja që po realizohen!

Zoti ynë! Ki mirësinë të na dhurosh edhe neve nga klima e zemrës e të parëve forcën e një lëvizjeje të re, në mënyrë që të mos na ikin dore rastet e favorshme të mëdha që po lindin duke hyrë në shekullin e njëzetënjëtë!..

Amin!..

SULTAN BAJAZIT JËLLDËRËMI

(1360-1403)

*Endrra e frikshme e kryqtarëve,
fitimtari i Nikopolit, sovrani i klimës evropiane*

Eshtë sultani i katërt osman.

Eshtë mbiquajtur “rufe” nga ushtarët e vet për guximin që tregonte në beteja, veçanërisht për aftësinë e rrufeshme të manovrimit.

U ngjit në fron sipas porosisë që la i ati, sultan Murati I, ndërsa po vdiste si dëshmor në Fushë-Kosovë.

Bajaziti I i cili vazhdoi të përparonte për të marrë rezultatet e kësaj fitoreje të madhe, pushtoi shumë vendbanime të reja. Ndër to ishte edhe Shkupi i famshëm. Këtë, poeti e shpreh kështu:

*Shkupi, trualli i Bajazitit Rrufe;
Kujtimi i lënë prej tij për bijtë e fitores...*

...

*Shkupi, vazhdimi i Bursës mbi malet e Sharrit,
Një lulishte ku t’u derdh gjaku i pastër...*

Fakti që, gjatë këtij përparimi, Bajazit Jëlldërëmi u thoshte ambasadorëve që i shkonin për ta uruar për fronëzimin, se

“do të përparonte gjer në Romë”, tregon për atë horizont të madh që përvijoi ai për vete në rrugën e madhështisë dhe dinjitetit të Islamit!

Krahas guximit dhe burrërisë marramendëse, ai ishte mjeshër i jashtëzakonshëm edhe në fushën e politikës. Ai e dinte mjaft mirë se si të përfitonte nga konfliktet e fronit të Bizantit. Madje arriti të fitonte aq ndikim të madh atje, sa të bënte që një person të burgosur të ngjitej në fron dhe ai që ndodhej në fron, të burgosej! Dhe si shpërblim të bëmave të tij me atë gjenialitet politik që kishte, e shtoi edhe haraçin që merrte nga Bizanti. Veç kësaj, siguroi që të ndërtohej një xhami në Bizant (Kostantinopol) dhe që të ngrihej një gjykatë juridike-fetare për të trajtuar dhe zgjidhur konfliktet mes muslimanëve që banonin aty.

Eshtë për t'u mahnitur që, gjithashtu si rrjedhojë e këtij gjenialiteti politik, kur Bajaziti Jëlldërëmi marshoi drejt Alashehirit, e mori qytetin nga bizantinët nga vetë bizantinët në emër të vet! Si një ngjarje e rrallë e shënuar nga historia, kjo tregon shkëlqimin dhe dinjitetin e drejtësisë dhe zgjuarsisë së Bajazit Jëlldërëmit në rrugën për lartësimin e Fjalës së Allahut si dhe, nga ana tjetër, mjerimin ku ndodhej perandori bizantin i cili përpiqej të qëndronte në këmbë me një mije e një padrejtësi!

Bajazit Jëlldërëmi i cili shpalosi suksese të jashtëzakonshme në politikën e jashtme, hodhi hapa të mëdhenj edhe në rrugën e unitetit të Anadollit. Një pjesë të madhe të tokave të Karamanëve që ishte principata më e madhe e Anadollit, ia aneksoi osmanëve. Ndërkaq, ky aneksim u realizua me

dëshirën e vetë popullsisë. **Ashikpashazade** e tregon kështu këtë të vërtetë:

“...Kur Sulltan Bajaziti arriti para qytetit të Konjës, portat e qytetit u mbyllën. Mirëpo ishte koha e të korrurave dhe në tërë anët e fushës së Konjës kishte grumbuj elbi dhe gruri të korrur që priste të shihej në lëmë. Meqë populli u fut në kala në nxitim e sipër, nuk mundi t’i fuste brenda edhe të korrat. Përballë kësaj situate, ushtarët e Bajazitit Jëlldërëmit u afruan nën muret dhe i bënë zë kështu popullit:

“Ejani, na shitni elb dhe grurë që t’ua japim kuajve për të ngrënë!”

Disa vetë nga populli, duke menduar ta provonin sinqeritetin e thënieve të ushtarëve, dolën nga qyteti dhe shkuan te ushtria osmane.

I njoftuar për situatën, me qëllim për t’i dalë para çdo të papriture, sulltan Bajaziti u dha ushtarëve këtë porosi:

“Këta janë vëllezërit tanë muslimanë. Kurrresi të mos u bëni padrejtësi! Respektoni të drejtën e personit! Pronarët e elbit të shesin sipas dëshirës dhe vullnetit të vet!..”

Kështu, të ardhurit shitën sipas dëshirës dhe me çmimin që kërkuan vetë. Morën fitimin dhe u kthyen në kala me një kënaqësi krejt të pashpresuar. Me ta parë këtë drejtësi dhe njerëzillëk që t’i përlotte sytë, popullsia e Konjës i hapi fletë me fletë me dëshirën e vet portat e qytetit dhe i ftuan osmanët në qytet. Edhe qytetet e tjerë që e morën lajmin, dërguan përfaqësues dhe i ftuan osmanët në vendbanimet e tyre:

“Urdhëroni, ejani! Na e qeverisni ju qytetin!”

Popullsia besimtare dhe zemërpastër e Anadollit që e kish-

te rrokur kuptimin e hollë të poetit në vargjet e mëposhtme,
e priste ushtrinë osmane me gjithë zemër:

*Eshtë veli cilido sundimtar i drejtë,
S'është turp sikur bota t'i bëhet rob...
Sulejmani e zuri botën me drejtësi,
Sundimtari i drejtë është më se Sulejmani...*

Ky vëllazërim që edhe historia e soditi me zili, ishte shfaqja më e qartë e faktit se drejtësia osmane ecte sup më sup me shpatën dhe se kjo drejtësi e lartë e shtonte shkëlqimin dhe forcën ekzekutive të osmanëve. Me fjalë të tjera, osmanët e ngritën atë madhështi, forcë ekzekutuese dhe shkëlqim të lartë jo mbi heshtat dhe shigjetat, por mbi dashurinë dhe intimitetin e zemrave të popujve dhe kombeve!

Ja, pra, në themel të madhësisë dhe forcës impresio-nuese osmane që e përfshiu botën, qëndronin porositë e Sheh Edebaliut si dhe orientime si ky e të tjera që siguronin ato porosi!

Edhe Bajaziti Rrufe i cili i kushtoi vëmendje me zell dhe përpjekje të mëdha kësaj specifike, e fuqizoi jashtëzakonisht shtetin dhe këtë gjë ia provoi dhe imponoi gjithë botës!

Në këtë mes, gjithë bota krishtere filloi të shqetësohej nga zhvillimi dhe fuqizimi i osmanëve. Më në fund, përgatitën një ushtri të madhe kryqtare. Ushtria kryqtare aleate e formuar me synime, si shkatërrimi i osmanëve, shpëtimi i **Bizantit** dhe çlirimi i **Jeruzalemit** nga duart e muslimanëve, u vu menjëherë në lëvizje, hyri në tokat osmane dhe rrethoi kalanë e **Nikopolit** në breg të Danubit.

I njoftuar për këtë, Bajaziti Jëldërëmi arriti para Nikopolit me një shpejtësi që i kishte hije titullit që i kishin dhënë! Për më tepër, për t'ua bërë të qartë mbrojtësve se s'duhej ta dorëzonin kalanë në asnjë mënyrë, në mes të natës, i hipi kalit dhe, i vetëm, duke kaluar me mjeshtëri pa u diktuar mes radhëve të armiqve, arriti gjer në rrëzë të mureve dhe i bëri zë komandantit duke i komunikuar porosinë e shkurtër:

“Doan, kam ardhur bashkë me ushtrinë! Kurrresi të mos e dorëzosh kalanë!”

Dhe u kthye mbrapsht po me të njëjtën aftësi mjeshtërore fshehtësie!

Beteja e përgjakshme e zhvilluar të nesërmen me ushtrinë e madhe kryqtare përfundoi me fitoren përfundimtare të Bajazitit Rrufe. Asaj ushtrie i kishin dhënë ushtarë të gjitha shtetet e mëdha e të vogla të Evropës. Mes tyre ishin edhe dhjetë mijë muskëterë francezë që lavdëroheshin duke thënë: “Edhe qiejt sikur të rrëzohen, ne i mbajmë me heshtat tona!” Mirëpo edhe komandanti krenar i atyre muskëterëve, shumica e të cilëve u prenë me shpatë, Zhani, nuk shpëtoi dot nga rënia rob. Kryqtarët u shkrinë e u tretën përballë lëvizjeve dhe sulmeve të mbrujtura me besim të osmanëve. Atë ditë, jo vetëm vetë Bajaziti Rrufe u plagos në shumë vende të trupit, por edhe u rrëzua nga kali që, gjithashtu, iu plagos. Por pa ia vënë veshin kësaj, u ngrit menjëherë, ia shaloi një kali tjetër dhe vazhdoi ta drejtonte me siguri të plotë betejën gjer në fitore!

Fitorja e madhe e luftës së Nikopolit të zhvilluar kundër kryqtarëve nga Bajaziti Jëldërëmi i vetëm në emër të popujve muslimanë, është njëra nga sukseset më të mëdha të arritura kundër shteteve krishtere evropiane.

Me rastin e kësaj fitoreje, kalifi abasit me qendër në Egjipt i dërgoi një letër urimi Bajazit Jëlldërëmit duke iu drejtuar me komplimentin **“Sovrani i klimës evropiane”**.

Në fitoren e Nikopolit, Bajaziti Rrufe zuri rob edhe shumë fisnikë, kalorës të fisnikërisë dhe muskëterë. Mes robërve, siç e thamë më lart, ndodhej edhe muskëteri i famshëm francez, **Zhani i Patrembur**. Bajaziti Rrufe i la të lirë kundrejt shpërblimit. Veç kësaj, atë ditë që do të ktheheshin secili për në atdheun e vet, u dha një gosti. Përballë këtij trajtimi njerëzor të sulltanit, të gjithë fisnikët dhe kalorësit, duke menduar se sa keq silleshin vetë me robërit, mbetën jashtëzakonisht të turpëruar dhe thanë:

“Betohemi në nderin tonë kalorsiak se nga ky çast e tutje nuk do t’i dalim kundër sulltanit Bajaziti Rrufe, sovran i Anadollit dhe Rumelisë, dhe nuk do të përdorim armë kundër tij!”

Pas këtyre fjalëve të tyre të thëna nën peshën e mirënjohjes, sulltani i madh Bajaziti Rrufe, monumenti i madhështisë dhe guximit të osmanëve kundër mohuesve dhe heretikëve, iu foli kështu me zërin e tij të kthjellët e kumbues kalorësve fisnikë:

“Po jua kthej prapë betimin që më bëri Zhani i mbiqajtur në Evropë i Patremburi, se nuk do të përdorni armët kundër meje! Shkoni, mblidhni prapë ushtri dhe marshoni kundër meje! Dhe dijeni se ky veprim do të më japë mua edhe një herë mundësinë për fitore! Sepse unë jam një sulltan i vetëdijshëm se kam ardhur në botë për të fituar pëlqimin e Allahut duke e lartësuar fenë e Tij. Prandaj, ndihma e Zotit është me ne! Dhe kush ta ketë me vete ndihmën e Zotit, pa dyshim, atë s’ka forcë që ta mundë!”

Ja, përballë këtij shkëlqimi dhe kësaj drejtësie, jo vetëm fisnikëve që merrnin pjesë në atë gosti, por gjithë botës iu verbuan sytë! Kështu ndodhi që, si shumë të tjerë, edhe peshkopi i **Salonës** e ftoi Bajazitin Rrufe që t'ia shpëtonte vendin nga dhuna dhe padrejtësia! Ashtu u realizua marrja e **Greqisë nga osmanët**.

Pas shumë vitesh, venedikasi **Traviani** e përshkruante kështu ushtrinë heroike dhe fitimtare të Bajazitit Rrufe:

“Në ushtrinë osmane nuk ka, si tek ne, gjëra të tilla, si vera, bixhozi dhe kurvëria! Meqë përveç stërvitjeve ushtarake që s'i lënë mangët kurrë, e përmendin emrin e lartë e të madh të Allahut dhe falen natë e ditë, ata dalin përherë fitues!”

Është një e vërtetë e madhe se në arritjen e kësaj pozite të lartë të pranuar dhe pohuar edhe nga armiqtë, ka qenë roli krejt i veçantë i gjenealogjisë Edebali që osmanët e kishin në trungun e strukturës së tyre. Kështu, fakti që **Hirësia Emir Sulltan**, i cili ishte Edebaliu i kohës së Bajazitit Rrufe, vajti në Bursë sipas një shenje shpirtërore dhe u bë dhëndri i sulltanit, është tregues i vazhdimësisë të osmanët i gjenealogjisë së prijësisë shpirtërore.

Takimi mes Bajazitit Rrufe dhe Emir Sulltanit është shumë domethënëse.

Siç rrëfëhet, kur Emir Sulltani arriti në Bursa, Bajaziti Rrufe ndodhej në fushatën e Hungarisë. Beteja kishte qenë shumë e ashpër, prandaj kishte

shumë të plagosur. Ndërkaq, një i ri fytyrëdritë ua lidhte plagët dhe lutej për ta. Meqë qe plagosur edhe vetë, Bajaziti

Rrufe i bëri zë të riut fytyrëdritë me një ndjenjë afërsie dhe dashurie që i ridhte nga zemra:

“O trim, edhe unë kam një plagë në krah, eja e ma lidh!..”

I riu fytyrëdritë Emir Sulltan ia lidhi padishahut plagën me një shami që e nxori nga xhepi dhe, pastaj, u humb mes ushtarëve.

Kur të gjithë ushtarët vunë re se plagët u ishin shëruar krejtësisht brenda një kohe fare të shkurtër, ia njoftuan të mahnitur sultanit ndodhinë. Atëherë, duke u bërë kureshtar për plagën e vet, Bajaziti Rrufe e zgjidhi lidhësen dhe pa me habi se edhe plaga e tij ishte mbyllur dhe shëruar krejt. Veç kësaj, habia iu shtua edhe më kur vuri re se peceja me të cilën i ishte lidhur plaga ishte një gjysmë shamie fejese si dhuratë e nuses për dhëndrin. Sado që vuri njerëz për ta kërkuar, s’e gjeti dot!

Ushtria osmane që po përparonte vazhdimisht po në atë fushatë, e pati shumë të vështirë në marrjen e një kalaje dhe la shumë të varrë. Bajaziti Rrufe ishte pothuaj duke e humbur shpresën për rënien e kalasë, kur pa se, papritmas, portat e kalasë u hapën fletë më fletë. Madje e dalloj si hije edhe personin që i hapi. Iu duk sikur ishte po ai i riu që ua kishte lidhur plagët! Përballë asaj pamjeje mahnitëse, Bajaziti Rrufe dha urdhër menjëherë për sulm, i cili u kurorëzua me fitore. Pas marrjes së kalasë, sultani dërgoi njerëz gjithandej për ta kërkuar dhe gjetur djaloshin, por prapë askush nuk hasi dot në të! Kështu, i riu fytyrëdritë i cili e ndihmoi dy herë në çastet më të vështira, u bë për sultanin një e panjohur që ia mbushi zemrën me ndjenjat e një kureshtjeje të thellë.

Kur, pas shumë ditësh, ushtria osmane u kthye si fitimtare në Bursa, mes atyre që kishin dalë për t'i pritur ndodhej edhe Hirësia Emir Sulltan i porsamartuar me të bijën e Bajazitit Rrufe. Sulltani zbriti nga kali dhe, duke u përshëndoshur me Emir Sulltanin, u pa sy më sy me të dhe atëherë e kuptoi se ai kishte qenë i riu që ua kishte lidhur plagët në fushën e luftës. Sulltani e pyeti me një mënyrë kuptimplote:

“Ç’ishte ajo dorë që zinte aq shpejt?”

Me thjeshtësi dhe përlësi të thellë, Emir Sulltani iu përgjigj:

“Sulltani im! Ashtu siç urdhërohet në Kuran se **“dora e fuqisë së Allahut është mbi duart e tyre”** (Feth, 10), për Allahun nuk ka asnjë vështirësi!..”

Sulltani e pyeti prapë:

“Po ajo shamia?”

Emir Sulltan Buhariu iu përgjigj me buzëqeshje:

“O i lumturi atë! Gjysmën e kam në xhep, kurse unë jam dhëndri juaj, Shemsuddin Buhari...”

I kënaqur shumë prej kësaj, sulltan Bajaziti Rrufe e vështroi edhe një herë Emir Sulltanin në fytyrën dritëplote dhe e pyeti:

“Ti ishe edhe ai trimi që i hapi portat e kalasë, apo jo?”

Kësaj pyetjeje, Emir Sulltani iu përgjigj me një heshtje të ëmbël. Pastaj, këto dy personalitete të mëdha, nga të cilët, njëri, mbret i kësaj bote, kurse tjetri, mbret i botës tjetër, u përqaftuan duke e falenderuar dhe lavdëruar Zotin.

Ashikpashazade thotë:

“Kjo familja osmane është një soj besnik. Prej tyre nuk është shfaqur ndonjë veprim jolegjitim. Ata janë ruajtur jashtëzakonisht nga veprimet dhe aktet që dijetarët i kanë quajtur mëkat!”

Ishte për shkak të sjelljes së tyre në këtë mënyrë, që **Molla Fenariu** pati treguar me lehtësi guximin për të mos ia pranuar dëshminë Bajazitit Rrufe dhe i qe përgjigjur hapur sulltanit kur e pati pyetur me habi për shkakun:

“Sulltani im, nuk po ju shoh në xhemaat. Mirëpo ju, si prijës dhe udhëheqës i këtij kombi, duhet të zini vend në radhën e parë! Pra, juve ju duhet të jeni njeri i punës së mirë! Po qe se nuk merrni pjesë në xhemaat, do të bëheni shembull i keq për popullin, gjë që ka për t’u bërë pengesë që t’ju pranohet dëshmia!..”

Pas kësaj ngjarjeje, ndërkaq, sipas një rrëfimi tjetër, pas suksesit të Nikopolit, Bajaziti Rrufe ndërtoi **Xhaminë e Madhe** me famë të Bursës, ku vazhdoi të merrte pjesë pandërprerë në namazet me xhemaat.

Në hapjen e kësaj xhamie të shquar, sulltani kishte ftuar së pari **Emir Buhariun** dhe të gjithë prijësit shpirtërorë dhe dijetarët.

Ishte një mëngjes xhumaje. Të gjithë ishin mbledhur për ceremoninë që do të bëhej. Pastaj arriti edhe sulltan Bajaziti Rrufe, i cili i tha dhëndrit Emir Buhari:

“O Emir, urdhëro e hapi ti dyert e xhamisë dhe drejtoje namazin! Ky nder të takon ty si i madhi i këtij populli që je!”

Por Emir Buhariu e kundërshtoi me një thjeshtësi të madhe:

“Jo, sulltani im! Ka persona shumë më të mëdhenj se unë! Këtë nder duhet t’ia jepni sheh **Ebu Hamiduddin Aksarajit!**”

Sulltan Bajaziti që s’kishte njohur gjer atëherë ndonjë person me këtë emër, e pyeti:

“Po kush na qenka ky person?”

Emir Buhariu iu përgjigj:

“Sulltani im! Ndoshta e keni dëgjuar... Eshtë një bukëpjekës i njohur me emrin **Somunxhu Baba**. U ka dhënë bukë me shumicë punëtorëve të Xhamisë së Madhe. Ja, pra, ai person është një ndër të mëdhenjtë e evlijave, Ebu Hamiduddin Aksaraji!”

Sulltani e miratoi propozimin. Emir Buhariu u ngrit në këmbë, ia bëri të njohur xhemaatit Somunxhu Babanë dhe e ftoi në minber. I turpëruar, Somunxhu Baba i tha:

“Emiri im, ç’bëre kështu? Më zbulove!”

Dhe eci drejt minberit përmes një përulësie të thellë...

Atë ditë, në minber, Somunxhu Baba bëri shtatë komente të veçanta sinjifikative të sures **Fatiha**.

Pas kësaj ngjarjeje, për shkak të zbulimit të detyruar të së fshehtës së vet, u largua nga Bursa duke marrë me vete edhe nxënësin e vet, **Haxhi Bajram Velin**.

Ja, pra, me të tillë miq të Zotit me vlerë të lartë garantohej pushteti osman, ashtu që edhe shehzadetë ose princërit që përgatiteshin si sulltanë të së ardhmes, përgatiteshin nga persona të tillë të denjë nga çdo shtresë duke iu dhënë posaçërisht edukimi i tyre moralo-shpirtëror një mësuesi të njohur si *veli* i madh.

Eshtë tejet domethënëse kjo ngjarje e cila do të ndodhte identikisht edhe më pas, gjatë përgatitjes së Fatihut, sulltan Mehmetit II Ngadhnjimar.

Një nga bijtë e Bajazitit Rrufe, princi Sulejman, ishte ndëshkuar lehtë nga mësuesi për shkak të mosinteresimit që tregonte ndaj mësimëve. I zemëruar rëndë, princi shkoi menjëherë në pallat dhe iu ankua të atit. Edhe Bajaziti Rrufe e thirri menjëherë mësuesin dhe e pyeti:

“Pse e ndëshkove Sulejmanin, o mësues?”

“Mjaft i qetë dhe serioz, mësuesi i dha sovranit këtë përgjigje historike:

“Sovrani im! Princi, biri juaj, nesër do të kërkojë drejtimin e shtetit. Ummeti, bashkësia, atij do t’i dorëzohet si amanet! Po të mbetet i paditur, kjo do ta dëmtojë kombin. Vërtet tani ai është princ, por ende jo kompetent i shkencave shpirtërore e të natyrës! Kështu, duke qenë i ngarkuar me përgatitjen e tij, jam edhe i detyruar ta edukoj ashtu siç duhet!”

Bajaziti Rrufe i uli sytë përdhe me respekt dhe i tha:

“Ke plotësisht të drejtë, mësues! Po të duhet, ti më ndëshkon edhe mua! Për sa kohë që të kemi mbi krye mësues të tillë si ti, ne do të vazhdojmë të urdhërojmë mbi botën!”

Dhe mësuesi i cili e rroku idenë e hollë në përgjigjen e Sovranit, të nesërmen, kur Bajaziti Rrufe shkoi, u fut në mësim dhe e pyeti mësuesin në prani të nxënësve se pse ia kishte ndëshkuar të birin, mësuesi enkas nuk e përfilli.

Atëherë, kur e pa se mësuesi qëndronte moralisht dhe shpirtërisht mbi të atin, princi e kuptoi gabimin dhe që atë ditë e tutje u bë një nxënës tejet i zellshëm në mësim!

Synimi për të ngadhnjyer mbi Stambollin që ishte ideal për çdo ngadhnjyes musliman, ishte dëshira më e madhe edhe e sulltan Bajazitit. Ai bëri përpjekje të lavdërueshme në këtë drejtim.

Bajaziti Rrufe e rrethoi Stambollin katër herë. Në rrethimin e katërt, Bizanti ishte gati t'i binte në dorë si një frut i pjekur nga pema, sepse Bajaziti Rrufe i cili ndodhej në kushte më të përshtatshme se ato në të cilat u ndodh sulltan Mehmeti II në çastin përkatës, e kishte vlerësuar këtë dhe i ishte afruar shumë fitores. Fitorja do të realizohej shumë lehtë. Mirëpo **e keqja mongole** që në atë mes kishte filluar ta digjte dhe përcëllonte Anadollin, e asfiksoi këtë iniciativë të madhe e të shenjtë. Duke bërë pretekst nga dy mosmarrëveshje me osmanët, Timuri kishte hyrë në Anadoll, në të vërtetë, në emër të një heroizmi botëror të kotë e pa përmbajtje. Ai kishte për qëllim që, duke i mundur osmanllinjët të cilët, duke përparuar në rrugën e lartësimit të Islamit, kishin arritur një pozitë të shkëlqyer, ta rriste famën dhe madhështinë e vet. Kështu, në letrën që i dërgonte mbretit francez të sëmurë mendërisht, pas fitores që korri me këtë synim egoistik, i shpallte osmanllinjët armik të përbashkët, gjë tejet paradoksale, kjo, që të vë në mendime!

Edhe nëse kur analizohen ngjarjet e zhvilluara, vihet re, në pamje të parë, se që të dy sulltanët u ishin nënshtruar provokimeve në mënyrë reciproke, bëmat e Timurit tregojnë se ç'gabim të rëndë bëri ai para historisë!

Është një e vërtetë historike që Timuri i qe nënshtruar në masë të madhe provokimeve të papatit për të luftuar kundër osmanëve. Këto provokime nuk qenë realizuar drejtpërdrejt, por nëpërmjet spiunëve që kishin depërtuar gjer pranë tij nën maskën e muslimanit! Duke u treguar përkrahës entuziastë

të Timurit, patën arritur suksese në veprimtarinë e fshehtë spiunuese e intriguese.

Papa i cili nuk e kishte honepsur kurrresi disfatën e Nikopolit, por edhe që nuk kishte gjë në dorë për të bërë, e pati nxitur dhe provokuar vazhdimisht Timurin kundër osmanëve me qëllim që bota krishtere të mund të merrte frymë e qetë. Prandaj, nënshtrimi i tij ndaj nxitjeve dhe provokimeve në fjalë s'ishte gjë tjetër veçse mendjetrashësi!

Krahun tjetër të provokatorëve e përbënte Bizanti. Ndërkaq, në qoftë se të gjitha këtyre u shtoheshin edhe ambiciet e pashuara të principatave, mund të kuptohet fare lehtë se me ç'motive u qe nënshtruar Timuri provokimeve të ardhura nga të katër anët!

Në vetvete, nënshtrimi ndaj provokimeve zbulon egoizmin që ia kishte mbështjellë shpirtin Timurit. Po qe se Timuri, kur pati vënë si qëllim ngadhnjimin, të kishte ngadhnjyer së pari mbi egon e vet, domethënë, të kishte kaluar nëpër një pastrim të vetvetes, drejtimi i ngjarjeve do të kishte qenë krejt tjetër. Pra, Timuri nuk e pati mundur dot egon e vet dhe, në rrugën për të sunduar botën, pati vepruar me mendimin se "kush ishin osmanët që mund ta pengonin atë?". Kështu pati ndodhur që pretendimet të cilat qenë bërë shkak për konfliktualitetin mes dy palëve, patën ardhur gjithmonë nga ana e Timurit, gjithashtu, pati qenë Timuri ai që e pati sulmuar me ushtri rivalin.

Gjatë fushatës që zhvilloi kundër osmanëve, Timuri e kishte humbur aftësinë për t'i dëgjuar fjalët dhe paralajmërimet e dijetarëve dhe të *evlijave* të çmuar që kishte përreth, sepse, sipas opinionit të tyre, konflikti ushtarak me osmanët të cilët, si rrjedhim i luftërave fitimtare të zhvilluara kundër mohuesve dhe heretikëve, kishin fituar dashuri të madhe në shumicën e muslimanëve, ishte i gabuar.

Kur Timuri e rrethoi kalanë e Sivasit me elefantë që ishin tanket e kohës, biri i Bajazitit Rrufe, **princi Ertugrul** që ndodhej në kala, mbledhi parësinë e qytetit dhe u tha kështu:

“Detyra ime është të bëj të gjitha përpjekjet për t’ju mbrojtur ju. Forcat e Timurit mund të jenë pakrahasimisht më të mëdha se tonat, por kjo situatë është një vendim hyjnor. Ajo çka më bie mua përsipër, është t’i vë gjoksin trimërisht sulmit të tij dhe t’ju mbroj ju dhe kalanë në një mënyrë që i ka hije famës sonë. Ta dini mirë se Timuri kurrë s’ka për të hyrë në këtë qytet pa shkelur mbi kufomat tona!”

Pas këtyre fjalëve, princi Ertugrul veproi siç tha dhe, me një grusht trimash, tregoi një qëndresë të pabesueshme përballë ushtrisë së stërmadhe të Timurit. Ai u përlesh heroikisht, por përballë një ushtrie që rridhte si rrebesh, më në fund ra dëshmor së bashku me trimat e tij!

Pasi e shkatërroi princin, Timuri u çoi fjalë njerëzve të kalasë se, po të dorëzoheshin, nuk do të derdhte gjakun e askujt. Por pastaj, të gjithë mbojtësit e kalasë të cilët u dorëzuan duke i besuar fjalës së tij, Timuri i vrau egërsisht.

Bajaziti Rrufe që e mësoi ngjarjen, u mbulua në një zi të thellë mes dhimbjeve edhe për rënien e kalasë, edhe për humbjen e të birit së bashku me shumë trima të tjerë. Në atë mes ndodhej në shpatet e malit Ulludag. Më tutje, një çoban që s’kishte dijeni për asgjë, u binte melodive prekëse me fyellin e tij baritor. Sulltani i madh, pasi ia vuri veshin një farë kohe fyellit të çobanit, tha me vete:

“Bjeri, çoban, bjeri! Edhe qejfi është yti, edhe rehatia është jotja! Se, fundja, ç’hall ke ti? A mos të iku një kala si Sivasi, apo t’u vra ndonjë bir si Ertugruli? Bjeri, çoban, bjeri...”

Dhe i ra kalit me nxitim për në Bursë!

Pavarësisht nga përgjigjet e ashpra ndaj letrave të Timurit, në të vërtetë, qe Timuri ai që e detyroi për këtë si dhe, më pas, për të hyrë në luftë! Këtë e tregojnë mjaft qartë fjalët që i tha mbrojtësit të Sivasit, Malkoçoğlu Mustafa Bej:

“Malkoç Bej! As mos e shko ndërmend se kam për të bërë paqe me një mizor si Timuri që ka vrarë aq shumë njerëz mes klithmash zemërcjerrëse, për më tepër, fëmijë që s’dinë gjë nga kjo botë!”

Ngjarja më e pafat që i ra mbi krye Bajazitit Rrufe është, pa dyshim, **Beteja e Ankarasë** që zhvilloi me Timurin, një sundimtar ambicioz. Kjo betejë përfundoi me disaftën e hidhur të osmanëve dhe u bë fillimi i një **periudhe stanjacioni dhe regresi** të hidhur. Si përfundim i një kryeneçësie dhe kundërvënije të kotë, tërë Anadulli ra përsëri në konfuzionin e vjetër dhe ngadhnjimi islam i arritur në Perëndim, u ndal qoftë edhe për një periudhë. Prandaj, sadoqë Timuri, në jetën personale ishte një sundimtar fetar, ato që bëri si rezultat i kësaj kryeneçësie dhe kundërvënije, ishin gjëra që nuk pajtoheshin kurrësi me besimin dhe ndjenjat e një muslimani. Sepse vrasja kriminale dhe tragjike e njerëzve në Sivas dhe sjellje të tjera të ngjashme nuk mund të justifikohen në asnjë mënyrë!

Nga ana tjetër, e keqja Timur ishte një fatkeqësi që i ktheu pas të paktën pesëdhjetë vjet fitoret osmane në Perëndim.

Është e qartë se, po qe se te një kryetar familjeje ka egoizëm, kjo veçori negative u sjell dëm vetëm anëtarëve të familjes. Por kur te personat që ndodhen në krye të shtetit shfaqet edhe egoizmi më i vogël, kjo bëhet shkak që të pësoj-

në dëm masa të mëdha të popullit dhe të ndodhin tragjedi shoqërore.

Ja, pra, edhe e veçanta e Timurit nuk ka qenë tjetër veçse një egoizëm. Ai pati lëvizur dhe vepruar sipas qëllimit të tij final “për sundim botëror”! Kurse kontradiktat mes tij dhe osmanëve nuk kanë qenë çështje aq të mëdha!

Në këto kushte, nuk është aspak e drejtë që, duke vështruar humbjen e Ankarasë, të bëhen vlerësime të gabuara mbi personalitetin e veçantë të Bajazitit Rrufe. Për më tepër, shkaku i humbjes së kësaj beteje nuk ishte paaftësia analizuese dhe strategjike e sultan Bajazitit, por fakti që princat e Anadollit të cilët, qysh nga shpërbërja e selçukëve, gjer atë ditë, i kishin vazhduar pa ndërprerje konfliktet mes tyre me ambicjen për parësi, e tradhtuan sultanin po me të njëjtën ambicje dhe kaluan në anën tjetër. Se është një e vërtetë historike që fillimi i betejës së Ankarasë qe krejt ndryshe. Para se ta tradhtonin princat, Bajaziti Rrufe po e zhvillonte betejën me një epërsi të dukshme dhe i qe afruar shumë fitores. Për më tepër, përballë epërsisë osmane në gjashtë orët e para të betejës, Timuri, duke e humbur për një çast maturinë, pati rënë në gjunjë dhe pati vendosur të kërkonte paqe. Dhe pikërisht në atë çast i erdhi në ndihmë tradhtia ndaj Bajazitit e disa princave të Anadollit, të cilët Timuri qe përpjekur me shumë mundime t’i bindte duke u bërë premtime tërheqëse, dhe beteja u kthye në anë të tij.

Me të vërtetë, megjithëse e fitoi betejën dhe, për më tepër, e zuri rob Bajazitin, Timuri nuk mundi ta shkatërronte ushtrinë osmane. Ai nuk mundi t’i përfntonte popullit të vet gjë tjetër veç plaçkës së luftës. Egoizmi i Timurit i dha shkak

një lufte të madhe dhe ai la pas mijëra jetimë, të veja dhe viktimat sy për lotur. Duke mos e përfillur as faktin se popullsia në vendet ku hynte ishte muslimane, Timuri nuk la padrejtësi pa bërë kundër asaj popullsie në nder, dinjitet, prona dhe pasuri. Veçanërisht në Bursa, duke mos lënë gur mbi gur, dogji të gjitha dokumentat historike të osmanëve, gjë që ishte një krim i madh!

Duke u nisur nga të gjitha këto, kur krahasohen Timuri dhe Bajaziti, duket fare qartë se Bajaziti Rrufe ka qenë dhe mbetet një mbret shumë më i madh se ai. Kështu, pas fitores së Ankarasë dhe pavarësisht nga ajo fitore, shteti i Timurit s'e pati të gjatë por u shpërbë brenda dhjetë vjetësh! Me fjalë të tjera, Timuri i cili i përshkoi vendet e pushtuara si një rrebesh, la pas vetes vetëm atë çka mund të lërë rrebeshi: shkatërrim; sepse Timuri as nuk përfaqësonte ndonjë qytetërim të zhvilluar, për rrjedhojë, as nuk ofronte për vendet që pushtonte, ndonjë vlerë qytetërimi! Ai qëndronte shumë poshtë qytetërimit që përfaqësonin dhe ofronin osmanët! Prandaj shteti i Timurit nuk qëndroi dot më në këmbë pas vdekjes së tij. Edhe ilhanët që e zëvendësuan atë, nuk e patën të gjatë. Krejt ndryshe, shteti që la pas Bajaziti Rrufe e mblodhi veten brenda dhjetë vjetësh duke u bërë përsëri një shtet ngadhnjimtari!

Dhe kjo dukuri e vitalitetit të shtetit osman mbështetej në fortësinë e themeleve moralo-shpirtërore të hedhura nga gjenealogjia Edeballi. Me të vërtetë, veçoria më e shquar e dinastisë osmane të mbraujtur me duart e bekuara të gjenealogjisë Edeballi, është se nuk pati bërë për kauzë parësinë dhe nuk pati derdhur gjak muslimani për një kauzë të tillë. Kjo specifikë është me shumë rëndësi. Ndërsa osmanët nuk u ngritën në këmbë, nuk u zhvilluan e nuk u forcuan përmes konflikteve me principatat e Anadollit, nga mesi i të cilave dolën, principatat

në fjalë vazhduan pa pushim të ishin në konflikt dhe luftë me njëra-tjetrën me pretendimin për ta zënë vendin e selçukëve dhe për t'u bërë kreu i bashkimit anadollian. Ndërsa ata morën atë drejtim, osmanët parapëlqyen të luftojnë kundër mohuesve dhe heretikëve dhe t'ia kushtojnë shërbimin e tyre jo vetvetes, egos, por fesë e cila cilësohej “mubin”, diferencuese, që e diferenconte të vërtetën nga gënjeshtria dhe të mirën nga e keqja! Prandaj themi se ky është njëri prej shkaqeve më të mëdhenj të ngjitjes së shpejtë të osmanëve!

Me fjalë të tjera, duke parapëlqyer të luftonin me turma që bërtisnin me “urra”, osmanët vepruan në përputhje me frymën e xhihadit të Islamit, prandaj dhe gjetën vazhdimisht mbështetje nga ana e masave muslimane. Kurse principatat e tjera të Anadollit luftuan kundër njëra-tjetrës dhe meqë të dy palët e sulmonin njëra-tjetrën me thirrjet “Allah”, nuk gjetën miratim dhe mbështetje nga popullsitë e veta. Për pasojë, popullsitë e principatave nuk qenë të qeta në ndërgjegje dhe, kështu, në vetvete, pa u ndjerë, por edhe pandërprerë, u bashkuan me osmanët.

Ndërkaq, njëri nga sultanët më të suksesshëm në inkurajimin dhe tërheqjen e këtij bashkimi ka qenë, pa asnjë dyshim, sultan Bajaziti Rrufe!

Prandaj duhet pohuar se, po të mos kishte ndodhur humbja e Ankarasë, gjithsesi as disa insinuata të gabuara për sultan Bajazitin nuk do të ndodhnin. Kështu që, nga ky këndvështrim duhen kuptuar edhe disa të meta personale të përfolura për të.

Ahmediu, njëri nga poetët dhe historianët e njohur të asaj periudhe, në veprën e tij **“Historia e pushtetit të familjes osmane”** (Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân) thotë kështu:

“Bajaziti Rrufe, ashtu si dhe i ati dhe i gjyshi, ishte një mbret i drejtë dhe i përkryer. I donte dijetarët, u jepte dinjitet dhe dhurata. Personat fetarë dhe të përkushtuar besimit dhe adhurimit, i trajtonte mjaft me pëlqim. Edhe vetë ishte adhurues dhe i dashuruar me pasion pas Zotit. Natë e ditë merrej me adhurim. Nuk zuri gotë pijeje me dorë, madje nuk dëgjoi as fyell e saze. Ai ishte një mbret osman me drejtësinë e Omerit ﷺ!”

Si përfundim, fjala jonë e fundit është kjo: sulltan Bajaziti Rrufe është një kryekomandant i cili, duke e dorëzuar shpirtin në robëri si sovran i luftëtarëve dhe fitimtarëve, ka merituar gradën e dëshmorit!

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Tradita e dërgimit të suitës së dhuratave për në tokat e bekuara, traditë që osmanët e respektuan me korrektesë, e ka fillimin në periudhën e Bajazitit Rrufe.

Nga gjenealogjia e lartë Nakshibendí, **Haxhe Bahauddin Nakshibend**, **Haxhe Alauddin Attar**, **Al'lame Sadeddin Taftazani** dhe **Hafiz Shirazi** janë personalitete të mëdhenj që kanë vdekur në periudhën e Bajazitit Rrufe.

Zoti ynë! Falna të gjithëve ne një pjesë nga bota shpirtërore e atyre njerëzve të zgjedhur që e patën bërë kurorë për vete shërbimin në rrugën tënde!

Amin, ashtu qoftë!

SULTAN MEHMET ÇELEBI

(1389-1421)

*Ai që i ngriti përsëdyti
në këmbë osmanët*

Eshtë sultani i pestë osman.

Ndër 36 sovranët osmanë, si njeriu i cili eliminoi konfuzionin e brendshëm më të tmerrshëm dhe i ktheu shtetit forcën e mëparshme intelektuale dhe ekzekutive, **sulltan Mehmet Çelebi** ka një pozitë të zgjedhur.

Rezultati i arritur prej tij jo vetëm si forcë materiale, por, në të njëjtën kohë, si forcë politike dhe moralo-shpirtërore, qëndron mbi çdo lloj vlerësimi. Sepse eliminimi i konfuzionit, kontradiktave dhe konfrontimeve të brendshme, i anarkisë dhe stanjacionit, është shumë më i vështirë se qëndresa ndaj sulmeve të armikut dhe fitorja ushtarake, pasi në situatën e konfuzionit të brendshëm, shumica e njerëzve e kanë të vështirë ta diagnostikojnë dhe përcaktojnë atë çka është e drejtë. Arritja përsëpari e bashkimit dhe unitetit vështirësohet jashtëzakonisht.

Sulltan Mehmet Çelebiu arriti ta kapërcejë këtë vështirësi dhe emri i tij si njeriu që i ngriti përsëdyti në këmbë osmanët, si ndërtuesi i dytë i shtetit osman, u shkrua me shkronja të arta në faqet e nderit dhe famës në histori.

Siç dihet, Timuri i cili, megjithëse ishte musliman, u hodh kundër osmanëve i shtyrë nga ndjenja e pavlerë egoiste e sundimit personal botëror dhe nga nxitjet dhe inkurajimet provokative të papatit, e rrënoi popullin dhe shtetin me grabitjet, shkatërrimet dhe krimet që kreu. Sulltan Mehmet Çelebiu i cili i eliminoi trazirat dhe lëkundjet prej dhjetë vjetësh të shkaktuara nga problemi Timur dhe të cilësuar në historinë osmane si “periudha e stanjacionit dhe regresit”, është një personalitet gjigant i cili duhet analizuar me vëmendje dhe duke nxjerrë mësimet përkatëse. Janë shumë mësimë që duhen nxjerrë për ditët e sotme nga lufta dhe përpjekjet e tij.

Pas fundit të hidhur të Bajazitit Rrufe, princat, bijtë e tij, të cilët ishin vërtet personalitete të mëdhenj, ia hynë një konflikti për vdekje mes tyre. Ndërkaq, janë dy momente me rëndësi të këtij konflikti që duhen analizuar me korrektësi.

E para, asnjëri princ nuk u kap nga mendimi për të krijuar një shtet më vete në zonën ku kishte arritur të vendoste autoritetin e vet. Synimi i secilit prej tyre ka qenë ta fusë në dorë fronin osman dhe të bëhet sundimtar i vetëm. Po të mos qe kështu, do të ndodhte si me principatat e Anadollit, shteti unik osman do të copëtohej në katër-pesë principata dhe pastaj do të duheshin shekuj për të rifituar forcën madhështore osmane.

E dyta, në konfliktin mes princave vëllezër, populli ishte, pakrahasimisht me të sotmen, i shëndoshë, i pjekur dhe i vetëdijshëm për rolin e vet historik, kështu që nuk përkrahu asnjërin princ, por parapëlqeu të priste përfundimin e konfliktit mes tyre. Kështu ndodhi që përfaqësuesit e popullit që bënë takim me **Musa Çelebiun** diku në lagjet e jashtme të qytetit të Bursës, i thanë kështu:

“Ne s’jemi ndaj askujt prej jush, as përkrahës, as kundërshtarë. Ju zgjidheni çështjen mes jush si vëllezër që jeni. Po të na ngatërroni neve me këtë grindje, do të bëheni shkak për hapjen e plagëve që s’do të mund të mbylleshin më kurrë! Ushtarët që janë nën komandën e secilit prej jush, e kanë për detyrim ndërgjegjeje t’ju binden, por ne kemi edhe një lutje për ju: mos lejoni që mosmarrëveshja mes jush ta përçajë këtë popull!”

Kjo përgjigje ishte forca tjetër vepruese e cila, së bashku me inteligjencën dhe mençurinë e Mehmet Çelebiut, bëri që të parandaloheshin përçarja dhe copëtimi. Dhe forca qëndronte në përbërjen e shëndoshë dhe personalitetin e popullit. Në të kundërt, siç është parë në shumë popuj, secili do të lidhej verbërisht pas një princi si të lidhej fanatikisht pas një partie politike, dhe, atëherë, mes individëve të popullit do të futej gjaku dhe urrejtja.

Inteligjenti dhe largpamësi sultan Mehmet Çelebi i cili e njihte shumë mirë këtë të vërtetë, nuk e ngatërroi popullin në kontradiktat mes vëllezërve princërorë mëtues të fronit, por, pasi e siguroi autoritetin e duhur, duke vepruar me amnisti dhe mirëkuptim, i mbylli plagët e hapura dhe bëri që të harroheshin grindjet.

Për të parandaluar derdhjen e gjakut të mijëra muslimanëve të pafajshëm si pasojë e vazhimit të konflikteve të fronit mes vëllezërve trashëgimtarë dhe për ta mbrojtur tërësinë njerëzore dhe tokësore për hir të ekzistencës së fesë dhe shtetit, **sultan Mehmeti II Ngadhnjimtari** e trajtoi ligjërisht çështjen e “krimit kundër vëllait dhe birit në dekretin e tij të famshme.

Kur shqyrtohet jeta e sulltan Mehmet Çelebiut, njërit prej personaliteteve më të mëdhenj të historisë osmane, vihet re se për t'i dhënë fund periudhës dhjetëvjeçare të stanjacionit dhe regresit, ai pati përdorur, sipas kushteve, herë forcën materiale, herë indulgjencën, amnistinë dhe bindjen. Kur Timuri e sulmoi Anadollin, Gaziu Bajaziti Rrufe e kishte rrethuar Stambollin dhe në atë çast nuk ekzistonte asnjë pengesë për ta marrë. Mirëpo mbeti i detyruar ta ngrinte rrethimin dhe të marshonte kundër Timurit dhe, kështu, ngadhnjimi i Stambollit u vonua pesëdhjetë vjet, gjë që do të thoshte pesëdhjetë vjet stanjacion dhe regres për periudhën e historisë osmane të konsideruar si periudha e ngjitjes. Është për këtë arsye që, po qe se Mehmet Çelebiu do të vonohej në administrimin e periudhës së stanjacionit dhe regresit duke arritur të vendoste autoritetin e tij dhe mbylljen e kësaj periudhe, rikthimi i shtetit në periudhën e mëparshme të ngjitjes do të shtyhej edhe për shumë kohë më pas, mbase nuk do të realizohej dot më kurrë, për pasojë, si shteti, ashtu dhe kombi do të kishin një fund tejet të hidhur. Gjithsesi, as që do të realizoheshin ato fitore që ia shtuan emrin dhe famën shtetit osman. Nga ky këndvështrim, Mehmet Çelebi është një personalitet i madh heroik i cili përgatiti truallin e fitoreve legjendare pas tij.

Mehmet Çelebi është ai personalitet intelektual i shquar i cili mori pjesë krahas të atit në betejën e Ankarasë kur ishte ende katërmëdhjetë vjeç. Në atë betejë ai komandoi një forcë prej dyzet mijë vetësh që do të thoshte gjysmën e ushtrisë osmane, duke e tundur shpatën nga mëngjesi gjer në mbrëmje kundër ushtrisë së Timurit i cili u ishte hedhur sipër me tufat e elefantëve!

Atë ditë, Mehmet Çelebiu, së bashku me ushtarët e vet, nuk e la vetëm të atin gjer në çastin e fundit. Por kur për-

fundimi i betejës u bë i qartë, mbeti i detyruar të tërhiqej pas këmbënguljeve të disa feudalëve tejpamës.

Pasi sulltan Bajaziti ra rob dhe të gjithë vëllezërit, djemtë e tij, shpallën sundimin në zonat ku ndodheshin, shumica e popullsisë, veçanërisht dijetarët dhe prijësat fetarë parapëlqyen atë. E ftuan sipas kushteve në vijim dhe i kërkuan të vihej në krye:

“Nuk do të veprosh në kundërshtim me fenë, nuk do t’i bësh padrejtësi popullit! Do të respektosh gjer në fund urdhrat dhe ndalimet e Allahut të Lartë!”

Dhe Mehmet Çelebiu ua dha fjalën dhe hodhi hap drejt fronit sulltanor. Në sajë të ndihmës së madhe të popullit, arriti t’i bashkonte tërë tokat osmane nën një flamur.

Pasi e bashkoi tërë hapësirën dhe pushtetin osman nën një flamur, Mehmet Çelebiu filloi një veprimtari të dendur për ristrukturimin e shtetit. Dhe, duke e bërë këtë, pati kujdes të ndiqte gjurmën e paraardhësve dhe të mos largohej asnjë qime nga drejtësia! I pakësoi taksat dhe tatimet e marra nga populli, çdokënd e trajtoi me mirësi. Edhe në konfliktet me të vëllezërit, madje, në fillim përdori bindjen.

Krahas politikës së hollë që zhvillonte, ai ishte edhe shumë i mëshirshëm dhe i dhimshëm. Përgjithësisht, zgjidhte rrugën e faljes dhe amnistisë. Pasi e zuri rob princin Karaman i cili, ndërsa vetë ndodhej në Edirne, hyri në Bursa, grabiti, u vuri zjarrin xhamive, madje ia hapi varrin të atit, Bajazitit Rrufe, dhe ia dogji kockat, meqë nuk donte të derdhte gjak muslimani dhe për shkak të mëshirshmërisë së vet, i tha:

“E, more Karaman, ç’të të bëj unë ty?”

Princi Karaman iu përgjigj:

“Fermani i fundit është i sulltanit tim!”

Atëherë, Mehmet Çelebiu i tha:

“Eja e betohu se nuk do t’u bësh më dëm muslimanëve!”

Dhe Karamani, duke e vënë dorën në gjoks, i tha:

“Betohem se, sa të jetë ky shpirt në këtë trup, nuk do të heq dorë nga besnikëria dhe bindja ndaj osmanëve!”.

Pas këtyre fjalëve, sultani e fali dhe ia riktheu principatën. Mirëpo, sapo doli nga audienca e sultanit, Karamani nxori nga gjoksi një pëllumb që e kishte fshehur për mashtrim para se hynte brenda, ia këputi kokën dhe u tha njerëzve përreth:

“Unë u betova për këtë pëllumb. Meqë ai tani s’është më gjallë, edhe betimi im s’ka më fuqi!”

Dhe, kështu, duke e përdorur fenë për mashtrim, vazhdoi me armiqtësinë e tij të mëparshme.

Vetëm kjo ngjarje, madje, është e mjaftueshme për të treguar se sa me mirëkuptim qe sjellë ndaj Anadollit dhe se ç’vështirësive u pati vënë gjoksin për të arritur unitetin. **Vetëm se edhe begatia në përfundim të durimit dhe mirëkuptimit ndaj vështirësive ka qenë po aq e madhe.** Kjo metodë është faktori i vërtetë që i pati ngritur lart osmanët. Ndërsa feudat dhe principatat e formuara pas shembjes së selçukëve, luftonin për vdekje kundër njëri-tjetrit për të zënë vendin e tyre, osmanët, duke përfituar edhe nga avantazhi i pozicionit të tyre gjeografik, u kthyen drejt botës mohuese, pa i dhënë rëndësi konfliktit për post në Anadoll dhe pa marrë pjesë në të. Ushtarët dhe personalitetet e zgjedhur të feudeve dhe principatave të Anadollit, të shqetësuar në ndërgjegje nga ky konflikt, u larguan pjesë-pjesë dhe si pa u ndjerë dhe u bashkuan me principatën osmane, gjë që u bë pretekst që osmanët të fitonin fuqi të madhe brenda një kohe të shkurtër. Sepse luftërat që zhvillonin osmanët nuk ishin kundër muslimanëve.

Me të vërtetë, politika e ndjekur ndaj Anadollit nga osmanët të cilët, qysh nga themelimi, e patën fytyrën të kthyer në drejtim të perëndimit, nuk pati shkuar më tutje se sigurimi i shpinës. Është për këtë arsye që lëvizja e parë osmane drejt brendësisë së Anadollit është kryer nga Bajaziti Rrufe vetëm pas fitores së Nikopolit.

Sa të domosdoshme e të detyrueshme janë këto qëndrime dhe sjellje historike të osmanëve si për ne, ashtu dhe për botën islame për ruajtjen e bashkimit dhe unitetit. Ata që nuk përzihen në kontradiktat mes muslimanëve, por e drejtojnë dhe e kushtojnë luftën dhe përpjekjet kundër forcave jashtislame, do të meritojnë begatira të mëdha po ashtu si të parët e vet. Sipas kësaj, si në vendin tonë, ashtu dhe në botën islame, veprimi nisur nga supozimi i ekzistencës së një pakti të pashpallur mes muslimanëve, është metoda më e drejtë e luftës.

Mehmet Çelebi ishte një sulltan që u shërbente me tërë qenien nënshtrësve të vet. I eliminonte specifikat që i shqetësonin ata, bënte përpjekje të jashtëzakonshme për të siguruar qetësinë dhe rendin shoqëror. Në këtë kuadër mentaliteti, i shembi brenda një nate kullat e kalorësve të Rodosit në Izmir për shkak të dhunës që i nënshtrohej populli, për shkak të ankesave të ngjitura në kupë të qiellit si pasojë e dhunës në fjalë. Pas këtij veprimi, kryekalorësi shkoi te sulltani, prej të cilit kërkoi të hidhte hap pas duke ia theksuar se ai veprim do të mund të konsiderohej shkak për luftë me shtetet evropiane dhe Papën. Kurse sulltan Mehmet Çelebiu i dha këtë përgjigje politike krejt i qetë dhe serioz:

“Unë dua që sa muslimanët, edhe krishterët t’i mbroj në mënyrë atërore. Mirëpo e pata të detyruar t’i shembja kullat e Izmirit që ishin bërë kazanë intrigash dhe të këqijash. Sepse më duhet që, duke ia dhënë çdokujt hakun, të zbatoj atë që pritet prej meje për rendin dhe qetësinë e nënshtetasve dhe të të gjithë popullit. Edhe sikur ta di se do të më dalin para të gjithë kryqtarët, kurrë mos prisni prej meje të bëj ndonjë punë në kundërshtim me drejtësinë!”

Një nga shqetësimet më të rëndësishme të përjetuara në periudhën e tij ka qenë revolta e **Sheh Bedreddinit**.¹

Synimi më i madh i Sheh Bedreddinit ishte t’i shembte osmanët. Emërimi i tij në postin e kadiut nga Musa Çelebiu pa e njohur mirë, i dha mundësi ta rriste shumë ndikimin, të mblidhte shumë përkrahës dhe të fillonte një revoltë të gjerë kundër Mehmet Çelebiut. Por revolta u shtyp brenda një kohe të shkurtër me ndihmën edhe të popullit të lodhur e të mërzhitur nga periudha e stanjacionit dhe regresit, që tashmë kishte nevojë për rend dhe qetësi. Sheh Bedreddini u arrestua dhe u gjykua para një trupi gjykues të përbërë nga dijetarë fetarë. I akuzuari u detyrua ta caktonte dhe pranonte vetë

1. Ky person me titullin sheh ka qenë, në të vërtetë, një person i cili mbronte pikëpajet e libertinizmit religjioz të ngjashëm në botën sekulare me komunizmin primitiv që e kolektivizonte përdorimin e mallrave dhe femrave. Në atmosferën e turbullt të periudhës së stanjacionit dhe regresit, pati gjetur mundësi të zhvillohej dhe të mblidhte mjaft përkrahës. Mes tyre, të tërheq vëmendjen personi me origjinë çifute dhe me pseudonimin **Torllak Kemal**, që ishte pasardhësi i shehut dhe drejtuesi i lëvizjes. Bedreddini pati përfaqësuar teorinë e kësaj kauze perverse, kurse Torllak Kemali, aksionin, dhe i patën shkaktuar shumë preokupacione shtetit. Sheh Bedreddini ka qenë biri i një personi që pati shërbyer si kadi i Simavna-s, një vend, ky, në afërsi të Serezit. Prandaj qe bërë i njohur me emrin Bedreddin Simaví. Fakti që Bedreddin Simavi disa shekuj më vonë tërhoqi vëmendjen e poetit komunist Nazim Hikmet i cili e evokoi revoltën e tij në krijimin poetik **“Epopeja e Sheh Bedreddinit”**, vë në shesh tejet qartë strukturën e mentalitetit të shehut në fjalë. Shën. i autorit.

dënimin dhe, me fetvanë (vendimin juridiko-fetar) të dijetarit të madh nga Herati, **Mevlana Hajdar**, u ekzekutua me varje në tregun e Serezit.

Suita e dhuratave që filloi të dërgohej në **Mekën e Shenjtë** dhe **Medinën e Ndrirshme** në periudhën e Bajazitit Rrufe, u zyrtarizua në periudhën e Mehmet Çelebiut. Me suitën e parë zyrtare të dhuratave të nisur në vitin 1413, në dy qytetet u dërguan 14 mijë florinj. Ky shërbim i caktuar për dy qytetet e bekuara, e shpalos bukur strukturën fetare dhe shpirtërore të osmanëve si dhe dashurinë, besnikërinë dhe respektin legjendar ndaj profetit Muhammed ﷺ.

Nga ana tjetër, **Sulejman Çelebiu** i cili e përjetësoi në varje këtë dashuri, e shkroi Mevludin në periudhën e Mehmet Çelebiut. Siç rrëfëhet, një vaiz, tek po predikonte në qyrsi (në këndin e posaçëm të predikimit në xhami), kishte thënë se i Dërguari i Allahut, profeti Muhammed ﷺ, nuk kishte dallim nga profetët e tjerë. Atëherë, një person nga xhemaati e kishte kundërshtuar vaizin duke ia kujtuar ajetin kuranor:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

“Pa dyshim, ne i kemi bërë disa pejgamberë eprorë mbi të tjerët!” (Bekare, 253)

Kjo polemikë vazhdoi me muaj. Sulejman Çelebiu që ishte nipi i Sheh Edebaliut, u dëshpëruar shumë për këtë polemikë dhe e shkroi me sinqeritet dhe dashuri të madhe veprën e vet poetike me titullin **“Vesiletul Nexhat”** (Preteksti i Shpëtimit) kushtuar profetit Muhammed ﷺ. Eshtë begati e sinqeritetit dhe dashurisë së tij që vepra që shkroi, duke përbërë një pjesë të veçantë, të zgjedhur, brenda teksteve të mevludeve, ka

arritur gjer në ditët e sotme. Sigurisht që ky fakt është simbol shpirtëror i sinqeritetit të Sulejman Çelebiut dhe i dashurisë së tij për Profetin.

Sulejman Çelebiu u përgatit në periudhën e Muratit I, u bashkua me Emir Sulltanin në kohën e Bajazitit Rrufe, shërbeu si imam i pallatit të Bajazitit Rrufe dhe, pas vdekjes së tij, shërbeu gjersa vdiq, si imam i Xhamisë së Madhe të Bursës.

Sulltan Mehmet Çelebiu i cili e nxori brenda një kohe të shkurtër shtetin nga fatkeqësia më e madhe që përjetoi për shkak të problemit Timur dhe, duke u përpjekur natë e ditë për t'ia sjellë shtetit madhështinë impresionuese të mëparshme, arriti të bëjë punë të mëdha, bëri një jetë sulltanore të lodhshme e rrënuese. Kjo fjalë e përcjellë prej tij e shpreh këtë të vërtetë në mënyrë shumë të qartë:

“Në moshën fëmijore hoqa bela të tilla që s’i ka hequr kush!..”

Është shumë domethënëse porosia e fundit që u bëri vezirëve duke i menduar nënshtetasit dhe shtetin Mehmet Çelebiu i rënë në shtratin e vdekjes në moshë shumë të re si pasojë e mundimeve dhe lodhjeve të mëdha:

“Dërgojini menjëherë urdhër djalit tim të madh, Muratit, që të vijë se unë s’kam për të shpëtuar dot tashmë nga ky shtrat. Po qe se vdes para se të vijë Murati, kurrsesi mos ia thoni kujt vdekjen time, përndryshe gjithë vendi përfshihet në përleshje dhe fillon përsëri të rrjedhë si lumë gjaku vëllazëror!..”

Sulltani i madh, i pajisur me një përgjegjësi të tillë hyjnore, kur vdiq ishte shumë i ri. Sipas porosisë që kishte lënë, kufoma iu ruajt gjersa erdhi i biri, domethënë, plot 41 ditë.

Kështu, ky sovran i cili i shërbeu shtetit dhe kombit edhe me kufomën e vet, madje, e bëri këdo ta vlerësonte se ç'mbret i bekuar që ishte!

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Për Mehmet Çelebiun i cili bartte mbi dyzet plagë në trup si kujtime të betejave ku pati marrë pjesë, historianët thonë kështu:

“Për shkak të plagëve që mori në beteja, shumicën e kohës e kaloi me sëmundje. Megjithatë, nuk i la përpjekjet dhe edhe pse shërbimet e tij mund të mos jenë aq të mëdha sa veprimtaritë dhe fitoret botërore të sulltan Selimit të Rreptë dhe të sulltan Mehmetit II Ngadhnjmtar, për sa i përket aftësisë intelektuale dhe analitike për eliminimin e konfuzionit dhe konfrontimit shoqëror të vështirë për t’u zgjidhur, është një personalitet i nivelit të tyre. Sepse duke e shpëtuar shtetin që e mori në dorë në një gjendje të anarkie dhe shkatërrimi me kriza dhe intriga, duke pranuar vështirësi dhe mundime të papërballueshme, fitoi të drejtën të përmendet me titullin “themeluesi i dytë i osmanëve”. Ai u bë pretekst për ngritjen e shumë veprave bamirësie. Xhamia, medreseja, kompleksi i asistencës dhe Tyrbeja Jeshile që ndërtoi në Bursa, janë edhe vepra arti, edhe vepra bamirësie.”

Bursa është e mbushur me vepra që simbolizojnë rendin dhe qetësinë osmane, kurse Stambolli, me vepra që simbolizojnë shkëlqimin osman. Vendi më i shquar me këtë cilësi në Bursa e cila është simbol i rendit dhe qetësisë, janë mjedisi i tyrbes së Mehmet Çelebiut dhe i xhamisë. Mund të thuhet se tyrbeja e këtij sovrani të madh dhe mjedisi i saj të thirrura me emërtimin “Tyrbeja Jeshile”, së bashku me blerimin e hareshëm, edhe me atmosferën shpirtërore, është si një

kopësht parajse.

Sa bukur e shpreh poeti kënaqësinë shpirtërore që e ka ndjerë në Bursa:

*Sikur ndodhem në krye të mrekullisë;
Nga shushurimi i ujit dhe rrahjes së flatrave,
Koha në Bursa si një abazhur i kristaltë...
Tyrben Jeshile e shëtitëm mbrëmë;
E dëgjuam si muzikë të ngulitur nga koha
Zërin e Kuranit në pllakat e porcelantë...*

Në mbishkrimet e veprave të ndërtuara nga Mehmet Çelebiu janë këto shprehje:

*Sovrani i Lindjes dhe Perëndimit.
Zotëria i arabëve dhe persianëve.
I forcuar me mbështetjen e Zotit të Botëve.
Ndihmëtari i fesë dhe i botës.
Sulltani i madh.*

Zoti ynë! Frymën dhe vetëdijen e unitetit të Mehmet Çelebiut i cili, me stolinë e zemrës, e bashkoi dhe e unifikoi ummetin, jepja në pjesë me të njëjtin shkëlqim ummetit muhammedian i cili, në prag të shekullit të njëzetënjëtë hedh hapa ende i shpërndarë!

Amin!..

SULTTAN MURATI II

(1404-1451)

*Shpata e Islamit që i bëri të dridhen kryqtarët,
sovrani që vraponte nga fitorja në fitore*

Eshtë sulttani i gjashtë osman.

Kur u ngjit në fron pas vdekjes së të atit, Murati II ishte 18 vjeç. Detyra e parë që kreu si sulttan, ishte ta varroste kufomën e të atit në tyrben e Xhamisë Jeshile.²

Një ditë pas varrimit, dhëndri i Bajazitit Rrufe, Hirësia Emir Sulttan Buhari, ia ngjeshi shpatën Muratit II. Kështu, ceremonia e parë e ngjeshjes së shpatës, që do të vazhdonte për qindra vjet, u realizua nga një mbret i idesë.

Te osmanët, kurora nuk ka qenë shenjë sultanore. Sadoqë cilësimi i sultanëve si “kurorëmbajtës” (taxhdar) përmendet në tekstet zyrtare, kurorëzimi i sultanit realizohej me besëdhënien dhe ngjeshjen e shpatës dhe kjo ka vazhduar kështu gjer te sulttani i 36-të osman Vahiduddin.

Pas ngadhnjimit mbi Stambollin, mjedisi i ngjeshjes së

2. Te osmanët, urdhri i parë dhe akti i parë mbretëror i sultanit që ngjitej në fron, ishte varrimi i paraardhësit. Shën. i autorit.

shpatës u bë tyrbeja e **Ebu Ejub el-Ensariut**. Ceremonia e ngjeshjes së shpatës quhej “**shpura e shpatës**”.

Shpata që ngjishte me rastin e ceremonisë sulltani i ri, ishte shpata e Omerit ﷺ e mbajtur në ruajtje në Pallatin Perandorak Topkapi. Sulltanit ia ngjishte shpatën autoriteti më i shquar fetar i kohës pastaj sulltani urohej me një lutje deklarative. Për pranimin e urimeve të të huajve, ngrihej një çadër perandorake në anën e brendshme të mureve rrethues të zonës së Portës së Edirnesë (Edirnekapi). Sepse gjer në Dekretin e Tanzimatit të vitit 1839, nuk lejohej që të shkelte këmbë jomuslimani në zonën Ejup. Sepse në atë zonë ndodhen të varrosur shumë sahabe të njohur a të panjohur. E thënë ndryshe, ai truall është lagur me gjakun e bekuar të sahabeve dhe është bërë truall dëshmorësie për ta!

Pasi pranonte urimet e të huajve, sulltani hynte në garnizonet jeniçere. Garnizonet jeniçere fillonin në Zejrek dhe Shehzadebashi dhe zgjateshin gjer në Karakoj. Ndërtesa qendrore ndodhej në Karakoj. Sulltani ishte ushtari numër një i batalioneve (tabur) ose brigadave (tymen) të emërtuara me cilësimin e përbashkët “repart” (orta). Arma jeniçere gëzonte statusin e një arme speciale.

Vini re përsosmërinë e sistemit, që arma jeniçere e përbërë krejtësisht prej të rinjsh të mbledhur në vendet e push-tuara e të kthyer, pastaj, në fenë islame, ishin garda e sulltanit dhe ndodheshin gjithmonë të gatshëm e të emocionuar për fushatat që zhvilloheshin çdo pranverë dhe verë drejt tokave ku kishin lindur. Ata shkonin për fitore në tokat ku kishin lindur, me qëllimin dhe pasionin e lartësimit të Fjalës së Allahut. Shfaqja më tërheqëse e këtij realiteti dilte në pah në ceremoninë e ngjeshjes së shpatës.

Pas pranimit të urimeve të të huajve, sulltani shkonte në ndërtesën kryesore të garnizonit jeniçer dhe aty, komandanti i përgjithshëm i garnizonit jeniçer (agai ose shefi jeniçer) i ofronte sulltanit një kupë me sherbet. Dhe, pastaj, arkëtari (qesedari) që rrinte gati, e mbushte kupën që e kishte pirë sulltani, me monedha ari. Shefi jeniçer e merrte kupën dhe, duke u tërhequr praptaz nga audienca sulltanore, i deklaronte sulltanit me zë të lartë:

“Lutja e robve tuaj ushtarë për Lartësinë Tuaj Sovrane është që marshimi ynë më i parë të jetë mbi Romën e Perëndimit!”

Dhe sulltani bashkohej me këtë lutje duke deklaruar:

“Inshaallah, në dashtë Allahu!”

Pastaj të gjithë jeniçerët thërrisnin me një gojë:

“Inshaallah!”

Dhe ceremonia merrte fund.

Kjo traditë vazhdoi po kështu gjer në vitin 1826 kur u suprimua arma jeniçere.

Janë dy momente ku duhet qëndruar mbi këtë ceremoni ngjeshjeje shpate të filluar në kohën e sulltan Muratit II:

E para, për ta mbrojtur seriozitetin dhe madhështinë impresionuese të sundimit dhe për të mos rënë viktimë e ndonjë atentati, sulltanët hanin më vete dhe ushqimi u shkonte në enë të mbyllura e të vulosura me plumb. Enët i vuloste me vulën e vet personale kryeguzhinieri i cili ishte përgjegjës për ushqimin e sulltanit. Ndërkaq, siç u pa më sipër, sulltanët nuk shihnin ndonjë të keqe tek pranonin për të pirë vetëm sherbetin që u ofronte shefi i jeniçerëve në fund të ceremonisë së ngjeshjes së shpatës. Në fakt, ky besim i treguar ndaj një grupi

me prejardhje jomuslimane të grumbulluar gjatë fushatave luftarake, ishte, në të njëjtën kohë, shfaqje e përsosmërisë së sistemit. Sepse njëri nga motivet shtytëse themelore që siguronin vazhdimësinë e osmanëve ishte shkrirja e elementëve të ndryshëm brenda tij, në potën osmane plot emocione drejtësie, dashurie dhe besimi.

E dyta, osmanët i patën mbajtur vazhdimisht gjallë ngadhënjimet ushtarake që mbushën shekujt, me idealin e përfytyruar të **“mollës së kuqe”**. Pas fitores mbi Stambollin, mollë e kuqe që bërë Roma ose, siç i thoshin atëherë, “Roma e Perëndimit”. Po që se kujtohen ngjarje të hidhura si zbritja e rusëve më 1828 në frontin e lindjes, në Bajburt dhe, në frontin e perëndimit, në Edirne, kuptohet se sa e rëndësishme ishte besëlidhja e sulltanit me ushtarët mbi çështjen se fushata më e parë do të ishte ajo kundër Romës, besëlidhje që bëhej vetëm dy vjet para ngjarjeve të sipërshënuara!

Pasi Murati II u ngjiti në fron, perandori i Bizantit, së bashku me urimet përkatëse, i bëri edhe një kërkesë të paturpshme. Ai i kërkoi t’ia çonte të vëllezërit për t’u dhënë arsim dhe edukim të zgjedhur dhe, kështu, edhe Murati II do të mbetej i qetë. Në të vërtetë, perandori kërkonte që, duke ia mbajtur peng të vëllezërit, të mbrohej nga ndonjë veprim luftarak i osmanëve.

Ndaj këtij propozimi fals dhe të pahijshëm, përgjigjja e sulltan Muratit II që mjaft serioze dhe e prerë. Nëpërmjet Bajazit Pashës, u tha kështu përfaqësuesve:

“Thojini sundimtarit të Bizantit se edukimi i një biri musliman pranë jomuslimanëve nuk përputhet me shëriatin muhammedian! Prapë thojini sundimtarit tuaj që të mos

i shkelë edhe një herë tjetër marrëdhëniet tona miqësore me këto lloj kërkesash!”

Pas këtij qëndrimi të Muratit II, Bizanti u përpoq t'i përçante osmanët duke ndërsyer kundër tyre ungjin e sulltanit, shehzade Mustafanë që e kishte në dorë, por nuk pati sukses. Ngjarja e cila kaloi në histori me emërtimin **Mustafai i Fryrë** u eliminua brenda një kohe të shkurtër edhe me shfaqjen e ndihmës shpirtërore, të cilën Emir Buhari e përshkruan kështu:

“Sulltan Muratit i ishte hequr sovraniteti. U takova tri herë me Hz. Habibullah. Iu luta e iu përgjërova duke i rënë nën këmbë. I kërkoja që sulltan Murati të mbetej në pushtet...”

Ishte një begati e kësaj lutjeje dhe ndihme që tek shehzade Mustafai i cili në këtë kohë i kishte dalë para Muratit II me një ushtri shumë të madhe e të fuqishme, u shfaq një sëmundje me një gjakrrjedhje të rëndë. Gjaku nuk u ndalua dot tri ditë e tri net dhe e bëri shehzadenë të bëhej për vdekje. Dhe shumica e njerëzve përreth që e panë këtë gjendje të tij, kaluan në anë të Muratit II. Më në fund, shehzade Mustafai nuk pati dot sukses dhe u eliminua me lehtësi.

Pas kësaj, Murati II, për t'u dhënë fund intrigave të panumërta të organizuara nga Bizanti, përfshi edhe intrigën e Mustafait të Fryrë, e rrethoi Stambollin veçanërisht me qëllimin dhe vendosmërinë për t'u bërë i merituari i paralajmërimit të lumtur të Profetit ﷺ. Të gjitha tokat e Bizantit jashtë mureve të qytetit i pati shtënë në dorë qysh më parë.

Në rrethim mori pjesë edhe Hirësia Emir Sulltan me 500 myridë të tij. Ky rrethim ku morën pjesë edhe shumë *evlija* dhe prijës shpirtërorë, vazhdoi katër muaj. Mirëpo, si rrjedhojë

e konflikteve që shpërthyen në atë kohë në Anadoll, veç të tjerash, pak edhe me nxitjet e Bizantit, prapë përfundimi i kërkuar nuk u arrit.

Pavarësisht nga kjo, sulltan Murati II ia riktheu shtetit shkëlqimin e kohës së Bajazitit Rrufe, madje, e çoi më tej. Duke vepruar në këtë rrugë edhe me anë të forcës, edhe me vullnet dhe tej pamësi, brenda një kohe të shkurtër i arriti një e nga një synimet që i pati vënë vetes. Jo vetëm hodhi shumë hapa me rëndësi për sigurimin e unitetit në Anadoll, por edhe duke e vazhduar me të njëjtën gjallëri fushatën ngadhnjyese të mëparshme në Evropë, e solli shtetin osman në gjendjen e shtetit më të madh të botës.

Tashmë edhe mbretërit që i dilnin para për të luftuar kundër tij, Muratit II i cili e kishte lartësuar shtetin në një shkëlqim të tillë, iknin pastaj prej tij për të shpëtuar kokën. Një radhë, mbreti gjerman, i mundur nga Murati II, ia hipi kalit, e la fushën e luftës dhe iku pa u ndalur gjersa arriti diku ku e ndjente veten të sigurt.

Pavarësisht nga shkëlqimi, politika që ndiqte sulltan Murati II ishte mjaft e mençur dhe me vend. Ngjarja në vijim është një shembull gjenial i politikës së tij të hollë.

Timuri që e kishte mundur Bajazitin Rrufe në Ankara, i pati vënë osmanët nën një haraç që do të vazhdonte disa vjet. Pastaj, ilhanët që pretenduan se e patën zëvendësuar Timurin, vazhduan ta kërkojnë haraçin, i cili vazhdoi të jepej gjer në kohën e Muratit II. Ndërkaq, pashallarët e shtetit osman që ishte rimëkëmbur dhe fuqizuar plotësisht në kohën e Muratit II, i thanë sulltanit:

“Sovrani ynë! Pse po u japim haraç atyre? Ka ardhur koha t’i heqim qafe më në fund!”

Dhe Murati II, një sulltan jashtëzakonisht i mençur dhe tejpamës, i dha këtë përgjigje shembullore kërkesës ndjesore të pashallarëve:

“Ata nuk e kanë të qartë ngjitjen dhe fuqinë tonë të tanishme. Po qe se nuk do t’ua japim paratë, do të shkojnë, do të mbledhin një ushtri qoftë edhe të zakonshme dhe do të marshojnë kundër nesh. Në të vërtetë, do të munden, por edhe do të derdhet gjaku musliman. Prandaj, tani për tani jepuni paratë që kërkojnë, se nuk dua të derdhet gjak muslimani për para!”

Por, bashkë me këtë, bëjuni ilhanëve një pritje të tillë dhe tregojani madhësitë e ushtrisë sonë, që ta kuptojnë se ç’forcë kemi dhe të mos tregohen edhe një herë tjetër të guximshëm për t’i kërkuar haraç këtij shteti të lartë shumë më të fuqishëm se ta!”

Me të vërtetë, përfundimi doli ashtu siç e pati parashikuar Murati II.

Kjo delikatesë politike është tregues i një gjenialiteti të madh si dhe i një ndjeshmërie islame. Shmangia tejet mjeshërërore e një lufte që do të fitohej me siguri, me qëllim për të mos derdhur gjak musliman, është, gjithsesi, një shfaqje e shkëlqyer e përgjegjësisë së lartë të ndjerë në rrugën e Allahut. Ja, pra, kjo mendësi është njëri nga faktorët më me ndikim që e patën ngritur lart dinastinë dhe shtetin osman!

Me afrimin e lindjes së të birit, sulltan Murati II nuk pati fjetur atë natë gjer në mëngjes, gjatë gjithë natës pati kënduar Kuran duke pritur sihariqin e lindjes së të birit. Dhe pikërisht

kur po këndonte suren **Feth** (Ngadhnjimi), i erdhi sihariqi që priste:

“Sulltani ynë, qofsh i gëzuar, u bëre me djalë!”

Vetvetiu, sulltan Murati II tha:

“Elhamdulil’lah, lavdi pastë Allahu, në kopshtin e Muratit çeli një trëndafil prej Muhammedi!”

Dhe ia vuri emrin Mehmet dhe dekretoi:

“Për famë të ardhjes së princit Mehmet, bota të spërkatet me ujin e trëndafiltë të gëzimit!”

Duke i dhënë një arsimim dhe edukim të përsosur atij biri i cili, me lindjen e tij e kishte mbytur në gëzim, Murati II siguroi përgatitjen dhe formimin e tij në një mënyrë të zgjedhur e të veçantë në çdo drejtim, ashtu që Mehmeti II, qysh në moshën dymbëdhjetëvjeçare arriti nivelin për të hipur në fron. Kështu ndodhi që Murati II i cili e vuri re këtë nivel dhe kapacitetet e i biri, ia lëshoi atij fronin me një fshehtësi dhe vetëmohim të madh duke u tërhequr në vetmi në qytetin Manisa.

Abdikimi i sulltan Muratit II në favor të të birit Mehmet II është një ndër ngjarjet më të rëndësishme të historisë. Urtësia më e madhe e këtij vetëmohimi që, krahas faktit që Murati II kishte një natyrë dervishore, dëshira e tij për ta parë në të gjallë marrjen dhe ngadhnjimin e Stambollit. Sepse edhe Murati II ishte një sulltan që digjej nga dëshira për ta marrë Stambollin dhe për ta kthyer në trëndafilishte dhe që tregonte një zell dhe bënte përpjekje të mëdha për realizimin e fitores. Dhe zelli dhe përpjekjet e tij vazhduan gjersa u takua me Haxhi Bajram Veliun. Atëherë, pasi mori nga ai mik i Zotit shenjat përkatëse sipas të cilave fitorja e shquar do të realizohej nga i biri Mehmet, e miratoi këtë informim me gjithë zemër dhe e përshtati nga e para politikën e tij në këtë drejtim. Ndërkaq,

meqë dëshira për ta parë fitoren në të gjallë të vet mbizotëronte në këtë politikë, ai ia la fronin të birit Mehmet që ishte ende dymbëdhjetë vjeç!

Sipas rrëfimeve, takimi i sulltan Muratit II me Haxhi Bajram Velin, njërin prej sovranëve të mëdhenj të zemrës të asaj kohe, dhe biseda mes tyre janë zhvilluar kështu:

Si rezultat i veprimtarisë së begatë orientuese të mikut të Zotit, Haxhi Bajram Veli, myridët e mbledhur rreth tij qenë shtuar shumë. Emri i Prijësit shpirtëror kishte dalë jashtë Ankarasë dhe ishte përhapur në tërë vendin. Vetëm se ashtu siç ishin të shumë ata që e donin jashtëzakonisht, kishte edhe nga ata që e kishin zili. Kështu ndodhi që disa nga ziliqarët i dhanë informacion të gabuar mbi Haxhi Bajram Velin sulltan Muratit II i cili ia kishte dëgjuar emrin e bekuar dhe ishte kureshtar për të. Por sulltan Muratit II kishte të dhëna të marra edhe nga ata që e donin Haxhi Bajram Velin. Prandaj sulltani nuk u kap pas përçartjes se *“Haxhi Bajram Velin mbledhte njerëz kundër shtetit”*, por veproi duke mbajtur parasysh informacionin sipas të cilit *“Haxhi Bajram Veli kishte shumë myridë të cilët punonin në arë dhe ndihmonin fakir-fukaranë”*.

Sulltan Muratit II i dërgoi Haxhi Bajram Velin dy përfaqësues duke i porositur “të mos linin gjë mangët në respekt”, dhe e ftoi në Edirne.

I informuar shpirtërisht për ardhjen e përfaqësuesve të sulltanit, Haxhi Bajram Veli i priti ata së bashku me Akshemseddinin në hyrje të Ankarasë dhe e pranoi ftesën e sulltanit. Edhe sulltani i priti me nderime të mëdha atë dhe Akshemseddinin kur shkuan në Edirne. Muratit II i tha kështu atij prijësi shpirtëror të madh që u detyrua ta thërriste nga nevoja në pallat:

“Imzot, ju munduam shumë!..”

Dhe Haxhi Bajram Veliu iu përgjigj kështu shprehjes etike të sulltanit:

“Shkaqet dhe mundimet fshihen kur merren përfundime të bukura e të begatshme!”

Prijësi i madh dhe sulltani biseduan gjerë e gjatë. Murati II i bëri Haxhi Bajram Velikut pyetje të ndryshme e të thella. Dhe duke mbetur tejet i kënaqur nga përgjigjet që mori, u ngrit në këmbë, ia kapi duart prijësit dhe deshi t’ia puthte. Por Haxhi Bajram Veliu i hoqi duart dhe i tha kështu sulltanit:

*“Ju jeni një sulltan i pushtetshëm. Puna juaj i jep rregull shtetit dhe kombit. Kurse puna jonë është ta bëjmë popullin të denjë për këtë shtet. Ne lutemi për ju. Ne e quajmë adhurim të madh shërbimin ndaj popullit. Sa për ju, në qoftë se do të bëni sipas parimit të gjyshit tuaj të madh, **“mos e braktisni xhihadin”**, fitoret tuaja do të zgjerohen dhe një ditë do t’i shtini në dorë plotësisht tokat e Romës!”*

Mes Muratit II dhe atij miku të madh të Allahut nisi pothuaj një lidhje sheh-myrid. Sulltani ishte tretur në kuvendin e tij dhe, duke u zhveshur nga formaliteti sulltanor, ishte bërë një myrid i singertë.

Të gjithë sulltanët osmanë, nga i pari tek i fundit, kanë qenë që të gjithë dijetarë, poetë, artistë dhe mistikë. Pothuaj çdo sulltan ndiqte njërin nga shehlerët më të shquar të kohës dhe ecte sipas orientimit të tij. Në shpinë të fitoreve dhe shkëlqimit të dukshëm, ka ekzistuar gjithmonë një botë dhe mbështetje e tillë shpirtërore!

Edhe sulltan Murati II, pavarësisht nga shkëlqimi që kishte fituar shteti i tij, ishte një personalitet jashtëzakonisht i thjeshtë

e i përulur. Ai ishte sovran në klimën ideo-shpirtërore po aq sa ç'ishte sovran në klimën materiale-formale. Takimi i tij me Haxhi Bajram Velin dhe largimi nga kryesia e supershtetit duke treguar një vetëmohim të madh, ishte shfaqje e sovranitetit të tij ideo-shpirtëror!

Ndërsa Murati II dhe Haxhi Bajram Velin po bisedonin, brenda sollën një djep. Haxhi Bajram Velin vështroi djepin dhe nisi të këndonte **suren Feth** me një zë që ta dëgjonin të gjithë.

Çdokush mbeti i mahnitur. Ata s'i jepnin kuptim këndimit të sures Feth pa ditur ende se kush ndodhej në djep. Pasi e mbaroi suren, Haxhi Bajram Velin u kthye nga sulltan Murati II dhe i tha:

“Ju jeni një person i përkryer! A mund ta këndonit edhe një herë atë varg që kënduat për princin, birin tuaj?”

I mahnitur siç ndodhej, Murati II pa nga Prijësi me një mahnitje edhe më të madhe. Duke u përpjekur për ta rrokur kuptimin e faktit që Haxhi Bajram Velin po i fliste për atë varg që s'ia kishte treguar askujt, e këndoi vargun e famshëm që i qe këputur nga zemra për lindjen e të birit:

“Në kopshtin e Muratit çeli një trëndafil prej Muhamedi!”

Pasi e këndoi vargun dhe heshti, duke menduar se me ç'prijës të madh shpirtëror kishte kuvenduar dhe se ç'nivel të lartë kishte ai, sulltani e falenderoi Zotin nga zemra. Heshti sepse e kuptonte vlerën dhe përfitimin e mbledhjes së margaritarëve shpirtërorë që do të spërkaste miku i Allahut që kishte përballë. Me të vërtetë, me heshtjen e tij, Haxhi Bajram Velin e tundi kokën në mënyrë kuptimplote, me fytyrë të qeshur, dhe duke i ngulur sytë në një pikë, filloi të fliste:

“Sulltani im! Në kohën e rrethimit të Stambollit nga Bajaziti Sovran dhe ti është bërë çdo gjë që ka qenë e mundur. Por shkaku që nuk është arritur fitorja megjithë këto, është se nuk i ka ardhur ende koha. Sepse, me vlerësimin dhe vendimin e Allahut, çdo gjë është lënë për një kohë të caktuar...”

Në këtë moment të bisedës, sulltan Murati II e pyeti në mënyrë të pavullneshme:

“Kujt do t’ia favorizojë, vallë, vendimi hyjnor fitoren e zgjedhur? A do të më bjerë, vallë, mua në pjesë ky nder?!”

Haxhi Bajram Veliu e vazhdoi bisedën kështu:

“Sulltani im! Ngadhnjimi i Stambollit nuk do të të bjerë ty në pjesë. Po, ai qytet sigurisht do tëmerret, por këtë as unë nuk do ta shoh dot! Ngadhnjimi mbi atë qytet të bukur do t’i bjerë në pjesë trëndafilin tuaj muhammedian në këtë djep dhe Akshemseddin qoses sonë!”

Nga sytë e kujtdo që ndodhej i pranishëm në audiencën sulltanore, filluan të derdhen lot si margaritarë, zemrat u mbushën e u derdhën me emocion dhe ekstazë të thellë shpirtërore. Haxhi Bajram Veliu u kishte dhënë përgjigje pyetjeve që ende s’i ishin drejtuar dhe kjo gosti ideo-shpirtërore i kishte gëzuar të gjithë duke filluar qysh me sulltanin. Haxhi Bajram Veliu e mbylli fjalën duke i thënë sulltanit kështu:

“Sulltani im! Mehmetin tuaj duhet t’ia lini mësuesit të vet, pra, Akshemseddinit, sepse edhe ne jemi nga ata që e njohin dinjitetin e tij!..”

Akshemseddini i cili do ta përgatiste pushtuesin dhe ngadhnjyesin e madh të së ardhmes, e përkuli kokën para me një edukatë të madhe. Ai humbi në detin e thjeshtësisë dhe përulësisë...

Pas kësaj, sulltan Murati II, duke u tërhequr për në Manisa pasi kishte abdikuar nga mbretërimi, e këndonte këtë dyvargsh për të shprehur se e bënte atë veprim vetëm për pëlqim të Allahut:

*Ejani nja dy ditë ta përmendim Zotin tonë;
Këtë botë të gënjeshtërt a mos neve na e lanë?*

Të gjitha këto tregojnë se faktori më i madh i tërheqjes së Muratit II nga froni ishte ta shihte me sytë e vet fitoren e shquar që kishte paralajmëruar Haxhi Bajram Veliu dhe që do t'i binte në pjesë të birit. Kështu, porosia e Muratit II për të birin Mehmet që **“ta merrte Stambollin”**, sipas porosisë **“hape Stambollin dhe bëje trëndafilishte”** të vazhduar brez pas brezi qysh nga Osman Gaziu, është e mjaftueshme për të treguar gradën e forcës së kësaj dëshire dhe kërkesë tek ai!

Mirëpo fakti që Murati II ia la fronin të birit dymbëdhjetëvjeçar Mehmeti II, i vuri në lëvizje të gjithë armiqtë e osmanëve. Për më tepër, princi Karaman i shkroi një letër mbretit të Hungarisë, ku i thoshte:

“Nuk mund të gjesh rast më të favorshëm se ky kundër turkut! Se Osmani luajti mendsh dhe e vuri në fron të birin dymbëdhjetëvjeçar. Ju nga ajo anë e unë nga kjo anë, t'i japim fund punës së osmanëve!”

Edhe mbreti hungarez i cili kishte një marrëveshje paqeje dhjetëvjeçare me sulltan Muratin II, meqë bluante po të njëjtat mendime të mbrapshta, deshi ta shfrytëzonte këtë rast kinse të papërsëritshëm. Ende nuk ishte tharë boja e marrëveshjes, kur ai nisi të kërkonte mundësitë për t'iu shmangur asaj. Se ishte betuar duke vënë dorën mbi ungjill! Prandaj kërkoi dekret nga papati. Dhe në dekretin që iu dha, thuhej:

“Turqit janë të pafe ngaqë e mohojnë hyjnitetin e Jezuit. Edhe sikur me të pafetë të bëhet marrëveshje duke vënë dorën mbi ungjill, marrëveshja mund të shkelet!”

Duke u mbështetur mbi këtë dekret papnor i cili e shfuqizonte marrëveshjen e tij të paqes me osmanët, mbreti hungarez formoi një ushtri të madhe aleatësh, sulmoi kufijtë e shtetit osman dhe nisi të përparonte për në brendësi.

Sovrani i zgjuar Mehmeti II i cili kishte hyrë në të trembëdhjetat, mblodhi Këshillin e Lartë (Divanin) ku u bë vlerësimi i situatës dhe u vendos të thirrej i ati në fron. Kur vendimi iu njoftua Muratit II, ai njeri i thjeshtë nuk u prir ta pranonte dhe i dërgoi të birit këtë përgjigje:

“Qëllimi ynë për t’ia dhënë sovranitetin birit tonë Mehmet ka qenë ta kalojmë jetën që na ka mbetur me lutje e adhurime. Po qe se sovraniteti që zotëron, i duhet, biri ynë le ta mbrojë vetë fenë dhe shtetin!”

Atëherë, Mehmeti II i dërgoi të atit Murati II këtë përgjigje historike:

“Ati im i lumtur e i pushtetshëm! Feja dhe shteti janë në rrezik! Po qe se sovrani je ti, urdhëro e vihu në krye të ushtrisë, por po qe se sovrani jam unë, po të caktoj dhe emëroj kryekomandant të ushtrisë!”

Dhe Murati II, duke iu përgjigjur pozitivisht në mënyrë të detyrueshme ftesës së të birit u vu menjëherë në lëvizje. Brenda një kohe shumë të shkurtër, i doli para armikut në **Sheshin e Varnas** me një ushtri madhështore. Kryqtarët u hutuan përballë kësaj lëvizjeje të befasishme e të zhvilluar me shpejtësi dhe u rrëqethën gjer në palcë kur panë ushtrinë e fuqishme osmane nën komandën e Muratit II.

Para betejës, sulltan Murati II fali dy rekate namaz, pastaj i ngriti duart drejt qiellit dhe bëri këtë lutje nga thellësia e zemrës:

“O Zot, për shkak të mëkateve të mia të shumta, mos i lër në duar të mohuesve këta robtë e tu besimtarë që kanë ardhur gjer këtu për pëlqimin tënd! Për hir të të Dashurit tënd, mbroje këtë ummet dhe jepi fitoren e plotë!”

Pastaj e vari në majë të një heshte **Paktin e Paqes së Szegedinit** me qëllim që t’u tregonte ushtarëve të vet pabesinë e armiqve dhe për të shprehur se Allahu kishte për t’i ndëshkuar ata që e kishin thyer betimin!

Beteja që filloi shumë e vrullshme dhe e ashpër, përfundoi me fitoren e plotë të osmanëve. Armiku ishte shkatërruar dhe mbreti hungarez ishte vvarë. Për ta bërë shembull për tërë botën, sulltani urdhëroi t’ia prisnin kokën mbretit hungarez dhe ta ngulnin në majë të heshtës ku ishte ngulur edhe karta e paqes së shkelur nga ai. Atë ditë, Varnën e tronditën thirrjet: **“Ky është dënimi i Zotit për ata që nuk e mbajnë premtimin!”** Pastaj, duke jehuar dallgë-dallgë, e bëri të dridhej tërë Evropën!

Si rrjedhojë e betejës së Varnës, u pushtuan shumë vende me rëndësi të Evropës, të cilat mbetën nën zotërimin e osmanëve për shekuj me radhë. Me këtë fitore, Murati II u dha osmanëve madhështinë e dikurshme impresionuese!

Duke e përshkuar fushën e betejës pas mbarimit të saj, sulltani vuri re se shumica dërrmuese e të vvarëve ishin të rinj. Iu kthye **Azap Beut** që e shoqëronte, dhe i tha:

“Azap, Mes kaq shumë të vvarëve nuk ka fare pleq! Ç’është kjo punë e çuditshme që mes tyre nuk shoh ndonjë flokë e mjekërthinjur?”

Duke e rrokur kuptimin e hollë të asaj që desh të thoshte sulltani, iu përgjigj:

“Ashtu është, sovrani im! Mes tyre nuk ka fare mjekërthi-njur! Se, po të kishte, a do të kishin marrë guximin t’ia hynin kësaj lufte e t’u binte në kokë një fatkeqësi e tillë? Sovrani im! Duket qartë se të moshuarit e tyre, me përvojën e marrë nga i ndjeri Bajaziti Rrufe, nuk kanë marrë pjesë në këtë betejë!”

Pas fitores, Murati II shkroi një mesazh fitoreje dhe e dërgoi në të katër anët. Ky triumf i arritur kundër kryqtarëve u prit me gëzim të madh në të gjitha vendbanimet islame. Sulltani memluk i Egjiptit, në hutben e xhumasë, nuk e lexoi emrin e vet pas emrit të kalifit, por emrin e sulltan Muratit II, duke shfaqur, kështu, miratimin dhe gëzimin e tij!

Mesazhi i fitores së Varnës i shkruar nga Murati II është kështu:

“Allahu i Lartë i cili i rrethon të gjitha qeniet me dhuntitë dhe mirësitë e Tij, ia fali mbretërimin tonë mundësinë që, duke e çuar në vend detyrën për t’i qeverisur muslimanët, për t’ua zgjidhur çështjet dhe për t’ua larguar vësh-tirësitë, t’u jepnim atyre qetësinë dhe prehjen e kërkuar! Edhe me anë të mbrojtjes së saj të lartë, mirësia hyjnore e bëri shtetin tonë të palëkundur, mbretërimin tonë, me rrënjë e të qëndrueshëm, rendin e atdheut tonë, të har-monishëm! Edhe për Ne dëshiroi të na bënte sa dinjitarë në këto shërbime, aq edhe të mëshirshëm. Në çdo kohë e në çastin e duhur na i shfaqti të gjitha llojet e ndihmës së Tij për ne. Ai na bëri ne zotërues të diturisë, kulturës shpirtërore (irfan) dhe aftësisë tejpamëse, të mëshirshëm dhe bujarë. Ai na e shtresoi në zemra dekretin hyjnor të ajetit 69 të sures Ankebut. Veç kësaj, na bëri të merituar të përgëzimeve të ajetit 169 të sures Al-i Imran:

“Mos u thoni të vdekur atyre që vriten në rrugën e Allahut! Ata janë të gjallë! Ata furnizohen dhe ushqehen në lartësinë e Zotit të tyre! Në sajë të të dhuntive që u shkojnë nga Zoti i tyre me virtytet dhe bujarinë e Tij, janë të qetë e të kënaqur! Por ju nuk e kuptoni!..”

Edhe ne, për të sjellë në vend falenderimin e mirësive të Tij të panumërta e të përjetshme, të gjitha ditët tona, vitet tona ua kushtuam shërbimit ndaj fesë sonë islame, qëllimit për t’u mundësuar njerëzve që na i ka lënë amanet Allahu i Lartë, të arrijnë lumturinë dhe paqen shpirtërore, ideore dhe materiale. Meqë qetësia dhe lumturia materiale e shpirtërore e njerëzimit do të arrihet vetëm duke ndjekur fenë islame, edhe ne, tërë jetën tonë dhe tërë kamjen tonë e veçuam për ta lartësuar fenë dhe flamurin e Muhammed Mustafait alejhisselam, për ta çuar fenë e tij tek të gjithë njerëzit, për ta përhapur dhe gjallëruar sunnetin, traditën e tij profetike!

Ky është i vetmi qëllim dhe synimi ynë i pastër në këtë botë. Duke pushtuar vende me këtë qëllim të pastër, u gjetëm shpëtim hallevë dhe melhem plagëve të robve të Allahut të Lartë. Duke përgatitur më të mirën e çdo lloj mjeti, vegle dhe arme të domosdoshme për xhihad në rrugën e Allahut, nuk u vonuam asnjë minutë, nuk e shpenzuam kot asnjë çast në sigurimin e çdo gjëje të nevojshme që të mund të luftojmë me ata që shkaktojnë intriga dhe grindje në botë, si dhe kurrë nuk lamë gjë mangët në trajtimin me drejtësi dhe maturi të të gjitha kombeve e të të gjithë njerëzve që kemi pasur e kemi nën qeverisje dhe përgjegjësi. Gjithmonë u sollëm me dhembshuri e mëshirë. I tillë ka qenë qëllimi dhe qëndrimi ynë qysh nga themelimi i këtij shteti të bekuar e gjer në këtë çast. Nën mbretërimin

tonë, miliona njerëz gjetën lumturinë, u trajtuan me qetësi dhe mirëqenie, me drejtësi dhe dhembshuri. Shpatën tonë të bekuar dhe çdo lloj arme tjetër e lëshuam mbi armiqtë kryeneçë, dinakë dhe kokëtrashë të fesë, mbi mohuesit që i mbuloftë dheu! Zoti i shembtë përtokë sukseset e atyre të poshtërve! U lëshoftë mbi krye çdo disfatë dhe rrënim, ashtu që askush nga ata të mallkuar të mos mbetet mbi tokë, që të gjithë ata të asgjësohen së bashku me bëmat e tyre!..

Si përfundim, është e domosdoshme për të gjithë botën, për të gjithë muslimanët që këtë mesazh fitoreje e cila shpall këtë ngadhnjim të madh, t'ua njoftojnë dhe shpallin nga minberet të gjithë muslimanëve, ta falenderojnë Zotin me sa të kenë forcë dhe mundësi, duke e menduar dhe kuptuar mirë vlerën e kësaj dhuntie të madhe të Tij! Të bëjnë punë të mira e të japin sadaka që Allahu i Lartë ta shtojë ndihmën që i jep fesë islame! Që të na e bëjë më të fortë fenë dhe shtetin! Që të mos na ndajë nga kjo lumturi!

Kjo fitore t'u njoftohet të gjithë muslimanëve dhe ata të luten për vazhdimësinë e lumturisë dhe shtetit tonë! Dhe kurrë të mos i lënë mangët lutjet!

Me kaq, paqja qoftë mbi ju!”

Murati II i cili e fitoi betejën e Varnas me atributin e kryekomandantit sipas emërimit të të birit Mehmet II, pas fitores u kthye në Edirne. Një vit më pas, duke hequr dorë sërish nga mbretërimi, u tërhoq në këndin e tij të vetmisë në Manisa. Sepse princi Mehmet, megjithëse ishte ende në një moshë që mund të quhej fëmijë, mendonte gjëra që nuk do t'u shkonin nëpërmend edhe njerëzve të pjekur, vepronte po kështu dhe i bënte të atit pyetje shumë të thella. Kështu, një

herë, teksa po luante në kopshtin e sarajit, e kishte vënë re të atin, e kishte lënë menjëherë lojën dhe i kishte shkuar pranë me vrap. Pasi e kishte pyetur për shëndetin dhe mirëqenien, i kishte folur kështu:

“O ati im i lumtur e i pushtetshëm! Ç’urtësi duhet të jetë kjo që, me gjithë barrën dhe mundimet e mëdha që ke mbi shpinë, nuk shoh tek ti ato shenja pleqërie si tek pleqtë e tjerë! Edhe ti u plake si të gjithë njerëzit e tjerë, por nuk u përthye, nuk u kërruse. Pavarësisht nga çdo lloj mundimi dhe shqetësimi, jo vetëm je i fortë, i gjallë e trim, por edhe mendjen dhe vullnetin i përdor me vend! Herë të shoh një komandant fitimtar në fushën e luftës, herë të shoh një mësues mendjethellë në kuvendet e diturisë dhe herë, një dervish zemërbutë e të singërtë që u shërben njerëzve! Për ty s’ka pushim as ditë e as natë! Si mund t’i përballosh këto duke mos e kërrusur shtatin e drejtë si fidan, pa e lodhur shpirtin? Ç’është kjo punë, o baba? Ndërsa preokupimi i vazhdueshëm i mendjes e tret dhe e mbaron njeriun, tek ti nuk ka sjellë asnjë ndryshim, nuk ta ka prishur qetësinë! Ç’ilaç përdor ti për atë karakterin tënd të veçantë, ç’shurup përdor ti për mendjen tënde të lartë? Ki mirësinë e m’i mëso edhe mua këto gjersa edhe unë të kem mundësi të eci sipas rrugës tënde!..”

Përballë këtyre pyetjeve që s’i kishte pritur aspak nga i biri në atë moshë të vogël, sulltan Murati II, jo vetëm u çudit, por edhe mbeti mjaft i kënaqur dhe pastaj i dha të birit këtë këshillë historike:

“Biri im i dashur! Më gëzove! Zoti ynë i lartë të cilin e adhurojnë gjithësia dhe të gjitha qeniet, t’i shtoftë vlerat e larta që të ka falur! Të dhëntë mundësi të vazhdosh t’i mendosh këto çështje të mëdha e të gjera!

O bir! Le të thonë ç'të duan të tjerët, unë besoj se ata që e kalojnë jetën duke u mbështetur në drejtësi dhe ndershmëri, pasi të largohen nga kjo botë, kanë për të arritur të mirat e pafundme e të paimagjinueshme të botës së përtejme! Dhe në këtë besim s'kam as më të voglin dyshim. Prandaj, adhurimet ndaj Zotit tim i bëj me gjithë zemër. Unë besoj se shpërblimi i mundimeve dhe vuajtjeve që kam hequr në këtë botë mundimesh dhe vuajtjesh, do të më jepet nga Allahu në një botë tjetër të së ardhmes dhe Aij i përgjërohem për çdo gjë! Veç kësaj, mendoj se vendimi i Tij është për mua një gëzim i madh!

O bir! Duhet shmangur nga besimi i çdo gjëje që thuhet dhe nga mashtrimi prej saj, nga mendimi dhe mësimi i fytyrës së brendshme të çdo situatë, por duhet afruar ndaj së vërtetës vetiake!

Ashtu siç hahet me kënaqësi një frut vetëm kur të jetë pjekur mirë, ashtu dhe gjithmonë e meritojnë të zgjidhen, ndër njerëzit, ata që kanë parë ditë, ata që kanë dituri dhe përvojë me vend. Në të kundërt, të hash aguridhet kur ke veshulet e rrushit të pjekur, është dobësi e mendjes!

O bir! Herë pas here më kujtohen të parët tanë të shquar dhe kridhem në mendime për fatin e brezave që do të vijnë. Lavdi Allahut, erdhëm gjer më sot duke parë dashuri, respekt dhe besnikëri. Dhe kam dëshirë që kështu të vazhdojmë edhe pas kësaj dite. Dua që, ashtu siç lindëm e erdhëm, ashtu të shkojmë...

Ta dish mirë këtë, që vazhdimësia e një gjëje çfarëdo është e pamundur vetëm me forcë të verbër, me shpatë, heroizëm dhe shtrëngimin e forcës shtypëse. Mendja dhe arsyeja, masa paraprake dhe durimi, tejpamja dhe përvojat

provuese dhe lodhëse janë shumë të rëndësishme. Rruga e parë jo vetëm që s'është gjithmonë e vlefshme, por edhe të metat dhe pengesat e saj janë të shumta. As rruga e dytë nuk vlen e vetme. Për sukseset e mëdha duhen përdorur të dyja njëkohësisht. Mos harro se fitoret e mëdha të etërve tanë të mëdhenj, edhe nëse janë arritur, në dukje, nën hijen e shpatës, në të vërtetë janë realizuar me forcat e arsyes, logjikës dhe dashurisë!

O bir! Kurrresi të mos e heqësh dore drejtësinë qoftë edhe për një çast! Sepse Allahu i lartë është i drejtë dhe e do atë që është i drejtë. Nga një vështrim, ti je zëvendësi i Tij mbi tokë. Me vullnetin e Tij, Ai të ka bërë një sërë favorizimesh ty dhe të ka vënë në krye të robve të vet. Mos e harro këtë!

O bir! **Në këtë botë ka tre lloj njerëzish:**

Lloji i parë janë njerëzit me mend në kokë, që e mendojnë dhe e shohin pak a shumë të ardhmen, që nuk kanë asnjë gjë të panatyrshme.

Lloji i dytë janë njerëzit që s'dinë gjë se cila rrugë është e drejtë apo e shtrembër! Vetëm se në këtë gjendje kanë rënë jo me dëshirën e vet, por nën ndikimin

e atyre që kanë pasur e kanë përreth. Po t'i këshillosh, hyjnë në rrugë të drejtë, e pranojnë të vërtetën, bëhen të dëgjueshëm. Krahas kësaj, shumë herë jetojnë duke bërë siç ndjejnë e dëgjojnë!

Kurse **lloji i tretë** janë njerëzit që as dinë gjë vetë, as ua vënë veshin paralajmërimeve dhe këshillave! Bëjnë vetëm sipas dëshirave të veta duke pandehur se dinë gjithçka. Këta janë më të rrezikshmit!

O bir! Po qe se Allahu i lartë të ka krijuar nga njerëzit e llojit të parë, gëzohem dhe e falenderoj Zotin. Por nëse je nga të dytët, të rekomandoj t'ua vësh veshin paralajmërimeve dhe këshillave që të bëhen. Por kurrë të mos futesh në llojin e tretë, sepse ata s'janë të mirë as për Allahun, as për njerëzit!

O bir! Sundimtarët u ngajjnë njerëzve që kanë marrë kendarin në dorë. Kështu, sundimtar i vërtetë është ai që e mban kendarin drejt. Të këshilloj që kur të bëhesh sundimtar, ta mbash drejt kendarin. Atëherë, edhe Allahu i lartë dëshiron për ty të mirën, të bën ty nga njerëzit e mirë! Çdo gjë është e njohur për Të!..”

Fitorja më e madhe që arriti sulltan Murati II është **Lufta II e Kosovës**. Në përfundim të asaj beteje, fryma dhe aftësia sulmuese e kryqtarëve u thye krejtësisht, ashtu që të mos e merrnin veten për 150 vjet!

Lufta II e Kosovës e shkaktuar nga kryqtarët për të marrë shpagim për disfatën e Varnas dhe për t'i shkukur osmanët nga Europa, vazhdoi tri ditë e tri net me radhë dhe pothuaj e gjithë ushtria kryqtare u kalua në shpatë. Komandanti i armikut, madje, Gjon Huniadi i famshëm mezi arriti ta shpëronte jetën duke e braktisur betejën në mesnatë së bashku me një grusht ushtarësh. Në atë ushtri e në atë betejë patën marrë pjesë të gjitha shtetet e Evropës përveç francezëve dhe anglezëve. Dhe patën mbajtur këtë qëndrim nga mësimi që patën marrë nga disfata e Nikopolit se lufta me osmanët qe vetëm një aventurë për kryqtarët!

Fitorja e Kosovës II bart cilësinë e hapit më të madh që garantoj në Ballkan sigurinë e duhur për fushatën e Stambollit.

Veç kësaj, kjo betejë përgatiti truallin e duhur për kauzën e sundimit botëror dhe, pas saj, osmanët fituan dhe ruajtën për shumë shekuj veçorinë e shtetit më të madh e më të fuqishëm të botës!

Siç shprehen historianët, sulltan Murati II u ngjit në fron në moshë shumë të re, por, si njerëzit e mëdhenj me kurajë e guxim, me përparimin e mbretërimit, jo vetëm s'i humbi gjenialitetin dhe modestinë, por i ruajti dhe i nxori në pah edhe më shumë. Ai ishte një sulltan jashtëzakonisht fetar, respektues i domosdoshmërive dhe detyrimeve islame, i drejtë, njeri i fjalës, dijetar dhe konstruktiv. Si një sulltan-poet që ishte, i merrte nën mbrojtje dijetarët dhe artistët. Ndërtoi shumë xhami, medrese dhe komplekse të asistencës sociale. Xhamia e famshme me tre ballkone (sherefe) në Edirne dhe komplekset Muradije në Bursa janë vepër e tij. Duke qenë një sovran i cili, ashtu si gjyshërit e tij, mundi të mbetej modest pavarësisht nga shkëlqimi i madh që zotëronte, Murati II eci në gjurmët e tyre. Ashtu siç pati bërë njëqind vjet më parë gjyshi i tij Orhan Gazi, ai u ndante vetë gjellë të varfërve në kompleksin e vet të asistencës, i ndizte vetë kandilët e xhamive. Sepse qëllimi i tij final ishte sa të zhvillonte vendin në këtë botë, aq edhe të përgatiste vendin e vet në jetën pas ringjalljes, ahiret.

Murati II ishte një sundimtar i mëshirshëm, i dhembshur dhe bujar. Jeta e tij në luftë e nisur qysh në dymbëdhjetë vjeç, vazhdoi gjer në vdekje. Vetëm se kurrë nuk bëri luftë thjesht për trimëri. Me të vërtetë, francezi Betrandon parashtron këtë opinion për të:

“Më kanë thënë se, pavarësisht se jeta i kaloi mbi shalë të kalit, ai e pati urrejtur shumë luftën, gjë që më duket më e drejtë. Sepse, po qe se ai mbret i madh do t'i vinte në lëvizje forcat dhe burimet e qëndresës ekonomike që

zotëronte, meqë edhe nga krishterët do të gjente qëndresë të pakët si rrjedhojë e drejtësisë së vet, mund ta pushtonte mjaft lehtë tërë Evropën...”

Edhe historiani bizantin Dukas i njohur për armiqësinë e tij ndaj turqve, duke mos gjetur fjalë për të thënë kundër sulltan Muratit II, e ka përshkruar kështu atë:

“Edhe ndaj armiqve, madje, sulltan Murati sillej më i butë se një baba dhe nuk ushqente urrejtje. Zoti e di se Murati II ka qenë gjithmonë në anë të popullit të thjeshtë dhe bujar ndaj të varfërve. Këto mirësi dhe favore ai ua tregonte jo vetëm bashkatdhetarëve dhe bashkëbesimtarëve të vet. Ai i respektonte paktet dhe marrëveshjet që bënte me krishterët. Zemërimi dhe dhuna e Muratit II nuk vazhdonin gjatë. Pasi ta kishte arritur fitoren, ai nuk dëshironte ta shkatërronte kombin kundërshtar gjer në fund. Kurrë s’ ishte urrejtës dhe mizor si tanët...”

Sulltan Murati II ishte një sundimtar me shumë dije dhe adhurime, tejet i përkorë dhe i devotshëm. Është për këtë arsye që dy herë ia pati lënë fronin të birit sa që gjallë, jo për arsye se ishte i dobët dhe i paguximshëm për ta drejtuar dhe administruar shtetin! Fundja, fitoret e shkëlqyera që arriti, janë argumenti më i ndritshëm i kësaj!

Periodha e sulltan Muratit II është periodha kur u shënuan përparimet më të mëdha në çdo fushë dhe kur osmanët u bënë shteti më i fuqishëm i botës. Megjithëse e kaloi pothuaj gjithë jetën në fushat e betejave, nuk i la pas dore punët administrative dhe veprimtaritë rregulluese e urbanizuese dhe si rrjedhojë e shumë veprave që la, u mbiquajt **“Ebul Hajrat”** (Babai i Dobive). Respekti i tij ndaj dijes dhe dijetarëve dhe nderimi i thellë ndaj prijësve shpirtërore ishte i patëmetë. Prandaj, në kohën e tij, vendi osman u bë shtëpia e dijeta-

rëve dhe e *evlijave*. Në atë periudhë erdhi në shtetin osman mësuesi i Fatihut, Mehmetit II, **Molla Guraniu**.

Sovrani Murati II merrte urimet dhe bekimet e të gjithëve. Në periudhën e tij u shkruan vepra shumë të çmuara. Prej tyre mund të përmenden **Danishmendname** (Manual i juristit) e **Molla Arif Aliut**, **Tevarih-i Al-i Selçuk** (Histori të familjes selçuke) e **Yazëxhëzade Ali Efendiut**, **Muhammedije** (Besimi muhammedian) dhe **Envaru'l-Ashikin** (Bukuritë e ashikëve) të **Yazëxhëzade Mehmet Efendiut**, **Muzekki'n-Nufus** (Pastruesi i vetveteve - Këshilla fetare) e **Eshref Rumiut**, të cilat janë shfrytëzuar gjer në ditët e sotme. Nëse merren në konsideratë dhe shqyrtohen edhe veprat e tjera, shihet se, në shtetin osman, periudha kur janë shkruar më shumë vepra, është periudha e sultan Muratit II.

Sukseset e sultan Muratit II edhe në fushaën e shpatës, edhe në fushën e penës buronin nga zelli fetar i tij i lartë. Frika nga Allahu që kishte në zemër jo vetëm nuk i linte hapësirë ndonjë plogështie edhe më të vogël, por edhe ishte një forcë mbrojtëse ndaj çdo lloj padrejtësie dhe shkeljeje të së drejtës së personit.

Një ditë, i ishin dashur para për disa nevoja personale. Prandaj i kishte marrë borxh vezirit Çandarllë dhe i kishte plotësuar nevojat. Dhe **Fazlullah Pasha** që e kishte vënë re këtë gjë, i thotë me habi të madhe:

“Sulltani im! Për sovranët duhet të ketë një thesar të posaçëm. Po të na lejoni dhe ta dekretoni, do t’ju sigurojmë një thesar.”

Sulltani e pyeti:

“Si dhe prej ku do ta siguron thesarin?”

Fazlullah Pasha iu përgjigj:

“Sovrani im! Në popullin e këtij vilajeti ka pasuri me të tepërt. Është me vend që, herë pas here, sulltanët ta gjejnë një rrugë e të marrin një pjesë nga kjo pasuri!”

Ky propozim bëri që sulltan Murati të hidhet nga vendi dhe t'i flasë me zemërim të madh pashait:

“Pasha! Ç’fjalë është kjo që po më thua? Ç’është kjo mendje që po më jep? A nuk e di ti se në vilajetin tonë janë vetëm tri kafshata të bekuara? E para, mineralet, e dyta, xhizja dhe, e treta, plaçka e luftës! A s’e di ti se ushtarët tanë janë ushtri e gazinjve, e luftëtarëve fitimtarë? Për ta duhet kafshatë e bekuar! A s’e di ti se cilido padishah që t’i ushqejë ushtarët e tij me kafshata haram, të pabekuara, i kthen ata në hajdutë? Dhe hajduti s’di të qëndrojë! Pak ta shohë punën pisk, ia mbath! Dhe ç’mund të ndodhë pastaj me hallin tonë, s’është vështirë të merret me mend!”

Pas këtyre fjalëve, sulltani e shkarkoi menjëherë pashain që i propozoi formimin e një thesari jolegjitim, për shkak se mund të kryente veprime që shkelnin të drejtat e personit.

Sulltan Murati II mendonte jo komoditetin e tij, por pëlqimin e Allahut dhe, për këtë, ai ishte aq i vullnetshëm dhe i vendosur sa të mos druhej të jepte jetën! Shqetësimi më i madh i tij ishte të mund ta jepte frymën e fundit me besim dhe, ditën e ringjalljes e të llogaridhënies, të mund të dilte para Allahut ballëlarë dhe i pastruar nga mëkatet! Kështu, pasi i martoi të birin dhe të bijat, i tha kështu vezirit **Çandarllë Ibrahim Pasha**:

“O Çandarllë! Lavdi Zotit që, me lejen e tij, i çuam në vend detyrat ndaj fëmijëve tanë në këtë botë! Dhe tani na ka mbetur vetëm një gjë: Të mund të shtegtojmë me besim!..”

Para se të vdiste, një ditë, sulltan Murati II kishte dalë të shëtiste përreth. Në krye të një ure hasi në një dervish dhe e përshëndeti me selam. Pasi iu përgjigj me të njëjtën mënyrë, dervishi iu afrua sulltanit dhe i pëshpëriti:

“Sulltani im! Afatin e ke të afërt, pra, shtoji lutjet dhe pendimet!..”

Sulltani e falenderoi dervishin dhe u lut për të, se sulltani i donte shumë ata që ia kujtonin vdekjen dhe i dëgjonte me gjithë shpirt këshillat që drejtonin tek kërkimi i pëlqimit të Zotit.

Një farë kohe pas bisedës me dervishin, sulltani u sëmur. E nxori testamentin që e kishte pasë përgatitur, ia dorëzoi Çandarliut dhe e caktoi të birin Mehmet në fron në vend të vet.

Në testament shkruheshin këto:

“Lavdi Allahut dhe paqe të Dërguarit të Tij! Si çdo frymë, edhe sulltan Murati do ta shijojë vdekjen, sepse Zoti i Lartë ka urdhëruar:

“Çdo frymë ka për ta shijuar vdekjen!”

Ajo çka i ka hije atij i cili ka qenë e ka jetuar si musliman sipas porosive të Profetit tonë - paqja dhe mëshira e Allahut qofshin mbi të! - është që, nëse ka ndonjë porosi për të lënë, ta përgatisë që më parë dhe ta fshehtë. Porosia ime është kjo:

Nga një e treta e pasurisë sime të ndahen dhjetë mijë florinj, nga të cilët, tre mijë e pesëqind t’u shpërndahen të varfërve të Mekës Fisnike dhe tre mijë e pesëqind, të varfërve të medinës së Ndrishme.

Pesëqind nga tre mijë florinj që mbeten, t’u shpërndahen atyre që do të këndojnë shtatëdhjetë mijë herë Fjalën e Njësisë mes Qabes së Madhërishme dhe Hatijmit dhe atyre që do të bëjnë hatmet (këndimet e plota) e Kuranit; pesëqind florinj të tjerë t’u shpërndahen atyre që do të këndojnë

në Medinën e Ndrishme, përballë Tyrbes Profetike tek Xhamia Profetike, shtatëdhjetë mijë herë Fjalën e Njesisë dhe atyre që do të bëjnë hatmen e Kuranit. Nga dy mijë florinj të mbetur, një mijë e pesëqind t'u jepen të varfërve të Jeruzalemit, kurse pesëqind florinj të tjerë, atyre që do të këndojnë Fjalën e Njesisë në Kubenë Sahra dhe në Faltoren Aksa...

Mbi atë që ma ndryshon këtë porosi, rëntë mallkimi i Allahut, i engjëjve dhe i të gjithë njerëzve!"

Veç kësaj, kur iu afrua vdekja dhe e kuptoi se do ta jepte frymën e fundit, tha edhe këto fjalë si shtesë të porosisë së mësipërme:

"Të ma vendosni trupin drejtpërdrejt në dhë që të më bien sipër mëshira dhe shiu i Zotit! Mos më ndërtoni kube mbi varr siç bëhet për sundimtarët! Mjafton që përreth varrit të më bëni vende për t'u ulur për ata që dëshirojnë të më këndojnë Kuran. Kam dëshirë që të varrosem ditën e xhuma. Në këtë çast, krejt pasuria që më ka mbetur, është kjo unazë që kam në gisht. E kam mall hallall! Të shitet dhe gjersa të mbarohen paratë e marra prej saj, të më këndohet Kuran mbi krye!"

Sulltan Murati II i cili e zgjeroi tokën osmane gjer në 800.000 km²., pasi u shtri tri ditë i sëmurë, iu dorëzua mëshirës hyjnore të pafundme!

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Allahu im! Na e zbukuro të gjithëve jetën në këtë botë e në tjetrën duke na e mundësuar të jetojmë me sinqeritet dhe devocion në rrugën tënde ashtu si këta paraardhësit tanë të shquar!

Amin!..

SULLTAN MEHMETI II

(1432-1481)

*I cili, duke ngadhnjyer mbi Stambollin,
u bë i merituari i paralajmërimit profetik*

Eshtë sulltani i shtatë osman.

Ka merituar konsideratën e **të Dërguarit të Allahut** ﷺ. Krahës si sulltan dhe sovran, ai ishte një dijetar i plotësuar me shkencat fetare dhe natyrore, një poet me shpirt të hollë dhe zemër të thellë, një njeri i ndjeshëm me shpirt dervishi.

U ul në fronin osman në vitin 1451. Në vitin 1453 u bë ngadhnjyes i Stambollit. Vdiq në vitin 1481. Namazi xhenazes³ iu fal nën drejtimin e **Hirësisë Sheh Ebul Vefa**. U varros në tyrben në anë të kibles të xhamisë Fatih të ndërtuar prej tij.

Brenda periudhës së mbretërimit të tij tridhjetëvjeçar, me zell dhe përpjekje të shquara në rrugën e lartësimit të Fjalës së Allahut, shembi dy perandori, katër mbretëri dhe njëmbëdhjetë principata. Shtetin me sipërfaqe 880.000 km² që mori nga i ati, e zmadhoi në 2.214.000 km².

3. **Namazi xhenazes:** Namazi që falet për muslimanin apo muslimanen e vdekur para se të varrosen (Përkthyesit).

Sulltan Mehmeti II, i mbiquajhuri **Fatih, Ngadhnjyesi** pas marrjes së Kostantinopolit dhe ngadhnjimit mbi Bizantin, i cili kishte kaluar nëpër një arsimim dhe edukim rigoroz qysh në moshë të vogël, edukimin ndjesor dhe shpirtëror e plotësoi nën drejtimin e mësuesit të shquar shpirtëror, **Akshemseddin**. Fillimi i kësaj ndodhi kështu:

Haxhi Bajram Veliu kishte shkuar për vizitë te sulltan Murati II. Pranë kishte edhe nxënësin dhe birin e vet shpirtëror, Akshemseddin. Sulltan Murati II kërkoi që i biri, princi Mehmet, të përfitonte nga begatia shpirtërore e atij personi të bekuar. Si çdo sulltan trim dhe luftëtar, edhe ai ëndërronte ta pushtonte Stambollin. Prandaj e pyeti Haxhi Bajram Velin:

“Kush do të mundet, vallë, ta marrë Stambollin?”

“Ngadhnjimin e shquar do t’u takojë ta shohin ky princ bashkë me Akshemseddinin!” - iu përgjigj Haxhi Bajram Veliu.

I prekur nga ky *keramet*⁴ i shprehur qartë dhe prerë, sulltan Murati II i kërkoi leje Haxhi Bajram Velit për ta dhënë të birin nën edukimin e Akshemseddinit. Duke e marrë mbi vete, me këtë pretekst, detyrën e edukimit shpirtëror të **princit Mehmet**, Akshemseddini e përgatiti atë shpirtërisht për ngadhnjimin e shquar.

Në këtë përgatitje ka ndikuar jashtëzakonisht edhe roli i mësuesve të tjerë.

Një radhë, mësuesi i vet, Molla Gyrani vuri re se, megjithë që ishte mesnatë, në dhomën e princit Mehmet kishte dritë dhe u bë kureshtar. Mësuesi i hyri princit në dhomë dhe e pyeti:

4. **Keramet:** Quhen veprimet e parathëna apo ndodhitë e jashtëzakonshme që kryejnë njerëzit e përsosur shpirtërisht, të cilët kanë gradën e veliut. (Përkthyesit).

“Princi im, pse nuk ke fjetur ende?”

“Mësues, po merresha me mësim!” - Iu përgjigj princi Mehmet.

“Ç’mësim po mësoje?” - E pyeti mësuesi.

Princi nuk i dha përgjigje, vetëm heshti.

Por mësuesi, duke u bërë kureshtar për preokupimin e veçantë të Princit në ato orë të vona, ia trazoi përgun e letrave mbi tavolinë. Që të gjitha ishin projekte të betejës së ardhshme të Stambollit! Princi projektonte mënyrën se si do të realizohej fitorja! Mësuesi e pyeti:

“Ç’janë këto, o bir?”

Princi u detyrua t’ia zbulonte dhe shpjegonte të fshehtë të ruante përbrenda. Ai i tha mësuesit:

“Duke ju vënë si kusht që të mbeten të fshehta, mund t’jua them se ç’janë studimet që ka kohë që i bëj duke ndenjur zgjuar gjer vonë”

Dhe kur e pa se mësuesi e tundi kokën me një çehre të buzëqeshur, vazhdoi:

“O mësues! Ka kohë që kjo punë po ma bren shpirtin! Mendoj se pse nuk po arrihet të pushtohet ky qyteti i Kostantinijes i rrethuar shumë herë me radhë qysh nga koha e sahabeve dhe i njomur me gjakun e sahabeve të bekuar? Cila është rruga e fitores mbi atë vend? Ja, prandaj më ikën gjumi dhe bëj plane gjer në mëngjes!..”

Pasi i dëgjoi këto shprehje zemërpërvëluese, e miratoi së tepërmi ngadhnjyesin e vogël. Veç kësaj, i dha edhe këtë këshillë udhëzuese për të arritur sa më shpejt vetitë, meritat dhe nivelin e duhur që të mund ta përfundonte atë punë me sukses:

“O bir! E dëshiroj me gjithë zemër që t’ia arrish kësaj

fitoreje të madhe! Ndërkaq, unë dua që ti të jesh jo një sulltan i paditur dhe injorant, por një sundimtar i ditur, i ndjeshëm dhe i zgjuar! Kështu e pati paralajmëruar shumë shekuj më parë fitoren e padiskutueshme të Kostantinijes profeti i kohës së fundit, Muhammed Mustafai ﷺ:

“Sigurisht që Kostantinija do të ngadhnjehet! Ç’komandant i mirë është ai që do të ngadhnjejë mbi të dhe ç’ushtarë të mirë janë ata që do ta ngadhnjejnë atë!”

Prandaj, ai ngadhnjim i madh e i famshëm që e ka paralajmëruar duke e laudëruar Profeti ﷺ, pa diskutim që do të realizohet nga një komandant i ditur, i drejtë, intelektual si dhe zotërues i sa e sa vetive të tjera të larta! Kështu që, dëshira më e madhe e shpirtit tim është që, pasi të ta plotësoj dhe përsos çdo lloj arsimimi dhe edukimi material e shpirtëror, të bëhem bashkëpjesëmarrësi yt në atë ngadhnjim të madh!..”

Duke i rrokur idetë e këshillave të singerta të derdhura nga zemra e mësuesit të vet, princi i vogël vazhdoi të marrë forcë moralo-shpirtërore për vite të tëra prej tyre dhe u përpoq me zell të madh natë e ditë për të arritur përkryerjen, përsosmërinë dhe intelektin e synuar.

Kështu, princi i cili qe preokupuar tejet mendërisht me atë që mbiquhej **“fet’hi mubin”**, **“ngadhnjimi i shquar”** duke e dhënë veten krejtësisht pas tij, me të njëjtat përpjekje edhe në rrugën e dijes, mësoi, brenda një kohe të shkurtër, **arabishten, persishten, latinishten, serbishten dhe greqishten.**

Me anë të shkencave shpirtërore dhe të natyrës që mësoi dhe përvetësoi, sulltan Mehmeti II i vuri në rregull edhe jetën e vet të nefsit, edhe punët e shtetit. Gjithashtu, me anë të njohurive të tij shkencore dhe teknike, bëri që të përkryhen mjetet

luftarake që do të përdoreshin në luftëra. Njihet gjerësisht se nën drejtimin e tij u derdh mortaja e parë e cila qe një projekt i tij dhe e cila u përdor, pastaj, në marrjen e **Stambollit**!

Duke u marrë me historinë, ai bëri një punim origjinal të filozofisë historike *mbi formimin e feudeve dhe shtetit të centralizuar, mbi përparimin dhe zhvillimin e tyre, mbi shkaqet dhe përfundimet e asgjësimit të tyre nga skena e historisë.*

*Si rezultat i nivelit shkencor dhe i thellësisë shpirtërore, **Fatih**, **Ngadhnjyesi**, zuri vendin e tij përjashtimor në histori si një sundimtar i lartë, si një luftëtar i madh, në të njëjtën kohë, si një dervish me ndjenja të thella dhe, më në fund, si një poet me zemër të butë e të ndjeshme.*

Sulltan Mehmeti i II, i mbiquajtur Fatih, Ngadhnjyesi, ishte një sundimtar që kishte marrë mësim nga dijetarët më të mëdhenj të kohës. Ai mernte pjesë në diskutimet shkencore dhe, disa herë, duke bërë të ditur opinionin e vet, shfaqte mjeshtërinë e vet në shkencë. Krahas edukimit të lartë moralo-shpirtëror që pati marrë nga Hirësia **Akshemseddin**, pati marrë mësim të drejtësisë islame (fikh) nga **Molla Husrev**, mësim të tefsirit ose ekzegjezës kuranore nga **Molla Gyran**, **Molla Jegan** dhe **Hizir Bej Çelebi**, mësim të kalamatit ose apologjetikës islame nga **Hoxhazade** dhe mësim të matematikës nga **Ali Kushçu**.

Kështu, Fatihu i cili pati kaluar nëpër një arsimim dhe edukim jashtëzakonisht të lartë, tregoi zell dhe bëri përpjekje të mëdha në rrugën e shkencave si dhe të kulturës shpirtërore, caktoi shumën të konsiderueshme financiare nga thesari i shtetit për medresetë të cilat përgatisnin personalitetet që do t'i jepnin orientim cilësor njerëzimit. Ngjarja në vijim e bën të qartë shumë bukur këtë të vërtetë.

Sulltan Mehmeti II po zhvillonte me vezirët diskutime mbi buxhetin. Shifra e veçuar nga sulltani për medresetë ishte tejet e fryrë. Kur veziri i financës u njoh me atë shifër, u mbloodh në vetvete në një heshtje të thellë. Dhe sulltani i zgjuar e tej-pamës, Mehmeti II, të cilit i ra menjëherë në sy ndryshimi i qëndrimit të vezirit, i tha atij:

“Pasha! Ndërsa është veziri i financave ai që duhet të flasë i pari mbi çështjen e buxhetit, pse, vallë, ju u bëtë i heshtur?”

Duke mos dashur ta jepte veten, veziri iu përgjigj:

“Po përfitoj nga diskutimet, sulltani im...”

Por sulltani i tha kështu vezirit duke e bërë ta kuptojë se ia kishte kuptuar mendimin:

“Pasha! Ndoshta e patë të tepërt shumë që kam vënë për financimin e medreseve!”

Atëherë, veziri u detyrua ta zbulonte shkakun e heshtjes së vet:

“Ashtu është, sulltani im! Ndërsa shteti ka një mijë e një halle, keni veçuar financim të tepërt për arsimin, i cili është vetëm njëri prej këtyre halleve!”

Atëherë, sulltan Mehmeti i zgjuar, i cili dëshironte edhe të mos e zemëronte vezirin, edhe ta zgjidhte çështjen, tha kështu me një stil të qetë e bindës:

“Pasha! Çdo profesion ka firot e veta. Veçanërisht firot e profesionit intelektual janë më të shumta. Mirëpo s’duhet harruar se Profeti ﷺ ka thënë:

“Dijetarët (e shkencave natyrore e shpirtërore) janë trashëgimtarë të profetëve!”

Dhe të mund të bëhesh trashëgimtar dhe zëvendës profe-

tik, nuk është ndonjë pozitë që mund të arrihet ashtu, lehtë. Dhe pikërisht prandaj firoja në dituri del më e madhe se në drejtimet apo profesionet e tjera!

Drejtimet dhe profesionet e tjera i mendoj kështu: Zhys në ujë të fëlliqur një copë tekstili me ngjyrë plumbi ose kafë. Pastaj, pasi të thahet, mundem ta mbështjell si çallmë, sepse ngjyra nuk ia tregon zhylin. Por a mund të bëhet një gjë e tillë me një napë të bardhë? Jo ta zhysësh atë në ujë të fëlliqur, por edhe sikur një mizë të qëndrojë mbi të, ajo e tregon ndotjen! Ja, kështu është edhe çështja e diturisë dhe e profesionit intelektual!”

Si e mbaroi fjalën, sulltani i drejtoi vezirit këtë pyetje:

“Pasha! Sa vetë nga nxënësit që u japim mundësi, përgatiten me sukses të lartë? A dalin katër a pesë personalitete prej tyre?”

Veziri i financave iu përgjigj:

“Sigurisht, sulltani im, dalin, mirëpo ç’përfitim arrihet me kaq?”

Sulltani buzëqeshi në mënyrë kuptimplote dhe tha:

“Pasha! A e di ti se janë pikërisht këto katër-pesë personalitete që ia ndriçojnë mendjen popullit?”

Veziri e përkuli kokën para dhe, duke e pranuar të vërtetën, tha:

“Po, sulltani im, kjo është e vërtetë!..”

Zemra e Fatihut i cili e zgjidhi lehtëzi çështjen në sajë të zgjuarsisë dhe tejpamësisë së vet, u mbush tejet me gëzim dhe i tha vezirit:

“Pasha! Meqë nga çdo njëqind nxënës të medreseve tona mund të përgatiten katër-pesë njerëz seriozë që ta ndriçoj-

në popullin, atëherë, për hir të tyre, duhet të pranojmë të kujdesemi e t'i arsimojmë edhe të tjerët që do të mund t'i konsideronim firo!”

Siç u pa, sulltan Mehmeti II Ngadhnjyesi e shpenzonte materialin më të saktë të themeleve të Shtetit të Lartë me rëndësinë që i jepte diturisë dhe kulturës!

Përreth xhamisë së ndërtuar prej tij dhe të emërtuar me emrin e tij, Fatihu ndërtoi komplekse medresesh, tek të cilat e ka bazën dhe prejardhjen Universiteti i Stambollit! Në ato komplekse ai pati kërkuar një dhomë nxënësi edhe për vete dhe u qe nënshtruar provimeve si dhe nxënësit e tjerë!

Sulltan Mehmeti II Ngadhnjyesi po kryekomandonte goditjen e fundit në formë rryme shkëndijash emocioni të lartë të veprimeve që synonin marrjen dhe ngadhnjimin e Stambollit, të cilat patën nisur dhe vazhduar qysh në kohën e sahabeve. Kapacitetet e bashkëlindura të tij, duke u bashkuar me edukimin materialo-shpirtëror që kishte marrë, e kishin përgatitur prej kohësh për **“ngadhnjimin e shquar”**! Ai thoshte duke e përsëritur si refren:

“Ose Bizanti do të na marrë ne, ose ne do ta marrim Bizantin!”

Menjëherë pasi u bë sundimtar në moshën njëzetënjëvjeçare, i mbledhi dijetarët dhe prijësit shpirtërorë dhe bëri një këshillim me ta për shtënien në dorë të Stambollit. Mirëpo shumica e pjesëmarrësve në mbledhje nuk ranë dakord, duke u shprehur:

“Fitorja mbi Kostantinije është punë vetëm e **Mehdiut!**”

Hirësia Akshemseddin që e dëgjoi këtë, ndërhyri menjëherë në këtë konkluzion dhe, duke u shprehur si në vijim, siguroi që vendimi të anonte nga vazhdimi i luftimeve:

“Jo! Sulltani ynë, Mehmeti Sovran, ka për ta pushtuar Kostantinien!”

Sultan Mehmeti II, zemra e të cilit digjej qysh në fëmijëri me mallin për marrjen e Stambollit, mbeti jashtëzakonisht i kënaqur nga kjo! Dhe menjëherë dha urdhër për fillimin e përgatitjeve të ngadhnjimit.

Ndërkaq, zemrat e ushtarëve, komandantëve, sulltanit, dijetarëve dhe prijësve shpirtërorë vrullonin plot emocion për të merituar konsideratën e lartë të shprehur në paralajmërimin profetik të shprehur nga Muhamedi ﷺ 900 vjet më parë! Nga kjo buronte forca e vërtetë e sulltanit dhe e ushtarëve të tij! Me të vërtetë, duke filluar qysh me **Halid ibn Zejdin** ﷺ, çdo dështim i përpjekjeve për marrjen e Stambollit, në vend që t'i thyente shpresat dhe guximin, përkundrazi, me shtimin e gjakrave të derdhura të sahabeve të bekuar, shndërrohej në faktor nxitës që e mprehte vendosmërinë e luftëtarëve. Përpjekjet e para të pasuksesshme dhe kontributet pa rezultat të shpenzuara në këtë rrugë sikur, ashtu si zbrazja e detyrueshme e reve të ngarkuara me shi, e shndërronte konkretizimin, më në fund, të marrjes dhe ngadhnjimit të Stambollit, në domosdoshmëri! Gjaku i derdhur duke filluar nga sahabet bujarë e gjer në goditjen më të fundit të fitores, u dukeshin sulltanit dhe ushtarëve të tij si një detyrim besnikërie!

Si vepër e gjenialitetit të pashoq të Ngadhnjimitarit, anijet e luftës transportoheshin nëpër tokë, mortajat vendoseshin nëpër pozicione. Zemrat ndjenin emocionin e hyrjes një çast e më parë në Bizant dhe këndimin e ezanit në **Shën Sofi**!

Ushtarët thoshin:

“**Sido që të bëhet, fitorja do të jetë e jona!**”

“**Ose do të biem dëshmorë e do të hyjmë në xhennet, ose do të hyjmë me fitore në Bizant!**”

Secili, duke thënë “**sot radhën për të rënë dëshmor e kam unë**”, me qëllim për t’u ngjitur në muret e Bizantit që derdhnin mbi ta zjarr si lavë vullkani, përjetonte pasionin dhe emocionin e dëshmorësisë!

Akshemseddini pati dhënë ndihmë të madhe sa në fushën shpirtërore, aq edhe në atë materiale. Krahës lutjeve për sulltan Mehmetin, janë mjaft të rëndësishme edhe këshillat dhe porositë që pati dhënë ai për mënjanimin e disa të metave të shfaqura herë-herë dhe aty-këtu. Me të vërtetë, këshillat orientuese të Akshemseddinit për Ngadhnjyesin i cili, përballë mospengimit të flotës armike e cila i sillte ushqime dhe ndihmë në trupa Bizantit duke kaluar nëpër Gji, e pati ngarë kalin për në det, paraqesin vlerë historike. Ai i thotë sulltanit të ri, nxënësit të vet shpirtëror kështu:

“Pas përhëndetjeve të pastra e të singerta, kam nderin t’i parashtroj Sovranit tonë se situata e krijuar si pasojë e qëndrimit nënuleftësues të ekipit të flotës na u ka shkaktuar zemrave shumë dëshpërim dhe pakënaqësi. U dëshpëruam që u la të na ikte një rast që e kishim në dorë. Sa për shkaqet e këtij gabimi, sipas opinionit tim,

***I pari** është shfaqja e një dobësie çasti në zellin e singertë dhe lënia pas dore ose shkelja e udhëzimeve të drejtimit të dhëna nga ju, Sulltani ynë!*

***I dyti** është mungesa e konsideratës ndaj paralajmërimit të fitores së dhënë nga ky robi juaj i dobët duke u mbështetur në lutjet dhe një sërë shenja shpirtërore.*

Mund të numërohen edhe shumë të meta të tjera.

Prandaj, Sulltani im, të mos tregoni butësi gjatë sulmit dhe të ruani disiplinën! Të hetohet e të dënohet rëndë

kush ka treguar mosbindje, kush e ka lënë detyrën pas dore. Po të mos veprohet kështu, nesër, kur të duhet që të mbushen hendeqet përreth mureve shoqëruar me sulm kundër kalasë, nuk do t'i japin rëndësi dhe do të tregojnë plogështi. E dini, disa frikësohen nga ndëshkimi.

Kemi shpresë se, me sa të jetë e mundur, nuk do ta lini dore vendosmërinë, por do të tregoheni serioz dhe i zellshëm si praktikisht, ashtu dhe duke dhënë urdhër e duke komanduar! Po kështu, ndëshkimin e lejuesve dhe shkelësve t'ia lini dikujt me mëshirë dhe maturi të pakët në mënyrë që t'i ekzekutojë dënimet ashtu siç duhet! Allahu i Lartë urdhëron:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

“O i Dërguar! Lufto kundër qafirëve dhe hipokritëve dhe tregohu i ashpër përballë tyre, se vendi i tyre është xhehennemi! Ç’vend kthimi i keq është ai!” (Tevbe, 73)

Në zemrën e atyre që nuk duan të shkojnë para, ka dobësi. Ata janë në pozitën e hipokritëve dhe do të ndodhen së bashku me qafirët në ndëshkimin e xhehennemit!

Ashtu siç e kërkon interesi, mbajeni të lartë vullnetin dhe vendosmërinë që, në fund, të mos dëshpërohemi, të mos turpërohemi, të mos hidhërohemi, por të shkojmë para audiencës hyjnore të qetë, të gëzuar dhe fitimtarë!..

Vendimi përfundimtar i takon Allahut, por robi, me sa t'i vijë për dore, nuk duhet ta lërë mangët zellin dhe përpjekjen! Kjo është tradita e të Dërguarit të Allahut dhe e sahabeve, pasuesve të tij!

Sulltani im, mbrëmë rashë të fle duke kënduar Kuran zemërthyer, por qoftë shumë i falenderuar Allahu që m'u realizuan paralajmërime shumë të gëzueshme që s'më kanë ndodhur prej shumë kohësh! Ç'ju thashë shkëlqesisë suaj të lartë, të mos konsiderohen fjalë të kota. Këto janë prej dashurisë sonë ndaj juve, sundimtarit tonë!”

Por fitorja po zgjatej gjithnjë e më shumë. Mes atyre që patën dalë qysh në fillim kundër fushatës luftarake, filloi shqetësimi, gjer atje, sa ata shkuan te sulltani dhe i thanë:

“Sulltani ynë! Kaq shumë ushtarë u vranë me fjalën e një dervishi! Akoma qafirit i vijnë ndihma nga Evropa! Tashmë s'ka mbetur më shpresë për fitore!..”

Ngadhënjimtari të cilit i ishte ndrydhur zemra tejet edhe nga vonimi i fitores, edhe nga presioni i atyre që s'e donin, e dërgoi vezirin **Ahmet Pasha** te mësuesi Akshemseddin:

“Pasha! Shko te Hirësia e Tij, Shehu, dhe pyete se a do të jetë e mundur të pushtohet kalaja dhe të arrihet fitorja?”

Hirësia Akshemseddin iu përgjigj kështu kësaj pyetjeje:

“Kaq shumë muslimanë dhe gazinj nga ummeti muhamedian e sulmuan kalanë e qafirëve! Inshaallah, në dashtë Allahu, fitorja do të jetë e mundur!”

Mirëpo, ngaqë s'e mori përgjigjen e dëshiruar dhe ngaqë po i bëhej e vështirë lejueshmëria në durimin dhe maturinë e dëshirës së fitores dhe ngadhënjimit që i shkaktonte pak edhe gjendja shpirtërore në të cilën ndodhej, i tha Ahmet Pashës:

“Pasha! Kjo përgjigje s'është e mjaftueshme! Të na e njoftojë edhe kohën e fitores që po na e paralajmëron!..”

Hirësia Akshemseddin i cili e njihte fort mirë situatën ku

ndodhej sulltani i ri, u zhyt në mendime të thella dhe, duke e ndjerë domosdoshmërinë e përforcimit moralo-shpirtëror të vullnetit dhe vendosmërisë së Sulltanit për të mos lejuar dështimin e fitores, iu përgjërua Zotit për një kohë të gjatë. Më në fund, në përfundim të shfaqjeve që përjetoi, e dha njoftimin që i kërkohej:

“Në të gdhirë të ditës së njëzjetë të muajit rebiulevvel të bëhet sulm i përqëndruar nga filan drejtim! Atë ditë do të na mundësohet fitorja! Qyteti i Kostantinijes do të mbushet me zërat e ezanit!..”

Sulltan Mehmeti II që e mori këtë paralajmërim të lumtur, në mëngjesin e 29 majit 1453 filloi një sulm nga toka dhe deti me një vendosmëri të paparë. Rrahjet e dauleve me tingujt e orkestrës frymore luftarake që ngriheshin qiejve mes buçitjeve të artilerisë, duke u bashkuar me thirrjet e tekbitit “Allahu Ekber, Allahu është më i Madhi!”, bënë që Ngadhnjyesi dhe ushtarët e tij, nën udhëzimin e paralajmërimit profetik, të rridhnin si rrebesh për në Stamboll.

Këtë emocion sulmi të Ngadhnjyesit dhe ushtrisë së tij, poeti Jahja Kemal e shpreh poetikisht në këtë mënyrë:

*Godit për hir të shpatës në dorë të Aliut,
Për hir të prijësit që i gjëmon qiejt!
O ushtar fitimtar që hap dyert, godit sot
Për hir të lajmit të ngadhnjimit të lartë!
Godit që të ngulet hëna mbi kishën e mohuesit,
Për hir të këtij kalorësi botëror që e bart!
T'i bjerë medalioni bizantinit, t'i ulet koka frengut,
Për hir të dorës hyjnore q'e çon turkun drejt!
Godit me sulmin e fundit, të hapen këto mure,
Për hir të tekbitit në sulmin herët shpejt!*

Flamuri i ngulur më në fund nga Ullubatllë Hasani mbi muret e kalasë pas sulmit të bërë me një emocion dhe dëshirë të tillë, filloi të valëvitej nga të gjitha anët. Tashmë Kostantinopoli ishte marrë dhe ngadhnjyer! Ngadhnjimi i këtij qyteti të rrethuar shumë herë më radhë, i kishte rënë në pjesë sundimtarit të ri, Gazi Sulltan Mehmetit II!

Pas fitores, **sundimtari botëror** së bashku me dijetarët, arif-ët dhe pashallarët, madje, së bashku edhe me kadiun, gjykatësin i cili kishte për ta gjykuar më vonë, Hizir Bej, hynë në qytet nga Porta e Edirnesë me një ceremoni të shkëlqyer.

Mbi shalë të kalit të bardhë, u dha ushtarëve këtë porosi të fundit:

“Fitimtarët e mi! Lavdëruar dhe falenderuar qoftë Zoti që u bëtë ngadhnjyesit e Stambollit! Në asnjë mënyrë të mos i prekni ata që s’bëjnë qëndresë dhe që kërkojnë mëshirë! Mos u shkaktoni asnjë dëm grave, fëmijëve, pleqe dhe të sëmurëve! Merrni vetëm nga plaçka e luftës që ju lejohet dhe ju bekohet!..”

Këto konkluzione dhe urdhra të shpallura prej tij shumë kohë më parë se Deklarata e të Drejtave të Njeriut, është një nga dokumentet më të nderuara të historisë osmane! Dhe patriku i Stambollit i mahnitur dhe i përlotur para këtij qëndrimi me drejtësi, i ra ndër këmbë Ngadhnjyesit. Por sultani e ngriti në këmbë dhe i tha:

“Në fenë tonë është e ndaluar përulja para njerëzve siç bëhet përulja dhe rënia në tokë para Zotit! Ngrihuni! Juve dhe, bashkë me ju, të gjithë krishterëve, po jua kthej të gjitha të drejtat dhe liritë. Nga ky çast e tutje, të mos kini frikë për jetën dhe lirinë tuaj nga ndëshkimi im mbretëror! Patrikana dhe ju si lideri i bashkësisë ortodokse, do t’i ruani të gjitha privilegjet që keni fituar gjatë historisë...”

Më pas, me anë të një dekreti perandorak, sulltan Mehmeti II Ngadhnjyesi i përsëriti dhe i rikonfirmoi këto fjalë, gjë që do të thoshte që patrikana e cila kishte arritur pikën e shembjes, të mbahej në këmbë përsëri dhe më e fortë se më parë! Dhe ky akt është një nga shembujt më të shkëlqyer të tejpamësisë së sulltan Mehmetit II! Sepse patrikana e Stambollit ishte qendra e ortodoksizmit botëror. Rusët dhe serbët që ishin armiqtë e Shtetit të Lartë, vareshin nga kjo qendër. Ndërkaq, qysh në krye të herës ekzistonte një kundërvënie mes papatit katolik dhe botës ortodokse. Po që se qendra e doktrinës ortodokse do të eliminohej, me kalimin e kohës, bota krishtere mund të bashkohej nën udhëheqjen e papës. Për vazhdimësinë e këtij dualiteti nevojitej ekzistenca e së kundërtës së papatit, gjë që do të thoshte copëtim i unitetit kristian. Prandaj e pati pranuar sulltan Murati II në dekretin e tij perandorak cilësinë ekumenike, pra, mbarëbotërore të patrikut dhe patrikanës.

Një aspekt tjetër i politikës së ndjekur me këtë qëndrim ishte ndikimi pozitiv që do të krijohej mbi botën krishtere si rrjedhojë e qëndrimit të drejtë dhe tolerant të muslimanëve ndaj krishterëve. Me të vërtetë, ky është faktori i vërtetë që qëndronte në themelet e paqes dhe qetësisë që kishin mundur të siguronin osmanët në Rumeli gjër në rrymat e nacionalizmit të filluar me Revolucionin e Madh Francez, megjithëse ndodheshin në pakicë. Veç kësaj, kjo drejtësi që bërë pretekst për orientimin fetar të shumë krishterëve.

Fatih, Ngadhnjimtari, ecte duke ndjekur kryeprincin Bajazit. Në të dy anët e rrugës ishin rreshtuar ushtarë që përshëndesnin, kurse vajzat bizantinase i hidhnin lule sovranit të ri. Në këtë mes, një dervish doli, qëndroi mu në mes të rrugës dhe i foli kështu sulltan Mehmetit II:

“Mos merr kaq shumë merita mbi vete duke menduar se e pushtove Stambollin! Ti e more Stambollin me lutjet e ne, dervishëve si unë!”

Dhe sulltan Mehmeti II iu përgjigj kështu:

“Drejt po thua, baba! Se beteja arrin të fitohet në qoftë se ushtarët e lutjes me ushtarët e shpatës veprojnë së bashku! Ata që e braktisin lutjen, i pret e ardhmja e xhehennemit; edhe për ata që e braktisin shpatën, bëhet shumë keq! Lutja është motivi themelor! Por asaj duhet t’i shtohen edhe pretekstet e tjera që të mund të merret rezultat! Ja, ashtu ndodhi edhe sot! Të gjithë së bashku edhe u lutëm, edhe e tundëm shpatën, pra, u arrit fitorja! E fshehta e fitores është tek ndjekja e gjurmës së Profetit ﷺ!”

Në këtë mënyrë, sundimtari i madh e shprehu bukur edhe për brezat pasardhës se kushti *sine qua non*⁵ i fitores ishte përdorimi i shpatës në kahjen e frymës së Kuranit!

Eshtë për këtë arsye që, gjatë gjithë historisë osmane, në qytetet e marra me shpatë, të paktën në një xhami, hatibi ngjitej në shkallaren e hutbes me shpatën ngjeshur dhe ashtu, duke u mbështetur në shpatë, e mbante hutben, ligjëratën e posaçme të së premtës. Kuptimi simbolik i kësaj ishte se hatibi e kishte marrë të drejtën dhe lirinë e fjalës me anë të forcës. Edhe sot, madje, në xhaminë Bajazit, hatibët ngjiten me shpatë në dorë për të mbajtur hutben. Nga ana tjetër, po qe se qyteti ishte marrë në mënyrë paqësore, hatibi ngjitej për të mbajtur hutben si vendali, me Kuran në dorë!

5. Në origjinal, autori është shprehur kështu: “...zaferin mecbûrî şartının;...” Barazlerësi *latinisht* i shprehjes turqishte *mecburi şart* (kusht i domosdoshëm, i detyrueshëm, pa të cilin nuk mund të bëhet) është *conditio sine qua non* që ne parapëlqyem ta përdorim në përkthim si më sipër. (Përkthyesit)

Sulltan Mehmeti II Ngadhnjimtari ia kushton ngadhnjimin mbi Stamboll sa shkaqeve materiale, aq edhe ndihmës së *evlijave*. Prandaj, vajzave bizantinase që i hidhnin trëndafila, ua tregonte mësuesin dhe prijësin e vet shpirtëror, Hirësinë Akshemseddin, duke dashur të shprehte se komplimentet e tyre ishin, në fakt, e drejta e atij, domethënë, e forcës shpirtërore që e kishte mbështetur në fitore.

Madhërimi që i bënte sulltan Mehmeti II Akshemseddinit ishte shumë i lartë. Eshtë shumë domethënëse ajo që u pati thënë ai njerëzve përreth tij ditën që u ngadhnjye Stambolli:

“Ky gëzim dhe kjo kënaqësi që shihni tek unë, nuk janë vetëm për marrjen e kësaj kalaje, por sepse në kohën time dhe së bashku me mua ndodhet një mik i Allahut i çmuar e i bekuar si Akshemseddini!..”

Në këto dy kuplete (dyvargshe) që reflektojnë thellësinë shpirtërore të Sovranit i cili i shkruante poezitë me pseudonimin “Avni”, vihet re se në kauzën e tij të lartësimit të Fjalës së Allahut, ai u kushtohet vetëm e vetëm profetëve dhe *velijve*:

*T’i bindem urdhrit “luftoni për Allahun”- qëllimi im,
Zelli vetëm për fenë islame është zelli im!
Në profetë dhe evlija mbështetem unë,
Te Zoti është gjithmonë shpresa e ngadhnjimit tim!*

Ja, pra, është kjo lidhje e fuqishme dhe ky respekt i lartë i tij ndaj profetëve dhe *evlijave* të Zotit që është bërë pretekst që ai të përfitojë gjithmonë nga mbrojtja dhe frymëzimi i tyre. Me të vërtetë, të gjithë *evlijatë*, domethënë, prijësit shpirtërorë, me në krye Hirësinë Akshemseddin, i patën siguruar atij çdo lloj ndihmë materiale e shpirtërore për ngadhnjimin e Stambollit. Madje, Hirësia Akshemseddin i pati dhënë atij,

para fitores, informacione mbi të ardhmen. Pastaj, menjëherë pas fitores, e patën pyetur Hirësinë Akshemseddin:

“Pse fole për të ardhmen duke e lajmëruar fitoren që më parë?”

“Sepse e mësova nga vëllai Hizri عليه السلام se kur do të shfaqej fitorja!” - Qe përgjigjur ai.

Pas ngadhnjimit mbi Stambollin, sulltan Mehmeti II filloi të kërkonte, gjente dhe përcaktonte varret e sahabeve të zgjedhur të cilët kishin pasë ardhur aty më parë, qysh shumë kohë më parë, për marrjen e Stambollit, kishin pasë rënë dëshmorë dhe kishin pasë qenë varrosur aty. Ndër ta, në mënyrë të veçantë donte ta përcaktonte vendvarrimin e **Ebu Ejub el-Ensariut** i cili pati qenë mikpritësi i Muhammedit ﷺ. Mirëpo varri i bekuar i tij, i fshehur me qëllim për ta mbrojtur nga përdhunimi i armiqve, nuk u gjet dot. Atëherë, sulltani iu drejtua Hirësisë Akshemseddin:

“Hirësia juaj! Si mund ta gjejmë varrin e Ebu Ejub el-Ensariut?”

Pasi u mbyll disa minuta në vetvete, prijësi shpirtëror Akshemseddin e tregoi vendin e varrit të atij sahabiu të bekuar e të famshëm dhe nguli në atë vend një shkop për shenjë. Ndërkaq, atë natë, sulltani, jo se nuk i besonte mësuesit, por vetëm për ta kënaqur dhe ngopur plotësisht zemrën ndaj tij, ia ndërroi vendin shkopit. Pastaj, të nesërmen, kur shkuan për ta gërmuar vendin e përcaktuar, Hirësia Akshemseddin u mbyll përsëri në vetvete dhe, nën vështrimet e mahnitura të sulltanit, tha:

“Sulltani im! I qenka ndërruar vendi shenjes sonë!”

Dhe e shkuli shkopin që aty ku ndodhej dhe e nguli përsëri ku e pati ngulur më parë.

Më në fund, në zemrën e sulltanit nuk mbeti asnjë thërrime dyshimi dhe vendi i shënuar filloi të gërmohej. Pas pak doli një gur varri që i përkiste Ebu Ejjubit. *Kerameti* i të urtit Akshemseddin u vërtetua!

Pastaj, me urdhër të sulltan Mehmetit II, Ngadhnjyesit, varri u veçua plotësisht nga mjedisi përreth, mbi të u ndërtua një tyrbe dhe pranë, një xhami dhe një medrese.

Sulltan Fatihu, Ngadhnjyesi, e donte shumë mësuesin e vet, Hirësinë Akshemseddin, nën edukimin moralo-shpirtëror të të cilit qe përgatitur, e respektonte shumë atë. I shkonte shpesh për vizitë dhe kthehej prej tij me zemër tejet të kënaqur e të qetë!

Edhe Akshemseddini, kur i shkonte për vizitë sulltani, ngrihej në këmbë dhe ashtu, në këmbë, e priste me nderim të thellë. Një ditë, **Mahmud Pasha** e pyeti sulltanin me kureshtje dhe habi:

“Sulltani im i vyer, ju i shfaqni Akshemseddinit respektin dhe madhërimin që nuk ia shfaqni asnjë dijetari! Pranë tij ju shndërroheni krejtësisht! Ku ndryshon ai nga dijetarët e tjerë?”

Dhe sulltan Fatihu, Ngadhnjimtari, iu përgjigj me këto fjalë:

“Tërheqjen dhe impresionimin që shoh tek ky person nuk e kam parë në asnjë kohë, vend dhe person! Ky impresionim dhe kjo afërsi që ndjej ndaj tij, ma trazon zemrën, ma kthen përmbys, më shtyn në botëra krejt të tjera! Megjithëse impresionimi, nga njëra anë, dhe afërsia dhe dashuria, nga ana tjetër, janë dy gjendje shpirtërore të kundërta me njëra-tjetrën, si bashkohen e bëhen një në shpirtin tim? Edhe unë habitem me këtë! Ç’është kjo gjend-

je? Si shpjegohet kjo gjendje? E kuptoj se kjo më ndodh jo prej qenies së tij materiale e trupore, por nga meritat që gëzon para Zotit! Para tij, dora më dridhet, gjuha më zihet dhe unë mbetem si një fëmijë i dobët! Nga dritarja e zemrës së tij sodis botë të veçanta, piktura të veçanta!

Ja, kjo gjendja ime është reflektimi i botës së tij shpirtërore tek unë. Në të njëjtën kohë, e përvijon thellësinë shpirtërore të tij!”

Është për këto shkaqe që, pas fitores, Hirësia Akshemseddin u largua nga Stambolli me qëllim që sultani të mos i linte mangët punët e shtetit duke ndjekur bisedat e tij shpirtërore, dhe u vendos në vendlindjen e vet, Gojnuk. Por lidhjet ndjesore mes tij dhe sultan Fatihut si dhe orientimi shpirtëror i tij mbi sultanin vazhduan me letra. Letra në vijim e cila shpalos intimitetin e lartë mes sultanit dhe mësuesit të vet, intimitet që shkante më tej se ai baba-djalë, është një këshillë e bukur e rrjedhur nga zemra e Hirësisë Akshemseddin:

“Rehatia e kësaj bote është pothuajse asgjë në krahasim me rehatinë e jetës së pasme, ahiret! Shija materiale s’është asgjë para shijes shpirtërore! Mos tregoni konsideratë ndaj asgjësë! Më e ashpra e kokëçarjeve bie mbi profetët, pastaj mbi evlijatë ose prijësit shpirtërorë dhe pastaj mbi kalifët! Dijeni si dhuntinë më të madhe që jeni udhëtar i udhës së profetëve dhe prijësve shpirtërorë, mos ndjeni dhimbje nga asnjë kokëçarje, përkundrazi, ndjeni shije! Në Kuranin e Shenjtë përmendet një vështirësi mes dy lehtësive. Inshaallah, në dashtë Allahu, së afërmi vështirësitë do të mbarojnë dhe, në çdo anë, armiqtë do të fëlliqen dhe turpërohen! Kurrresi të mos i prishni ato ç’ka i keni premtuar Allahut pranë meje! Po të veproni

siç po them, me lejen e Allahut, gjithmonë do të bëheni fitimtarë e të gëzuar!

Gjendja e vendit varet nga gjendja juaj. Sepse sulltanët ndaj vendit janë si shpirti ndaj trupit. Është shpirti që e drejton trupin. Mos e pandehni veten si njeri të zakonshëm dhe mos u merrni me gjë tjetër përveç përmirësimit të vendit! Paqja qoftë mbi ju!..”

Ja, pra, sulltan Mehmeti II Ngadhnjimtari i cili i jepte kahje jetës së vet me orientime të tilla të larta, i kushtonte vëmendje jetës së vet adhurimore, po ashtu, nga nënshtetasit kërkonte të mos shfaqnin plogështi në adhurimet dhe në detyrat e tyre fetare! Këtë ndjeshmëri të tij e shpreh bukur ky dekret që u dërgoi vilajeteve lidhur me faljen e namazit:

“Allahu i Lartë na e mundësoftë që t’i zbatojmë urdhrat dhe ndalimet e Tij! Duke u mbështetur në urdhrin hyjnor, **“falni namazin”**, si dhe në porosinë e Profetit ﷺ, “*namazi është shtylla e fesë, prandaj, kush e fal drejt namazin, e mban fenë në këmbë, kurse kush e braktis, e ka shembur fenë*”, e kam për detyrë të urdhëroj të mirën dhe ta ndaloj të keqen! Për këtë, kam ngarkuar me detyrë një person i cili do ta ndjekë këtë çështje ashtu siç duhet. Kështu, kush e braktis namazin, do të orientohet ashtu siç duhet. Në këtë shërbim duhet të japin ndihmesën e tyre edhe drejtuesit e shtetit! Prandaj kurrësi s’duhet t’i lëmë shteg plogështisë dhe përtacisë në zbatimin e konkluzioneve, urdhrave dhe ndalimeve të larta të Islamit! Faltoret dhe medresetë s’duhet të mbeten pa xhemaat për t’u kthyer, pastaj, në rrënoja dhe gërmadha! Ato mjedise të bekuara duhet të mbushen e të rregullohen gjersa feja islame të bëhet e fuqishme dhe e respektuar, në mënyrë që të arrihen fitore materiale e moralo-shpirtërore!..”

Ky qëndrim është shprehje e moralit islam, e lavdëruar në ajetin kuranor:

“Ata (besimtarë) që, po t’u jepet pushtet mbi dhé, e falin namazin, e japin zeqatin, e urdhërojnë të mirën dhe e pengojnë të keqen! Fundi i punëve është te Allahu!”

(Haxh, 41)

Zelli i Fatih Sulltan Mehmetit në rrugën e Allahut pa u mposhtur nga shqetësimet dhe vështirësitë, si dhe shërbimi ndaj muslimanëve, përbën një model shembullor.

Ai kishte dalë në fushatën kundër **Perandorisë Bizantine të Trapezundit**. Për t’iu afruar qytetit nga shpina, kalohej nëpër një terren malor dhe pyjor të dendur. Disa herë, spatarrët ecnin para duke hapur rrugëkalimi. Në një vend ku rruga ishte e keqe, kali i sulltanit rrëshqiti. Duke u përpjekur për t’u mbajtur në një shkëmb, sulltanit iu përgjakën duart. Zonja Sara, nëna e Hasanit të Gjatë, e cila e shoqëronte sulltanin, duke menduar se ishte pikërisht çasti i përshtatshëm për atë që bluante ndërmend, iu drejtua sulltanit me këto fjalë:

“O bir, je sundimtar e bir sundimtari! Je një sovran i madh! A e vlen të heqësh kaq shumë vështirësi për një kala të vogël si Trabzoni?”

Hasani i Gjatë kishte pasë lidhur miqësi me Perandorinë Bizantine të Trapezundit, prandaj ia kishte dërguar nënën sulltanit me lutje që të hiqte dorë nga ajo fushatë. Megjithëse i kish duart plot gërvishtje, Ngadhnjimtari e drejtoi trupin dhe iu përgjigj kështu asaj:

“O nënë plakë! A s’e di ti se kjo që mbajmë në dorë është shpata e fesë islame? Mos pandeh ti se të gjitha këto mundime që po heqim janë për një copë tokë të thatë! Ta dish se të gjitha përpjekjet tona janë për t’i shërbyer fesë

së Allahut! Për t'i futur njerëzit në rrugë të drejtë! Për të mos na u nxirë fytyra kur të dalim nesër para Allahut! Po qe se kemi në dorë mundësitë e kumtimit dhe lartësimit të vlerës së Islamit dhe parapëlqejmë rehatinë e trupit duke iu shmangur disa mundimeve, a do të mund të na thuhet neve gazinj, fitimtarë? Po të mos e çojmë Islamin te mohuesit, po të mos u bëhemi pengesë veprimeve të tyre shkatërruese, me ç'fytyrë do të dalim para pranisë hyjnore?"

Fatih, Ngadhnjimtari, gjente një kënaqësi të madhe nga vizitat e prijësve shpirtërorë, zemra i mbushej e i derdhej nga ekstaza prej frymëzimit dhe begatisë shpirtërore të tyre.

Një ditë, dëshiroi shumë t'i bënte vizitë Hirësisë **Sheh Ebul Vefa**, njërit prej evlijave, prijësve shpirtërorë të kohës. Së bashku me burra shteti të tjerë, shkoi gjer te dera e teqes së tij. Por, ç'të shohë? Dera e hapur për çdokënd, atij i ishte mbyllur!

Sovrani u dëshpërua, fytyra iu zbeh.

Në të njëjtën gjendje ndodhej edhe Hirësia Ebul Vefa brenda. Ndërkaq, edhe myridët, nxënësit e tij, për edukatë, s'e pyesnin dot megjithëse përbrenda e ndiqnin me kureshtje dhe shqetësim zhvillimin e ngjarjes duke e pyetur veten me habi: "Ç'është e fshehta e kësaj?" Si ndodhte që dera që i lihej hapur edhe një të dehuri, madje, i ishte mbyllur personit i cili kishte merituar shfaqjen dhe realizimin e një hadithi profetik përgëzues?!

Sulltani u kthye mbrapsht i hidhëruar.

Sovrani i madh i cili kishte mbyllur një epokë historike botërore, Mesjetën, dhe kishte hapur një epokë tjetër, Kohën e Re, i cili kishte rrafshuar muret e Bizantit, ishte kthyer pas pa e hapur dot portën enigmatike të teqes së një njeriu të zemrës!

Pasi kaloi një farë kohe në këtë mes, përsëri me një emocion që i vinte nga thellësitë e zemrës së ndjeshme, Sulltani u përgatit sërish për t'i bërë vizitë Hirësisë Ebul Vefa dhe i shkoi tek teqja së bashku me burrat e shtetit. Përsëri, e njëjta pamje: dera, e mbyllur!

Sovrani u tmerrua edhe më shumë! Ai i tha adjutantit:

“Hyr brenda me edukatë të plotë dhe përpiqu ta kuptosh se ç’do të thotë kjo punë! Ç’është kjo gjë e fshehtë? Ç’është kjo situatë e çuditshme?”

Adjutanti hyri brenda. Hirësia Ebul Vefa i tha kështu:

“Sovrani ynë Fatih ka një zemër të ndjeshme dhe emotive. Po të hyjë këtu dhe ta shijojë kënaqësinë e botës sonë, nuk do të dojë të largohet më dhe nuk do të kthehet më në krye të drejtimit të shtetit! Mirëpo ky pushtet dhe ky ummet i janë lënë atij amanet! Po qe se s’e zëvendëson dot dikush tjetër po aq i denjë sa ai vetë, pushteti dhe ummeti, bashkësia, dëmtohen. Dhe, atëherë, edhe ai, edhe unë bëhemi mëkatarë!

Pastaj, shpirti do t’i mbushet me atmosferën shpirtërore të këtushme dhe çdo gjë që do të ketë, do ta sjellë dhe dhurojë këtu. Mundësitë materiale që duhet t’u shkojnë të vejave, jetimëve, të varfërve, të sëmurëve dhe të vetmuarve, do të rrjedhin këtu! Në të njëjtën kohë, në zemrat e myridëve do të hyjë dashuria për botën materiale dhe rregulli që kemi këtu, do të priset!

Ne jemi, që këtu, vazhdimisht pranë sundimtarit, zotërisë sonë, me lutjet dhe prirjet tona... Zemra e tij është brenda zemrës sonë...”

Pasi adjutanti doli nga pritja dhe ia përcolli Sundimtarit i cili e priste përfundimin e takimit me kureshtje dhe shqetësim në derë të teqes, këto fjalë, Sundimtari e pyeti:

“Në ç’gjendje ndodhej Hirësia e Tij duke i shprehur këto ndjenja?”

Adjutanti iu përgjigj:

“Sovrani im! Duke i thënë këto fjalë, Hirësia Ebul Vefa duhej të ishte shumë i prekur që nga sytë i pikonin lot...”

Ngadhnjimtari e përkuli kokën para. Vështrimet që nuk ia nxënin dot horizontet, si një natë e thellë me hënë, iu kthyen drejt një bote tjetër. Sytë iu njomën dhe nisën t’i derdheshin lotët si pika vese që mbliidhen mbi degë në pranverë. Atij kurrë nuk iu mundësua të takohej me Hirësinë Ebul Vefa...

Pastaj, më vonë, kur i erdhi lajmi i vdekjes së sulltan Mehmetit II, Ebul Vefa shkoi në pallat dhe e drejtoi faljen e namazit të xhenazes të Ngadhnjimitarit!

Sulltan Mehmeti II, i mbiquajtur Gazi (fitimtar) dhe Fatih (ngadhnjimtar) është një sovran i botës së jashtme e të brendshme i cili, sa më shumë që të analizohet, aq më shumë thellohet dhe sa më shumë që të thellohet, aq më shumë del në pah si det i gjerë! Veprimtaritë dhe sukseset që kreu dhe arriti ai në çdo fushë, mbështeteshin në bashkëpunimin e penës dhe shpatës që ai e realizoi me një mjeshtëri përjashtimore!

Fushatat dhe sulmet e kryera gjer në periudhën e vet, ai i shndërroi në një fushatë ngadhnjyese të planifikuar. Ai kurrë nuk e vinte në lëvizje ushtrinë e vet pa plan dhe pa rregull dhe kurrë nuk derdhte gjak me pasione aventureske. Disa herë pati ndodhur që të gjendej njëherit në disa fronte në konflikte ushtarake me pesë, dhjetë a më shumë shtete dhe gjithmonë i pati zgjidhur me sukses, në mënyrë mjeshtërore, aty me anë të bisedimeve politike, këtu me goditje ushtarake. Edhe në çastet më kritike, madje, në beteja ku merrte pjesë,

hidhej mbi armikun nga radhët e para, nuk hidhte hap pas. Gjatë një sulmi të fuqishëm në rrethimin e Beogradit, mori plagë të thella në ballë dhe në gju.

Sulltan Mehmeti II, Fatihu, duke konkluduar mbi një sërë rreziqesh dhe gabimesh ku pati rënë shteti më parë, përgatiti kodet juridike të quajtura **Kodet e Fatihut** (Fatih Kanunnameleri), por nuk duhet pandehur se ato reflektojnë idetë dhe opinionet personale të tij apo të burrave të tjerë të shtetit të asaj periudhe! Kurrresi!

Në këto kode që përmbajnë shumë rregulla mbi drejtimin dhe administrimin e shtetit, çështjet mbi të cilat janë bërë shumë debate gjer në ditët tona, përqëndrohen në deliktin juridik legal dhe imediatisht të domosdoshëm, të emërtuar **“ekzekutimi i vëllait dhe birit”** dhe në rastet e ekzekutimit pa gjyq të vezirëve.

Po të vihet re me kujdes, ky rregull i posaçëm për anëtarët e dinastisë dhe personat që mbanin gradën e vezirit, ka dy shkaqe të veçanta:

1. *Meqë këta kishin një autoritet i cili mund ta copë-tonte shtetin, duhej që vendimi mbi ta të jepej me shpejtësi. Meqë praktika e zakonshme e marrjes së vendimeve nga gjykatat institucionale të sistemit juridik nuk i jepnin mundësi kësaj, në rast tradhtie të lartë, gjersa të merrej vendimi prej tyre, tradhtia do të ishte zhvilluar gjer në fund duke shkaktuar pasoja të rënda e të pakompensueshme. Prandaj sulltani i ishte dhënë e drejta e thirrjes:*

“Xhelati!”

2. *Meqë këta ndodheshin, në shtet, në një pozitë shumë të lartë përsa i përket autoritetit, sulltani ishte i vetmi autoritet mbi ta, i cili mund t’i gjykonte dhe dënonte pa u*

frikësuar! Kurse dorëzimi ekzekutorit i një njeriu të thjeshtë nga sulltani mund të bëhej vetëm në situatë lufte. Me të vërtetë, në një situatë luftarake, edhe një ushtar i thjeshtë mund të bëhet shkak për disfatën e tërë ushtrisë.

Ndërkaq, me qëllim për të parandaluar çdo lloj subjektiviteti, edhe kjo praktikë imperative, madje, si pasojë e shkaqeve themelore, mbështetej gjithmonë në fetvanë ose vendimin juridiko-fetar të shehulislamit.

Shkaqet në fjalë janë vepër e një frike të drejtë e të justifikueshme mbi mbrojtjen e shtetit nga përçarja dhe copëtimi dhe mbi sigurimin e vazhdimësisë së tij. Me të vërtetë, mbrojtja e një shteti në rritje e sipër ose të rritur tepër, nga përçarja dhe copëtimi, është mjaft e vështirë! Po të merren parasysh edhe mundësitë reale të ndërlidhjes të asaj dite, vlerësimi i kësaj vështirësie bëhet edhe më i lehtë!

Nën dritën e këtyre kriterëve, mund të thuhet se çështja e “ekzekutimit të vëllait dhe birit” të cilën sulltan Mehmeti II e legalizoi me qëllim që, duke u drejtuar nga një dorë e vetme, shteti dhe bashkësia shoqërore të mos përçahen dhe copëtohen në principata të dobëta dhe, në këtë mënyrë, të mund të mbeteshin gjithmonë të fuqishëm para botës mohuese jomuslimane, ka qenë ndër motivet kryesore që ia kanë zgjatur jetën Shtetit Osman.

Neni përkatës është kështu:

“Kushdo nga bijtë e mi që hipën në fron, po të jetë i detyruar, mund ta vrasë vëllanë e barkut për të ruajtur drejtësinë dhe rregullin e përgjithshëm. Shumica e dijetarëve fetarë e ka miratuar. Po të duhet, mund të mbështetet mbi miratimin dhe lejimin e tyre...”

Kjo do të thotë se këtë nuk e urdhëron sulltan Mehmeti II. Ky urdhër është ligjëruar si një lejim që mund të përdoret në situatat e jashtëzakonshme, si anarkia, revolta dhe kryengritja që e bëjnë të detyrueshme një kundërveprim të tillë.

Kështu, nuk është e drejtë që, duke mos e kuptuar saktë idenë e këtushme, të akuzohen për kriminalitet sulltanët të ngjitur në gradën e trashëgimtarëve të dinastisë osmane! Është e domosdoshme që, përballë specifikës së flijimit të birit apo vëllait për interesat e nënshtetasve, gjë unikale, kjo, në historinë botërore, të bëhen analiza jo emotive dhe subjektive, por duke u mbështetur në njohjen objektive dhe sipas vullnetit dhe të vërtetave historike!

Një e vërtetë tjetër është edhe kjo, që, gjatë një periudhe perandorake të gjatë 623-vjeçare, numri i të vdekurve për shkak të “ekzekutimit të birit dhe vëllait”, është rreth gjash-tëdhjetë e ca vetë. Në të kundërt, në një vëllavrasje masive në kushtet e konflikteve ose luftërave civile, kjo shifër do të arrinte në qindramijëra apo edhe më shumë!

Me të vërtetë, në lidhje me këtë specifikë, është e mjaftueshme të kujtohet se vetëm në konfliktin e brendshëm për fron të zhvilluar në Fushën e Konjas mes **sulltan Selimit të Rreptë** dhe të vëllait, **princit Ahmet** që kishte ngritur krye kundër tij, nga të dy anët u derdh gjaku i afro dhjetë mijë muslimanëve! Dhe kjo tregon se çështja e ekzekutimit të birit dhe vëllait është një eveniment i zbatuar në mënyrë të paevitueshme duke u mbështetur mbi domosdoshmërinë e zgjedhjes së të pasojës më të lehtë midis pasojave të dy rreziqeve të mëdha imperative dhe pa alternativë. Kjo paevitueshmëri mund të shihet hapur në shumë situata kritike të shfaqura herë pas here.

Sultan Selimi si Rreptë pati hyrë nën tabutin e të vëllait, **princit Korkut** i cili kishte ngritur krye kundër tij dhe qe eliminuar, dhe duke qarë, qe shprehur kështu:

“O vëlla, as ti të mos ma kishe bërë këtë mua, as unë të mos kisha mbetur i detyruar të veproja kështu!”

Edhe **Kanuniu, Ligjvënësi**, pasi e pati ekzekutuar të birin, **princin Mustafa**, pati dashur t’ia falte vetë namazin e xhenazes, por pati mbetur i detyruar ta ndërpriste sepse qe mbytur në lot. Sepse Kanuniu ishte një besimtar aq i sinqertë dhe i bindur, saqë të kërkonte fetva, vendim juridiko-fetar nga shehulislami Ebusuud Efendi mbi çështjen se a lejohej vrasja e një milingone mbi një frut!

Ngjarje të tilla të hidhura e kontradiktore janë kujtime plot dhimbje të ngulura në gjoksin e një perandorie mbarëbotërore. Këto kujtime janë bërë si gjemb i ngulur në plagën e nxehtë që kullon gjak të shpirtit të luftëtarëve të mëdhenj që i patën dhënë drejtim njerëzimit. Prandaj pati ndodhur që sultanët dinjitozë nuk i patën lënë të vuanin familjet dhe të afërmit e princërve që patën qenë të detyruar t’i eliminonin. Krahës favoreve dhe mirësive të shumta, u patën lidhur familjeve të princërve paga të nevojshme dhe personat me shërbim të afërt ndaj tyre i patën ngarkuar me detyra në poste të ndryshme të shtetit.

Pavarësisht nga të gjitha përfundimet e hidhura dhe të dhimbshme, po qe se nuk do të merreshin masa të ashpra si ato që po diskutohen, ashtu siç patën patur fund të hidhur selçukët dhe shteti i Andaluzisë, edhe perandoria osmane mbarëbotërore e ngritur nga osmanët do të shndërrohej në disa principata të pafuqishme dhe ummeti, bashkësia, do të dëmtohej. Veç kësaj, ngadhnjimi osman në Perëndim nuk

do të realizohej dhe goditjet asgjësuese të kryqtarëve kundër muslimanëve mund të pasoheshin me përfundime shumë të hidhura. Me të vërtetë, rreziku i shfaqur pas humbjes së Bajazitit Rrufe në Betejën e Ankarasë është një ngjarje mësimdhënëse në lidhje me këtë specifikë.

Nga ana tjetër, flijimi nga sulltanët i bijve dhe vëllezërve, i një pjese të zemrës së tyre, në të vërtetë, është shfaqur si sakrificë e madhe e cila ka shprehur besnikërinë e tyre ndaj fesë, shtetit dhe kombit. Ndryshe, askush s'e flijon të birin për interesa të dikujt tjetër! Kështu, po të mbahet parasysh se edhe kriminelët më të mëdhenj të historisë janë shndërruar në qenie të dobëta kur u është dashur të vënë dorë mbi fëmijët e tyre, kjo sakrificë e bërë nga osmanët për mbrojtjen e tërësisë fetare, shtetërore dhe kombëtare si dhe të forcës së Islamit, kuptohet më qartë.

Prandaj është jashtëzakonisht e gabuar që çështja e të drejtës legjitime të sundimtarëve osmanë për ekzekutimin e bijve dhe vëllezërve princorë të merret dhe trajtohet si një luftë e thjeshtë për pushtet. Sepse, po qe se sulltanët osmanë do të ishin të interesuar në radhë të parë për jetën dhe pushtetin e vet, a do të ndesheshin me armikun në beteja në radhët e para duke synuar ose të merrnin titullin e dëshmorit ose të gaziut, fitimtarit? Veçanërisht në periudhën e ngritjes, kur sulltanët i kalonin vitet e pushtetit krejtësisht në luftëra duke e sakrifikuar veten natë e ditë për lartësimin e Fjalës së Allahut, sigurisht, qëllimi i tyre nuk ishte ndonjë trimëri apo heroizëm i thjeshtë!

Duhet analizuar mirë kushtet që i detyronin osmanët të cilët na lanë një histori plot nder dhe famë si dhe një trashëgim të lartë, që, pothuajse duke menduar të sotmen, të detyroheshin të ekzekutonin bijtë dhe vëllezërit e tyre! Ndërkaq,

as nuk është nevoja të përshkruhen gjerë e gjatë konfliktet e ngjara pushtetore copëtuese të shtetit, as nuk mund të përfityrohet ndonjë mendje dhe ndërgjegje e cila t'a konsiderojë normale faktin që në ato konflikte është derdhur kot gjaku i mijëra muslimanëve! Prandaj, ata që, për shkak të çështjes së “ekzekutimit të bijve dhe vëllezërve”, flasin me ndjenja duke mos e miratuar qëllimin e garantimit të vazhdimësisë së shtetit dhe kombit me anë të eliminimit të princërve të cilët mund të shkaktonin vetë ndonjë kokëçarje ose të bëheshin vegël e të tjerëve për një gjë të tillë, a nuk tregohen të pandjeshëm ndaj krizës ku binte feja, vendi dhe shteti me vdekjen e mijëra muslimanëve në kohët kur nuk përdorej kjo mënyrë veprimi parandaluese?

Megjithëkëtë dhe pavarësisht nga gjithçka, sigurisht që në këtë çështje nuk mundemi të kërkojmë gjithmonë të drejtë dhe justifikim. Ndoshta, herë-herë janë bërë edhe ekzekutime të padrejta e të pajustificueshme si pasojë e subjektivitetit njerëzor dhe mbizotërimit të egos, si dhe të mashtrimit nga intrigat.⁶

Thuhet se gabime të tilla subjektive kanë ndodhur në kohët kur kanë hipur në fron Murati III dhe Mehmeti III, të cilët menjëherë pas fronëzimit kanë bërë eliminime të tilla, madje edhe të princërve infantilë, kurse dihet se nuk mund të

6. Në këto ekzekutime të padrejta nuk kanë qenë sulltanët fajtorët e vetëm; duhen mbajtur parasysh edhe intrigat e vezirëve dhe pashallarëve të cilët e përgatisnin këtë mëkat që ekzekutohej menjëherë me hipjen e sulltanit në fron, madje që e detyronin sulltanin për ta bërë një gjë të tillë. Dërgimi i lajmit “eja, ulu në fron në vend të tët eti” edhe Bajazitit, edhe Xhemit menjëherë pas vdekjes së Mehmetit II, është shprehje e kësaj të vërtete. Madje, ngjarjet e zbritjes nga fronti të njërit sulltan për ta hipur tjetrin, të ndodhura në periudhat e fundit të perandorisë, e nxjerrin sheshit mjaft qartë ndikimin e vezirëve në këtë çështje. Shën. i autorit.

jepet dënim pa ekzistuar faji. Asnjë ndërgjegje nuk mund ta pranojë ekzekutimin arbitrar të atyre fëmijëve të pafajshëm mbështetur në një sërë fantazish! Me të vërtetë, për shkak të shkaqeve si këto e të ngjashme, kjo çështje nuk është zbatuar nga sultan Ahmeti I i cili ishte një sundimtar zemërbutë dhe me natyrë dervishi. Dhe, më vonë, për personin që do të hipte në fron, është sjellë kushti *ekber dhe ershed* (më i madhi dhe më i maturi). Ky kusht e pati mënjanuar pjesërisht çështjen e ekzekutimit të birit ose vëllait mes anëtarëve të dinastisë. Mirëpo, më vonë, me uljen në fron të pretendentëve më të moshuar dhe me aktivitet të pakësuar, ndodhi dobësimi i forcës shpirtërore goditëse karakteristike e periudhës së ngritjes së osmanëve. Me fjalë të tjera, si rezultat i kushtit *ekber dhe ershed*, u mbyll qoftë dhe pjesërisht rruga për të hipur në fron ose për ta marrë pushtetin me forcën e mendjes dhe të krahut!

Prandaj, është dashur që personat përkatës, duke e zbatuar rregullin e “ekzekutimit të birit dhe vëllait”, të mos binin në gabimin e vlerësimit të çështjes, sepse s’ka pasë pse të bëheshin vlerësime të padrejta duke e parë me sy negativ natyrën e këtij rregulli, qëllimi i përgjithshëm i të cilit ka qenë të mos lejonte copëtimin dhe ndarjen e tokës së shtetit, derdhjen e gjakut të mijëra muslimanëve dhe rënien në gjendje të dobët përballë botës mohuese.

Meqë fyerja dhe diskreditimi në çështje të tilla i të parëve tanë të mëdhenj e të famshëm duke mos i mbështetur analizat dhe konsideratat përkatëse në mendime dhe gjykime të thella, do të shkaktonte, si pasojë, nëpërkëmbjen e të drejtave të personit, do të ishte e dobishme që në këtë specifikë të mbahej qëndrim i matur.

Përfundimisht, fjala e fundit që duhet thënë mbi çështjen e “ekzekutimit të birit dhe vëllait”, është kjo:

Nxjerrja e përfundimeve duke e trajtuar perandorinë mbarëbotërore gjashtëshekullore osmane me të mirat dhe të metat e saj është veprimi më i drejtë!

Duhet thënë se të gjitha rregullat, madje edhe specifikat juridike-fetare, japin përfundime sipas botës ndjesore, maturisë dhe orientimit të personave që i zbatojnë. Ligjet janë si thikë me dy presa ose si armë. Përdoren edhe për të vendosur të drejtën dhe drejtësinë, mund të përdoren, me epërsinë e egos mbi faktorët e tjerë udhëheqës, edhe si mjete dhune e padrejtësie! Me fjalë të tjera, thika ose arma mund të përdoren për të mirë a për të keq sipas atij që i mban në dorë. Me të vërtetë, edhe rregulli më i mirë e më i përsosur mund të marrë formë të padëshiruar në dorën e dikujt që i është nënshtruar egos së vet! Të tilla janë zbatimet praktike në histori të një sërë njerëzve mizorë e të pushtetshëm në kohët kur vepronin ligjet e sheriatit. Për shembull, njëri prej juristëve më të mëdhenj të botës, njeriu i shquar në adhurim dhe devotshmëri, **Ebu Hanife**, e pati kundërshtuar detyrën e kadiut (gjykatësit) të Bagdatit për të mos u bërë vegël e akteve të padrejta e mizore dhe, për këtë shkak, qe burgosur dhe dënuar me rrahje me thupër nga kalifi i kohës! Gjithashtu, një dijetar i madh islam si **Ahmed bin Hanbel** qe burgosur sepse e pati hedhur poshtë teorinë e “Kurani të krijuar nga dora e njeriut”. Në fakt, këta personalitete të mëdhenj nuk patën kryer ndonjë faj para sheriatit, përkundrazi patën bartur dyshimin dhe shqetësimin se ligjet e Allahut po shkeleshin nga mizorët. Pra, kanë qenë krejtësisht të pafajshëm! Pavarësisht nga kjo, janë ndëshkuar si fajtorë nga kalifët që e kanë pasur në dorë zbatimin e ligjeve.

Dhe kjo tregon se vlera e lartë e rregullave dhe ligjeve duhet vlerësuar veç, zbatimi i tyre, veç.

Prandaj, kur e vlerësojmë në kuadrin e kësaj të vërtete çështjen e “ekzekutimit të birit dhe vëllait”, si ligj, ajo na del para si një eveniment i zbatuar nga imponimi i rrethanave ku është ndodhur shteti osman në periudhën përkatëse. Por kur e analizojmë nga pikëpamja e mënyrës së zbatimit, vihet re se, përfundimi i këtij ligji si dhe evenimenti, siç e shprehëm më lart, ka qenë në vartësi të botës ndjesore, ndjeshmërisë fetare, pjekurisë dhe mjaftueshmërisë së aftësisë analizuese të ngjarjeve të personave që e kanë zbatuar. Është për këtë arsye që ne, krahas që e pranojmë domosdoshmërinë e çështjes në fjalë, në lidhje me zbatimin praktik të saj, i miratojmë ngjarjet dhe përfundimet në përshtatje me ligjin hyjnor, jemi kundër atyre të zbatuara me motive nga *nefsi*, ndërkaq që nuk jemi as përkrahës e as kundërshtarë të atyre që nuk u është vënë diagnozë e prerë...

Sepse çështja e “ekzekutimit të birit dhe vëllait” të zbatuar nga osmanët, paraqet këtë përbërje prej **tre aspektesh**:

1. Ekzekutimi i anëtarëve të dinastisë të cilët kanë ngritur krye, ka një kornizë plotësisht ligjore. Sipas së drejtës islame, faji i tyre ka pasur si dënim ekzekutimin me vdekje.

Në lidhje me këtë specifikë, profeti Muhammed ﷺ ka porositur:

“Pas meje do të ndodhin disa intriga. Ta dini se, kur ky ummet duke qenë i bashkuar si një trup i vetëm përreth një personi, dikush kërkon të hyjë në mes për ta prishur atë unitet, duhet t’ia prisni kokën kushdo që të jetë!” (Muslim,

2. Disa zbatime të ekzekutimeve të bijve ose vëllezërve janë kryer në kuadrin e **“ekzekutimit politik”**. Ato kanë qenë në përputhje me **“lejimin e shumicës së dijetarëve fetarë”** të përcaktuar në Kodet e Fatihut. Të tilla kanë qenë ekzekutimet e anëtarëve të dinastisë të dyshuar për kryengritje.

Baza ku është mbështetur ky zbatim nuk është aq e qartë sa e para. Ajo është mbështetur përgjithësisht mbi këto të vërteta:

a) Intriga është më e keqe se vrasja. (Bekare, 217)

b) Përballë dëmit të përgjithshëm, parapëlqehet dëmi i përveçëm për të shmangur dëmin e përgjithshëm.

c) Nga dy dëme, parapëlqehet dëmi më i lehtë.

Përveç këtyre, janë bërë përpjekje që “ekzekutimi i birit dhe vëllait” të arsyetohet dhe justifikohet me parime të së drejtës islame, si istihسانی²⁰ ose mesalihul-mursele²¹ ose istislahu²², etj.

Në kundërshtim me të gjitha këto, thuhet se, në këtë aspekt, zbatimi është mbështetur jo më shumë në parimin juridik sipas të cilit “personi është i pafajshëm gjersa të mos i jetë provuar faji”, sesa në juridiksionin tradicional nën shtrëngimin e provave të dyta. Ndërkaq, dihet se juridiksioni tradicional, megjithëse e merr përmbajtjen nga juridiksioni institucional, herë-herë del jashtë përmbajtjes së tij.

3. Ekzekutimet e këtij aspekti nuk futen as në fajin e kryengritjes, as në atë politik, nuk kanë asnjë lloj legjitimiteti, prandaj janë vetëm shpërdorime të pushtetit.

Ja, pra, bërja e vlerësimit në çështjen e “ekzekutimit të birit dhe vëllait” duke i mbajtur parasysht këto tri pika apo aspekte dhe, për rrjedhojë, mbajtja e një qëndrimi miratues, kritikues apo asnjansës, duket si qëndrimi më në përshtatje me

të vërtetat. Kështu, kur analizohen qëndrimet e dijetarëve dhe shehulislamëve të kohës të cilët kanë qenë dëshmitarë të atyre ngjarjeve, shihet se kjo ka qenë edhe rruga që kanë ndjekur ata. Sipas aftësisë analizuese dhe dinjitetit personal, ata kanë dhënë fetva (vendim juridiko-fetar) në mënyrë të hapur e të palëkundur për rastet juridike të fajësisë së provuar plotësisht; për ekzekutimet politike mbështetur mbi dyshime ose fajë në potencë, kanë dhënë vetëm opinione të mbështetura në juridiksionin tradicional; kurse për ekzekutimet jolegale dhe si shpërdorime të pushtetit politik, kanë dalë kundër me guxim dinjitoz dhe kurrë s'kanë dhënë leje pavarësisht nga pasojat e rënda të cilave mund t'u nënshtroheshin.

Pranohet njëzëri se aspekti i parë është brenda kuadrit ligjor, pra, krejtësisht legjitim. Kurse aspekti i tretë është kategorikisht i kundërligjshëm. Zbatimi i aspektit të dytë, domethënë, ekzekutimi politik, është më i diskutueshmi dhe pothuaj i pamundur për t'u përcaktuar në linja ekskluzive si i drejtë apo i padrejtë. Prandaj, në këtë specifike, qëndrimi më i saktë është shmangia nga anësia apo kundërvënja ekstreme. Sepse, po të mbajmë parasysh se edhe në analizën dhe vlerësimin e ngjarjeve politike që na zhvillohen para syve, madje, mes individëve hasen vështirësi dhe pasaktësi në dhënien e konkluzioneve, del në shesh edhe më qartë vështirësia për të dhënë një konkluzion të prerë mbi ngjarje të komplikuara të ndodhura shekuj më parë. Prandaj themi se:

Vetëm e vetëm Allahu e di se cila është më e drejta e çdo gëje!

Sulltan Mehmeti II ishte një sundimtar që vlerësohej edhe nga armiqtë. Qëllimi i vetëm i tij ishte ta ngrinte flamurin e Islamit në të gjithë botën.

Si një sundimtar i ndjeshëm, me shpirt të hollë dhe i dhembshur që ishte, sulltan Mehmeti II ishte një personalitet gjigant **me dy flatra** i cili, ngjitjen në botën e jashtme, materiale, e kishte realizuar edhe në botën e brendshme shpirtërore, domethënë, në drejtimin mistik. Shkurt, ai ishte një sundimtar i pashoq edhe në dukje, edhe në përmbajtje. Ai mendonte aq hollë dhe me aq mëshirë për popullin, sikur të ishte ati material dhe shpirtëror i shoqërisë. Si një monument mëshire që qe, me ngritjen e shumë vakfeve ose institucioneve të asistencës për popullin, sulltan Murati II e ngriti periudhën e vet në kulmin e botëkuptimit të drejtësisë shoqërore. Akt-dhurimet e vakfeve në fjalë shpalosin delikatesën e zemrës së tij të lartë.

Në një akt-dhurimi, ai thotë kështu:

“Në imarethanen⁷ time që kam ndërtuar, të hanë ushqim të varfërit e Stambollit. Kurse grave dhe jetimëve të dëshmorëve të Stambollit t’u dërgohet ushqim në enë të mbyllura nëpër shtëpi pasi të erret, pa tërhequr vëmendjen e fqinjëve, duke ruajtur nderin dhe dinjitetin e tyre...”

Siç shihet, sulltan Mehmeti II i pati vënë shekuj më parë këto rregulla të larta që reflektonin kriteret më të ndjeshme të edukatës, etikës dhe dhembshurisë për individët nevojtarë për mbrojtje!

Marrja përsipër prej tij e mbrojtjes së familjeve të dëshmorëve është një model i pashoq besnikërie! Veçanërisht për njeriun e ditëve të sotme është një mësim delikatese, ndërgjegjeje mëshire, edukate dhe etike!

7. Imarethane: institucion bamirësie i ngritur për t’u shpërndarë ushqim të varfërve dhe nxënësve (Përkthyesit).

Në periudhën e sulltan Mehmetit II, në të katër anët e vendit, në çdo pëllëmbë vend sundonin e drejta dhe drejtësia. Të gjithë njerëzit ishin të barabartë para ligjit. Sikur shprehja në vijim për atë sovran kishte dalë:

“Drejtësia është themeli i pushtetit!”

I pasuri dhe i varfëri, sulltani dhe fshatari kishin të njëjtat të drejta. Kurse të drejtat e jomuslimanëve respektoheshin më shumë ngaqë ata konsideroheshin *vediatullah*, të lënë amanet shtetit nga Allahu, njerëz nevojtarë për mbrojtje. Prandaj, jomuslimanët askush nuk i ngacmonte! Krishterët që e panë këtë drejtësi të osmanëve, pothuaj u pasionuan pas tyre. Kjo drejtësi legjendare e osmanëve pati ndikuar veçanërisht në zgjerimin me shpejtësi të valës së fitoreve në Rumeli. Dhe kjo pati shkuar gjer atje sa, ndërkaq që Stambolli ndodhej nën rrethim, një ndër fisnikët e asaj kohe, Notaras, në kundërshtim me propozimin për të kërkuar ndihmë nga papati, pati thënë atë shprehjen që është bërë e famshme në histori:

“Më mirë pëlqej të shoh në Stamboll çallmën e turqve sesa shapkën e kardinalëve!..”

Ja, pra, për shkak të këtij botëkuptimi të lartë dhe zbatim drejtësie, shumë murgesha u bënë muslimane dhe u mbuluan siç mbuloheshin gratë osmane. Popullsia krishtere që jetonte nën padrejtësi dhe dhunë në vendet ende jashtë sundimit osman, arritën të kryejnë edhe veprimtari informative në favor të osmanëve me mallin për të arritur një çast e më parë drejtësinë dhe qetësinë. Edhe osmanët, nga ana e tyre, si një detyrim besnikërie, nuk i harruan ata që u kishin dhënë ndihmë, por i shpërblyen në mënyrën më të mirë, ua kënaqën zemrat!

Pas ngadhnjimit të Stambollit, sulltan Mehmeti II shpalli një amnisti të përgjithshme dhe i liroi të burgosurit bizantinë.

Mes tyre ndodheshin dy murgj filozofë. Mehmeti II i pyeti për shkakun e dënimit dhe ata i thanë:

“Ne ishim murgjit më të shquar të Bizantit. Ia tërhoqëm vërejtjen perandorit për padrejtësitë, dhunën, dëfrimet dhe sjelljet e ulta. I thamë se do ta kishte fundin të keq, se shembja e shtetit dhe e perandorisë ishte e afërt, kurse ai u zemërua me ne dhe na hodhi në qeli!”

Thëniet e tyre ia tërhoqën vëmendjen sulltanit. Ai i pyeti murgjit se ç’mendonin mbi shtetin osman dhe ata i thanë se do t’ia paraqisnin më vonë opinionin e tyre.

Me vendimin e amnistisë në dorë, murgjit hynë e dolën në çdo vend. Të nesërmen në mëngjes herët shkuan te bakalli për të blerë diçka. Bakalli u tha:

“Unë e bëra sefte! Merrni nga fqinji im që s’e ka bërë sefte!”

E shëtitën çdo vend, nga më i mbushuri me njerëz, gjer në skajin më të qetë. Biseduan me çdokënd. Tek të gjithë njerëzit vëzhguan një gjendje shpirtërore që shpaloste vetëm mirësi dhe epërsi morale.

Hynë në një treg kur po këndohej ezan. Shitësit, të cilëve u thoshin esnafë, shkonin në xhami pa e mbyllur dyqanin. Askush nuk ndjente zili për tjetrin, askush nuk ushqente smirë kundër tjetrit! Dukej sikur gjithkush ndodhej nën garancinë e gjithkujt! Namazin e falnin të qetë dhe sikur e kishin të fundit!

Askush s’ia hante hakun tjetrit, njerëzit nuk ia thyenin zemrën njëri-tjetrit! Askush nuk dëshironte të dilte në ditën e ringjalljes para Zotit duke bartur mbi shpinë hakun e papaguar të tjetrit. Pa përjashtim, çdokush mendonte pëlqimin e Zotit, bisedonte për fitimin e pëlqimit të Zotit, jetonte

për pëlqim të Zotit! Njerëzit bënë lutje për jetëgjatësinë e sulltanit dhe suksesin e ushtrisë. Shoqëria ishte e mbushur plot me njerëz me shpirt të hollë, me zemër të butë!

Murgjit mbetën të mahnitur e të hutuar. Shëtitën në shumë qytete por nuk hasën në gjykata ku të gjykohej ndonjë konflikt i rëndë. Vjedhja, grabitja, vrasja, përdhunimi dhe çnderimi, mashtrimi ishin, pothuajse, të panjohura. Një gjykatë ua tërhoqi vëmendjen veçanërisht. Ata u habitën.

Te kadiu, gjykatësi, kishin shkuar paditësi dhe i padituri. Paditësi paraqiti një çështje të tillë:

“Zotëri, unë i varfëri bleva nga ky vëlla i fesë filan arë. Duke pluguar për mbjellje, hasa në një qyp plot me florinj. E mora qypin dhe ia çova këtij vëllai nga i cili e kisha blerë arën dhe i thashë:

“Urdhëro, kjo është e jotja, merre!”

Kurse ai m’u përgjigj:

“Unë ta shita arën me ç’kishte sipër e poshtë! Tani kjo s’mund të jetë hallall për mua!”

Dhe nuk e pranoi. Mirëpo, po ta kishte ditur se nga ajo arë do të dilte një qyp me flori, nuk do ta kishte shitur!”

Gjykatësi ia dha fjalën tjetrit, të paditurit, i cili tha:

“Ngjarja ndodhi krejt si e përshkroi ky vëlla! Mirëpo unë mendoj se pjesë e arës janë gjithçka ka sipër e brenda saj. Ashtu siç nuk kam ndonjë të drejtë mbi prodhimin mbi të, nuk kam të drejtë as për gjërat që ka brenda!”

Kjo situatë që murgjit po e sodisnin me habi, për gjykatësin ishte një ngjarje e natyrshme. Për një shoqëri që e jetonte Islamin siç duhej, kjo ishte situata më e zakonshme!

Kadiu, gjykatësi, nuk e pati të vështirë të vendoste mes

atyre dy muslimanëve të vërtetë! Pasi e mësoi se njëri kishte një djalë të mirë në sjellje e moral, kurse tjetri një vajzë po aq të mirë, u bë ndërmjetës për ta dhe, me pëlqimin e të dy palëve, u lidhi kurorë, kurse qypin me florinj e shpenzoi për dasmën dhe familjen e tyre të re.

Aty shpaloseshin botëkuptimi dhe drejtësia islame të vëna në jetë!

Pasi shëtitën dhe i panë të gjitha këto, kur u err, murgjit i çuan dy vajzat e tyre në një medrese. Vajzat u thanë djemve që ua hapën derën:

“U err dhe ne e humbëm rrugën. A po na pranoni të bujmë këtë natë këtu te ju? S’kemi si t’ia bëjmë ndryshe!”

Nxënësit e vranë mendjen dhe, më në fund, vendosën t’i pranojnë vajzat në dhomë. Ua lanë atyre shtretërit, kurse vetë u tërhoqën në skajin tjetër dhe e gdhinë natën përreth një mangalli. Pastaj, në mëngjes, i përcollën.

Murgjit i pyetën me kureshtje vajzat se si e kishin kaluar natën. Ato ua përshkruan kështu:

“Vendet e tyre të fjetjes na i lanë ne, kurse vetë u tërhoqën në një skaj të dhomës. U mblodhën rreth mangallit dhe i thoshin njëri-tjetrit me tmerr:

“Zoti na ruajttë nga zjarri i xhehennemit! Mos na bëftë si ata që e shkëmbejnë çastin për të ardhmen!”

Dhe as që e kthenin kokën për të parë se ç’bënim ne!”

Ky shembull shpalos faktin se, në shtetin osman, nderi dhe virtyti ishin vënë nën garanci. Por shembuj të tillë kishte plot. Për shembull, një dekret që pati nxjerrë sultan Mehmeti

Il pas marrjes së Bosnjës, ishte një shfaqje tjetër e garantimit të nderit dhe virtytit në perandorinë osmane:

“Në asnjë mënyrë ushtarët të mos qëndrojnë në krye të çezmave kur vajzat krishtere shkojnë për të mbushur ujë!”

Me këtë dekret, Fatihu mbronte edhe ushtarët e vet, edhe nderin e vajzave të nënshtetasve krishterë që kishte nën garanci.

Murgjit që i kishin vënë vetes për detyrë ta shëtisnin vendin osman, nuk lanë pa i përshkuar edhe mëhallët e krishterëve.

Ata dolën shëtitje drejt zonës krishtere të quajtur Fener. Edhe krishterët vetë kishin ndryshuar në krahasim me kohën para marrjes së qytetit nga osmanët. Edhe rrugët ishin pastruar nga plehrat. Tashmë askush s’kishte guxim të ushtronte dhunë dhe padrejtësi mbi tjetrin. Çdokush shihte punën e vet në qetësi, nëpër sokakë s’kishte më të dehur që bërtisnin. Familjeve të varfra krishtere u ishin shpërndarë shtëpi.

Pasi panë dhe shqyrtuan gjerë e gjatë, murgjit kërkuan leje dhe dolën në audiencë te sulltani, të cilit ia parashtuar një për një ç’kishin parë e kuptuar:

“Po të vazhdojë kështu, ky komb dhe ky shtet qëndrojnë në këmbë gjer në shkatërrimin e botës. Sigurisht, feja e njerëzve me një moral dhe mënyrë jetese të tillë, është fe e vërtetë!”

Pastaj e thanë Fjalën e Dëshmisë dhe u bënë muslimanë.

Më vonë, gjatë periudhës së sulltan Mehmetit II, ndodhën ngjarje të tilla që s’kanë precedent në historinë e së drejtës. Njëra prej tyre është kështu:

Pas marrjes së Stambollit, sulltan Mehmeti II pati urdhë-

ruar t'i pritej dora një arkitekti krishter i cili e kishte kryer detyrën në kundërshtim me urdhrin e tij. Ndërkaq, kadi, gjykatës i Stambollit ishte **Hizir Bej**, shoku dhe mik i afërt i Mehmetit II dhe i emëruar prej tij në këtë detyrë.

Arkitekti të cilit i ishte prerë dora, shkoi te kadiu Hizir Bej dhe u ankua kundër sultanit.

Mënyra apelative ndaj personit të sultan Mehmetit II ishte kështu: **“es-Sultan ibnu’s-Sultan el-Gazi Ebu’l-Feth MUHAMMED Han-ı Sani”** (Sulltani i biri i Sulltanit, Gaziu Ngadhnjimtari, Mehmeti i Famshëm). Kurse Hizir Beu i dërgoi një ftesë gjyqi të thjeshtë si për një qytetar të zakonshëm, me këtë tekst:

“Mehmeti i biri i Muratit, ejani në gjykatë në këtë orë...”

Ditën kur do të zhvillohej seanca gjyqësore, sultan Mehmeti II shkoi në gjykatë i vetëm, pa suitë dhe ceremoni, si një qytetar i thjeshtë dhe u ul në karriken e të pandehurit. Edhe Hizir Beu u ul në vendin e vet. Seanca filloi.

Në gjykatat, meqë gjykatësi përfaqësonte drejtësinë, rrinte ulur, kurse të tjerët, kur flisnin, ngriheshin në këmbë. Sulltan Mehmeti II nuk u ngrit në këmbë për të folur. Prandaj, gjykatësi ia tërhoqi vërejtjen:

“Këtu ndodhesh si i pandehur, ngrihu në këmbë!”

Sulltani u ngrit në këmbë dhe ashtu iu përgjigj pyetjeve të gjykatësit. Në përfundim të gjykimin, gjykatësi e gjeti sulltanin fajtor, kurse arkitektin krishter, të pafajshëm dhe këndoi ajetin kuranor mbi ndëshkimin e njëvlershëm (kisas). Duke u mbështetur mbi konkluzionin e ajetit në fjalë, vendosi që sulltani të dënohej po me atë mënyrë që kishte kryer faj, pra, t'i pritej dora!

Sovrani i cili kishte nënshtruar botën, duke e pritur vendimin me qetësi dhe nënshtrim, tha:

“Vendimi është i ligjit të nderuar!”

Duke u prekur jashtëzakonisht nga kjo skenë e një drejtësie të lartë, arkitekti krishter tha me sytë tërë lot:

“Heq dorë nga e drejta ime, kërkoj vetëm dëmshpërblim!”

Pasi seanca e gjykimit përfundoi në këtë mënyrë të pëlqyeshme, sulltani i tha kështu Hizir Beut:

“Të përgëzoj që u frikësove nga Allahu e jo nga unë!”

Kadiu Hizir Bej nxori nga poshtë minderit ku rrinte, një topuz dhe i tha:

“Po të mos e pranoje vendimin që dhashë, do të të godisja në kokë me këtë topuz!”

Edhe sulltani, si përgjigje ndaj kësaj, i tregoi shpatën që e kishte fshehur nën kaftan dhe i tha:

“Edhe unë, po që se nuk do të vendosje me drejtësi, do të ta prisja kokën me këtë!”

Përveç dëmshpërblimit, sulltan Mehmeti II i dhuroi nga pasuria e vet një shtëpi arkitektit krishter. Atëherë, arkitekti krishter tha kështu:

“Nuk ka në botë drejtësi të tillë! Nga ky çast e tutje, unë jam musliman!”

Dhe tha Fjalën e Dëshmisë dhe u bë musliman!

Sulltan Mehmeti II u jepte shumë rëndësi drejtësisë si dhe gjykatësve të cilët zbatonin drejtësinë dhe gjithmonë i ndihmonte për ta bërë sunduese të drejtën dhe drejtësinë!

Eshtë shumë mësimdhënës ky shembull mbi këtë specifikë:

Për shkak të një padrejtësie që kishte bërë, **Daut Pasha**, një nga burrat e shtetit të asaj kohe, ishte paditur te gjykatësi i Edirnesë. Në fillim, gjykatësi e paralajmëroi Daut Pashën të hiqte dorë nga ajo punë duke ia bërë të ditur edhe dënimin që do të merrte në të kundërt. Mes tyre ndodhi një polemikë. Duke e tepruar polemikën, Daut Pasha e qëllloi disa herë gjykatësin me pëllëmbë. Sulltani që e mësoi ngjarjen, e ndëshkoi rëndë pashain, duke thënë:

“Kush rreh gjykatësin i cili është shërbyes i drejtësisë, ka turpëruar dhe prishur fenë...”

Nga vuajtjet materiale dhe shpirtërore, Daut Pasha ra në shtrat. Pastaj, më në fund, bëri pendesë. Dha fjalën se nuk do të dilte më kundër urdhrave të Allahut dhe nuk do të bënte më një gabim të tillë. Atëherë, mes tij dhe sulltanit nisi të rikthehej afërsia e mëparshme dhe Daut Pasha u ngjiti gjer në postin e vezirit, kurse në kohën e sulltanit Bajaziti II u bë Vezir i Madh, kryeministër.

Të gjitha këto provojnë jo vetëm pjekurinë shpirtërore të sulltan Mehmetit II, Ngadhnjimitarit, por edhe se populli, ashtu siç thuhet në porosinë profetike se *“populli u ngjan sunduesve”*, ishte po aq dinjitoz sa edhe sovrani i tij! Periudha e tij është, në tërë kompleksitetin e vet, modeli më i përkryer i mënyrës së këndvështrimit të Islamit ndaj amanetit, njeriut, krijesës. Eshtë një trashëgim orientimi për brezin e vet dhe të gjithë njerëzimin. Eshtë një kompleks vetish të larta që njeriu i sotëm ka shumë kohë që i ka humbur dhe që kurrse s’i ka rifituar dot më!

E çfarë na ngjau neve që u zvarritëm nga ajo gjendje

në gjendjen e sotme, që ndërtesa shpirtërore na u kthye në gërmadhë?

Pësuam fundin e hidhur të një mediokriteti prej plang-prishësi!

Ç'mesazh, vallë, u jep personaliteti material-shpirtëror i sulltan Mehmetit II njeriut të sotëm të privuar nga mëshira, të cilit i pëlqen vetja, i cili e ka bërë veten rob të mediokritetit material?

Ne e humbëm origjinalitetin e vetvetes dhe tani përpëlitemi në krizën e kërkimit të tij!

Po ta shohim në ëndërr Ngadhnjyesin tonë, do të na pyesë:

“Ç’e bëtë amanetin tim material dhe shpirtëror? A arritët, pas Stambollit, te Roma, “molla e kuqe”? Në ç’gjendje ndodhet Ajasofja?”

Dhe, atëherë, a do të na e skuqë faqen neve kjo kërkesë llogarie që do t’i bënte të krisnin dhe thyheshin pasqyrat të cilave mund t’u drejtohej? Apo do të vazhdojmë me të njëjtin indiferentizëm? Secili më vete le ta hetojë vetveten!

A mos, vallë, na goditi mallkimi i Sovranit lidhur me Shën Sofinë? A do të na bënte, vallë, neve, të shkundeshim dhe zgjoheshim, kujtimi i këtij mallkimi në testamentin e tij?

“Atyre që ia prishin funksionin e xhamisë kësaj xhamisë sime, u rëntë mallkimi i Allahut, i engjëjve dhe i të gjithë njerëzve! Vuajtshin nën mundime që mos iu lehtësofshin kurrë! Mos u gjendte kush që t’ua hedhë sytë dhe t’i mëshirojë!”

Sigurisht, ky mallkim nuk u drejtohet vetëm atyre që ia kanë prishur funksionin e xhamisë Shën Sofisë, por edhe

atyre që, megjithëse i kanë mundësitë, nuk ndihmojnë që Shën Sofia të hapet sërish si xhami!

Sa ndjeshëm e shpreh poeti pamjen e hidhur të së sotmes:

*M'u shkatërruan shpresat; ç'ëndërr e frikshme, kjo?
I hutuar, po pyes: Çfarë përfaqëson ti, Ajasofja?*

Ç'lumturi për luftëtarët e rinj që kanë zgjuarsinë dhe vendosmërinë për të vepruar me zell në rrugën për ta rikthyer përsëri në gjurmët e Fatihut kombin tonë të shkëputur prej shumë e shumë vitesh nga origjina e tij!

Jeta e sulltan Mehmetit II, Ngadhnjimitarit, kaloi me përpjekje të mëdha në rrugën për realizimin e idealeve madhësh-tore. Krahas 25 betejave ku mori pjesë personalisht, ai zhvilloi edhe shumë lloj veprimtarish ndërtuese, rregulluese e urbanizuese si dhe bëri përpjekje edhe në fushën e diturisë duke arritur gjithmonë kulmet në këto fusha. Duke i dhënë rëndësi në mënyrë të veçantë planit rregullues dhe urbanizues të Stambollit, përveç pallateve, xhamive, medreseve, institucioneve të asistencës sociale, akuadukteve, tregjeve, vakfeve dhe hamameve, ndërtoi, në zona të ndryshme të qytetit, katër mijë dyqane dhe i dhuroi. Përveç medreseve pranë xhamive të mëdha, 24 medrese, 12 hane, 40 çezma, kompleksi i ujësjellësit Hallkallë, 2 kantiere ndërtimi anijesh dhe garnizone ushtarake janë ndër veprat e kohës së sulltan Mehmetit II. Përveç këtyre, ai ndërtoi 37 xhami në Bursa, 28 në Edirne dhe 60 xhami në qytete të tjerë.

Edhe synimin final të fushatës së fundit ushtarake e pati mbajtur të fshehtë për këdo, ashtu siç pati thënë vetë kurdoherë:

“Edhe sikur një qime e mjekrës sime ta dijë se ku do të shkoj unë, e shkul mjekrën dhe e hedh tutje!..”

Kishte dalë në udhë me një ushtri madhështore prej 300 mijë vetësh. Ishte ende në fillim të udhëtimit kur u helmua dhe vdiq si dëshmor në Gebze. Edhe më parë, katërmëdhjetë herë qenë bërë përpjekje nga venedikasit për ta helmuar, por të gjitha ato përpjekje qenë asgjësuar. Ishte vlerësimi hyjnor që përpjekja e fundit nuk u kuptua²⁶ dhe sulltani i madh, krahaskëmbë kishte merituar përgëzimin e profetit Muhammed ﷺ, u bashkua me Zotin edhe si dëshmor.

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

26. Ai që e helmoi sulltan Mehmetin II, që mjeku çifut Maesta Jakopo, i mbiquajtur Jakup Pasha, një ndër mjekët e pallatit perandorak. Shën. i autorit.

Ndërsa vdekja e sulltan Mehmetit II, Ngadhnjimtarit, bëhej shkak për hidhërim të thellë në tërë botën islame, e gëzoi jashtëzakonisht botën e krishterë. Papa urdhëroi që kambanat e kishave të binin një muaj me radhë. Sepse plani i dytë i sulltan Mehmetit II, i cili e pati pushtuar Stambollin dhe e pati marrë nën vete njërin krah të botës krishtere, ishte që, duke e pushtuar edhe Romën, ta vinte papën nën urdhrin e vet dhe për këtë kishte hedhur hapa serioze. E kishte pushtuar Otranton, e kishte ngushtuar sistematikisht darën e rrethimit të Italisë dhe kishte krijuar kushtet për ta marrë Romën me një goditje të vetme. Nga ana tjetër, shtetet e tjera krishtere evropiane që e njihnin fuqinë e Mehmetit II, duke mos e marrë dot në sy të hynin në luftë me osmanët, patën mbetur të detyruar ta linin Italinë të vetme pavarësisht nga kërkesat e saj të vazhdueshme për ndihmë. Kështu, pothuaj të gjitha kushtet e marrjes së Romës ishin bërë gati. Prandaj, parashikimet e drejtimit të fushatës së fundit të Mehmetit II ishin bërë mbi

Rodosin dhe këtë e mbështet fuqishëm shqetësimi i madh i Italisë dhe helmimi me çdo kusht i Sulltanit gjatë rrugës. Sepse ngadhnjimi mbi Rodos i cili ndodhej në duar të Venedikut, do ta lehtësonte edhe njëfish shtënien në dorë të Italisë.

Mirëpo jeta nuk i mjaftoi për ta plotësuar këtë hap sulltan Mehmetit II, Ngadhnjimitarit, i cili krahas meritimit të përgëzimit profetik për marrjen e Stambollit, vlonte nga dëshira për ta merituar edhe ngadhnjimi mbi Romë. **Vetëm se, ashtu siç qe realizuar fitorja e Stambollit si domosdoshmëri e hadithit profetik, edhe marrja e Romës, si një mrekulli profetike, do t'u bëhet e mundur muslimanëve dhe do të realizohet patjetër. Edhe kjo fitore, ashtu si të tjerat, pret vetëm kohën e caktuar për të...**

Po qe se sulltan Mehmeti II do të mundte ta plotësonte fushatën e fundit që pati nisur, harta e Evropës do të ishte ndryshuar fund e krye qysh atë ditë. Ndoshta Islami do të përhapej gjer në pikën e fundit të Evropës!

Zoti ynë! Jepi edhe brezit të mbetur pa zot gjatë këtyre shekujve të fundit, pjesë nga vetitë e larta shpirtërore, veçanërisht nga zelli fetar dhe veprimi fitimtar i sulltan Mehmetit II, Ngadhnjimitarit, atij luftëtarit të madh botëror, i cili pati merituar paralajmërimin e gëzuar të profetit Muhamed ﷺ, dhe, me dorën e tyre, përtëriji përsëpari Islamin dhe muslimanët!

Amin!..

SULTAN BAJAZITI II

(1448-1512)

I cili, me vullnetin e tij plot moral, virtyt dhe drejtësi, ngriti fron në zemrën e popullit

Eshtë sultani i tetë osman. I përgatitur me kujdes të madh qysh në moshë të vogël, në moshën 7-vjeçare u emërua vali i Amasjas me **Hadim Ali Pashën** si tutor. Kështu u siguria rritja dhe përgatitja e tij si një burrë shteti i lartë.

Sultan Bajaziti II jo vetëm ishte një burrë shteti i lartë, por, në të njëjtën kohë, kishte edhe natyrë dhe personalitet artisti. Qe shquar edhe si kompozitor, poet dhe kaligraf.

Bajaziti II është njëri prej sultanëve osmanë më të ditur. Në rini nuk u mjaftua vetëm me përvetësimin e shkencave të natyrës, por u formua edhe me edukimin e lartë shpirtëror të individualiteteve të mëdhenj. Ai fitoi konsideratën e shumë *evlijave* të kohës, si **Muhjiddin Iskilibi**, i ati i **Ebu Suud Efendiut**, mori trajtimin, kujdesin dhe bekimet e tyre. Duke ngritur shumë institucione mirëbërësie, me vullnetin e vet plot moral, virtyt dhe drejtësi, fronin e vërtetë e ngriti në zemrën e popullit. Si rrjedhojë, atij iu dha titulli “**veli**” me kuptimin “kujdestar i popullit” dhe u bë traditë të thirret dhe përmendet me apelativin “**Bajazit Veliu**”.

Qenë principaliteti, singëriteti dhe devocioni i tij që e ngritën atë në këtë pozitë, domethënë, në mbretërimin material dhe shpirtëror. Kështu, gjatë fushatave dhe marshimeve, vinte njerëz për t'ia mbledhur pluhurat që u ngjiteshin rrobave dhe këpucëve të veta. Pastaj ai la porosi që, pasi të vdiste e ta varrosnin, ato pluhura t'ia vinin nën faqet duke dëshiruar, kështu, të meritonte përgëzimin e porosisë profetike të Hz. Muhammedit.

Poezitë i shkruante me pseudonimin **“Adli”**. Dy dyvargshe nga poezitë e tij të cilat shprehin thellësinë ndjesore dhe dëshirën e tij për njohjen e Zotit, janë kështu:

*O Zot, hyjniteti Ty të ka hije,
Kurse mua, të jem rob më ka hije...
Se Ti je strehë për tërë njerëzimin,
Njerëzimit, të strehohet tek Ti i ka hije...*

Pasi u ngjit në fronin sulltanor në vitin 1481, Bajaziti II i kaloi 14 vjetët e para të mbretërimit duke u marrë me të vëllain Xhem Sulltan, gjë që pasoi në mënyrë të domosdoshme një qëndrim në masë të konsiderueshme indiferent ndaj botës krishtere. Xhem Sulltani i propozoi Bajazitit II:

Ta ndajmë shtetin përgjysmë; në njërën gjysmë sundo ti, në tjetrën, unë!

Kurse Bajaziti II e hodhi poshtë këtë propozim duke i dhënë këtë përgjigje:

“O vëlla, shteti, vatani, janë mall i ummetit, bashkësisë. Shteti e humb fuqinë dhe, si përfundim, kthehem në principata të dobëta. Dhe kjo është një përgjegjësi me pasoja të rënda. Trupi mund të më ndahet në dy copa, por toka e ummetit, jo!”

Vetëm ky qëndrim, madje, tregon sa inteligjencën, aftësinë analizuese dhe tejpamësinë e Bajazitit II, aq edhe faktin se ç'personalitet idealist i mbushur me shqetësimet e perspektivës së kauzës së Islamit ishte ai!

Pasi iu hodh poshtë propozimi, Xhem Sulltani, pavarësisht nga shumë cilësi të mira, për shkak të paaftësisë intelektuale dhe analizuese në çështjet e pushtetit dhe qeverisjes, ia hyri një lufte të gjatë por pa rezultat me të vëllanë e madh, Bajazitin II. Ai s'u pajtua me këshillat plot urtësi dhe propozimet e arsyeshme të të vëllait. Pakënaqësinë e vet ai ia shprehu të vëllait edhe me një poezi qortuese:

*Pse, ti të flesh në shtretër trëndafilash i gëzuar,
Unë të trazoj hirërat e vatrës i dëshpëruar?..*

Si një person i matur dhe i devotshëm që ishte, Bajaziti II i dha kësaj pyetjeje plot ambicje të të vëllait një përgjigje poetike e cila ia kujtonte paracaktimin dhe vendimin hyjnor si dhe ia tërhiqte vërejtjen që të ruhej nga veprimet e gabuara:

*Kur shteti për mua është kësmet që në pafillimshmëri,
Ç'është shkaku që s'e pranon paracaktimin hyjnor?
Kur vetëquhesh haxhi i dy haremeve me krenari,
Ç'është kjo ambicje për mbretërimin tokësor?*

Pas kësaj, Xhem Sulltani, duke u mashtruar nga ftesa me një gjuhë delikate e kryekalorësit **Pierre d'Aubusson**, shkoi në ishullin **Rodos**. Sipas marrëveshjes së nënshkruar në mënyrë të dyanshme, Xhemi mund të largohej nga ishulli kur të dëshironte. Por kalorësit ose muskëterët e Rodosit nuk qëndruan në fjalë dhe i bënë atij një farë trajtimi prej robi.

Ky strehim prej refugjati i Xhem Sulltanit tek muskëterët e Rodosit qe një gabim dhe një fatkeqësi e madhe si një thikë

që iu ngul në gjoks atij dhe ummetit, bashkësisë. Ky strehim u bë pengesë për fushatat ushtarake në Perëndim. Për më tepër, u humb kalaja e Otrantos që do të përgatiste terrenin për marrjen dhe ngadhnjimin e Romës!

Muskëterët të cilët e shtinë në dorë me shumë takt Xhem Sulltanin, pas një farë kohe ia dorëzuan papatit në shkëmbim të një shume të caktuar si të shisnin një skllav. Atëherë, papati ushqeui ambicjen për ta përdorur Xhemin në fushatat kryqtare. Në këto kushte kërcënuese, Bajaziti II do ta kishte shumë të vështirë të hynte në luftë me krishterët. Prandaj mbeti i detyruar t'i paguante papatit shuma të mëdha nga thesari i shtetit. Atëherë, pasi e kuptoi se nuk do të mund të hapte një fushatë kryqtare kundër osmanëve duke shfrytëzuar Xhemin, papa Inocenti VII i propozoi Xhemit të kthehej në krishter.

Ky propozim i rëndoi shumë Xhem Sulltanit. Ai u dëshpërua thellë dhe i tha kështu papës:

“S’e ndërroj fenë jo sikur të më jepni sulltanatin osman, por tërë botën!”

Sepse, sidoqë të ishte puna, Xhem Sulltani e mbante besimin dhe fenë mbi çdo gjë. Ai kishte dashuri të pakufishme për Allahun dhe të Dërguarin e Tij! Këtë të vërtetë e shpreh hapur ky dyvargsh që shkroi pasi bëri adhurimin e haxhit:

*Një e vajtur në Qabe dhe një tavaf rreth saj
Është për ty sa një mijë principata e mbretëri...*

Nga ana tjetër, lutja e Xhem Sulltanit drejtuar Zotit pasi e kuptoi se kryqtarët kishin për qëllim ta përdornin kundër Islamit, është e mjaftueshme për të treguar pjekurinë e besimit tek ai. Ai dridhej si ndër ethe qoftë edhe nga ideja e mundësisë së shfrytësimit të tij kundër Islamit dhe i lutej kështu Zotit:

“O Zot! Po qe se qafirët kërkojnë të më përdorin si vegël për t’i shkaktuar dëm muslimanllëkut, mos e lër të jetojë më gjatë këtë robin tënd! Merrma një çast e më parë shpirtin për tek selia jote e lartë!”

Kjo lutje e tij u pranua që ai vdiq në Napoli në moshën tridhjetegjashtëvjeçare. Dhe, kur po vdiste, u la atyre që kishte pranë, këtë testament:

*“Lajmërojeni vdekjen time patjetër në të gjitha anët! Ta bëni patjetër këtë, që lojërat që deshën të luanin qafirët mbi muslimanët duke më përdorur mua si pretekst, të marrin fund! Pastaj shkoni te im vëlla, **sulltan Bajaziti** dhe lutiuni që, sado vështirë që ta ketë, të ma sjellë kufo-mën në vatan. Unë s’dua të varrosem në një vend qafir! U bë ç’u bë gjer tani, të mos ma hedhë poshtë këtë lutje! Të ketë mirësinë të m’i shlyejë të gjitha borxhet se s’dua të dal para Zotit me borxhe! T’i falë familjen dhe fëmijët e mi si dhe të gjithë ata që më kanë shërbyer! Dhe t’i kënaqë si ta kenë punën!..”*

Dhe vëllai i madh, sulltan Bajaziti, e zbatoi këtë testament!

Pas vdekjes së Xhemit, sulltan Bajaziti II arriti mundësinë për ta vendosur politikën e tij të jashtme mbi një truall më të çlirët. Veç kësaj, edhe brenda vendit ia hyri një veprimtarie të gjerë rregulluese e urbanizuese. **Xhaminë Bajazit**, atë xhami madhështore e të shkëlqyer të vendosur mbi njërin nga shtatë kodrat e Stambollit, ia ngarkoi për ta ndërtuar arkitektit **Kemaleddin**. Themelet e xhamisë u hodhën në vitin 1501 dhe ndërtimi i saj së bashku me të gjithë kompleksin, përfundoi brenda pesë vjetësh.

Në **Sejihatname**-n (Librin e Udhëtimeve) e tij, **Evlja Çelebiu** ka bërë shumë shënime dhe ka dhënë shumë informacion mbi xhaminë Bajazit. Për shembull:

“Kur kryearkitekti u lëkund mbi përcaktimin e drejtimit të kibles, sulltan Bajaziti II i tha:

“Shkil mbi këmbën time tani!”

Sapo shkeli mbi këmbën e sulltanit, kryearkitekti pa para vetes **Qaben e Madhërishme**. Atëherë, i ra sulltanit ndër këmbë!

Ja, kështu u përcaktua drejtimi i Qabes!”

Ja edhe një tablo tjetër e përjetuar gjatë ndërtimit të xhamisë Bajazit.

Ishte përcaktuar paga ditore në akçe e secilit usta dhe punëtor që punonin në ndërtimin e xhamisë. Shuma e përgjithshme futej në qypa që liheshin në një skaj dhe, në fund të ditës së punës, secili shkonte dhe merrte pjesën e vet. Ndërkaq, çdo ditë mbetej pa u marrë një pagë. Atëherë, u hetua se kush nuk e merrte pjesën e vet dhe, më në fund, doli se atë punë e bënte një punëtor mjaft i varfër. Doli se, sapo binte mbrëmja, punëtori i shkretë e gjente mënyrën për t’u larguar nga vendi i punës pa e marrë mëditjen. Dhe e pyetën pse e bënte atë veprim.

I turpëruar që i ishte zbuluar e fshehta, punëtori tha:

“Unë s’kam prona e pasuri! Prandaj jam shumë i dëshpëruar që në këtë botë të përkohshme s’bëra dot ndonjë mirësi ashtu siç desha. Dhe mendova që, të paktën, të punoj pa pagesë në ndërtimin e kësaj xhamie duke bërë, kështu, një të mirë që do të ma qetësonte sadopak zemrën!..”

Atëherë, atij njeriu të varfër materialisht, por me zemër të pasur, i thanë:

“Zotëri, kjo këtu është mirëbërësi e sulltanit, prandaj duhet ta marrësh pagën. Ti puno këtu, merre hakun dhe, pastaj, po të duash, jepe atje ku dëshiron!”

Sulltan Bajaziti II shkonte shpesh dhe punonte edhe vetë si punëtor në ndërtimin e kësaj xhamie të famshme që mban-te emrin e vet. Një ditë prej ditësh, kur kishte vajtur për të punuar, ia tërhoqi vëmendjen një murator që e ngrinte murin shumë shpejt. Pasi e pa me vëmendje të veçantë, iu kujtua se një poet kishte thënë se **“s’është maturi që njerëzit e zemrës të mos e njohin njëri-tjetrin”** dhe e kuptoi se “muratori” ishte Hizri ﷺ. Atëherë, i shkoi menjëherë pranë, ia shtrëngoi duart fort dhe i tha:

“Po s’më dhe fjalën se do të vish në këtë xhami çdo kohë namazi, do të bërtas mu këtu që ta marrin vesh të gjithë se e kam kapur Hizrin!”

Hizri ﷺ kërkoi të falur dhe duke paraqitur si justifikim punët e shumta, iu lut që të mos e ngarkonte me një barrë të tillë. Atëherë, i urti shpirtëror Bajazit ia lehtësoi kërkesën në një herë në ditë, por Hizri nuk ia pranoi as këtë, por i dha fjalën se do të vinte një herë në javë. Dhe sulltani dhe i urti shpirtëror Bajazit e la të lirë Hizrin ﷺ.

Është për shkak të kësaj legjende që, qysh prej shekujsh, besohet se Hizri ﷺ shkon në xhaminë Bajazit një herë në javë. Madje, sipas rrëfimit gojor të miratuar në mënyrë masive, sa herë që shkoka, Hizri ﷺ e falka namazin pranë minares me brez të kuq.

Në xhaminë e hapur për falje një ditë xhumaje, faljen e namazit të parë e drejtoi sulltan Bajaziti II. Këtë ngjarje, Evlija Çelebiu e tregon kështu:

“Pasi përfundoi plotësisht ndërtimi i xhamisë, ajo u hap për adhurim një ditë xhumaje me një ceremoni të madhe. Sulltan Bajaziti II iu drejtua besimtarëve:

“Kush nga ju s’i ka lënë kurrë në jetë pa falur sunnetet e para të namazeve të iqindisë dhe jatsisë, le të dalë dhe të bëhet imam këtu në këtë ditë të bekuar!”

Mirëpo, pasi nga gjithë ai xhemaat si det nuk doli askush, Bajaziti II mbeti i detyruar të dilte vetë në vendin e imamit duke e justifikuar veprimin e vet me këto fjalë:

“Lavdi Allahut që unë s’i lashë kurrë pa falur këto sunnete si në paqe, ashtu dhe në luftë!”

E, pra, dashje pa dashje, sulltan Bajaziti II shpalosi këtë skenë përkushtimi dhe devocioni fetar!

Janë të shumta legjendat që qarkullojnë në popull mbi Bajazitin si një i urtë shpirtëror, *veli*. Po paraqesim edhe një tjetër prej tyre.

Njëra nga vajzat e reja të Bajazitit II ishte ndjekëse e Hirësisë **Sheh Ebul Vefa**. Ajo shkonte shpesh për vizitë te ai. Kjo gjë duhet të kish shkaktuar thashetheme që Bajaziti II ia tërhoqi vërejtjen vajzës dhe e ndaloi të shkonte për vizitë te shehu. Megjithëkëtë, vajza arriti t’i marrë leje të atit për një vizitë të fundit te shehu. I njohur shpirtërisht me situatën, Sheh Ebul Vefa, pas vizitës, kur vajza do të largohej, i dha një dhuratë për të atin. Dhurata ishte një kuti burnoti. Sheh Ebul Vefa e kishte zgjedhur këtë lloj dhurate për t’ia dërguar me të bijën, meqë Bajaziti II njihej si qejfli burnoti.

Kur Bajaziti II e hapi kutinë që ia kishte dërguar shehu bashkë me përshëndetjet, lutjet dhe bekimet e veta, u habit!

Në kuti s'kishte burnot! Kishte një copë prush të skuqur të vendosur mbi një coqë pambuk! Në këtë mënyrë, Sheh Ebul Vefa i jepte përgjigje Bajazitit II për thashethemet që i kishte marrë seriozisht. Me këtë, ai donte t'i thoshte se lidhjet e tij me vajzën ishin jo të një natyre tokësore, por buronin nga dashuria hyjnore.

U bë shkak kjo ngjarje që Bajazitin II e zuri dëshira e fortë për t'i bërë vizitë Hirësisë Sheh Ebul Vefa. Ashtu siç pati ndodhur edhe me të atin, sulltan Mehmetin II, pasi nuk iu pranuan kërkesat e panumërta për t'i bërë vizitë shehut, i kërceu damari sulltanor dhe, një ditë prej ditësh, befasisht, i ndjekur nga një suitë e madhe, u nis për tek teqja e shehut. Kur suita iu afrua teqes, dervishët vrapuan dhe e lajmëruan shehun se po i vinte sulltani për vizitë. Ai u tha:

“Eshtë e pamundur! S'mund të ndodhë një gjë e tillë!”

Por dervishët ngulnin këmbë:

“Por po vjen, ja tek është, erdhi!”

Atëherë, shehu u shtri mbi kanapenë ku ndodhej, në drejtim të kibles dhe tha Fjalën e Dëshmisë...

Kur sulltan Bajaziti II hyri brenda, Sheh Ebul Vefa e kishte dorëzuar shpirtin qekuri... Sepse ai qysh më parë e kishte pasë paralajmëruar sulltanin duke ia hedhur poshtë kërkesat për pritje:

“Takimi ynë në këtë botë nuk na është i shkruar!”

Një ndër burrat e shquar të shtetit, **Haxhi Mesih Pasha**, i cili ishte si *Edebaliu* për Bajazitin II, herë pas here e qortonte rëndë sulltanin. Ai i fliste sulltanit për qëndrimet dhe veprimet joislame të vezirëve, i thoshte se ishte e detyrueshme që

gabime të kësaj natyre të përmirësoheshin dhe e këshillonte se, në të kundërt, devocioni i tij individual do të ishte i pamjaftueshëm për ta shpëtuar nga ndëshkimi i xhehennemit!

Bajaziti II i dëgjonte me vëmendjen më të madhe këto këshilla. Në një mbledhje të Këshillit të Lartë, i vetëdijshëm për përgjegjësinë e rëndë që mbante, ua pati tërhequr vëmendjen kështu vezirëve:

“Pashallarë! Eshtë jashtë çdo diskutimi se nesër, në ditën e kiametit dhe ringjalljes, do të më kërkohet llogari për të gjitha qëndrimet dhe veprimet e njerëzve që kam nën urdhër! Po dëgjoj se keni shpikur në portën time një sërë mënyrash që janë të huaja për Islamin! A e dini se, duke vepruar kështu, s’më lini vend për t’u shtrirë në jetën tjetër? Si do të jap llogari unë në ditën e ringjalljes? Bëhuni të mençur dhe mos kryeni kurrsesi ndonjë akt të kundërt me pëlqimin hyjnor!”

Krahas ngritjes së vakfeve, komplekseve, mjediseve të mjekimit dhe kurimit si dhe kryerjes së shërbimeve të tjera mirëbërësie dhe asistence sociale, është shumë e madhe edhe rëndësia që u pati dhënë ai diturive dhe kulturës islame. Periudha e tij është koha kur u hodhën themelet e kulturës dhe qytetërimit islam. Kur arkitekti dhe piktori i madh italian Leonardo da Vinçi i pati shkruar një letër Bajazitit II duke i propozuar që t’i bënte projektet e xhamive dhe veprave të tjera të Stambollit, kjo gjë pati shkaktuar një gëzim të madh mes vezirëve të institucionit *Kubealltë*. Mirëpo Bajaziti II i cili karakterizohej nga një mendësi mistike e hollë dhe e thellë, duke e hedhur poshtë këtë propozim, u pati thënë kështu vezirëve:

“Po qe se e pranojmë këtë propozim, në vendin tonë ka për të sunduar një arkitekturë si imitacion i arkitekturës

kishtare përta i përket stilit dhe frymës, kurse arkitektura jonë islame nuk do të zhvillohet dot dhe nuk do të fitojë individualitet!”

Kjo pikëpamje shpreh horizontin e një muslimani të mençur, të zgjuar dhe të ndjeshëm. Ashtu siç pati ndodhur që, pas Bajazitit II, tokat islame të arrinin në njëzet e katër milion kilometra katrore, edhe arti islam të arrinte majat. Në sajë të kësaj mendësie, fryma dhe shpirti islam u gdhendën dhe u fiksuan në gjeometri dhe u sendërtua vargu i monumenteve të papërsëritshme si **Sulejmania** që do ta ruajnë vlerën gjer në kiamet!

I njohur në histori me diturinë, devocionin, mëshirën, seriozitetin dhe butësinë e tij, Bajaziti II si sulltan dhe, njëkohësisht, si një *veli*, tregonte respekt të madh ndaj dijetarëve dhe *evlijave*. Ai kishte në dorë një buxhet special që e përdorte në këtë drejtim. Me anë të këtij buxheti ai nxiste dhe inkurajonte specialistët e shkencës dhe kulturës të shkruanin vepra dhe të jepnin kontribute në këtë drejtim. Marrja nën mbrojtje nga sulltani e shkencave dhe artit e bëri Stambollin *vitrinë* dijetarësh.

Veprimtaria shkencore e nisur në periudhën e sulltan Mehmetit II u zhvillua më tej në sajë të botëkuptimit dhe zgjuarsisë së hollë të Bajazitit II si dhe u lidh edhe me veprimtarinë shkencore dhe kulturore të vendeve të tjera islame.

Bajaziti II u lidhi pagë nga pasuria e vet **Molla Xhami**-ut që ndodhej në Herat, si dhe shehut dhe myridëve të dergahut **Nakshibendi** të Buharasë.

Ai e ftoi në Stamboll dhe u mbushi me dhurata **Haxhe Abdulhadi**-un, të birin e Hirësisë **Haxhe Ubejdullah Ahrar**.

Duke e shprehur se sa i madh ishte sultan Bajaziti II përsa u përket dimensioneve të tij materiale e shpirtërore, shehulislami Kemal Pashazade thotë kështu:

“Ishte mbrojtësi i drejtësisë dhe maturisë. Si rezultat i politikës së tij gjeniale, vendi u zhvillua, u rregullua dhe u përparua. Cilësitë e tij si tejpamës shpirtëror dolën në pah. Me qëndrimin dhe sjelljen e tij serioze, armiqtë patën mbetur në hije, të vegjël e të papërfillur!”

Megjithëse një ndër sultanët më të mëdhenj osmanë, **Bajaziti II** është një personalitet i cili nuk është vlerësuar dot ashtu siç e ka merituar!

Njëri shkak i kësaj, siç u parashtrua edhe më sipër, ka qenë çështja e të vëllait, **Xhem Sulltan**, si rrjedhojë e fundit të hidhur të të cilit, ndaj Bajazitit II është ushqyer një ndjenjë e përgjithshme dhembshurie!

Shkaku i dytë ka qenë fakti që Bajaziti II hipi në fron pas një personaliteti gjigant si sultan **Mehmeti II, Ngadhnjimtari**, të cilët historia i nxjerr një herë në disa shekuj! Nga Bajaziti II pritej që, duke ecur në rrugën e fushatave ushtarake të hapur nga i ati, ta përfundonte ngadhnjimin mbi Romën. Po ngjarje të tilla, si ajo e të vëllait dhe e kryengritjes “Shahkullu” me prejardhje alevite, nuk i dhanë mundësi ta realizonte këtë dëshirë të përgjithshme. Po të mos ndodhnin këto, është jashtë çdo diskutimi se edhe ai do të bëhej një ngadhnjimtari si i ati, Mehmeti II, siç u bë edhe i biri, që e pasoi në fron, Selimi i Rreptë. Kështu, pavarësisht nga të gjitha këto kushte të pafavorshme, në kohën e tij janë arritur edhe fitore të shkëlqyera. Njëra nga këto, **beteja “Abdina” (Kërbova)** është një fitore legjendare!

Poeti Jakup Pasha që ishte një komandant i vyer akinxhinjsh, domethënë, kalorësie sulmi, pasi kishte kryer inkursione në brendësi të Istirjas, me urdhër të sulltanit po kthehej mbrapsht me trupat e tij. Në duar kishin shumë plaçkë lufte dhe robër. Kur arritën para Kërbovës, u përballën me një ushtri të madhe armike. Megjithëse kalorësit e tij ishin shumë të lodhur si dhe inferiorë në numër ndaj armikut, Jakup Pasha, mbeti i detyruar të hynte në luftë dhe zhvilloi pothuaj një betejë frontale me një armik shumë herë më të madh në numër dhe, me ndihmën e Allahut, në përfundim të një sulmi të fuqishëm, e shpartalloi armikun plotësisht. Atë ditë, me tetë mijë akinxhinj të zgjedhur, u vranë afro gjashtë mijë ushtarë armiq dhe u muarën rob afro njëzet e pesë mijë të tjerë.

Kjo fitore e akinxhinjve është një ndër ngjarjet që hasen rrallë në histori, sepse pranimi nga një forcë e vogël kalorsiake që kthehej e lodhur nga inkursionet që kishte kryer si dhe duke pasur me vete shumë plaçkë lufte dhe robër, e betejës me një ushtri pakrahasimisht më të madhe në numër, ishte një guxim dhe trimëri materiale dhe shpirtërore e lartë që nuk do të mund ta imagjinonte, madje, askush! Komandanti akinxhi Jakup Pasha i cili kishte një pjesë të madhe kontributi në këtë fitore, ia pati njoftuar sulltanit rezultatin e betejës me këtë poezi:

*U poqëm me armikun në Kërbovë,
Në atë fushë të thatë u vumë në provë!
Me urdhër të Zotit ia hyra një betejë
Siç ia hyri Murat Sovrani në Kosovë!
Fitore e çuditshme ajo se njohësit e së fshehtës
Ishin ndihmësit tanë në tokë e në qiej!
Robin tim të vetëm do ta vë unë, Zoti
Në më dhëntë rast, në Beograd vojvodë!*

*Beu im i Bosnjës, Dervish Jakubi,
Me ndihmën e Zotit hyri në këtë xhihad!
Shpresoj të ma japë xhennetin e Adit
Ai Bujar, si pozitë në atë botë...*

Sa bukur e reflekton kjo poezi botën e zemrës të kalorësve të famshëm osmanë! Në këtë poezi, Jakup Pasha krenohet më shumë jo me pashallëkun, sesa me dervishllëkun dhe pozitën e robit ndaj Zotit! Dhe kjo tregon se, në atë periudhë, rrënja e vërtetë që ushqente pasionin e ngadhnjimit dhe shpirtin e luftës dhe fitores që kishin ushtarët osmanë, ishin vlerat shpirtërore dhe marifetullah²⁸!

Në periudhën e sulltan Bajazitit II, as ndihma e mundshme për muslimanët e **Andaluzisë** nuk pati munguar. Në atë kohë, megjithëse osmanët nuk kishin ende një flotë që mund të përballej me të gjitha flotat e Evropës, qindramijëra muslimanë u shpëtuan nga krimet tragjike të krishterëve dhe u bartën në Afrikë; gjithashtu, duke i goditur vazhdimisht me bombardime intensive brigjet e Spanjës, i është dhënë përgjigje fatkeqësisë së humbjes së Andaluzisë.

Nuk mund të mendohej ndonjë ndihmë tjetër për muslimanët e Andaluzisë të cilët, prej shumë kohësh më parë, ishin përçarë në principata si pasojë e konflikteve mes vetes për shkaqe të *nefsit* dhe, për fat të keq, shumë herë me radhë i patën thirrur në ndihmë krishterët në luftën vëllavrasëse me njëri-tjetrin. Në kundërshtim me frymën e Kuranit, ata qenë përçarë e copëtuar duke merituar, për pasojë, fundin e hidhur të miqësismit me krishterët kundër njëri-tjetrit. Ja sa domethënëse është ngjarja në vijim:

Sundimtari i fundit i **Granadës, Ebu Abdullah**, i cili po ikte së bashku me t'ëmën pasi ua kishte lënë vendin armi-

ve, qëndroi pak në kodrën Padul, vështroi për të fundit herë Granadën si dhe pallatin el-Hamra, atë mrekulli të artit islam, që po digjeshin në flakë, dhe në mënyrë të pavullnetshme, u ngashërua dhe nisi të qajë. Atëherë, e ëma, vetullngrysur, i tha këto fjalë historike:

“Qaj, o i paditur, qaj! Qaj si gratë tani për këtë vend të bekuar që nuk munde ta mbrosh si burrat!”

Lidhur me këtë ngjarje, pas asaj date, ajo kodër nisi të përmendej si **“Rënkimi i fundit i arabit”** ose **“Kodra e rënkimit të arabit”!**

Ata që, gjer më sot, i kanë akuzuar osmanët se patën mbetur si spektatorë ndaj mënxyrës së muslimanëve të Andaluzisë, janë ose persona që nuk kanë mundur t'i vlerësojnë si duhet të vërtetat historike, ose qëllimkëqinj. Sepse as nuk mund të arrihej në Spanjë nga toka përmes Gjermanisë dhe Francës, as nuk mund të bëhej nga deti veprim tjetër përveç sulmeve provokuese kundër armikut, gjë që osmanët e patën bërë.

Po qe se mbahet parasysh se në periudhën 31-vjeçare të sundimit të sulltan Bajazitit II, i cili, për shkak të ngjarjes me të vëllain Xhem, pati mbetur i detyruar të tregonte kujdes maksimal për të mos e provokuar botën krishtere, u arritën edhe fitore, si shtypja e kryengritjes **“Shahkullu”**, fitorja e betejës detare **“Sapienza”**, ngadhnjimi në **Inebaht** dhe marrja e kështjellave **Koron, Modan** dhe **Navarin**, kuptohet se periudha e Bajazitit II nuk pati kaluar mjaft e zbehtë as në fushën ushtarake.

Politika që ndoqi sulltan Bajaziti II gjatë gjithë mbretërimit të tij mbi 30-vjeçar, përgatiti truallin e nevojshëm që i biri, **Selimi i Rreptë** dhe i nipë, **Sulejman Ligjvënësi**, të merreshin

pa ndërprerje me luftë. Prandaj, meqë Bajaziti II u ndodh mes të atit, Mehmeti II, i cili qe një gjeni mbarëbotëror, dhe të birit, Selimi i Rreptë, i cili s'pati mbetur pas tij në madhështi, është një sundues i madh, madhështia e të cilit nuk është kuptuar ashtu siç duhet. Përndryshe, në qoftë se nuk do të shihej në mes, madje, nën hijen e këtyre dy personaliteteve të mëdhenj, edhe Bajaziti II do të shihej si një ndër personalitetet gjigantë të historisë kombëtare osmane!

Dora e sultan Bajazitit II e zgjatur ndaj gjithë botës islame, është bërë pretekst për një dashuri të madhe ndaj osmanëve. Është për këtë arsye që, kur vdiq, në shumë vende të botës islame u falën për të **“namaze xhenaze në mungesë”**!

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

O Zot! Ashtu si ky sundimtar dhe *veli* i madh i cili jetoi pa u prirur ndaj një mijë e një pasurive dhe shkëlqimeve të kësaj bote materiale, stolisna edhe ne me *zuhd*²⁹ dhe devocion dhe mos na lejo t'i nënshtrohemi kësaj bote të përkohshme!

Falna lumturinë e përjetshme, Allahu im!

Amin!..

SULTAN SELIMI I RREPTE

(1470-1520)

*Ngadhnjimtari botëror i pashoq
dhe i vuajtur i cili ngriti unitetin islam,
shërbëtori i dy qyteteve të paprekshëm*

Eshtë sultani i nëntë osman.

Qysh në kohën e rinisë së vet princërore, u arsimua në mënyrë të plotë në shkencat fetare e të natyrës nga dijetarët më të zgjedhur të kohës.

E nisi veprimtarinë administrative e qeverisëse si vali, guvernator i **Trabzonit**. Qysh në këtë etapë të jetës, madje, me paraqitjen përmendoriale dhe vullnetin e jashtëzakonshëm, tek muslimanët shkaktoi admirim dhe qetësim, kurse te armiqtë, frikë dhe tmerr. Qysh atëherë zhvilloi tri fushata kundër gjeorgjianëve dhe në vendet që pushtoi, u bë pretekst për orientimin në rrugë të drejtë të të gjithë gjeorgjianëve.

Ngaqë Trabzoni ndodhej afër me Iranin, Selimi i Rreptë i njihte shumë mirë qëllimet e urryera të Shah Ismailit mbi ummetin, bashkësinë islame. Qysh në kohën e princërisë e kishte kuptuar domosdoshmërinë e marrjes së masave rrënjësore dhe efektive kundër tij. Por, ndërkaq, duke menduar se, me cilësinë dhe kompetencat e një princi, ai vetë do ta kishte të pamundur të luftonte kundër Shah Ismailit, prandaj

kishte ndjerë nevojën për të hipur një çast e më parë në fronin osman.

Nisur nga këto shkaqe, duke i eliminuar të vëllezërit, **princin Ahmed** dhe **princin Korkut**, më 1512 u bë sultani i nëntë osman.

Fjalimi që pati mbajtur para parësisë jeniçere dhe burrave të shtetit pak para se të bëhej sultan, kur e patën ftuar për në fron dhe pati ardhur në Stamboll, ia reflekton bukur qëllimin e vërtetë të zemrës, kërkesën për sakrifica dhe vuajtje:

“Po të bëhem padishah, do të eci me zeriozitet në rrugën e unitetit islam; po të më lejojë Zoti, do të shkoj në Indi dhe Turan dhe do të përpiqem në lindje dhe perëndim për lartësimin e Fjalës së Allahut! Nuk do të kem mëshirë për mizorin edhe sikur të jetë biri im! Në kohën time nuk do të ketë prehje, por popullit nuk do t’i bihet në qafë! Ja, ky jam e do të jem unë! Kurse im vëlla e do rehatinë dhe ka natyrë të butë. Po që se nuk keni frikë nga lufta dhe e kërkon vuajtjen dhe mundimin, jepmani besën mua! Në të kundërt, zgjidheni tim vëlla, princin Ahmed, dhe, atëherë, në kohën e tij, keni për t’u marrë me rehati dhe dëfrime!..”

Me gjithë ashpërsinë e tij të njohur e të famshme, në të njëjtën kohë, Selimi i Rreptë ishte njeri me shpirt të hollë dhe shumë të ndjeshëm! Ai u fut nën tabutin e të vëllait, Kokut, të cilin pati mbetur i detyruar ta eliminonte për hir të ekzistencës dhe vazhdimësisë së shtetit, dhe qau duke thënë:

“O vëlla! Eh, sikur as ti të mos bëje siç bëre dhe as unë të mos isha i detyruar të bëja siç bëra!”

Pastaj, njeriut besnik të të vëllait Korkut, personit të quajtur **Pijale**, i tha dhe i propozoi:

“Po të fal për besnikërinë tënde e cila është një virtyt i madh! Gjithashtu si shpërblim të besnikërisë tënde, po të emëroj në cilin post që të dëshirosh! Po deshe, bëhu veziri im!”

Ai e falenderoi dhe, duke e shumëfishuar besnikërinë e vet, i tha:

“Sulltani im, këtej e tutje, detyra ime është të bëhem tyrbedari i princit Korkut!..”

Kjo tablo është e mjaftueshme për të treguar nivelin moral të një kombi të tërë, nga njeriu i thjeshtë, gjer te sulltani!

Selimi i Rreptë e nisi të atin, Bajazitin II, për në Gynylxhine duke i shfaqur respekt të madh dhe duke i lidhur një të ardhur vjetore prej dy milion akçesh. E hipi të atin në pajton dhe e përcolli duke e shoqëruar në këmbë. Pastaj, kur vdiq, ia solli kufomën në Stamboll dhe e varrosi në tyrben që e ndërtoi posaçërisht për të përballë xhamisë Bajazit.

Pjesa që i përket sulltan Selimit të Rreptë nga të gjashtë-qind e njëzet vjetët e perandorisë osmane të shkëlqyer, është vetëm tetë vjet! Është pothuajse e pamundur t'i nxërë mendja sukseset dhe arritjet e tij madhështore të realizuara brenda një kohe kaq të shkurtër! Me të vërtetë, ata që merren me **filozofinë e historisë**, shkencë e cila merret me kërkimin dhe shqyrtimin e të fshehtave dhe urtësive të ngjarjeve historike, kanë mbetur të paaftë gjer më sot për t'i shpjeguar sukseset materiale e shpirtërore që i dhuroi sulltan Selimi i Rreptë historisë sonë kombëtare.

Ai e kaloi largësinë prej 2500 km. duke kapërcyer male, fusha, pyje e shkretëtira dhe e shkatërroi krejtësisht ushtrinë madhështore të safevitëve që kishin njërin nga shtetet më të fuqishëm të kohës. Kurse në lidhje me fushatën e Egjiptit, është e pamundur të shpjegohet në mënyrë racionale se si mundi ai me ushtrinë e vet ta kalonte shkretëtirën e **Sinait** e cila gjer atë ditë konsiderohej e pakalueshme!

Institucioni i kalifatit rifitoi dinjitet dhe ndikueshmëri me të, amanetet e shenjta me të arritën shenjtërinë për të cilën ishin të denja! Gjyshi i tij, sulltan Mehmeti II, Ngadhnjyesi, e pati parashikuar qysh atëherë se nipi i tij kishte për t'u bërë njeri i madh dhe e pati mbiquajtur **Javuz, i Rrepti**.

Me të, historia ka vizatuar në faqet e saj të arta portretin e një luftëtari të pashoq!

Gjatë gjithë jetës, ai kurrë nuk e pranoi sfidën e dobësisë dhe pamundësisë, por gjeti zgjidhje për çdo situatë të vështirë e në dukje të pamundur për t'u kapërcyer, duke besuar pa lëkundje se zgjidhjet mund të gjenden vetëm duke u mbështetur te Allahu ﷻ!

Sapo u ngjit në fron, sulltan Selimi i Rreptë filloi të vepronte me shpejtësi. **Shah Ismaili** i cili në atë kohë kishte shtënë në dorë **Azerbajxhanin, Irakun** dhe **Iranin**, po kërcënonte edhe Anadollin. Duke e përdorur si pretekst shiizmin, shkaktonte vazhdimisht intriga, e lëkundte bashkimin e muslimanëve.

Selimi i Rreptë mbledhi Divanin ose Këshillin e Lartë dhe i shtjelloi gjerë e gjatë veprimtaritë e rrezikshme të Shah Ismailit.

Pas diskutimeve të vështira, me fetvanë e **Ibni Kemal Pashës**, Këshilli i Lartë mori vendim për të zhvilluar fushatën e Iranit.

Më 20 prill 1514, Selimi i Rreptë kaloi në anën aziatike, në Yskydar, dhe, prej aty, bashkë me ushtrinë perandorake, u nis për në fushatën e Iranit. Si domosdoshmëri burrërie, Shah Ismaili u ftua në fushën e trimave, kurse ai vazhdimisht u tërhoq pas e iku!

Ushtria perandorake hyri në tokat safevite. Shah Ismaili vazhdonte të zbrapsej. Si përfundim, ushtarët u mërzitën nga ai udhëtim i gjatë e i lodhshëm. Edhe furnizimet kishin filluar të pakësoheshin. Rrjedhimisht, shumë vetë nga ushtria filluan ta ngrinin zërin e kundërshtimit, duke thënë:

“Shah Ismaili iku. Edhe kjo është fitore! Le të kthehemi pas!..”

Për më tepër, kundërshtimi i tyre u kthye në revoltë dhe ata shkuan gjer atje sa ta qëllonjë me shigjeta çadrën perandorake!

Atëherë, Selimi i Rreptë doli nga çadra dhe mbajti një fjalë para ushtarëve të revoltuar, fjalë e cila do të mbetet një nga kryeveprat e historisë së luftërave.

Pasi ua sqaroi ushtarëve të revoltuar se *objekti ende s’ ishte arritur, se, pa u realizuar synimi i fushatës, kurrsesi s’do të kishte kthim pas, se nga ajo fushatë e cila zhvillohej për xhihad, vetëm gratë mund të ktheheshin, se, megjithëkëtë, ai kërkonte ta ndiqnin vetëm ata që ishin trima dhe, nëse s’kishte trima, ai do të luftonte qoftë edhe i vetëm, e përfundoi fjalimin me këto fjalë:*

“Kush të dojë, le të kthehet te gruaja e ta veshë fustanin e saj! Unë mund të shkoj drejt armikut edhe i vetëm!”

Dhe ia shaloi kalit!

Qysh në moshën e re princërore, Javuz Selimi, Selimi i Rreptë, pati qenë një trim i çartur që e bartte me vete qefi-

nin! Në atë çast, përballë asaj turme të revoltuar, ai mund të qëllohej nga mijëra shigjeta! Nënshtrimi dhe dorëzimi i tij te Allahu si dhe bindja e tij e vetëdijshme, e cila ishte krejtësisht e lexueshme për të tjerët, se Allahu ishte burimi i çdo zgjidhjeje, e ndryshoi në çast ecurinë e ngjarjes! Fjalët që iu zbrazën Selimit të Rreptë nga zemra, i entuziazmuan ushtarët si një lumë i rrëmbyeshëm. Ushtria arriti te **Fusha Çalldëran** me një vendosmëri të re dhe e përgatitur shpirtërisht për një goditje të tmerrshme. Shah Ismaili pësoi një disfatë të përgjithshme. Ai vetë iku duke i braktisur fronin dhe gruan në fushën e betejës!

Pas fitores, Selimi i Rreptë hyri në **Tebriz**. Aty kërkoi të mbahej një hutbe në emër të vet duke përmendur katër kalifët e parë. Ai tregoi interesim të veçantë për njerëzit e shkencës dhe artit në Tebriz dhe i ftoi ata në Stamboll.

Atë vit, Selimi i Rreptë e kaloi dimrin në zonën Karabag të Azerbajxhanit me qëllim që, vitin e ardhshëm, t'i plotësonte fitoret në atë zonë.

Kapërcimi i distancës prej 2500 km. nga Stambolli në Tebriz duke ecur më këmbë e duke përballuar vështirësitë e furnizimit dhe, pastaj, arritja e një fitoreje të shkëlqyer, është një nga ngjarjet që hasen rrallë në histori, kështu që mund të konsiderohet si rrjedhojë e begatshme e zellit të bashkësisë unike të vetëdijshme për faktin se “zemrat e lidhura pas një *kutb*-i, ose prijësi shpirtëror, duhet të jenë një!”

Eshtë, gjithashtu, për këtë rrjedhojë të begatshme, që Hirësia **Idris Bitlisi**, prijës tribuje në Anadollin Juglindor, duke i dalë mbështetje iniciativës së Selimit të Rreptë për bashkimin dhe unitetin islam, ia aneksoi tokat e veta shtetit osman.

Përpjekjet e Hirësisë Idris Bitlisi në këtë drejtim meritojnë vlerësimin më të lartë. Edhe vetë Selimi i Rreptë pati treguar jashtëzakonisht respekt për këtë person me origjinë kurde dhe, me çdo pretekst, ia pati shfaqur ndjenjën e veçantë të afërsisë dhe dashurisë që ushqente ndaj tij. Krahës komplimenteve, duke i dhënë atij dekrete të tipit *carta bianca* me qëllim që ai të mund t'i jepte feude cilitdo person që do ta shihte të përshtatshëm, i pati shfaqur edhe besimin e pafund që kishte tek ai. Sepse, Hirësia Idris Bitlisi ishte tejet i denjë për këtë. Pavarësisht nga çdo lejim dhe autorizim që i qe dhënë, ai kurrë nuk i pati plotësuar dhe përdorur dekretet e *bardha* pa lejen e sulltanit dhe, duke i eliminuar qëllimet e safevitëve mbi zonat dhe popullatat lindore, qe bërë arkitekti i veprimtarive të mëdha që siguronin unitetin e ummetit, bashkësisë. Përveç sukseseve që pati arritur për ta lidhur popullsinë pas osmanëve, i pati shkaktuar një humbje të padiskutueshme ushtrisë safevite ku merrte pjesë edhe vetë garda e Shah Ismailit!

Kur sulltan Selimi i Rreptë që përparonte në rrugën e unitetit islam, hyri në *Sham* (Damask), u shfaq një *keramet* i **Muhjiddin Arabiut**. Në të gjallë ai pati thënë:

“Kur të hyjë Sin-i në Shin, do të zbulohet edhe varri im!”

Në këtë thënie, *Sin*-i, shkronja S, përputhej me shkronjën e parë të emrit të *Selimit* të Rreptë, kurse *Shin*-i, shkronja *Sh*, përputhej me emrin e qytetit të Damaskut që atëherë quhej *Sham*. Pra, thënia e tij alegorike mori kuptim të qartë kur *Selimi* hyri në *Sham* dhe atëherë, edhe vendi ku ndodhej varri i Muhjiddin Arabiut, u zbulua!

Një ditë, sulltan Selimi i Rreptë thirri pranë shokun e ngushtë, **Hasan Xhan**. Gjatë bisedës, ndër të tjera, e pyeti:

“Pa më trego, Hasan, ç’ëndërr pe mbrëmë?”

Hasan Xhani i tha se s’kishte parë ndonjë ëndërr që ia vlente për ta treguar. Por sulltan Selimi nguli këmbë:

“Njeriu fle një natë të tërë pa parë asnjë ëndërr! Fjalë është kjo? Gjithsesi, e ke parë një ëndërr!”

Hasan Xhani që s’po kujtonte dot gjë, u turpërua. Më pas, me një pretext çfarëdo, mësoi se **kryeshambelani Hasan Aga** kishte parë një ëndërr, dhe i kërkoi t’ia tregonte. Agai i tha kështu:

“Natën që shkoi, dhoma e Haremit u mbush me persona fytyrëdritë. Para derës së sulltanit qëndronin katër vetë me nga një flamur në duar. Personi më në krye mbante në duar flamurin e sulltanit tonë. Ai më tha mua:

“A e di pse kemi ardhur ne?”

“Urdhëroni!” - U thashë unë.

“Këta persona të bekuar që sheh, janë shokët e të Dërguarit të Allahut ﷺ. Na dërgoi që t’i bëjmë të fala sulltan Selimit dhe t’i themi kështu: “Iu dha detyra e shërbimit ndaj dy qyteteve të paprekshëm (Mekës së Bekuar dhe Medinës së Ndrishme), pra, le të ngrihet e të vijë!..”

Tre të tjerët janë Ebu Bekri Besnik, Omeri i Shquar dhe Osmani i Dy Nureve, kurse unë, Aliu i biri i Talibit! Shko e ia thuaj sulltanit këtë lajm të gëzuar!”

Dhe menjëherë u zhdukën që të katër!”

Hasan Xhani ia tregoi sulltanit ëndrrën e kryeshambelanit pa shtuar e pa hequr asnjë fjalë! Padishahut iu skuq fytyra e bekuar dhe, duke i rrjedhur lot gëzimi nga sytë, tha:

“O Hasan Xhan! A s’të kam thënë se ne nuk lëvizim nga vendi pa u ngarkuar me detyrë? Secili nga të parët tanë ka marrë pjesë nga *evlijatë!* Secili ka lënë pas *kera-mete!..*”

Në të vërtetë, sulltani vetë e kish parë atë ëndërr atë natë!

I mbështetur me këto shenja shpirtërore, sulltan Selimi i Rreptë urdhëroi:

*“Në Divan të ndodhet edhe Hasan Aga! Të fillohen me shpejtësi përgatitjet e fushatës së **Egjiptit!**”*

Sulltan Selimi i Rreptë doli për në Fushatën e Egjiptit më 1516.

Selimi i Rreptë pati marrë fjalë nga **memlukët e Egjiptit** se nuk do t’i jepnin ndihmë Iranit, por ata e shkelën fjalën, prandaj marshoi mbi ta. Selimi i Rreptë u takua me ushtrinë memluke në **Fushën Merxhidabik** dhe u shkaktoi atyre një humbje të plotë!

Por, për ta plotësuar këtë fitore, ishte e domosdoshme nga ana strategjike të hynte në Egjipt. Por për këtë duhej ta kalonte shkretëtirën e tmerrshme të **Sinait**. Dhe ai arriti ta bënte këtë punë të vështirë brenda trembëdhjetë ditëve pa asnjë humbje, pa kaluar asnjë vështirësi furnizimi! **Napoleon Bonaparti**, madje, i cili konsiderohet si gjeni ushtarak, treqind vjet pas Selimit të Rreptë nuk arriti dot ta kalonte këtë shkretëtirë dhe ushtarët francezë të çmendur nga etja, patën qëlluar mbi njëri-tjetrin! Po të mendojmë se në Luftën e Parë Botërore, me mundësitë e reja teknike, kjo shkretëtirë u kalua vetëm pas njëmbëdhjetë ditësh, kuptohet më mirë madhështia e asaj që pati bërë Selimi i Rreptë!

Tek pashallarët dhe ushtarët kishte shumë lëkundje se si do të mund të kalohej shkretëtira e cila ditën ishte skëterrë nxehtësie, kurse natën, fushë akulli! Temperatura ditë-natë lëvizte nga +50 gradë në -20 gradë! Ishte si një det rëre!

Por ushtria hyri në shkretëtirë në sajë të vendosmërisë dhe vendimit të prerë të Selimit të Rreptë! Pas një farë kohe, sultani zbriti nga kali dhe nisi të ecte në këmbë. Udhëheqësit ushtarakë ishin të habitur e të tmerruar. Filluan pëshpëritjet: “Pse në këtë shkretëtirë ku kuajve u valon gjaku nga të nxehtit dhe ecin me vështirësi, sultani zbriti nga kali dhe nisi të ecë në këmbë?”

Mes atij tmerri, edhe udhëheqësit ushtarakë zbritën nga kuajt dhe filluan të ecin në këmbë. Pashallarët, gjeneralët, i thanë shokut të ngushtë dhe njeriut të dashur të zemrës të sultanit, Hasan Xhanit:

“Ç’të bëhet, pyete sultanin, ç’punë e çuditshme është kjo?”

Dhe, kur Hasan Xhani e pyeti sultanin se ç’kuptim kishte veprimi i tij, ai iu përgjigj:

“Hasan, a nuk e sheh se para nesh është duke ecur në këmbë i Dërguari i Allahut ﷺ? Kur ai, sovran i botëve të ecë në këmbë, si mund të qëndrojmë ne mbi kuaj?”

Poezia në vijim e Selimit të Rreptë e shpreh bukur respektin dhe dashurinë e tij ndaj të Dërguarit të Allahut ﷺ:

*Me Zotin s’takohet askush dot pa ty,
Pranimi i lartë ndodh me favorin tënd të begatë;
“Mëshirë për botët” je o Resul,
O minierë e dritës së Zotit na shpëto!
O burim bujarie, i Dërguari i Madh,
Skillavi yt është ky Selimi me të meta plot;*

*Falje pret nga selia jote e lartë,
O minierë e dritës së Zotit, na shpëto!*

Ishte si begati e kësaj dashurie dhe i këtij respekti të madh që sultan Selimi i Rreptë me ushtrinë e tij e kaluan në trembëdhjetë ditë shkretëtirën e tmerrshme Sina nën hijen e një reje në sajë të ndërhyrjes shpirtërore të të Dërguarit të Allahut ﷺ dhe e pushtuan Egjiptin!

Selimi i Rreptë i mundi përsëri memlukët në **Ridanije** më 22 janar 1517 dhe, në këtë mënyrë, e pushtoi Egjiptin përfundimisht.

Sulltani i madh i shfaqti vlerat e veta të shquara duke e bartur personalisht në supe kufomën e sulltanit memluk.

Por, megjithatë, puna nuk mbaroi vetëm me hyrjen në Egjipt. Ushtarët memlukë vazhdonin të bënin qëndresë me luftën e tmerrshme të rrugicave. Në mënyrë të veçantë, vullnetarët e përbetuar memlukë kishin zgjedhur për synim Selimin e Rreptë. Ata ende besonin se “po ta vrisnin Javuzin, do ta fitonin luftën!” **Sinan Pasha** që e dëgjoi këtë, e njoftoi sulltanin. Veshi rrobat e sulltanit dhe i tërhoqi mbi vete memlukët e përbetuar për vdekje. Dhe, gjersa e arriti nga prapa Selimi dhe i eliminoi të përbetuarit, ai kishte rënë dëshmor!

Duke hyrë në Egjipt, Selimi i Rreptë ishte shumë i dëshpëruar. Ai thoshte:

“Egjiptin e morëm, por Sinan Pashën e humbëm!”

Me këto fjalë ai e barazonte humbjen e një luftëtari dijetar me ngadhnjimin e Egjiptit!

Këtë humbje, poeti Jahja Kemal e përshkruan kështu:

Dhjetë Egjiptë nuk barazoheshin me një Sinan, o fat-keqësi,

Padishahun e fuqishëm e dëshpëroi shumë humbja e tij...

Në çdo periudhë të historisë, me të tillë kuadro dimensionesh gjigante kanë fituar madhështi personalitetet e mëdhenj!

Më 15 shkurt 1517, me një ceremoni të shkëlqyer, sulltan Selimi i Rreptë hyri në pallatin e memlukëve. Historiani i asaj kohe e përshkruan kështu pritjen që i bëri populli i Kajros sulltanit:

“Populli kishte mbushur penxheret dhe sokakët për ta soditur madhështinë dhe shkëlqimin e Selimit të Rreptë. Ata e pandehnin të veçantë sulltanin, mendonin se veshja dhe paraqitja e tij do të ishin të ndryshme nga njerëzit përreth tij. Kurse Selimi i Rreptë nuk ndodhej në krye, por në mes të trimave. Veshja dhe paraqitja e tij s’ishin të ndryshme nga të tjerët. Dhe ai ecte me thjeshtësi duke vështruar para...”

Më 20 shkurt, ditën e xhuma, në hutben e mbajtur në **xhaminë Melik Muejjed**, hatibi e përmendi sulltanin si **“Hakimul Haramejni Sherifejn”** (Sundimtari i Dy Qyteteve të Nderuar). Dhe Selimi i Rreptë i ndërhyri menjëherë duke i thënë me sy të përлотur:

“Jo, jo, përkundrazi, “Hadimul Haramejni Sherifejn” (Shërbëtori i Dy Qyteteve të Nderuar)!

Pastaj e ngriti shtrojen dhe, duke rënë në sexhde drejt e përtokë, e falenderoi Zotin! Dhe, për ta shprehur se ishte shërbëtor i qyteteve të Mekës dhe Medinës, vuri mbi çallmë **një tufë thekash si fshesë.**

Edhe porosia që i dha më vonë Piri Pashës që e caktoi kazasker të dy qyteteve të nderuar, ishte një shfaqje e singërtë dhe e përshpirtshme e ndjenjave të afërsisë dhe dashurisë së tij për Profetin Muhammed ﷺ:

“Pasha! Sovraniteti i Mekës dhe Medinës është në dorë të bijve bujarë të Profetit të Përbotshëm! Unë nuk shkova me ushtri në ato qytete, nuk i pushtova ato! Ata më shfaqën bindje në rrugën e unitetit islam si rrjedhojë e pjekurisë, edukatës dhe mirësisë së tyre! Shpërblimi i këtij dinjiteti është detyrim për mua. E falenderoj Zotin natë e ditë që më përmendet emri në hutbet që këndohen në ato qytete të bekuar! Këtë lumturi s’e ndërroj me sovranitetin mbi tërë botën! Prandaj të mos kursesh asgjë që t’i duhet popullit të këtyre dy qyteteve të paprekshëm! Dhe kurrsesi të mos ndërhysh në punët e tyre!”

Një tjetër ngjarje me rëndësi që pati ndodhur gjatë fushatës së Egjiptit, është kështu:

Ngaqë ndodheshin në fushatë, nuk u patën arritur nga thesari i shtetit paratë e nevojshme për disa shpenzime dhe, kështu, patën marrë borxh nga një person i pasur. Kur arritën paratë nga thesari, defterdari (financieri) ia ktheu borxhin personit.

Mirëpo personi i bëri defterdarit këtë propozim:

“Unë kam kapital të madh. Dhe, përveç një djali, s’kam njeri tjetër! Po të pranoni, po ia dhuroj thesarit këto para dhe, në shkëmbim, ju jepini tim biri një punë në derë të shtetit!..”

Kur defterdari ia paraqiti sulltanit këtë propozim, ai u zemërua shumë dhe i bërtiti kështu:

“Për këtë propozim korruptues që më solle, të betohem

ju vras edhe ty, edhe propozuesin! Por druham se mos thonë që “sulltan Selimi ua vuri syrin parave të tregtarit prandaj i vrau atë dhe defterdarin”! Menjëherë ktheja para të tregtarit dhe mos më sill më para propozime të tilla të kundërligjshme!”

Nga hetimet e bëra pas kundërveprimit të sulltanit, doli në shesh se tregtari kishte qenë një çifut i cili, pastaj, u largua nga qendra e shtetit.

Sulltan Selimi i Rreptë ishte një sundimtar jashtëzakonisht i ashpër e i rreptë ndaj veprimeve të gabuara dhe indiferente. Vetëm se si rreptësia, ashtu dhe bukuria e tij shkriheshin e zhdukeshin brenda kornizës së sheriatit. Një herë, për shkak të vjedhjeve të kryera në thesar si pasojë e nënvleftësimeve, kishte urdhëruar ekzekutimin me vdekje të afro dyzet vetëve. Ndërkaq, shehulislami **Zenbil’li Ali Efendiu** i cili e kishte mësuar situatën, me qëllim për ta penguar zbatimin e vendimit, hyri tek sulltani me nxitim dhe pa marrë leje. Ai iu lut sulltanit t’ia tregonte vetë se si qëndronte puna. Sulltani i tha me të ashpër:

“Hirësia juaj! Eshtë ashtu siç e keni dëgjuar, por ju s’keni të drejtë të përziheni në punët e shtetit!”

Atëherë, shehulislami Zenbil’li Ali Efendi ia ktheu sulltanit me të njëjtën ashpërsi:

“Sulltani im! Unë erdha t’jua bëj të ditur vendimet ligjore të sheriatit, sepse detyra jonë është ta mbrojmë të ardhmen tuaj shpirtërore...”

I qetësuar përballë maturisë më të hollë se qimja e më të mprehtë se shpata, të sheriatit, Selimi i Rreptë e pyeti:

“A nuk lejohet që, për hir të përmirësimit të gjendjes së përgjithshme, të vriten një pakicë prej disa vetësh?”

Zenbil’li Ali Efendiu iu përgjigj:

“Mes vrasjes së këtyre dhe interesit të përgjithshëm nuk ka ndonjë lidhje! Atyre u duhet dhënë dënimi sipas fajit që kanë bërë!”

Sovrani i cili kishte përgjunjur ushtri të mëdha, përku-li kokën dhe e mori prapë vendimin. Ndërsa shehulislami i kënaqur shumë prej kësaj, po bënte për të dalë, u kthye përsëri dhe i tha kështu Selimit të Rreptë që po e vështronte me kurejshtje:

“Sulltani im! Kërkesa ime e parë ishte t’ju tregoja sheriatin. Kam edhe një kërkesë tjetër e cila është thjesht një lutje...”

Dhe vazhdoi:

“Sulltani im! Faji i këtyre mëkatarëve u përket vetëm atyre, prandaj, sa kohë që të ndodhen në burg, kush do t’ua shohë familjet? Prandaj, lutja ime për ju është t’u lidhni nafaka familjeve të tyre gjersa ta kryejnë dënimin që do t’u jepet!”

Selimi i Rreptë që e çoi në vend edhe këtë kërkesë, pa dyshim që zbatonte domosdoshmërinë e përgjegjësisë hyjnore për të cilën ishte i vetëdijshëm!

Përsëri, në lidhje me një çështje të ngjashme, Zenbil’li Ali Efendiu ia pati tërhequr vërejtjen sulltanit. Por duke e parë të drejtë vendimin që kishte dhënë, i qe përgjigjur shehulislamit si edhe më parë:

“Detyra juaj nuk është të përziheni në punët e shtetit!..”

Përballë këtij komunikimi kërcënues, edhe shehulislami Zenbil’li Ali Efendi i foli pa asnjë drojtje:

“Sulltani im! Këto janë ndër punët e jetës së pasme, ahiretit, prandaj ne kemi të drejtë të ndërhyjmë! Po të mos hiqni dorë nga vendimi i gabuar që keni marrë, duhet të përgatiteni për ndëshkimin e rëndë ditën e mahsherit!..”

Dhe u kthye e u largua pa e përshëndetur, madje, sulltanin!

Selimi i Rreptë që në atë kohë ndodhej në fushatë e sipër, edhe pse u nxeh pak përballë kësaj sjelljeje që s’ia kishte bërë askush, e kuptoi të vërtetën, e pranoi vërejtjen e shehulislamit dhe ashtu veproi. Për më tepër, i la Zenbil’li Ali Efendiut një letër ku i kërkonte falje.

Durimi dhe nënshtrimi i treguar ndaj një personi dijetar dhe shpirtëror prej një trimi të çartur si Selimi i Rreptë, i papërmbajtur në zemërim, i cili kurrë nuk njihte përjashtime ndjenjash e respekti në punët e shtetit, ishin një virtyt i lartë dhe i veçantë i tij!

Më 10 shtator 1517, duke u kthyer nga Kajro për në Stamboll, komandanti ushtarak i fuqishëm e i zgjuar, Selimi i Rreptë, thoshte kështu:

“Zemra ma donte të kaloja nga veriu i Afrikës në Andaluzi, pastaj, përmes Ballkanit, të kthehesha në Stamboll!”

Duke shprehur, me këto fjalë, dëshirën e pangopur për ngadhnjimin e së vërtetës në hapësira sa më të gjera, ai vinte në shesh horizontin e një muslimani të vërtetë!

Veç kësaj, Selimi i Rreptë i cili, pas fushatës së Egjiptit, filloi të interesohej për muslimanët e Indisë dhe Lindjes së Largët, e thirri pranë sadrazemin, kryeministrin **Piri Mehmet Pashën** dhe i tha duke ia bërë me shenjë vendin ku më vonë u hap kanali i Suezit:

“Prej këtu e lidh Mesdheun me Detin e Kuq dhe shkoj në Indi me rrugë detare!”

Duke shpalosur me këto fjalë qëllimin e tij për t'i penguar padrejtësitë dhe dhunën e portugezëve ndaj muslimanëve të Indisë, pati bërë edhe përgatitje të ndryshme me këtë qëllim. Madje, kryeministri Piri Pasha ishte marrë me derdhjen e topave të nevojshëm për një fushatë të tillë!

Një ditë, sundimtari trim i përbotshëm u bë kureshtar të mësonte se sa e gjerë ishte sipërfaqja e tokës. Atij i sollën një hartë të botës. E pa hartën me çudi dhe nënçmim dhe e hodhi nën këmbët e kalit duke thënë:

“Për një sundimtar, çka..., por për dy, është pak!”

Dhe e ngriti kalin kas.

Ajo pamje tregonte jo krenimin egoist të Selimit të Rreptë, por entuziazmimin impresionues të pasionit për xhihad që bartte në shpirt. Poeti Jahja Kemal e ka përjetësuar me këto dy vargje këtë prirjen e tij të pangopur për xhihad:

*Të mos e kish mposhtur vdekja Selimin e Parë;
Të ngadhnjente islami mbi botën mbarë...*

Gjatë kthimit nga Egjipti, Selimi i Rreptë qëndroi në Damask që ndodhej rrugës për kthim, ku bëri me ceremoni hapjen e tyrbes dhe xhamisë së **Muhjiddin Arabiut**, të cilit ia kishte ngritur edhe varrin. Ndërkaq, tyrbedari, siç u thoshin kujdestarëve të tyrbeve, në bazë të një manifestimi shpirtëror që kishte përjetuar, u pëshpëriti lehtë atyre që kishte përreth se sulltan Selimi i Rreptë s'kishte për të jetuar edhe shumë pas kësaj.

Ushtria e sulltan Selimit të Rreptë e cila po marshonte

drejt Stambollit me fitoret e mëdha që kishte arritur, ndjente lodhjen e fushatës së Egjiptit që kishte vazhduar dy vjet, një muaj e njëzet ditë. Duke iu shtuar kësaj lodhjeje edhe etja eventuale në një zonë nga po kalonin, ushtrisë iu desh të përjetonte shqetësime të mëdha. Madje, u shfaq rreziku i ngordhjes së kafshëve të transportit e të shalës.

I dëshpëruar me tërë zemrën nga kjo gjendje, sulltan Selimi i Rreptë ra në sexhde para Mëshiruesit dhe i kërkoi strehim Zotit me këtë lutje:

“Zoti ynë! Jepna lehtësim mua dhe ushtarëve të mi! Duke na trajtuar me favorin tënd hyjnor, dërgona mëshirën tënde, Allahu im!”

Qysh atë çast, nga retë e mëshirës që e mbuluan qiellin, filloi të binte shi me rrebesh. Kështu, me favorin e Zotit, u eliminuan një etje e madhe dhe pasojat e rënda të saj!

Sulltan Selimi i Rreptë dhe ushtria e tij të rrethuar nga ndihma dhe mëshira hyjnore, në rrethinat e qytetit Adana i zuri një shi i furishëm. Gjithandej vendi u kthye në det balte. Sulltan Selimi i Rreptë me **Kemal Pashazadenë**, njërin prej dijetarëve të njohur të kohës, po ecnin mbi kuaj pranë e pranë duke kuvenduar. Papritmas, kali i Kemal Pashazadesë u tremb dhe balta e spërkatur nga këmba e kalit të trembur e përleu sulltanin kokë e këmbë!

Kemal Pashazade u dëshpërua shumë. Fytyra iu zbeh. Kurse Selimi i Rreptë, duke u kthyer nga ai, i tha me fytyrë të qeshur:

“Balta e spërkatur mbi trupin tonë nga këmba e kalit të dijetarit, është nder për ne! Është e bekuar! Kur të vdes, këtë kaftan të përbaltur të ma shtroni siç është mbi sëndukun (tabutin) tim!”

Kjo ngjarje e shpreh bukur respektin dhe nderimin e thellë të **Selimit të Rreptë** ndaj dijetarëve dhe arifëve!⁸

Në Yskydar arritën me ditë. Ngaqë e mori vesh se popullsia e Stambollit do t'i bënte një pritje shumë entuziaste, sulltan Selimi i Rreptë i tha lalës Hasan Khan kështu:

“Unë do të hyj në Stamboll pasi të jetë errur dhe të jenë zbrazur rrugët që duartrokitjet e vdekëtarëve, kurorat e fitores dhe komplimentet të mos na bëjnë krenarë e të na shtrijnë përtokë!”

Menjëherë pas kthimit të Selimit të Rreptë në Stamboll, dijetarët fetarë të Egjiptit me dijetarët fetarë osmanë morën vendim që Selimi i Rreptë të bëhej kalif. Pastaj, kalifi Mutevekkili III u ngjit në minberin e xhamisë së Shën Sofisë dhe e shpalli kalifatin e Selimit të Rreptë. E nxori pelerinën e vet dhe ia veshi Selimit. Pas asaj dite, sulltanëve osmanë iu dha edhe titulli i kalifit.

Sovrani i madh luftëtar Selimi i Rreptë e zgjeroi hapësirën osmane në 4.182.000 km², sa katërfishi i sipërfaqes së Turqisë së sotme. Egjipti dhe Gadishulli Arabik kaluan nën sovranitetin osman. U zbrit gjer në Oqeanin Indian. Me zotërimin e Afrikës Veriore, kufiri i shtetit osman u mbështet në Oqeanin Atlantik. Vendet e Hixhazit dhe të Lindjes së Mesme u hapën

8. Në vitet e mia shkollore në Shkollën Fetare të Stambollit, po hapeshin rrugë të gjera. Një rrugë duhet të kalonte detyrimisht aty ku ndodhej varri i Ibni Kemal Pashës. U bëra vetë dëshmitar se si nuk mundën kurrsesi ta ngrinin varrin nga vendi. Makinat që hapnin dhe shtronin rrugën pësuan vazhdimisht defekt. Përdoruesit e tyre u gjymtuan, u paralizuan. Kjo situatë i trembi shumë inxhinierët, të cilët e kaluan rrugën anash varrit. U bëmë dëshmitarë që Zoti i Lartë u fal dinjitet edhe varreve të dijetarëve të vërtetë materialë e shpirtërorë. Shën. i autorit.

për shërbimin osman. Amanetet e bekuara e të shenjta, duke u sjellë në Stamboll, fituan nder dhe dinjitet. Ato u vendosën në një kthinë të veçantë në Sarajet Topkapi dhe u caktuan dyzet hafizë që të këndonin aty Kuran pandërprerje. Këndimin e parë e bëri vetë Selimi i Rreptë.

Nuk duhet harruar se motivi themelor i madhështisë dhe shkëlqimit material e të dukshëm është respektimi i të fshehtave dhe urtësive të botës shpirtërore. Shkëlqimi mbi gjash-tëqindvjeçar i perandorisë osmane që nuk i ka rënë në pjesë asnjë shteti islam, në fakt ka buruar nga rëndësia që u pati dhënë botës shpirtërore dhe vlerave të saj. Sipas një rrëfimi, Osman Gaziut i pati ndodhur ta kalonte një natë në një shtëpi si mik dhe, meqë në dhomën ku e patën vënë të flinte, ndodhej një Kuran, e pati kaluar natën pa u shtrirë e pa i zgjatur këmbët. Po kështu, edhe fakti që sulltan Selimi i Rreptë i solli me madhërim të veçantë amanetet e shenjta në Stamboll dhe vuri dyzet hafizë që të këndonin Kuran pandërprerje pranë tyre, gjë që do të vazhdonte për shekuj me radhë, janë nga motivet themelore të madhështisë legjendare të shtetit osman.

Allahu i Lartë i ka shpërblyer me të gjitha të mirat ata që e kanë respektuar dhe madhëruar Atë, profetët dhe *evlijatë*, ka zbritur vazhdimisht mëshirë mbi popullin e tyre!

Sulltan Selimi i Rreptë i cili përshkohej nga ndjenjat e kënaqësisë dhe falenderimit për fitoret e mëdha të ardhura varg si dhe për meritimin e kujdesit ndaj amaneteve të shenjta, një ditë, duke kuvenduar me **Piri Pashanë**, e pyeti:

“Me lejen e Allahut, arritëm fitore të mëdha, morëm titullin e shërbëtorit të dy qyteteve të paprekshëm! Allahu na favorizoi fitore në çdo kohë e në çdo vend! Thesari na u mbush buzë më buzë me flori. A mund të shembet ky shtet pas kësaj?”

Piri Pasha i dha këtë përgjigje:

“Sovrani im, me këtë gjendje, me këtë frymë, me këtë vendosmëri dhe me këtë nënshtrim ndaj Zotit, ky shtet nuk shembet dot aq lehtë. Por në qoftë se, kur të vijë koha e nipërve tuaj, nuk falenderohet Zoti për të mirat dhe shpërblimet që na ka dhuruar e na dhuron, nuk u dilet për zot amaneteve dhe nuk mbahet drejtësi, shembet! Unë frikësohem për këto tri gjëra:

1. Se mos posti i kryeministrit nuk jepet sipas meritës dhe dinjitetit, por kalon, si shpërblim interesash, në dorë të injorantëve dhe kokëtrashëve.

2. Se mos pasuria e kësaj bote i pushton zemrat, i hapet porta ryshfetit, çdo lloj gjë e mallkuar realizohet me anë të parasë, për rrjedhojë, postet dhe pozitat u jepen njerëzve jokompetentë.

3. Se mos burrat e shtetit mbeten nën ndikimin e grave të veta dhe ndikimi i tyre fillon të veprojë në drejtim dhe administrim.

Në qoftë se ndodhin këto tri gjëra që unë i shoh si më të rrezikshmet, atëherë ky shtet fillon të shembet dalëngadalë!”

Pasi ndenji një copë herë i heshtur e i menduar mbi këto fjalë të Piri Pashës, sulltan Selimi i Rreptë bëri këtë lutje:

“Zoti na mbrojtë nga një fund i tillë!”

Piri Pasha sikur bënte një konkluzion të filozofisë së historisë me këto fjalë dhe jepte shenjat e dukurive që do të ndodhnin në të ardhmen. Ai pothuaj shtjellonte shkaqet dalluese të periudhës së stanjacionit dhe regresit dhe lajmëronte të ardhmen!

Ka shumë ndodhi që tregojnë lartësinë morale të periudhës së sulltan Selimit të Rreptë. Gjatë marshimit për në Egjipt, në afërsitë e vendit të quajtur edhe sot Gebze, ushtrisë iu desh të kalonte pranë ose nëpër perimore dhe vreshta. Sulltan Selimi i Rreptë ra në mendime:

“A mos vallë ushtarët e mi këputën e hëngrën mollë dhe rrush pa lejen e pronarëve?”

E thirri again e jeniçerëve dhe e urdhëroi:

“Aga! Eshtë fermi im! Të kontrollohen hejbet e të gjithë jeniçerëve, spahinjve dhe këmbësorëve! Ushitari, në hejbet e të cilit gjenden mollë apo rrush, të sillet menjëherë para meje!”

Agai i jeniçerëve u vu menjëherë në veprim dhe i kontrolloi hejbet. Pastaj shkoi te sulltani dhe i raportoi:

“Sulltani im, nuk hasëm në ndonjë mollë ose veshul rrushi të këputur!”

Selimi i Rreptë u gëzua shumë nga ky lajm. U lehtësua nga pesha e mendimeve dhe dyshimeve. Pastaj, duke hapur duart, u lut:

“Lavdi të pafund ty, Allahu im, që më ke dhuruar një ushtri që nuk ha haram!”

Dhe i tha agait:

“Po qe se ushtarët e mi do të kishin këputur fruta pa leje, do të hiqja dorë nga fushata e Egjiptit, sepse është e pamundur të triumfohet mbi ndonjë vend me një ushtri që ha haram!”

Si rrjedhojë e këtij qëndrimi të bukur, Selimi i pati patur pranë gjithmonë ndihmën dhe mirësitë hyjnore!

Siç rrëfëhet, gjatë fushatës së Egjiptit, duke kaluar nëpër

fushën Çomra të Konjas, sulltan Selimi i Rreptë u dha ushtarëve pushim. Në këtë mes, së bashku me disa vetë, ai nisi të përsillej përreth fushimit dhe hasi në një plak. E përshëndeti plakun me selam dhe i tha:

“Po vij nga një vend i largët, jam i uritur; a ke gjë për të ngrënë?”

Duke vazhduar të merrej me punën e vet, plaku i tregoi me dorë një tenxhere atje tutje dhe e ftoi:

“Bujrum, urdhëroni të hamë!”

Këtë herë Selimi i tha:

“Mirëpo unë s’jam vetëm! Pas kam një ushtri shumë të madhe!”

Pa u shqetësuar aspak, plaku fytyrëdritë i tha:

“O bir, dashtë Zoti, gjella në enë ju mjafton të gjithëve!”

Me të vërtetë, të gjithë ushtarët hëngrën nga ena, u ngopën dhe prapë gjella nuk u mbarua! I prekur para kësaj situatë, duke marrë edhe bekimin e plakut, vazhdoi rrugën.

Në kthim e takoi përsëri plakun dhe e pyeti se mos kishte ndonjë kërkesë. Miku i bekuar i Allahut i tha me zë të ulët:

“Sulltani im! Meqë s’kam të dytë, po të ma ktheni shaminë, gëzohem!”

Selimi në fillim u hutua. Por e kuptoi shpejt se plaku kishte pasë qenë personi që ia kishte lidhur plagën gjatë betejës! Me sytë e përlotur tek po e nxirrte shaminë për t’ia dhënë atij që i përkiste, falenderonte nga thellësia e zemrës Zotin për dhuntitë e panumërta e të pafundme!

Kjo ngjarje është një nga shembujt më të qartë të faktit se miqtë e Allahut e ndihmonin materialisht dhe shpirtërisht Selimin e Rreptë për sinqeritetin e tij!

Sulltani luftëtar bënte një jetë shumë të thjeshtë. Meqë flinte pak, në përgjithësi, netët e kalonte duke lexuar libra. Në çdo ngrënie hante vetëm një lloj gjelle. Përdorte pjatë druri. Nuk i pëlqenin kënaqësitë materiale.

Një ditë, kur e pa të birin Sulejman (Ligjvënësin) të stolisur së tepërmi, i tha me një mënyrë shumë domethënëse:

“O bir, aq je stolisur, sa s’i ke lënë gjë nënës ç’të veshë!”

Vetë vishej shumë thjesht. Atyre që e pyesnin për shkakun e kësaj, u përgjigjej:

“Veshja e stolisur dhe e ngarkuar për dukje nuk është veçse mundim! Pse ta vëmë veten në mundim kot së koti?”

Ai e vishte rrobën gjersa vjetërohej. Prandaj të gjithë burrat e shtetit mbeteshin të detyruar të vepronin ashtu. Një herë erdhi lajmi se ambasadori i Venedikut do të vinte në Stamboll dhe do të dilte në audiencë ceremoniale. Atëherë, vezirët, duke ndjerë nevojën për t’i ndërruar rrobat që u ishin vjetëruar, ia njoftuan qoftë edhe me drojtje dhe shqetësim situatën sulltanit nëpërmjet kryeministrit. Selimi i Rreptë nuk u nxeh aspak, por tha:

“Me vend e kanë...”

Ditën kur do të vinte ambasadori, të gjithë vezirët u paraqitën te sulltani me veshjet dhe uniformat e reja. Mirëpo, duke mos i besuar asaj ç’po u shihnin sytë, mbetën të shtangur nga habia! Sulltan Selimi i Rreptë kishte mbi trup po ato rrobat e vjetra! Ishte ulur në fron, kishte hequr nga milli shpatën e tij të mprehtë dhe e kishte vendosur në shkallaren e fronit. Vezullimi i dritës së diellit që hynte nga dritarja përballë dhe reflektohej nga shpata, t’i merrte sytë! Para kësaj situatë, të turpëruar për rrobat e pashme që kishin mbi trup, vezirët mbetën si të ngrirë.

Pasi përfundoi takimi dhe ambasadori doli jashtë, Selimi i Rreptë e vështroi kryeministrin dhe i tha:

“Pasha, zëre ambasadorin dhe pyete se ç’përshtypje pati nga takimi!”

Kryeministri e zbatoi urdhrin e sulltanit, u kthye dhe ia tha përshtypjet e ambasadorit me këto fjalë:

“Sulltani im! Ambasadori i Venedikut thotë: **“Vezullimi i asaj shpate aq m’i mori sytë, sa s’e pashë dot mirë sulltanin!..”**

Selimi i Rreptë buzëqeshi dhe, duke ia bërë me gisht kryeministrin shpatën, i tha:

“Ja, pra, po qe se tehun e shpatës e kemi të mprehtë, qafiri s’i heq dot sytë prej saj, sheh vetëm atë dhe kurrë ne! Por, mos e dhëntë Zoti, po qe se vjen një ditë që të mos presë e të mos vezullojë, atëherë qafiri edhe na sheh, edhe na vështron nga lart!..”

Selimi i Rreptë ishte fetar, i thjeshtë dhe i pastruar nga krenaria. Ai thoshte se forca dhe fuqia ishin të posaçme vetëm për Allahun, kurse vetë ai s’ishte tjetër veçse një mjet për fitore! Ai jetonte me dyshimin dhe frikën e pamundësisë për kapërcimin e pengesës së *nefsit*. Futej mes nënshtetasve dhe përpiquej të njihej nga afër me hallet e tyre! Ai kishte një dinamizëm të mrekullueshëm. Kishte njohuri të thella historike. Fakti që rezultatet e fitoreve të tij vazhduan të ekzistonin mbi katërqind e ca vjet është i mjaftueshëm për të treguar madhësinë e punëve të realizuara prej tij!

Selimin e Rreptë e shohim një luan në shkretëtirën e frikshme të Sinait, një besimtar kokulur, syperlotur dhe fale-

nderues duke hyrë në Egjipt, i kredhur në kënaqësi hyjnore dhe shpirtërore që e orientojnë për larje llogarish me vetveten, në Yskydar!

Sulltan Selimi i Rreptë i cili shprehej kështu, kur hynte tek *evlijatë*, tregonte një edukatë dhe përlulesi të madhe dhe, madje, bënte kujdes që të mos fliste fare nëse nuk duhej. Kështu pati ndodhur që, gjatë vizitës tek Hirësia **Muhammed Bedahshi**, *veli* i madh i përgatitur në Damask, nuk pati folur fare, vetëm pati dëgjuar dhe ashtu që larguar pa e hapur gojën. Jashtë, burrat e shtetit që pati pasur me vete, e patën pyetur me habi Selimin e Rreptë për atë qëndrim:

“Sulltani ynë! Vetëm dëgjuat! Ç’kuptim kishte që nuk nxorët asnjë fjalë?”

Dhe sulltani u që përgjigjur:

“Në kuvendin e prijësve të mëdhenj, kur flasin ata, s’u takon të tjerëve të flasin, qofshin edhe sundimtarë të botës! Edhe pse jemi sulltanë, ne gjithmonë kemi nevojë për ndihmën e sulltanëve të tillë shpirtërorë! Po që se do të duhej të flisja aty, ata do ta bënin të qartë këtë dhe do të më kërkonin të flisja!”

Edhe konsiderata e atij personaliteti të madh për Selimin e Rreptë nuk kishte ndryshim nga konsiderata e Selimit të Rreptë ndaj tij! Kur pati rënë në shtratin e vdekjes, ai pati mbledhur të gjithë parësinë e Damaskut dhe u pati dhënë këtë porosi:

“Të mos lini gjë mangët në respektin për sulltan Selimin! Ai është një padishah i lavdëruar në lartësinë e Allahut! Ai është një shpatë e Islamit e ngarkuar me detyrën e ngadhnjimit!”

Pa dyshim, ashtu si i ati, edhe sulltan Selimi i Rreptë i cili tregonte një respekt dhe besnikëri të lartë ndaj *evlijave*, ishte një rob i thjeshtë i Allahut! Eshtë një e vërtetë historike që ai pati mbajtur shumë qëndrime dhe sjellje me karakter mrekullor për sa i përket *kerameteve*.

Një ditë, Selimi i Rreptë hyri nga divani brenda tejet i zemëruar dhe i nxehur. Erdhi vërdallë aty për një farë kohe pa e ndërruar as veshjen, duke mermëritur mbi çështjen që e kishte zemëruar. Ishte zemëruar rëndë pse **Ferhat Pasha** e mbronte me çdo kusht **Iskender Çelebiun** duke e shmangur nga dënimi! Ndërkaq, ishte ndjerë se mes tyre kishte edhe diçka tjetër veç miqësisë. Më në fund, Selimi i Rreptë tha këto fjalë me zë të lartë:

“Ke për ta parë se ç’fund të pret, o Ferhat! Ti tani e mbron Iskenderin, por, në dashtë Allahu, kur të vareni në litar të dy ballëpërballë, ke për ta parë se ç’dobi ke për të nxjerrë nga kjo mbrojtje!”

Në atë mes kaluan vite dhe, në periudhën e Ligjvënësit, këta dy persona u ekzekutuan me varje ballëpërballë, ashtu siç e pati parashikuar Selimi i Rreptë!

Ishte koha kur vdekja e Selimit të Rreptë ndodhej afër. Me mendim dhe përpjekje të njëzëshme, vezirët bënë përgatitje për fushatën e **Rodosit** dhe ia parashtruan sulltanit qëllimet dhe dëshirat e tyre për ngadhnjimin e atij vendi. Si një sulltan tej pamës që ishte, Selimi i Rreptë i pyeti vezirët në një mënyrë sikur të mos deshte të lëshonte hije mbi fitoret e mëdha që kishte arritur gjer atë ditë:

“Materiali luftarak më me rëndësi në marrjen e një kështjelle është baruti. Më thoni, për sa muaj keni ushqime dhe barut?”

Vezirët i thanë:

“Kemi barut për katër muaj e gjysmë, shumë shumë, për pesë muaj!”

Atëherë, sulltani u tha:

“Atë vend ju s’mund ta merrni jo për pesë, por as për gjashtë muaj! As për shtatë muaj! Allahu e di, ajo kala mund të merret vetëm në tetë a nëntë muaj! Prandaj, atje nuk shkohet me përgatitjet që keni ju ndër duar. Kurse fushata ime është, tashmë, vetëm fushata për në botën tjetër!”

Këto fjalë të Selimit të Rreptë tregojnë zgjuarsinë e një besimtari të përkryer. Me të vërtetë, Selimi i Rreptë vdiq një vit më pas dhe kalaja e Rodosit e rrethuar në kohën e Ligjvënësit, mundi të merrej me një luftë të ashpër vetëm pas nëntë muajsh!

Më 1520, Selimi i Rreptë po shkonte në Edirne për të bërë përgatitje për një fushatë të re. Kishte arritur në fshatin Ugrash ku i pati vdekur i ati. Atje i doli një lyth në shpinë dhe, pavarësisht nga të gjitha paralajmërimet që iu bënë, e këputi duke thënë:

“Shpirtin unë s’e kam aq të ëmbël sa të grave!”

Nga vendi i lythit të këputur filloi të rrjedhë gjak.

Shoqëruesi dhe shoku i ngushtë i Selimit të Rreptë, Hasan Khani, e tregon kështu këtë ngjarje:

“Në shpinë i pati dalë një çiban që i thonë “plasje”. Brenda një kohe të shkurtër, çibani u zmadhua dhe u shndërrua në vrimë. Nga vrima ia shihnim mushkërinë. Ai vuante shumë. Ishte si një luan i plagosur. Kurrsesi s’e pranonte sëmundjen dhe dobësinë! Ndërkaq, e vazhdonte detyrën luftarake me

anë të taktikave dhe porosive. Iu afrova pranë. Duke e patur fjalën mbi gjendjen e vet, më tha:

“Si do t’i bëhet hallit tim, o Hasan?”

Edhe unë, ngaqë e parandjeva se tashmë ai kish ardhur në fundin e udhëtimit vdekëtar në këtë botë dhe ishte afruar në krye të jetës së amshuar, i thashë me hidhërimin e ndarjes që ma digjte zemrën që aty:

“Sovrani im! Siç duket, të erdhi koha të bashkohesh me Zotin tënd!”

Sulltani i madh u kthye nga unë e, duke më parë me çudi në sy, më tha:

“Hasan, Hasan, me kë bashkë më pandehe ti mua gjer këtë çast? Apo mos pe tek unë ndonjë të metë në orientimin tim te Zoti?”

Duke mbetur i turpëruar para këtyre fjalëve, i thashë:

“Zoti mos e dhëntë, sulltani im! Nuk desha të thosha ashtu! Guxova të shprehem ashtu vetëm për të treguar se e tashmja është e ndryshme nga kohët e tjera!”

I kredhur, tashmë, në botë të tjera, sulltani i madh më tha fjalët e tij të fundit:

“Hasan, këndoje suren Jasin!”

Fillova të këndoj me sytë e përplotur. Kur arrita te ajeti **“Selam”**, ia dorëzoi Zotit shpirtin e vyer!

Poeti Jahja Kemal e shpreh me këto vargje të ndjera udhëtimin e sulltan Selimit të Rreptë për në jetën e pasme, ahiret:

*Një ditë ra daullja e vendimit hyjnor për udhëtim,
U duk rruga e ftesës së Zotit për në amshim...*

*Iu mbushën sytë me lotët e ndarjes,
Sovrani i fuqishëm i dha lamtumirën gjindjes...*

*E kaloi jetën në shërbim të besimit,
E ngjiti dhuratën në selinë e unitetit...*

*Qëllimi, t'ia shihte fytyrën Krenarisë së Gjithësisë,
Hyri në praninë profetike mes përulësisë...*

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Fitoret madhështore që arriti gjatë mbretërimit të tij tetëvjeçar, nderimet, komplimentet dhe fama e kësaj bote nuk mundën ta shmangnin e ta vinin poshtë!

Brenda 620 vjetëve, periudha tetëvjeçare e Selimit të Rreptë përngjasohet me kohën e iqindisë të shkurtër si kohë, por me hijen të gjatë!

Sekreti i sukseseve të **Ligjvënës**it duhet kërkuar brenda trashëgimit material dhe shpirtëror të fuqishëm, të palëkundur lehtësisht, që i la i ati.

O Zot! Bëna ne, si sulltan Selimi i Rreptë, nga njëra anë luftëtarë të rreptë në rrugën e xhihadit, kurse nga ana tjetër, besimtarë falenderues sypërlotur në praninë tënde të lartë, dervishë të kredhur në kënaqësi hyjnore e shpirtërore!..

Amin!..

SULTAN SULEJMANI

(1495-1566)

*i cili, në kulm të çdo lloj shkëlqimi, u thirr nga
bota me atributin "Sulejmani i Shkëlqyer"*

Eshtë sultani i dhjetë osman.

Lindi në Trabzon më 1495. Emri **Sulejman** iu vu me mënyrën e konsultimit në Kuran, nga emri i **profetit Sulejman** të përmendur **në ajetin 30 të sures Neml** ku është hapur Kurani gjatë kërkimit me këtë mënyrë. Sikur qysh në atë çast ky emër bartte me vete paralajmërimin e lumtur të një shkëlqimi që do të bashkonte në vetvete mbretërimin material dhe shpirtëror që do t'i favorizoheshin princit Sulejman!

Pasi hipi në fron në vitin 1512, sultan Selimi i Rreptë e la të birin, princin Sulejman, si zëvendës në Stamboll për t'u marrë vetë me të vëllezërit mëtues të fronit. Dhe, pasi i eliminoi të vëllezërit dhe mbeti në fron, tashmë, pa konkurrent, Selimi i Rreptë e dërgoi princin Sulejman me detyrën e sanxhakbeut të Saruhanit me qytetin Manisa si kryeqendër. Në këtë mënyrë plotësohej përvoja e princit të ri në drejtimin dhe administrimin e shtetit. Nga ana tjetër, e ëma i kërkoi *veliut* më të njohur të kohës, **Synbyl Efendiut**, të merrej me edukimin moralo-shpirtëror të të birit. Symbyl Efendiu

emëroi me këtë detyrë një tjetër *veli*, të mbiquajtur **Merkez Efendi** dhe e dërgoi në Manisa. Kështu, princi Sulejman arriti burimin e parë që do t'ia ushqente shpirtin në botën moralo-shpirtërore.

Ashtu siç Sheh Edebaliu që e pati brumosur Osman Gaziun duke e përgatitur, në të njëjtën kohë, edhe si themel moralo-shpirtëror të një perandorie mbarëbotërore, edhe Merkez Efendiu e përgatiti princin Sulejman moralisht dhe shpirtërisht për drejtimin dhe administrimin racional dhe dinjitoz të një perandorie mbarëbotërore. E përgatiti atë nën edukimin e vet moralo-shpirtëror. I dha vetëdijen se të gjitha sukseset dhe satisfaksionet e kishin burimin nga Allahu, kurse robi ishte vetëm mjet për realizimin e tyre. Merkez Efendiu u bë për të gjatë gjithë jetës një burim frymëzimi. Kurse princi Sulejman, nga ana e tij, pasi u bë sulltan, si shpërblim për shërbimet, i ndërtoi Merkez Efendiut një dergah në rrethinat Topkapisë.

Princi Sulejman u ngjit në fronin sulltanor në moshë të re, më 30 shtator 1520. Kufomën e të atit e priti në Topkapi dhe pastaj eci në këmbë pas kufomës gjer në xhaminë Fatih. Pas faljes së namazit të xhenazes, kufoma e pastër e sulltan Selimit të Rreptë u varros në varrin e posaçëm në zonën Sulltan Selim në rrethinat e Fatihut. Sulltan Sulejmani i dha porosi kryearkitektit **Ali Aga** të ndërtonte në atë vend një xhami dhe një tyrbe në emër të të atit.

Sulltan Sulejmani mori në dorëzim si trashëgim prej të atit ushtrinë më të pasur e më të fuqishme të botës! Brenda një kohe të shkurtër, u shqua aq shumë për racionalitet dhe virtyt në drejtim e qeverisje, po aq sa në përmasat e fitoreve dhe ngadhnjimeve, saqë armiqtë evropianë, madje, mbetën të detyruar ta përmendnin dhe thërrisnin me apelativin **Sulejmani i Shkëlqyer**. Me vdekjen e sulltan Selimit të Rreptë dhe hipjen

në fron të princit të ri Sulejman, evropianët u gëzuan me shpresën se, sipas tyre, aty e tutje, “bota kryqtare” do të kishte përballë një armik të ri e të papërvojë dhe thanë: **“Vdiq luani dhe, në vend të tij, erdhi qengji!”** Vetëm se, pa shkuar shumë kohë, ky gëzim i tyre u kthye në një zhgënjim të tmerrshëm! Sepse ngadhnjimi mbi Perëndimin që nuk e realizoi dot i ati, luftëtari Selimi i Rreptë, për shkak të vdekjes së papritur, i kishte mbetur sulltan Sulejman Ligjvënësit pothuaj si testament dhe amanet nga i ati.

Kështu, sundimtari i ri i cili iu drejtua menjëherë synimit evropian, më 1522 mori Rodosin. Me **betejën e Mohaçit** më 1526, e pushtoi Budapestin dhe e fshiu Hungarinë nga harta! Më 1529 u rrethua Vjena. Më 1532 nisi fushata e Austrisë. Më 1533 u nënshkrua marrëveshje me Gjermaninë. Më 1537 ranë Estergoni, Istoni dhe Beogradi.

Në atë mes, shkëlqimi i shtetit ishte aq marramendës, saqë **Barbaros Hajredin Pasha**, me mendimin e “unitetit islam”, ia aneksoi shtetit osman Afrikën e Veriut që e kishte nën sundimin e vet. Si shpërblim të kësaj, Ligjvënësi i dha atij komandën e përgjithshme të flotës detare osmane. Brenda një kohe të shkurtër, Deti Mesdhe u kthye në një liqen osman. Ndërkaq, u dërgua një flotë edhe në Oqeanin Indian për t’u dhënë ndihmë muslimanëve të atjeshëm. U bënë fushata në Sudan dhe Abisini. Në jug, kufiri i shtetit u zgjat gjer në Afrikën e Mesme. Në veri, sundimtarët e Krimesë përparuan gjer në Moskë. Më 1548, Tebrizi u rimuar për të katërtën herë. Kështu, kufiri lindor u mbështet në Detin Kaspik.

Fakti që Barbaros Hajredin Pasha, duke sakrifikuar mundësinë për të mbretëruar në tërë atë Algjeri të madhe, ia aneksoi atë vend shtetit osman, qëndron mbi çdo vlerësim! Krahës përkryerjes shpirtërore tek ai, kjo vë në shesh idenë e unitetit

islam si dhe fuqinë e besnikërisë ndaj kalifit. Kurse faktori ndikues në realizimin e këtij qëndrimi të veçantë të tij ishin vlerat jashtëzakonisht të larta shpirtërore të personalitetit të tij. Endrra në vijim që pati parë ai e shpalos bukur faktin se ai vepronte sipas këtyre vlerave të larta shpirtërore. Ai tregon:

“Pashë në ëndërr sikur më erdhi një person që më dha një rokelë letre dhe më tha:

“O Hajredin, jepja këtë sundimtarit tonë të lumtur, sulltan Sulejmanit!”

Dhe m'u zhduk nga sytë.

Unë e hapa rokelën dhe pashë se mbi letër ishte shkruar me një shkrim jeshil ajeti kuranor:

نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“O i Dërguar! Përgëzoji robtë e mi besimtarë se ndihma është vetëm prej Allahut dhe se fitorja është e afërt!”

E lexova dhe e fërkova në fytyrë.

Pastaj u zgjova duke thënë:

“O Zot i gjithësisë! Qofsh i lavdëruar e i falenderuar!”

Duke u bërë, në këtë mënyrë, edhe shpirtërisht, i merituari i mbështetjes hyjnore, e shpenzoi jetën e tij të gjatë për ta bërë njerëzimin të arrijë qetësinë, prehjen dhe lumturinë. Duke i shpëtuar njerëzit që rënkonin e vuanin nën padrejtësinë dhe dhunën e shumë mbretërve tiranë e mizorë, u dha mundësi atyre ta shijojnë mëshirën, dhembshurinë dhe drejtësinë e pashoqe të Islamit. Në çdo vend, posaçërisht në vendet islame, emri i tij kujtohej e përmendej për të mirë dhe me nderim e respekt. Cilësimi në popull si **“fjalë Sulejmani”**

i fjalëve dhe premtimeve të besueshme e të respektueshme si rrjedhojë e drejtësisë dhe ndershmërisë së pashoqe të tij, u bë proverbial.

Në kohën e tij, asnjë fuqi armike nuk guxonte t'i dilte para ushtrisë së shkëlqyer osmane. Madje, edhe **Sharlkeni** i cili kishte arritur ta grumbullonte dhe bashkonte përgjithësisht tërë Evropën rreth vetes, druhej jashtëzakonisht t'i dilte Ligjvënësit përballë. Në fushatat perandorake që zhvilloheshin kundër tij, s'bënte gjë tjetër veçse të kërkonte vrimë miu ku të futej. Sepse t'i dilje kundër ushtrisë osmane që zhvillonte beteja pothuaj me një harmoni muzikale, do të thoshte humbje e tërë Evropës gjer në brigjet e Renit! Prandaj, meqë nuk donte ta pranonte një humbje të padiskutueshme pavarësisht nga çdo gjë, Sharlkeni nuk e fshihte dobësinë, por ikte vazhdimisht nga ushtria osmane.

Prapëseprapë, i hidhëruar jashtëzakonisht që nuk kish-te arritur dot asnjë sukses përballë osmanëve, një radhë, Sharlkeni deshi ta merrte Algjerinë me një goditje të befasishme. Mirëpo si pasojë e qëndresës së fuqishme të Hasan Pashës, birit në shpirt të Barbarosit të cilin e zëvendësonte në Algjeri, si pasojë jo vetëm e qëndresës, por edhe e sulmit të zhvilluar prej tij kundër forcave të Sharlkenit, si dhe të ndihmës hyjnore të shfaqur në anë të muslimanëve, Sharlkeni pësoi një humbje të rëndë. Madje, ai u detyrua ta hante kalin e vet që e donte shumë. Më në fund, u hodh në një anije dhe me vështirësi e shpëtoi kokën. Duke mos ditur se ç'të bënte i hutuar dhe i zemëruar tejet nga të gjitha ç'kishin ngjarë, në një çast marrëzie e hoqi nga koka kurorën dhe e hodhi në det duke bërëtitur:

“Hiqmu kreje, o lodër e mjerë! Shko dhe, të paktën, vihju në kokë ndonjë sundimtari më me fat se unë!”

Nga ana tjetër, edhe një ushtri kryqtarësh prej njëqind mijë vetësh e mbledhur nga Papa po përjetonte një fund të ngjashëm para Peshtit. Ajo ushtri e madhe kryqtarësh nuk kishte treguar dot ndonjë vitalitet përballë forcës së mbrojtësve osmanë prej tetë mijë vetësh të kalasë së Peshtit! Më në fund, në një sulm të fuqishëm të zhvilluar nga repartet e kalorësisë sulmuese, akinxhinjve, afro gjysma e ushtrisë kryqtare u asgjësua, kurse pjesa tjetër u shpartallua e u shpërnda. Kështu, u arrit një fitore e madhe “me një ushtar kundër dhjetëve”! Poeti e ka shprehur kështu gëzimin dhe emocionin e kësaj:

*Një bukuroshe ishte lulja në çdo buzëqeshje,
Hymë në gji të fitores, u ngopëm me atë prekje...
Një mijë kalorës në sulme u gëzuam si fëmijë,
Një mijë kalorës atë ditë mundëm një ushtri...*

Ushtria e Ligjvënësit e cila shpaloste një tablo madhështie me bandën ushtarake dyqindvetëshe dhe organizmat e tjera, ishte aq e disiplinuar dhe e përsosur, saqë historianët e përshkruanin kështu në mënyrë metaforike:

“Rregulli dhe harmonia në ushtri ishin të pësosura gjer në atë gradë, saqë nuk thyhej as një vezë pule dhe nuk ankohej asnjë këndes!”

Ja, me këtë ushtri e zgjeroi Ligjvënësi shtetin nga 6.557.000 km² që e mori nga i ati, në 14.893.000 km². Kufijtë tashmë kishin linjat e kontinenteve dhe bregdeteve të oqeanëve. Edhe shumë mbretër me nam nuk bënë dot tjetër veçse të shprehnin dobësinë ndaj osmanëve!

Siç shihet, periudha e sulltan Sulejman Ligjvënësit është shembulli i të vërtetës se ndihma e Allahut shfaqet në formën e shiut të fitoreve dhe famës për njerëzit që besojnë me sinqeritet dhe e dëshirojnë me gjithë zemër lartësimin e Fjalës së

Allahut. Është periudha kur mbretërit ishin bërë si guvernatorë të Ligjvënësit!

Njëri nga këta, mbreti i Francës, **Fransua**, pati rënë rob në një betejë që pati zhvilluar me perandorin gjerman Sharlken. Atëherë, e ëma i dërgoi një përfaqësues Ligjvënësit. Përfaqësuesi ia paraqiti Ligjvënësit letrën e nënës së Fransuasë. Nëna i lutej t'ia shpëtonte të birin. Ajo i drejtohej Ligjvënësit duke e quajtur “mbret i mbretërve”. Kurse Ligjvënësi, në përgjigjen që i dërgonte **Fransuasë**, i drejtohej kështu:

“Unë, sundimtari i Azerbajxhanit, Anadollit, Rumelisë, Ballkanit, Karamanit, Irakut, Arabisë, Egjiptit, sundimtari i kontinenteve dhe i detrave, sulltan Sulejmani i biri i sulltan Selimit të Rreptë, ty, Fransua, guvernator i guvernës së Francës...

Dhe e ngushëllonte duke i thënë se ishte e natyrshme që mbretërit të pësonin diçka siç kishte pësuar ai.

Fakti që, në letërpërgjigjen e tij, Ligjvënësi shprehej “unë... sundimtari i kontinenteve e i detrave”, ishte shpallja me zë të lartë para tërë botës e forcës dhe fuqisë së besimit! Dhe, në periudhën e sulltan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit, kjo shpallje me zë të lartë nuk u ndërpre kurrë! Kështu, në atë periudhë, kur sapo pati nisur të dilte në shesh në Francë maskarallëku i quajtur dans, Ligjvënësi i pati dërguar menjëherë mbretit të Francës këtë porosi:

“...Dëgjova se në vendin tuaj na qenka shpikur një dëfrim i ulët i quajtur dans, ku meshkujt dhe femrat kërcekan të përqaftuar me njëri-tjetrin duke ekspozuar para të tjerëve një sjellje të huaj për moralin dhe ndjenjën e turpit! Ndërkaq, meqë jemi dy vende kufitarë, ka mundësi që kjo sjellje e turpshme të kalojë edhe në vendin tim. Prandaj,

sapo t'ju bjerë në dorë kjo letër, t'i jepet fund këtij maskarallëku! Përndryshe, sigurisht që kam fuqi të vij atje e t'i jap fund vetë!"

Historiani Hammer shënon se, pas kësaj letre, dansi në Francë u ndalua plot njëqind vjet!

Kjo periudhë ishte koha kur të gjithë individët e shoqërisë karakterizoheshin nga një unitet entuziast fisnikërie, serioziteti dhe besimi! Në këtë periudhë, entuziazmi me dalldinë e besimit qenë shfaqur jo vetëm te Ligjvënësi, por te të gjitha institucionet e shtetit, madje edhe te individit i pozitës më të vogël!

Kur trimi kalorës që sillte lajmin e fitores së **Prevezës** duke e ngarë kalin me të katra, hyri në pallatin Topkapi, për një çast kali u ngrit kas me të dyja këmbët e parme nga tërheqja e frerëve. Ligjvënësi që e pa këtë pamje, i tha trimit:

“Me ç’at azgan që paske ardhur!”

Atëherë, trimi iu përgjigj:

“Sovrani im, *Deti Mesdhe* ishte si një at azgan... Ne e urtësuam edhe atë!”

Dhe kjo përgjigje ishte një shfaqje e bindjes së *nefsit* të lindur nga entuziazmimi me fuqinë e besimit!

E njëjta ndjeshmëri dhe e njëjta rrahje zemre ekzistonte nga sovrani gjer te ushtari i thjeshtë!

Arkitekt Sinani i cili, me **Sulejmanijen**, vazhdon ta ruajë paarritshmërinë në art gjer në ditët e sotme, **Bakiu** dhe **Fuzuliu** me poezitë e tyre të mrekullueshme, **Kemal Pashazade** dhe **Ebusuud Efendiu** me fetvatë, vendimet e tyre juridiko-fetare, që i patën bërë dritë njerëzimit, **Synbyl Efendiu**, **Merkez Efendiu** dhe **Jahja Efendiu** të cilët i patën orientuar zemrat drejt një bote të lartë, **Barbaros Hajredin Pasha** i cili, për

hir të unitetit islam, pati hequr dorë nga sundimi në Afrikën e Veriut dhe, si Kapiteni Detar Osman, e pati kthyer në liqen Detin Mesdhe, **Piri Reis**⁹ i cili, në hartën e botës të asaj kohe, që e pati vizatuar, pati shënuar edhe vende ende të pazbuluara, **Sokullu**¹⁰ i cili pavarësisht se e kishte origjinën nga një familje e njohur në përgatitjen e priftërinjve, duke u shkrirë në dalldinë islame dhe duke arritur, kështu, përkryerjen shpirtërore, pati treguar dinjitet dhe aftësi intelektuale administrative në përcaktimin e sovranëve botërorë të shtetit, janë personalitete gjigandë të një procesi madhështor që e pati ngjitur perandorinë në kulmin e përkryerjes.

Fakti që sadrazemi Sokullu, duke i bashkuar lumenjtë Don dhe Vollga, mori iniciativën për ta bartur flotën e shtetit në Detin Kaspik dhe, kështu, për t'iu afruar Azisë së Mesme, ishte, në atë periudhë, shfaqje e një mendimi të madh, të pamundur, madje, për t'u imagjinuar! Sikur vetmia dhe mjerimi i muslimanëve të Azisë së Mesme diagnostikohej dhe përcaktohej qindra vjet më parë!

9. **Piri Reis** (lindur më 1465-70, vdekur në Galipoli më 1554). Detar osman. Njihet me dy hartat e botës ku tregohet edhe Amerika, si dhe me veprën mbi detarinë, "Libri i detarisë" (Kitab-ı Bahriye). Krahës që ishte një kartograf i shquar dhe specialist i shkencave detare, Piri Reis ka qenë edhe një kapiten që ka lënë gjurmë në historinë detare osmane. Është nipi i Kemal Reisit nga Karamani, i cili konsiderohet themeluesi i ekolit detar turk. Piri Reis, alias **Muhiddin**, lindi në Karaman në vitin 1465. Në atë kohë, dinastia Karamane u bashkua me shtetin osman dhe, me urdhër të sulltan Mehmetit II, princërit dhe parësia karamane u shpërngulën në Stamboll. Kemal Reisi me familjen u vendos në fillim në Stamboll, pastaj në Galipoli. (Përkthyesit)
10. **Sokullu Mehmet Pasha** (1505-1579), burrë shteti osman, i cili ka qenë Kapiten i Përgjithshëm i Flotës Detare Osmane në kohën e sulltan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit, gjithashtu, mbi 14 vjet gjithësej, ka qenë sadrazem-kryeministër në periudhat e sundimit të Ligjvënësit, Selimit II dhe Muratit III. Ka qenë Veziri i Madh i fundit i Ligjvënësit. Pranohet si kryeministri më i madh osman edhe sepse simbolizon periudhën kulmore të perandorisë osmane, edhe për veprimtaritë, projektet dhe personalitetin e vet. (Përkthyesit)

Një nga ngjarjet që shkenca e historisë as sot s’e ka zgjidhur dot, është **hartat e botës** e Piri Reisit. Në atë hartë, **Gadishulli i Groenlandës** tregohet në tri pjesë në përputhje me ç’është në të vërtetë! Ky fakt, domethënë, përbërja e këtij gadishulli prej tri pjesësh, doli në shesh vetëm kur njeriu shkeli në hënë! Prandaj vizatimi i hartës në fjalë s’mund të jetë gjë tjetër veçse produkt i përbashkët i kapacitetit intelektual dhe i zbulimit shpirtëror! Këta shembuj janë të mjaftueshëm për të treguar nivelin e burrave të shtetit të asaj periudhe!

Atributi **“Kanuní - Ligjvënës”** që i qe dhënë sulltan Sulejmanit ka të bëjë me faktin se ai qe iniciatori dhe bashkautor i formimit të një kodi juridik që përfshinte në kuadrin e të drejtës islame ligjet e nevojshme të asaj periudhe. Kodi në fjalë i emërtuar **“Kanunname-i Âl-i Osman” - “Kodi i Dinastisë Osmane”** qe hartuar nën kryesinë e personaliteve më të shquara të kohës, eruditit Kemal Pashazade dhe myftiut të njerëzve dhe xhindve, Ebussuud Efendi. Në këtë mënyrë, përmbajtja e kodit ishte plotësisht në përputhje me konkluzionet juridiko-fetare.

E drejta dhe drejtësia realizoheshin në mënyrë aq efektive sipas nevojave të kohës, si e drejta juridike e një shteti të lartë islam, kufijtë e të cilit zgjateshin nga Kaspiku në Evropën e Mesme dhe nga Oqeani Indian në Ukrainë, saqë ata që iknin nga dhuna e frikshme e gjykatave të inkuizicionit, strehoheshin në shtetin osman! Ndërsa Galileu i dënuar me vdekje vetëm sepse pati thënë se “toka rrotullohet”, e gjente rrugëshpëtimin duke e mohuar me gojë bindjen e vet shkencore, në shtetin osman sundonte pikëpamja e lartë, sipas së cilës, edhe jomuslimanët, madje, konsideroheshin “vediatullah”, amanet i Allahut dorëzuar shtetit!

Madje, në Poloni, thënia se **“pa pirë kuajt e osmanëve ujë në lumin e Vistulës, ky vend nuk do ta arrijë dot lirinë dhe pavarësinë”**, qe bërë proverbiale!

Me të vërtetë, Polonia tri herë në histori pati arritur pavarësinë dhe kjo pati ndodhur në kohët kur kuajt e osmanëve pinin ujë në Vistulë!

Eshtë shumë domethënës rasti i mëposhtëm që tregon besnikërinë e nënshtetasve krishterë ndaj shtetit si pasojë e drejtësisë që gëzonin.

Në një fushatë të Ligjvënësit në Hungari, disa hungarezë deshën ta helmonin sulltanin për interes të perandorit gjerman dhe, për t'ia arritur kësaj, u përpoqën ta bindnin në emër të krishterizmit **armenin Manuk**, gjelltorin e posaçëm të sulltanit. Por gjelltori armen, duke treguar një shembull të lartë besnikërie, e refuzoi me forcë këtë propozim të shëmtuar kundër Ligjvënësit të cilin e admironte për drejtësinë dhe ndjenjat njerëzore!

Siç mund të kuptohet lehtë nga këta shembuj, sulltan Sulejman Kanuniu-Ligjvënësi ishte një sulltan i madh i cili kishte fituar dashurinë dhe besnikërinë jo vetëm të nënshtetasve muslimanë, por edhe të atyre krishterë.

Muslimanët e Andaluzisë edhe në kohën e tij vazhduan të shpërngulen për në Afrikën Veriore për t'i shpëtuar nga dhuna e përgjakshme e krishterëve.

Në shtetin osman askujt nuk i jepej ndonjë e drejtë privilegji që nuk e meritonte dhe nuk ishte i denjë për të; çdokush e fitonte pozitën e vet me kokën dhe krahun e vet! Babai i mençur mund të bëhej vezir, kurse, ndërkaq, i biri i pamençur mund të mbetej plehrambledhës. Edhe sklla-

vi, madje, mund të ngjitej gjer në pozitën e kryeministrit nëse tregonte aftësinë, suksesin dhe besnikërinë e duhur! Pinjollët e dinastisë osmane përgatiteshin me vëmendje dhe dinjitet të madh nën arsimimin dhe edukimin e personaliteteve shkencore më të shquara të kohës.

Saraji ose pallati perandorak ishte, në të njëjtën kohë, edhe një shkollë për këdo, nga çiraku që hynte për herë të parë aty, gjer te padishahu.

Udhëtari austriak i kohës, *Busberk*, e shpreh kështu këtë të vërtetë:

“Te osmanët, çdokush është ndërtuesi i pozitës dhe i të ardhmes së vet. Turqit nuk i besojnë trashëgueshmërisë së aftësive. Të pandershmit dhe dembelët kurrë nuk ngjiten dot lart, por mbeten në një skaj, ashtu, të pavlerë e të përbuzur!”

Madje mbreti anglez **Henri** pati dërguar një ekip për të shqyrtuar se si gjykata osmane merrte vendime të shpejta apo të çastit dhe pati nisur t'i përdorte ato praktika si modele edhe në shtetin e vet.

Periodha e Ligjvënësit ekspozoi një Islam të jetuar me të vërtetë dhe me sinqeritet, u bë shembull për njerëzimin, e vërtetoi para botës “shkëlqyeshmërinë” e vet në çdo gjë!

Krahas vërtetimit të sovranitetit të vet të mbështetur në arsyen, vullnetin dhe forcën, Ligjvënësi e pati vërtetuar shumë herë se, me ndihmën e Merkez Efendiut, ishte sovran edhe në botën shpirtërore e cila kërkonte përulësi. Sa i jashtëzakonshëm është shembulli në vijim që e ilustron këtë!

Barbaros Hajredin Pasha i kishte shkaktuar disfatë të rëndë në Prevezë Andrea Dorjas i cili mezi e kishte shpëtuar jetën duke e braktisur flotën e duke ikur.

Duke i vënë para galerat armike me direkët të rrafshuar pëdhë dhe të mbushura me mijëra robër, Barbarosi po hynte nga Briri i Artë në Gji. Krejt sipërfaqja e detit ishte e mbushur me galerat armike.

Ligjvënësi, vezirët dhe pashallarët po e soditnin këtë pamje madhështore nga një vilë bregdetare që nuk është më sot. Njëri nga pashallarët i tha sulltanit me emocion:

“Sulltani im, sa herë, vallë, e ka soditur bota një pamje të tillë? Sado që të krenoheni ju, e keni pak!”

Kurse sundimtari i madh ia ktheu:

“Pasha! A na takon neve të krenohemi apo ta falenderojmë me madhërim Zotin tonë të lartë që na i dhuron këto fitore?”

Pa asnjë dyshim që ky mbretërim shpirtëror i Ligjvënësit, më madhështor e i shkëlqyer se mbretërimi material botëror ishte rezultat i frymëzimit dhe ndihmës që pati marrë ai nga robtë e vërtetë të Allahut!

Sepse, ashtu si paraardhësit e vet, edhe Ligjvënësi tre-gonte respekt të lartë ndaj prijësve shpirtërorë dhe ndiqte kuvendet e tyre. Ai e pati marrë si mik në Stamboll prijësin shpirtëror egjiptian Ibrahim Gylsheniun e sëmurë dhe i pati ngarkuar mjekët e vet ta kuronin.

Sulltan Sulejmani përfitonte gjithmonë nga Synbyl Efendiu dhe Merkez Efendiu. Veçanërisht përfitonte me të tepërt nga Jahja Efendiu prej Beshiktashi, të cilin e kishte vëlla gjiri.

Ndodhia në vijim mes Ligjvënësit dhe **Jahja Efendiu** e shpalos bukur afërsinë e tyre mes njëri-tjetrit.

Një ditë, duke bërë shëtitje në Gji, Ligjvënësi e afroi varkën në bregun ku ndodhej *dergahu* i Sheh Jahja Efendiu

dhe e ftoi Prijësin për shëtitje. Jahja Efendiu e pranoi ftesën por duke marrë me vete edhe një person tjetër që të tërhiqte vëmendjen për bukurinë dhe hijeshinë e fytyrës.

Ndërsa vozisnin në Gji, Ligjvënësi me Jahja Efendiu u kredhën në një kuvend të ëmbël me njëri-tjetrin. Kurse miku që nuk merrte pjesë fare në kuvend, e shihte me këmbëngulje unazën e çmueshme në gisht të sovranit. Ligjvënësi që e dalloi një gjë të tillë, e nxori unazën dhe ia dha mikut. Dhe miku e mori unazën dhe e hodhi aty për aty në det! Edhe pse u prek nga një gjest i tillë, sulltani, për hir të respektit dhe konsideratës së lartë që kishte për Jahja Efendiu, nuk tha gjë!

Pastaj, kur shëtitja mori fund dhe varka u afrua në breg, miku u përkul, mori një grusht ujë nga deti dhe, nën vështrimin e mahnitur të sulltanit, ia zgjati atij. Ligjvënësi që ia pa në grusht mikut unazën e hedhur më parë në det, në mënyrë të pavullnetshme zgjati dorën dhe e mori unazën. Dhe deshi të thosh diçka, kur miku, ai personi me fytyrë të bukur e të hijshme, u largua me shpejtësi dhe u humbi nga sytë! Sulltani mbeti i shtangur nga mahnitja! Atëherë, Jahja Efendiu ia shpjegoi me buzëqeshje situatën:

“Sulltani im! Ky person ishte Hizri ﷺ që dëshironi prej kohësh ta shihni!”

Kjo situatë i tregonte një sundimtari mbarëbotëror se mbretërimi material ishte një hiç në krahasim me mbretërimin shpirtëror!

Ishte njëra nga fushatat e sulltan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit në Austri. Gjatë përparimit të ushtrisë drejt armikut, rruga kaloi nëpër një fshat jomusliman. Kur Ligjvënësi kishte dhënë pushim, iu afrua një fshatar krishter dhe i tha:

“Sovrani ynë! Njëri nga ushtarët tuaj kishte këputur rrush nga vreshta ime dhe kishte lënë aty paratë si pagesë për rrushin që kishte marrë. Prandaj erdha t’ju falenderoj dhe t’ju përgëzoj!”

Sulltan Sulejman Ligjvënësi dërgoi menjëherë njerëz për ta gjetur dhe sjellë ushtarin në fjalë dhe, aty, në prani të fshatarit, e ndaloi të merrte pjesë më tej në fushatë. Kurse fshatarit të habitur i tha kështu:

“Sjellja dhe qëndrimi i ushtarit është hapi i parë i ndihmës hyjnore dhe i fitores. Po që se ushtari nuk do t’i kishte lidhur paratë në pjergullën ku kishte këputur rrush, emri i kësaj ushtrie do të bëhej “ushtri e përdhunuesve” dhe atij do t’i kishte ikur koka! Ai e shpëtoi kokën se i la paratë, por u dënua me përjashtim nga fushata sepse këputi rrush pa lejen e pronarit!”

Në kthim nga ajo fushatë, Ligjvënësit i doli para një grua plakë. Duke i kapur frerët e kalit të sulltanit, i tha atij:

“Kam ankesë kundër teje!”

Sulltani e pyeti:

“Kujt do t’i ankohesh për mua?”

Gruaja plakë iu përgjigj:

“Sovrani ynë! Do të ankohem për ty në gjyqin e Zotit sepse ushtarët e tu më shkelën arën me dashje a pa dashje dhe të gjitha të mbjellat m’u prishën!”

Sulltani u dëshpërua shumë. E uli kokën para dhe nga sytë nisën t’i pikojnë lot! Ai e mori me të mirë gruan plakë e cila, pastaj, ia fali dëmin.

Ja një ngjarje tjetër e përjetuar në kohën e Ligjvënësit.

Një grua nga popullsia e thjeshtë e Stambollit së cilës i

ishte vjedhur shtëpia, duke e bërë përgjegjës sultanin për këtë, doli në audiencë një ditë kur sultani kishte pritje populli. Ajo ia kërkoi sultanit të drejtën e vet! Sultani u nervozua nga kjo kërkesë dhe i tha gruas:

“Moj grua! Në ç’gjumë të thellë u kredhe dhe s’e kuptove se po ta grabisnin shtëpinë?”

Kurse gruaja ia ktheu:

“Sultani ynë! Ne të dinim ty zgjuar! Prandaj flinim të qetë në shtëpitë tona!”

Para kësaj përgjigjeje të gruas, Ligjvënësi i tha:

“Ke të drejtë!..”

Dhe ia kompensoi nga të ardhurat e veta mallrat e grabitura!

Dijetari i madh **Ebussuud Efendi** i cili, krahas poezive në arabishte, persishte dhe turqishte, kishte edhe vepra të ndryshme fetare, i cili, përveç detyrave si myderris, kadi (gjykatës) dhe kazasker, pati kryer edhe detyrën e shehulislamit, qe Shehulislam në periudhën e sultan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit.

Një ditë, sultan Sulejman Ligjvënësi, me anë të një dyvargshi poetik, i kërkoi fetva (vendim juridiko-fetar) shehulislamit Ebussuud Efendi për t’i vrarë milingonat që po i thanin drurët e dardhave në kopshtin e pallatit:

Nëse milingonat bëjnë dëm në drurë,

A ka ndonjë të keqe për t’i vrarë?

Kësaj kërkesë të padishahut, edhe shehulislami Ebussuud Efendi i dha përgjigje poetike me një dyvargsh të tillë:

*Nesër kur të dalë para gjyqit të Zotit,
Milingonat ia marrin hakun Sulejmanit!*

Sulltan Sulejman Kanuniu-Ligjvënësi i cili kishte kaluar nëpër një edukim moral-shpirtëror aq të përkryer sa që të druhej për t'i prekur edhe milingonat, madje, ishte edhe një komandant ushtarak i talentuar, edhe një burrë shteti shumë i zgjuar dhe organizator, edhe një personalitet dijetar dhe letrar.

Ligjvënësi ishte shumë i aftë për t'i zgjedhur burrat e shtetit dhe për t'i ngarkuar me detyrë. Megjithëse ishte jash-tëzakonisht tolerant, s'i falte kurrë veprimet kundër fesë dhe shtetit.

Ngaqë ishte respektues ndaj ndjenjave të popullit dhe ushtarëve, duhej shumë nga të gjithë. Gjatë periudhës 46-vjeçare të mbretërimit të tij, nuk pati pasur qëllim dhe synim tjetër veç lartësimit të fesë së Allahut!

Sa shumë e meriton lavdërimin kjo shfaqje e drejtësisë që pati treguar ai ndaj nënshtetasve të vet:

Një radhë, guvernatori i Egjiptit Mehmet Pasha dërgoi në Stamboll të ardhura vjetore më të mëdha se ato të përcaktuara. Në këtë situatë, Ligjvënësi nuk e miratoi veprimin e guvernatorit dhe nuk e lavdëroi atë ashtu siç pritej, përkundrazi, duke menduar me dyshim si më poshtë, e thirri guvernatorin në Stamboll:

“Mos vallë ky pasha, për të na hyrë në sy, i ngarkoi popullsisë së Egjiptit barrë të rëndë dhe mblodhi kaq shumë para? Nëse është kështu, do të thotë se i ka bërë padrejtësi popullit...”

Ligjvënësi i bëri një hetim serioz pashait. Më në fund, edhe nëse i pranoi formalisht shpjegimet e pashait, meqë

nuk u kënaq me zemër, tepricën e të ardhura të grumbulluara e përdori për qëllime mirëbërësie publike, si meremetimi i akuadukteve, etj.

Privilegjet e emërtuara “**kapitulacione**” që u pati dhënë francezëve sulltan Sulejman Kanuniu-Ligjvënësi i cili qe një burrë shteti jashtëzakonisht tejpamës, janë kritikuar vazhdimisht qysh në krye të herës. Mirëpo perandori gjerman Sharlken deshte të bëhej hegjemon mbi Evropën dhe në atë kohë kur bëhet fjalë për kapitulacionet, ishte gati ta realizonte qëllimin e vet. Dhe Ligjvënësi që deshte ta pengonte këtë, nënshkroi me Francën në vitin 1535 një pakt ekonomiko-tregtar. Ky pakt i zbriste në pesë përqind tarifat doganore me Francën në favor të saj. Kjo do të thoshte ndihmë e madhe për Francën. Në shkëmbim, Franca i paguante shtetit osman taksa. Kjo politikë e ndjekur nga Ligjvënësi e përçante unitetin krishter në Evropë, kurse e rriste ndikimin dhe autoritetin e osmanëve. Është për këto arsye që reformisti **Martin Luter** thoshte:

“O Zot, na i sill një çast e më parë turqit e mëdhenj mbi kokë që, në sajë të tyre, edhe ne të përfitojmë nga drejtësia jote hyjnore!..”

Veç kësaj, thoshte se qëndresa kundër turqve që sillnin dhe vendosnin në botë të drejtën dhe drejtësinë, ishte **herezi!**

Dhe kjo tregon se përballë vendosjes së drejtësisë nga Ligjvënësi, edhe një lider krishter, madje, mbetej i detyruar ta pranonte të vërtetën!

Me anë të një politike të tillë gjithëbotërore që pati ndjekur, sulltan Sulejmani pati mbështetur Martin Luterin dhe ndjekësit e tij që patën krijuar një doktrinë të re brenda krishte-

rizmit dhe, kështu, pati shkaktuar kontradikta mes Gjermanisë dhe Spanjës. Protestanizmi i themeluar nga Martin Luteri u përhap duke gjetur konsideratë dhe përkrahje më shumë në Gjermani, gjë që u bë shkak për përçarje mes shteteve katolike dhe Gjermanisë. Në krye të shteteve katolike vinte Spanja. Si konkluzion, duke e marrë shteti osman Francën në anë të saj me anë të kapitulacioneve, e pati copëtuar fuqinë kryqtare e cila mund t'i bënte qëndresë.

Një tjetër dobi e kapitulacioneve ishte rikthimi te osmanët i rrugëve tregtare botërore që kishin ndërruar drejtim për shkaqe të tilla si zbulimi i Amerikës, arritja në Lindjen e Largët nëpërmjet Kepit të Shpresës së Mirë, etj. Megjithëkëtë, dihet se, më vonë, me ndërrimin e kushteve, kapitulacionet u kthyen në një faktor të dëmshëm.

Sulltan Sulejman Kanuniu-Ligjvënësi frikësohej shumë nga e drejta e personit dhe përpiquej shumë për t'u bërë një kalif i drejtë. Kur përfundoi **ndërtimi i xhamisë Sulejmanije dhe i kompleksit të saj**, i mbledhi të gjithë, nga arkitekti, te punëtori më i thjeshtë. Pasi e falnderoi dhe e madhëroi Allahun, u tha kështu:

“O vëllezërit e mi të fesë! Me lejen e Allahut, ndërtimi i kësaj xhamie mbaroi! Po qe se ka dikush i cili gabimisht s’e ka marrë pagesën, të vijë e ta marrë! Ka mundësi që ai person të mos ndodhet këtu, prandaj u lutem atyre që ndodhen këtu që t’ua njoftojnë këto fjalë atyre që s’ndodhen, që të vijnë ta marrin hakun nëse s’e kanë marrë!”

Siç kuptohet nga shqyrtimi i dokumenteve, në kohët më të vështira të ndërtimit është bërë program edhe për kafshët. I

është kushtuar kujdes kohës së pushimit dhe kullotjes së kuajve, gomarëve dhe mushkave të punës, janë bërë përpjekje që të mos cënohet e drejta e asnjë krijese. Fakti që në ndërtimin e kësaj faltoreje madhështore, Ligjvënësi ka treguar korrektesë dhe rreptësi të tillë në respektimin e të drejtave të personave dhe kafshëve, është, ndoshta, një ndër motivet themelore të frymës shpirtërore enigmatike e të papërshtueshme të Xhamisë Sulejmanije.

Në periudhën e Ligjvënësit, veprat e pavdekshme të arkitekturës turko-islame janë realizuar me anë të **Arkitekt Sinanit**, gjigantit të artit arkitektural. Vepra më e famshme e tij është kompleksi arkitektural Sulejmanije. Është treguar kujdes, madje, që edhe gurët të mos vihen në mur nga persona pa abdes! Këto fjalë të përhapura në gojën e popullit janë shprehje e plotë e të vërtetës:

“I zoti i Sulejmanijes është sultan Sulejmani, arkitekti është Sinani, kurse brumi, është besimi!”

Ndërtimi pati filluar me vënien e gurit të parë të themeleve nga shehulislami Ebussuud Efendi. Ndërtimi u krye mes viteve 1550-1557.

Në ceremoninë e hapjes së xhamisë Sulejmanije, Ligjvënësi, duke treguar se i çmonte vlerat, tha:

“Këtë faltore të madhe ta hapë Sinani se ai është që ka dhënë më shumë kontribut këtu!”

Kurse Arkitekt Sinani tha:

“Sulltani im! Kaligrafi Karahisarí humbi sytë duke e stolisur këtë xhami me shkrimet e tij! Le t’ia falim atij këtë nder!”

Dhe, për konsideratë, faltoren e lartë ia lanë Karahisariut ta hapte!

Xhamia Sulejmanije është sendërtimi në materie i shpirtit islam. Pamja e saj nga larg është silueta e një njeriu që ka ngritur duart për lutje ndaj Zotit. Lëndës, materialit ndërtimor, i është shtënë fryma shpirtërore e ritit të adhurimit. Ideja është reflektuar në materie me një përsosmëri të papërshkrueshme. Mjedisi i brendshëm karakterizohet nga një mugëtimë pa kaluar në errësirë. Ajo mugëtimë e çon besimtarin, përmes një emocioni ndjenjash, në një botë të fshehtë. Është si një ujë i kënduar. Gurët dhe llaçi kanë fituar kuptim. Kjo faltore është reflektimi i Islamit, me stilin më të lartë e sublim, në lëndë. Ajo duket si njeri që hesht, por, që me heshtjen e tij, tregon për shumë gjëra! Në truallin e saj janë gjurmët pesëqindvjeçare të sexhdeve, janë hijet e akinxhinjve që kanë ardhur aty e shkuar për të mos u kthyer më! Xhamia Sulejmanije është një monument sublim i pamundur për t'u përshkruar, i cili e ka marrë materialin nga fryma shpirtërore. Ajo është bërë, gjatë gjithë historisë, mjedisi i lutjeve për fitoret e famshme! Poeti Jahja Kemal e përshkruan kështu poetikisht frymën shpirtërore të kësaj faltoreje:

...

*Duke u shtyrë te çdo portë nga rrugë tokësore,
Hyjnë njëri pas tjetrit në ndërtesën hyjnore...*

...

*Kjo është trajta esenciale nga arkitektura
Që të jetë për fenë e fundit faltorja më e bukura...*

...

*Allahun duke e përmendur të gjithë me një gojë,
Si një zë i vetëm mijëra tekbire dallgëzojnë...*

...

Arkitekt Sinani bëri të gjitha përpjekjet e mundshme që kjo vepër të mbetej në këmbë gjer në kiamet dhe pastaj bëri lutje për këtë! Duke e vendosur tyrben e vet si një nënshkrim modest në një kënd të kësaj strukture monumentale, Sinani ka kërkuar një lutje edhe për vete nga vizitorët e xhamisë. Janë 230 vepra arkitekturore monumentale të tij të shpërndara në tokat osmane. Ai e ngjiti në pikën kulmore të përsosmërisë artin e arkitekturës islame. Fakti që ende nuk janë kaluar dot imtësitë artistike dhe qëndrueshmëria e veprave të tij, është një specifikë që zgjon mahnitje në botë. Edhe sot, vetëm arkitekti që mund ta imitojë atë, mundet të marrë titullin artist i madh! Sepse ende s'ka dalë dot dikush që t'ia kalojë atij!

Në periudhën e Ligjvënësit janë krijuar dy monumente arti të mëdha të përmasave botërore: në arkitekturë, Sulejmanija, kurse në poezi, elegjia e Bakiut për sulltan Sulejman Kanuniun-Ligjvënësin. Një dyvargsh i kësaj elegjie është kështu:

*Ai kryekalorësi i vendit të lumtur kur shëtiste
Mbi at, tërë faqja e tokës e ngushtë i vinte...*

Gjithashtu, si njeri me zemër shumë të ndjeshme që ishte, Ligjvënësi pati treguar edhe prirje poetike. Nën pseudonimin **Muhibí** ai ka shumë poezi të bukura. Në Divanin, përmbledhjen e tij poetike, ka afro 3000 gazele. Ky dyvargsh i zgjedhur që e shkroi gjatë kohës kur qe i sëmurë, ka mbetur i paharruar:

*Mes njerëzve s'ka më të nderuar gjë se një shtet,
Por shteti s'ulen as sa një frymë shëndet!*

Edhe vakfet si forma e institucionalizuar e mëshirës, dhembshurisë dhe dashurisë ndaj krijesave për hir të Krijuesit,

në periudhën e sulltan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit arritën në pikën kulmore të zhvillimit dhe përkryerjes së tyre. Pranë xhamive u ndërtuan spitale, çezma për ujë të pijshëm për udhëtarë dhe kalimtarë, hamame ose banja publike, karvan-saraje ose bujtina për udhëtarë dhe karvane, biblioteka dhe medrese, u sendërtua ekuilibri material-shpirtëror në shoqëri. Duke u përdorur si qendra për t'u shpërndarë ndihma nevojtarëve, xhamitë u bënë epiqendra dashurie ku bashkoheshin e shkriheshin me njëri-tjetrin të pasur e të varfër, të sëmurë e të shëndoshë, njerëz me halle e pa halle. Këto përpjekje dhe veprimtari u patën siguruar individëve të vuajtur të shoqërisë ngrohtësinë e një prehri nëne të dhembshur.

Sikur të merrte shembull nga ndihma reciproke mes ensarëve dhe muhaxhirëve të kohës së sahabeve, shoqëria e solidaritetit që mbushur me frymëzim dhe begati.

Në atë periudhë, duke arritur feja e vërtetë dhe diferencues e cilësuar “mubin”, që e ndante të drejtën nga e shtrembra dhe të vërtetën nga gënjeshtër, duke arritur, pra, kjo fe, krahas aspektit formal, edhe në horizontin e brendshëm të njeriut, domethënë, në thellësitë shpirtërore, ndjesore e të ndërgjegjes së tij, u përgatitën personalitete të mëdhenj të ndjenjës të cilët, me anë të urtësive të holla të Librit dhe Sunnetit, u dhanë përkryerje ndjenjave shpirtërore që janë kapitali i jetës së amshuar. Disa prej këtyre personaliteteve të mëdhenj që kanë qenë dhe mbeten udhërrëfyes dhe burime frymëzimi të ummetit, bashkësisë, janë:

Nga **Vargu i Brezit Profetik**, Haxhe Muhammed Zahid Bedahshi, Sheh Synbyl Efendi, Sheh Ibrahim Gylsheni, Sheh Merkez Efendi; nga të *dyzetët*, Hizir Efendi, Sheh Jahja Efendi, Kara Davud, shehzadeja i cili ka bërë shënime kriti-

ke për Bejzaviun, autori i “Multeka”-së, Halebiu, biri i Sheh Hamidullahut, kaligrafi Mustafa Dede, etj.

Këta dhe personalitete të tjerë si këta janë bërë yjet vezullues të reflektuar zemrave të qiellit perandorak si një natë me hënë. Me njerëzit që përgatitën, ekspozuan në truallin e kësaj bote sa e sa modele të papërsëritshme. Kështu, njëri nga këto modele është edhe rrëfimi mbi **“dëshmorin që nuk e dha kokën”** i shënuar nga historiani Peçevi dhe i njohur gjerësisht mes popullit.

Gjashtë ditë rrugë nga Zigetvari ishte **paranga ose makaraja e Grijgalit** që ndodhej në duar të osmanëve. Vetëm se ky vend, ngaqë Zigetvari nuk ishte pushtuar ende, ishte vazhdimisht i kërcënuar nga armiku. Një radhë, armiku e rrethoi përsëri atë vend të vogël. Komandanti armik Kraçin i kërkoi komandantit osman Ahmet Bej ta dorëzonte Grijgalin. Gazinjtë nuk pranuan dhe vendosën të luftojnë duke zhvilluar një dalje të befasishme. Atë ditë ishte ditë xhumaje si dhe arifeja e bajramit të kurbanit. Kadiu u tha trimave të mbushur me pasionin e luftës në rrugën e Allahut:

“Eshtë më e përshtatshme që sulmi të bëhet pas namazit të xhumasë...”

Pas faljes së namazit, të gjithë gazinjtë dolën nga kështjella duke thirrur *“Allah, Allah!”* dhe u hodhën si shigjetë mbi armikun. Në një krah komandonte **Gazi Mehmet Beu** dhe, në krahun tjetër, **Gazi Husrev Beu**. Nisi një përleshje për jetë a vdekje me armikun. Në një çast kulmor të betejës, Gazi Mehmet Beu ra dëshmor! Koka i ishte këputur nga trupi. Një ushtar armik e rrëmbeu kokën e këputur dhe nisi të largohej me të katra. Gazi Husrev Beu që e dalloi ç’ndodhi, i bërtiti mikut dëshmor me sytë plot lot:

“Bre Mehmed! A i takon trimit t’ia lërë kokën armikut? Shpirtin e dhe, të paktën kokën mos ta jep!..”

Sapo mbaruan këto fjalë tërë ndjenjë, trupi pa kokë i dëshmorit Mehmed u ngrit nga vendi, u sul drejt armikut, e arriti dhe e shtriu përdhe. Pastaj ia mori kokën dhe u shtri mu aty bashkë me të!

Kadiu që po e sodiste këtë ngjarje shpirtërore tronditëse, kishte shtangur nga habia. Pak më pas, armiku u shpartallua. Së bashku me dëshmorë të tjerë, edhe dëshmori i bekuar Mehmed Bej u varros aty ku ndodhej.

Sovrani gjenial, udhëheqësi i madh, sulltan Sulejman Kanuniu-Ligjvënësi, i cili sundoi mbi gjeografinë botërore i mbështetur edhe me fuqi të tilla shpirtërore dhe i cili e drejtoi rrjedhën e historisë nga epiqendra e përvijuar me dorën e vet, me personalitetin dhe bëmat e tij është përfaqësuesi i një shkëlqimi të plotë e të pashembullt.

Fushata e Zigetvarit ku mori pjesë megjithëse e kishin lënë forcat, është e mjaftueshme për të treguar forcën e veprimit dhe entuziazmin e besimit në shpirtin e tij.

Kur Ligjvënësi i cili kishte marrë pjesë dhe komanduar personalisht shumicën e fushatave dhe ngadhnjimeve, do të dilte në fushatën e Zigetvarit që mbeti fushata e fundit e tij, i doli në audiencë **kryeministri Sokullu** dhe i tha:

“Sulltani im, i dhuruat ummetit fitore të panumërta! U lodhët! Jetën ia kushtuat botës islame! Është e vështirë t’i përballoni mundimet e kësaj fushate të vështirë! Prandaj, qëndroni në Stamboll dhe vazhdojeni qeverisjen. Në fusha-

të të marrim pjesë unë, vezirët dhe pashallarët! Të mos ju mbeten sytë pas!..”

Burri i madh i shtetit, Ligjvënësi, i tha kështu kryeministrit:

“Dëgjo mirë, Sokullu! Dhe këtë porosi përcillja edhe brezit që do të vijë pas meje! Padishahu duhet të dalë gjithmonë në fushatë së bashku me ushtarët e vet!

Kur ta shohë pranë padishahun e vet, ushtarit i shtohet guximi dhe qëndresa! Kurse armikut i duket ushtria përballë shumë më e fuqishme ngaqë në të merr pjesë padishahu! Fuqia shpirtërore i prishet, guximi i thyhet! Motivi i vërtetë që siguron fitoren është fuqia shpirtërore! Ne kemi përvojë të madhe në drejtimin e shtetit qysh në moshë të vogël dhe në fushatë e në betejë mund të shfaqen situata që kanë nevojë urgjente për këtë përvojë. Shpesh herë, minutat dhe sekondat përcaktojnë rrjedhën e betejës! Prandaj, megjithëse jam plak, do të marr pjesë në fushatë!

Pastaj, po që se mbetem në pallat dhe vdes me kokën në jastëk, si do të mund të dal nesër, në ditën e ringjalljes, para etërve të mi fitimtarë?”

Sokullu i tha:

“Vendimi është i padishahut tim!”

Dhe heshti!

Si do ta përballonte mbi kalë sulltani plak një udhëtim që do të vazhdonte me muaj? Prandaj, ia shtrënguan mesin dhe shpinën me një brez që të mund të rrinte drejt e t’u dukej ushtarëve i fortë!

Kështu filloi fushata. Moti ishte me reshje. Një çast dhe qerret e topave u zhytën në llucë. Forca fizike e kafshëve

s'mjaftonte për nxjerrjen e qerreve nga lluca. Ushtria kishte ikur para. Aty ndodheshin vezirët, pashallarët dhe pak ushtarë. Sulltani dha urdhër:

“Të gjithë udhëheqësit e gradave të larta bashkë me pashallarët si dhe të gjithë të tjerët të hyjnë në llucë dhe t’ua vënë supet qerreve!”

Të gjithë u zhveshën dhe hynë në llucë. Me atë fuqi dhe entuziazëm shpirtëror, qerret u nxorën nga lluca! Sulltani i tha historianit:

“Shkruaj! Brezi që do të vijë ta lexojë për të nxjerrë mësim dhe për ta zbatuar! Pashallarët dhe vezirët e Kanuniut hynë në llucë dhe ua vunë supet qerreve të topave! Kështu, me lejen e Allahut, u kapërcye një tragjedi!”

Aty, Ligjvënësi u dhuronte brezave të ardhshëm si dhe historisë një shembull-model që përbënte kulmin e zellit dhe përpjekjeve të luftës në rrugën e Allahut!”

Veçanërisht, në atë fushatë, edhe fakti që Ligjvënësi i kërkoi, më në fund, Zotit, dëshmorësinë, ishte rrjedhojë e të njëjtës pjekuri shpirtërore!

Në Zigetvar ku udhëheqësi i madh i vuri vulën një mbretërimi të shkëlqyer që la pas, ngriti duart drejt qiellit dhe iu lut Zotit kështu:

“O Zot! Sa shumë kohë u bënë që po e mbush faqen e dheut me fitoret e mia! Nuk më mbeti lutje pa m’u plotësuar, dëshirë pa e arritur! Dhe, tashmë, për hir të të Dashurit tënd të Madh, mundësoja këtij robi tënd të përulur dëshmorësinë e lumtur dhe soditjen e bukurisë tënde hyjnore!”

Pak kohë pas kësaj lutjeje, Sulejmani i Shkëlqyer, si sull-

tani i katërt osman që vdiste në fushatë, eci drejt mëshirës së Mëshiruesit!

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Kufoma e udhëheqësit të madh u suall në Stamboll nën shoqërimin e katërqind rojeve. Kufoma u vendos në gurin e faljes funebre në oborrin e xhamisë Sulejmanie. Namazi funebër iu fal me tekbiret e njëpasnjëshme të pesëqind muezinëve. Fundi i xhemaatit që merrte pjesë në falje, arrinte gjer në xhaminë Fatih!

Ndërsa kufoma e Ligjvënësit zbritej në varr, sollën një arkë të vogël që deshën ta shtien në varr pranë kufomës **si porosi të tij**. Shehulislami Ebussuud Efendi ndërhyri. Ai bëri të ditur se nuk lejohej që një send i çmuar të varrosej së bashku me kufomën. Por kur i thanë se këtë udhëheqësi e kishte lënë me porosi një ditë më parë, shehulislami e hapi arkën për të parë se ç'kishte brenda dhe u përball me fetvatë që i kishte pasë dhënë vetë Ligjvënësit! I shtangur nga habia, shehulislami tha me lot në sy:

“Ti e shpëtove veten, o udhëheqës i madh! Po ne, ç’do të bëjmë nesër në ringjallje?”

Gjatë gjithë jetës, Ligjvënësi i kishte marrë fetvatë me shkrim dhe pastaj kishte vepruar!

Shihet qartë se të parët tanë të bekuar patën bërë një jetë serioze me pjekuri dhe thellësi shpirtërore pa iu nënshtruar ndjenjave të ulta të egos. Ata përjetonin prehjen e ndërgjegjes që kishin mundur të arrinin vlerat e larta njerëzore. Ata u bënë modelet e hijshme e delikate të mënyrës së vështirimit dhe trajtimit të Islamit ndaj krijesave dhe, veçanërisht, njeriut! Me sjelljet e tyre të larta, u bënë

udhërrëfyes lumturie për njerëzit dhe brezat që patën nën sundim!

Zoti ynë, duke na dhuruar pjesë nga bota shpirtërore dhe klima ndjesore e të parëve tanë të shtrenjtë, e mbushtë shekullin e njëzetënjëtë dhe botën islame të vuajtur me gëzim bajrami!..”

Amin!..

SULTAN AHMETI I

(1590-1617)

*Një monument i ndjenjës së afërsisë
dhe dashurisë për profetin Muhammed ﷺ.*

Eshtë sultani i katërbëdhjetë osman.

U bë sultan në moshën katërbëdhjetë vjeç dhe qëndroi në fronin sultanor katërbëdhjetë vjet. **Xhamia** elegante **Sultanahmet**, e mbiquajtur **Xhamia Blu**, e cila është një mrekulli arti, është kujtimi më i bukur si dhe dhurata shpirtërore që na ka mbetur prej tij në ditët tona.

Kur hipi në fron sultan Ahmeti, shteti osman ishte i preokupuar me të ashtuquajturat “rebelimet xhelalije” si dhe ndodhej në luftë me Iranin, në Lindje, kurse me gjermaninë dhe aleatët e saj, në Perëndim. Gjermania u shpartallua keqas dhe kërkoi paqe. U nënshkrua **Pakti Zitvatoruk**. Në vitin 1611, rebelimet xhelalije u shtypën plotësisht. Radha i erdhi problemit të tretë, Iranit. Më në fund, edhe me Iranin u bë marrëveshje. Në Mesdhe u arritën fitore detare me shumë rëndësi.

Më 1605 u pushtuan **Estergoni** dhe **Ujvari**. Fitorja e arritur para Ujvarit ishte aq e pabarabartë për nga fuqitë ushtarake, saqë shprehja “**i fortë si turku**” e cila aty e tutje do të

përdorej në Evropë për disa shekuj me radhë, u kthye në proverbiale. Po atë vit u zhvillua edhe një fushatë austriake mjaft e suksesshme. U kurorëzua mbreti hungarez. Në det u zhvillua fushata e Maltës.

Pas Ligjvënësit, sulltan Ahmeti I ishte ndër sulltanët e rrallë të shtetit osman që u muar nga afër dhe konkretisht me punët e shtetit. U bë sulltan ku ishte ende në moshë fëminore, por, në sajë të zgjuarsisë dhe thellësisë shpirtërore, e drejtoi shtetin duke marrë vendime të mrekullueshme.

Ai gjithmonë këshillohej me personalitetet e dijes dhe arifët. Ai ka qenë nxënës i suksesshëm i një prijësi shpirtëror si Hirësia **Aziz Mahmud Hydaji**.

Ashtu siç pati ndodhur që Hirësia Edebalı, duke e përgatitur dhe formuar moralisht dhe shpirtërisht Osman Gaziun, qe bërë faktor veprues për hedhjen e themeleve të një shteti gjigant, edhe Aziz Mahmud Hydaji, duke e kaluar **Ahmetin I** nëpër etapat e botës shpirtërore, e pati lartësuar atë moralisht dhe shpirtërisht, për rrjedhojë, pati nxjerrë në pah, krahas aftësive dhe vetive që zotëronte Ahmeti I në potencë, edhe personalitetin e tij të madh i cili reflektohej në trajtën e një drejtësie, mëshire dhe qetësie të gjerë në gjeografinë perandorake.

Prandaj sulltan Ahmeti I ndjente një tërheqje jashtëzakonisht të madhe ndaj Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji. Nga ana tjetër, kjo tërheqje është bërë shkak që Ahmeti I, pavarësisht nga mundësitë materiale-mbretërore që zotëronte, të arrinte kulmin e botës shpirtërore me anë të një qëndrimi të ngopur e indiferent ndaj atyre mundësive.

Përparimi i sulltan Ahmetit I në rrugën e përkryerjes moralo-shpirtërore filloi me këtë ëndërr që pa:

Një natë, Ahmeti I pa në ëndërr sikur po bënte mundje me mbretin e Austrisë, sikur ra me shpatulla përtokë dhe sikur shpina iu ngjit përtokë. Ahmeti I u zgjua i frikësuar. Ishte shumë i emocionuar. U dëshpërua. Sepse pamja e jashtme e ëndrrës ishte frikësuese.

Në pallat u ftuan interpretues të ëndrrave. Por interpretimet që iu bënë ëndrrës nuk e kënaqën plotësisht Ahmetin I. Burrat e shtetit e këshilluan sulltanin që ëndrrën e tij ta interpretonte edhe Sheh Aziz Mahmud Hydaji që ndodhej në Yskydar. Sulltan Ahmeti I i shkroi një letër Aziz Mahmud Hydajiut ku ia përshkruante ëndrrën që kishte parë.

Korrieri e mori letrën dhe u nis me shpejtësi për në Yskydar. Kur arriti në vend, i trokiti Aziz Mahmud Hydajiut në portë. I urti dhe prijësi i madh shpirtëror Aziz Mahmud Hydaji doli në portë me një zarf në dorë ku kishte futur një letër të përgatitur qysh më parë. Ndërsa merrte letrën që i kishte sjellë korrieri, ia dha zarfin duke i thënë:

“Këtu është e shkruar përgjigjja që pret sulltani ynë!”

Korrieri i cili e mori zarfin krejt i hutuar, i çoi menjëherë padishahut dhe ia tregoi të gjitha ç’i kishin ndodhur e ç’kish parë. Letra e dërguar nga sulltan Ahmeti kishte marrë përgjigje mrekullisht ende pa u hapur e pa u lexuar! Sulltan Ahmeti I e lexoi letrën me emocion:

“Allahu i Lartë e ka krijuar kurrizin e njeriut si pjesën më të fortë e më rezistente të trupit të tij, po kështu, edhe tokën, si pjesën më të fortë e më rezistente të gjithësisë. Puqja e kurrizit të njeriut me tokën do të thotë bashkim i

këtyre dy forcave. Kështu, rënia e sovranit me kurriz në tokë do të thotë bashkim i këtyre dy forcave. Për pasojë, nga kjo ëndërr kuptohet se padishahu ynë i cili është përfaqësues i Islamit, do të arrijë fitore kundër mohuesve!..”

Sulltan Ahmeti I u kënaq shumë nga ky interpretim dhe tha:

“Ja, ky është shpjegimi i vërtetë i ëndrrës që kam parë!”

Ajo ëndërr bënte paralajmërimin e lumtur të fitores së ardhshme të kalasë Estergon.

I gëzuar shumë nga paralajmërimi i lumtur, menjëherë sulltani mori bekimin e Hirësisë Mahmud Hydaji dhe marshoi drejt Austrisë. Ushtria osmane që u bashkua me forcat e zonave kufitare, filloi ta godasë Austrinë një pas një dhe e detyroi të kërkonte paqe. Ajo i kishte dëmtuar veçanërisht austriakët me marrjen e Estergonit. Kështu, lufta osmano-austriake që kishte trembëdhjetë vjet që vazhdonte, mori fund në Zitvatoruk dhe u nënshkrua një marrëveshje armëpushimi njëzetvjeçare. Sipas kësaj marrëveshjeje, kalatë Kanije, Estergon dhe Egri u kalonin osmanëve, kurse Austria detyrohej të paguante reparacione lufte.

Kështu, sulltan Ahmeti I zbuloi se sa i madh ishte Hirësia Aziz Mahmud Hydaji. Pas kësaj fitorjeje, ai u lidh edhe një herë më shumë pas këtij të urti dhe prijësi shpirtëror!

Kjo tregon se, në çdo periudhë, konsideratat e myrshidëve, prijësve shpirtërorë, vazhdimisht u kanë dhuruar dhembshurinë dhe ngrohtësinë e një prehri amësor drejtuesve të mëdhenj me shpirtrat të turbulluar nga problemet dhe shqetësimet e shtetit, ndërkaq që luftëtarët e mëdhenj të cilët kanë luajtur rol vendimtar në fatet e popujve, kanë pasur gjithmonë nevojë për këtë. Pikërisht për këtë arsye, fitoret

e udhëheqësve ushtarakë të privuar nga një konsideratë dhe ndihmë e tillë, është e pamundur të kuptohen dhe vlerësohen si fitore të vërteta edhe pse të mëdha në dukje, ngaqë u ka munguar aspekti moral-shpirtëror në fjalë. Për shembull, prijësi i hunëve, Atila, i nisur nga Karakumi, pati kaluar 7000 km. rrugë gjer në Evropë duke lënë pas vetëm gjak, vuajtje e lot, prandaj lëvizja e tij ushtarake s'ishte lëvizje fitimtare, por dhunuese dhe tragjike!

Edhe beteja e Ankarasë mes Timurit dhe Bajazitit Rrufe qe konkluduar me fundin e hidhur të një konflikti egoistik. Përfundimi i atij konflikti qe drama e dhimbshme e vejushave dhe jetimëve. Beteja pati përfunduar si gjakderdhje e dhjetra mijëra muslimanëve dhe, po ashtu, si vdekje tragjike dhe e mjerë e Bajazitit Rrufe. Kurse Timuri vetë, pasi kishte kaluar katë mijë km rrugë, qe kthyer mbrapsht duarbosh!

Ahmeti I i cili, pasi u bë dëshmitar i *kerametit* të Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji, u fut nën edukimin moral-shpirtëror të tij, me këtë mbështetje moral-shpirtërore arriti të përkryhet si personalitet. Duke u shkrirë në personalitetin e prijësit të vet (fena fi shejh), u identifikua me të.

Poezitë e tyre në vijim e reflektojnë bukur përbashkësinë e së fshehtës dhe pozitës shpirtërore të Hirësisë Aziz Mahmud Hydajiut dhe sulltan Ahmetit I në qiejt shpirtërorë.

Poezia e Hirësisë Hydaji:

*Kush bën dhikër, arrin kënaqësinë
Me bukuritë e përmendjes së Allahut..
Ashiku Zotin e vet e arrin
Me ziqër të shumtë të Allahut...*

*Kush është ashik i të dashurit të vet,
Ka hyrë në shesh të asgjësimit...
Ka marrë mirësitë e Zotit të vet
Si dhurata të përmendjes së Allahut...*

Poezia e sulltanit Ahmet I:

*Shtëpia e zemrës i mbushet plot dritë
Me bukuritë e përmendjes së Allahut...
Klima e zemrës i mbushet me stolitë
E arkitektit të përmendjes së Allahut...*

*Bahtiu po ta pohon ty,
Besimin në një Zot ta përsërit ty,
Singeritetin ta shkruan ty
Me poetikën e përmendjes së Allahut...*

Këto poezi janë shprehje që tregojnë se ata ishin shndërruar pothuaj në një shpirt në dy kurme!

Në ceremoninë e hedhjes së themeleve të xhamisë së sulltan Ahmetit I, e cila është një kryevepër arti e tij, qenë ftuar prijësit shpirtërorë dhe dijetarët më të njohur të kohës.

Gurin e parë në themel e vuri Aziz Mahmud Hydajiu. Kurse sulltan Ahmeti I punoi atë ditë me kazëm dhe lopatë si punëtor i thjeshtë gjer në mbrëmje.

Mbi veçantitë shpirtërore të kësaj xhamie të bekuar ka edhe një rrëfim të tillë:

Pas vdekjes së të atit në moshë të re, e bija, Gevher Hatun, e pati parë të atin në ëndërr në xhennet, në një mjedis jash-tëzakonisht të shkëlqyer. Dhe e pati pyetur me kureshtje:

“Baba, me ç’punë arrite në këtë vend të bukur?”

I ati i qe përgjigjur:

“Moj bijë, kur po e ndërtoja këtë xhami, pata mbajtur gurë! Prandaj ndodhem në këtë pozitë!”

Në të njëjtën ëndërr, i vëllai i sulltan Ahmetit i pati thënë të mbesës:

“Akoma s’ke për të ardhur pranë nesh? Hë, linde edhe fëmijën e dytë dhe eja!”

Gevher Hatun me të vërtetë ishte shtatzënë në fëmijën e dytë, prandaj dhe ishte emocionuar shumë! Pavarësisht nga interpretimet, kuptimi i ëndrrës ishte i qartë. Një a dy ditë pas lindjes së fëmijës, Gevher Hatun pati vdekur!

Koha e sulltan Ahmetit I është periudha më kulmore e zgjerimit të tokave të shtetit osman. Mbretërit e botës përkuleshin para madhësisë dhe shkëlqimit të këtij shteti dhe vinin kurorë me dorën e sadrazemëve, kryeministrave të tij.

Ja, një periudhë e tillë ka qenë periudha e sulltan Ahmetit I! Fakti që ai mundej të tregonte një sukses të asaj grade sa ta kishin zili edhe armiqtë, ishte rrjedhojë, krahas e denjësisë së jashtme, të dukshme, sigurisht edhe e përkryerjes moralo-shpirtërore! Duke u tërhequr kohë më kohë në vetmi dhe meditim në kthinën e ngushtë që pati ndërtuar për vete në anë të majtë të xhamisë, ai shmangej nga punët e dendura të shtetit dhe e orientonte shpirtin në klimën e ndjenjave. Duke bërë një jetë vetëgjykimi e llogaridhënieje, atje ai mbetej vetëm për vetëm me Zotin e vet!

Gjatë ndërtimit të xhamisë, sulltan Ahmeti i solli nga tyrbeja Sulltan Kajitbaj e Egjiptit, në tyrben Ejup Sulltan të Stambollit

gjurmët e këmbëve të Profetit, të quajtura **“Nakshi Kadem”**. Pastaj, kur përfundoi ndërtimi i xhamisë, i vuri në xhami.

Ndërkaq, atë ditë kur u krye ky transferim, në mbrëmje, në gjumë pa një ëndërr të tillë:

Ishte formuar një kuvend i lartë ku ishin mbledhur të gjithë sulltanët, kurse profeti Muhammed ﷺ rrinte në postin e gjykatësit. Ishte ngritur një lloj gjykate. Sulltan Kajitbaj kishte ngritur ankesë kundër sulltan Ahmetit për shkak se e kishte sjellë në Stamboll “Kademi Seadeti”-in duke ia hequr tyrbes së vet e cila vizitohej pikërisht për atë kujtim të çmuar.

I Dërguari i Allahut ﷺ, me atributin e gjykatësit, vendosi që “Kademi Sherifi” të kthehej menjëherë atje nga ishte marrë!

Sulltani u zgjua me frikë dhe tmerr. Endrrën ia parashtroi për interpretim një grupi dijetarësh dhe prijësish shpirtërorë, mes të cilëve ndodhej edhe Hydajiu. Pasi u shqyrtua dhe u interpretua ëndrra, u arrit në këtë përfundim që iu komunikua sulltanit me këto fjalë:

“Sovrani ynë! Endrra është mjaft e qartë! Dhe s’ka nevojë as për interpretim! Amaneti duhet kthyer menjëherë mbrapsht!”

I pasionuari pas Profetit, sulltan Ahmeti I, iu nënshtroi vendimit dhe e ktheu në vend amanetin me përpikmëri edhe pse me hidhërim!

Ndërkaq, para se ta dërgonte amanetin, sulltan Ahmeti I, zemra e të cilit përvëlohej nga dashuria pasionante ndaj Profetit, porositi të përgatitej mbi mermer maketi i gjurmës së këmbëve të profetit dhe duke i vendosur në një vend të posaçëm, u përpoq të frymëzohej nga asociacioni që i krijonin

ato. Vargjet në vijim që i derdheshin nga zemra e djegur, e reflektojnë bukur gjendjen e tij shpirtërore:

*Eh, sikur t'i bartja gjithmonë mbi krye si kurorë
Gjurmët e bekuara të atij kryeprofeti,
Gjurmët e trëndafilit të lulishtes profetike...
Ahmet, fërkoje në ato gjurmë trëndafili këtë fytyrë!...*

Rrëfehet se, pasi përfundoi ndërtimi dhe shtrimi i xhamisë bashkë me kompleksin e saj, u ftua Hirësia Aziz Mahmud Hydaji për ta kryesuar ceremoninë e pëdurimit të hapjes. Ai ndodhej në *dergahun* e vet në anën aziatike të Stambollit, në Yskydar. Atë ditë deti kishte shumë furtunë dhe dallgë, prandaj varkarët s'kishin guxim të dilnin në det. Mahmud Hydaji zbriti në skelën e Yskydarit. Hipi në varkën e vet së bashku me pesë-gjashtë myridë dhe u nis në drejtim të Bririt të Artë. Me lejen e Allahut të Lartë, deti rrinte larg bashit, kicët dhe anëve të varkës, kështu që dallgët nuk e preknin fare varkën. Ndërsa askush nuk kishte dalë në det nga frika, Aziz Mahmud Hydajiu kaloi paqësisht në anën tjetër me varkën e tij!

Xhamia Sulltanahmet, e mbiquajtur më vonë Xhamia Blu, u hap me një ceremoni madhështore e të shkëlqyer. Mbajtja e hutbes së xhumasë iu la për mbarësi prijësit të madh shpirtëror, Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji.

Ende, vija detare mes Yskydarit dhe Bririt të Artë e përshkuar me varkë nga Mahmud Hydaji, quhet **“Rruga Hydaji”**. Këtë vijë ndjekin varkarët në ditët me furtunë. Ky fakt është *keramet* i Hirësisë Hydaji i zgjatur gjer në ditët tona!

Një ditë, kur kishte shkuar në Yskydar, sulltan Ahmeti I

takoi në treg Hirësinë Hydaji. Menjëherë zbriti nga kali, e hipi prijësin në vend të vet, kurse vetë nisi të ecë në këmbë pas kalit. Zemra e Hydajiut nuk mund të pranonte që ai sulltan i madh të ecte pas tij në këmbë, kështu që, pas pak zbriti duke thënë:

“Hipa vetëm që të shkonte në vend lutja e shehut tim dhe urdhri i sulltanit tim!”

Hirësia Hydaji e kishte fjalën për lutjen që kishte pasë bërë për të prijësi i vet shpirtëror, Uftade:

“O bir, sovranët të ecshin përkrah yzengjive!”

Sulltan Ahmeti u prek shumë nga kjo ngjarje dhe koincidençë shpirtërore dhe me vargjet në vijim u përpoq t'i shprehë ndjenjat e veta:

*Ç'pata, ia dhashë Zotit, tjetër pasje s'më mbet;
Hoqa dorë, nga dy botët gjë s'më mbet...*

*Sepse dashuri e Allahut m'arriti, më tërhoqi pas;
Syrin e zemrës ma hapi, tjetër më s'më mbet...*

*Favori i evlijave ma dogji zemrën, më shkatërroi,
U kullova, e gjeta kthjelltësinë, për dy botët gjë s'më mbet...*

*Ahmedi thotë: O Zot, të falenderoj pa fund;
Laudi Zotit, veç ashkut hyjnor tjetër gjë s'më mbet...*

Kujdesi, ndikimi, mirësia dhe favoru i Aziz Mahmud Hydajiut për sulltan Ahmetin I kanë vazhduar gjatë gjithë jetës së tij. Ngjarja në vijim është një rast nga këto:

Sulltan Ahmeti kishte dalë shëtitje së bashku me disa nga burrat e shtetit. Ndërsa ishin ulur dhe po pushonin në një pyllsishte, shërbëtorët therën një qengj dhe e poqën. Pastaj

ia vunë para sulltanit. Në çastin kur sulltan Ahmeti zgjati dorën duke bërë Besmele, aty u shfaq papritmas Hirësia Aziz Mahmud Hydaji dhe i tha sulltanit:

“Sulltani im! Mos ha! Ai mish është i helmuar!”

Atëherë, prenë një copë mish dhe ia dhanë një qeni i cili ngordhi menjëherë sapo e hëngri!

Sulltan Ahmeti I tregonte një respekt të veçantë për Hirësinë Aziz Mahmud Hydaji dhe nuk linte mangët gjë në shërbimet ndaj tij. Një ditë po bisedonte në pallat me Hirësinë Aziz Mahmud Hydaji. Një çast dhe ky dëshiroi të përsëriste abdest. Sollën një ibrik ujë dhe legen. Në shenjë respekti për prijësin e vet shpirtëror, sulltani mori ibrikun dhe i shërbeu për të marrë abdest. Ndërkaq, nëna e sulltan Ahmetit, pas kafazit, kishte përgatitur peshqirin. Nëna e sulltanit mendoi me vete:

“Sikur të kisha parë ndonjë shenjë mrekullie nga Aziz Mahmud Hydajiu!”

I informuar shpirtërisht për mendimin e nënës së sulltanit, Mahmud Hydajiu tha:

“Çudi! Disa kërkojnë prej nesh shenja mrekullie! Mirëpo a mund të ketë shenjë mrekullie më të madhe për mua se të më shtjerë ujë kalifi i tokës dhe të ma bëjë gati peshqirin nëna e tij e nderuar?”

Pastaj, gjatë bisedës në vazhdim, sulltan Ahmeti e pyeti prijësin:

“Imzot, thonë se ditën e kiametit, Sejjid Abdylkadir Gejlaniu do të bëjë shefaat për nxënësit e tij dhe për besimtarët mëkatarë, do të ndërhyjë për faljen e tyre! Ç’thoni për vërtetësinë e kësaj thënieje?”

Hirësia Aziz Mahmud Hydaji nuk u përgjigj menjëherë. Pasi u kredh në meditim një copë herë, tha:

“Po, është e vërtetë! Abdylkadir Gejlaniu do të bëjë shefaat për shumë mëkatarë nga ndjekësit e vet!”

Sulltani vazhdoi:

“Imzot! A s’ka, vallë, edhe për ne ndonjë premtim dhe përgëzim nga hirësia juaj e lartë?”

Atëherë, duke ngritur duart lart, Hirësia Aziz Mahmud Hydaji bëri këtë lutje:

“O Zot! Ata që, gjer në kiamet, do të jenë në rrugën tonë, që do të na duan ne dhe që një herë në jetë do të vijnë në tyrben tonë dhe do të këndojnë një Fatiha për shpirtin tonë, janë tanët... Ata që janë tanët, mos u mbytshin në det, mos pafshin varfëri kurrë në jetë, mos vdekshin pa besim, e marrshin vesh dhe e lajmërofshin qysh më parë vdekjen e vet dhe kufoma mos u rëntë e mos u humbtë në det!..”

(Të gjithë dijetarët fetarë dhe prijësit shpirtërorë kanë bërë të ditur se kjo lutje është pranuar, se ndjekësit e kësaj rruge nuk janë mbytur në det, se shumë prej tyre, disa ditë para vdekjes e kanë marrë vesh se do të vdesin dhe këtë ua kanë thënë edhe të tjerëve.)

Në vitin 1617 (1026 h.), sulltan Ahmeti I u sëmur nga një plagë që i doli në kurriz. Një ditë para se të vdiste, **shambelani Mustafa**, ndërsa ndodhej pranë sulltanit, e dëgjoi t’u thotë disa personave të padukshëm katër herë:

“Ve alejkum selam, paqja qoftë edhe mbi ju!”

Shambelani e pyeti se ç’kuptim kishte sjellja e tij dhe sulltani iu përgjigj kështu:

“Sapo më erdhën pranë Hz. Ebu Bekri, Hz. Omeri, Hz. Osmani dhe Hz. Aliu dhe më thanë:

“Ti bashkove në vetvete mbretërimin e kësaj bote e të përjetësisë. Nesër do të ndodhesh pranë të Dërguarit të Allahut ﷺ!”

Me të vërtetë, të nesërmen, jeta e mbretit të kësaj bote e të përjetësisë, si jeta e çdo vdekëtari, mori fund!

Për larjen e kufomës së tij u ftua *murshidi* i vet, Hirësia Aziz Mahmud Hydaji. Por ai u përgjigj:

“Sulltanin e desha shumë! Nuk mundem të duroj! Jam plak, prandaj të më falni!”

Dhe dërgoi nxënësin e vet, **Shaban Dede**.

Pas namazit funeral që ia fali **shehulislami Hoxhazade Mehmed Çelebi**, sulltan Ahmeti I u varros në tyrben që e pati ndërtuar për vete pranë xhamisë Sulltanahmet.

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Të tërheqin vëmendjen intelektit dhe aftësitë që tregoi sulltan Ahmeti I megjithëse u ngjit në fron qysh në moshë fëmijore. Ishte mjaft i fortë fizikisht. Ishte kalorës, qitës dhe luftëtar shumë i mirë. Këto aftësi dhe veti u trashëguan edhe nga të bijtë **Osmani i Ri** dhe **Murati IV**.

Si i gjyshi, Selimi i Rreptë, vishej thjesht. Kur binte për të fjetur vishte një rrobë nate të bërë me lesh dhie, me qëllim për të mos bërë gjumë të thellë e të rëndë. Futej mes njerëzve të thjeshtë dhe, duke u sjellur jashtëzakonisht thjesht, interesohej për hallet e tyre.

Hapësira e madhe e shtetit dhe rëndësia e pozitës së tij mbi gjeografinë botërore nuk mundën ta hidhnin në gropën e egoizmit dhe nefsit!

Divani ose përmbledhja poetike që shkroi me pseudonimin **Bahtí**, mjafton për të treguar nivelin e tij shpirtëror dhe artistik.

Në periudhën e sulltanatit të tij nisi endja e posaçme e **mbulesave të Qabes** në Stamboll. Gjer atëherë, mbulesat endeshin në Egjipt.

Veç këtij shërbimi, sulltan Ahmeti I përgatiti **ulluqe prej floriri** për Qaben në punishten e posaçme të ngritur për këtë qëllim në Stamboll.

Konsistenca e rendit botëror dhe vazhdimësia e strukturës morale të tij në çdo kohë janë të mundshme vetëm duke u thelluar në jetën afektive. Kombet me nivel të lartë kanë respektuar dinjitetin e sovranëve të ndjenjave të cilët janë prijësa moralo-shpirtërore dhe, duke e vlerësuar si dhunti ndjekjen e gjurmëve të tyre, kanë arritur lumturinë dhe qetësinë.

Ishte për këtë arsye që edhe sulltan Ahmeti I, gjatë gjithë jetës parapëlqeu ndaj çdo gjëje materiale të kësaj bote, të ecte në gjurmët e Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji, sepse rruga e tij i ofronte njeriut përmbushje të nevojave afektive që çonin në begati dhe kënaqësi moralo-shpirtërore në nivel të pamatshëm me mbretërimin dhe shkëlqimin material të kësaj bote! Meqë u lidh pas Mirësisë Absolute, nuk hyri nën robërinë e qenieve-hije materiale pavarësisht nga shkëlqimi i tyre. Nuk u mashtroi nga gënjeshttrat te pasqyra. Zemra i mbeti larg interesimeve temporale, si posti dhe pozita. U bë i merituari i dhuntisë së “kapërcimit të vetvetes dhe tejkalimit të intrigimeve të saj”, gjë që është fitorja më e madhe. Duke u thelluar në klimën e zemrës, u bë një *alter ego*³⁹ i Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji.

Pavarësisht se, qysh nga koha e tyre, kanë kaluar mbi 400 vjet, begatia e botës shpirtërore të Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji dhe sulltan Ahmetit I vazhdon të veprojë. Kjo është një e vërtetë e vërejtur në mënyrë tejet të qartë. Ky institucion begatie që ia hodhën ata themelet dhe që në mënyrë të vargëzuar, arrin gjer te Profeti, ka ardhur duke vepruar gjer në ditët tona. Sepse pozitat shpirtërore nuk lihen bosh siç lihen ato materiale dhe temporale, por mbushen vazhdimisht me anë të caktimit hyjnor. Sepse vetëm duke e arritur këtë pjekuri shpirtërore kanë mundësi njerëzit të arrijnë qëllimin e vërtetë të krijimit të tyre! Në të kundërt, njerëzimi dënohet të mbetet primitiv.

Ashikët e të Vërtetës, Zotit, ose, e thënë ndryshe, njerëzit e dashuruar në mënyrë pasionante pas Zotit, nuk udesin. As institucionet që janë vepra të zemrës së tyre, nuk kalben e rrënohen! Ato ushqehen vazhdimisht nga burimi nën rrënjën ku mbështeten, dhe jeshilohen. Duke u mbësuar në mjedisin përreth, e shndërrojnë atë në trëndafilishte!

Vakfi Aziz Mahmud Hydaji i cili është një filiz i bleruar edhe sot i asaj rrënje shpirtërore, ndërsa përpiqet t'u bëhet mbështetje duke ua plotësuar nevojat materiale shumë të varfërve, të vetmuarve, të mbeturve në rrugë, nxënësve djem e vajza që do të zënë në të ardhmen vendin e vet në ushtrinë e besimit, në të njëjtën kohë, përpiqet t'ua përmirësojë dhe ndriçojë botën shpirtërore. Nderi dhe dinjiteti i këtij zelli dhe i kësaj përpjekjeje u takojnë së pari Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji, sulltanit Ahmeti I dhe njerëzve të përkushtuar bamirësisë dhe kujdesit për të tjerët. Të gjithë personat e këtij institucioni të lartë janë në rolin e shërbyes-

ve të pranuar dhe aktivizuar bujarisht dhe përjashtimisht të kësaj rruge shpirtërore.

Zoti ynë ua mundësoftë zemrave tona vesën pranverore nga bota shpirtërore e vargut të artë, nga klima e zemrës plot begati e Hirësisë Aziz Mahmud Hydaji, të përfituarit e të cilit jemi, si dhe nga nënshtimi dhe djegia me dashurinë hyjnore e të përhirshmit sultan Ahmeti I!

Amin!..

SULTAN ABDYLAZIZI

(1830-1876)

*Sulltani i persekutuar dhe dëshmor i cili,
me shpirtin e tij veprues, mundi t'i thotë
"ndal" rënies së shtetit*

Eshtë sulltani i tridhjetedytë osman.

I ati ishte sulltan **Mahmudi II**, kurse e ëma, bamirësja e madhe, **Pertevnijal Sulltan**. Hipi në fron në vitin 1861 dhe qëndroi në pushtet 14 vjet. Ishte një sundimtar i zgjuar, aktiv dhe iniciator. Qysh në moshë të vogël i qe nënshtruar një arsimimi mjaft të posaçëm.

Para sulltan Abdylazizit, me anë të Dekretit të Tanzimatit i qe hapur rruga admirimit perëndimor dhe hapat e hedhur në këtë rrugë patën nisur të japin filizat e parë të farës së zemërimit ndaj shtetit të mbjellur në shpirtin e popullit. **Mahmudi II** dhe pasuesi i tij, **Abdylmexhidi** qenë bërë vegël e imitimit perëndimor, qe shfuqizuar dhe abroguar forma jeniçere tradicionale e trupave ushtarake, ceremonitë funebre zyrtare patën filluar të zhvilloheshin nën shoqërimin e orkestrave frymore. Me veprime të tilla reformuese të kundërta me natyrën e kombit, shteti qe bërë i huaj për nënshtetasit dhe pati filluar të largohej nga bota shpirtërore dhe morale që ia ushqente strukturën. Populli ishte i zemëruar dhe burrat e shtetit ishin

të hutuar e të lëkundur përballë përparimit të realizuar nga bota perëndimore. Kurse armiqtë e Islamit i qenë futur një veprimtarie propagandistike tinzare për t'ia ngarkuar Islamit të shenjtë barrën e përgjegjësisë të diferencës në rritje mes përparimit të perëndimit dhe prapambetjes së botës muslimane në krahasim me të, ashtu, që më vonë, poeti Zija Pasha do ta shprehte me këtë dyvargsh këtë situatë:

*Islami na qenka pengesë për zhvillimin e shtetit;
Më parë mendohej ndryshe, kjo ndodhi së fundit...*

Mirëpo përparimi në Evropë nuk ishte vepër e krishterizmit ose e një metode, zhvillimi dhe kulture të mbështetur tek ai! Kjo situatë, domethënë, përparimet që kishte bërë dhe po bënte Evropa ishin rrjedhoja të shkaqeve krejt të tjera dhe vetëm të karakterit ekonomik, si zbulimi i Amerikës dhe shtënia në dorë aty e pasurive të mëdha të virgjëra, hapja e rrugës detare nga Kepi i Shpresës së Mirë me zbulimin dhe ndërtimin e anijeve me avull dhe, në këtë mënyrë, importimi për në Perëndim i mallrave të Lindjes, si bimët aromatike dhe pëlkurat e mëndafshita, ndryshimi i rrugëve tregtare dhe, si rezultat i të gjitha këtyre, përjetimi i një “revolucionit industrial” në Evropë.

Ndërsa punët qëndronin kështu, armiqtë tanë, duke bërë një interpretim të gabuar të dallimit mes dy botëve dhe duke na e sugjeruar me forcë këtë, filluan të na largojnë nga botë-kuptimi ynë origjinal, nga rregulli dhe regjimi ynë shoqëror, nga mënyra jonë e jetesës krejtësisht islame si dhe nga jeta jonë shpirtërore gjithashtu islame. Duke na e treguar qëllimisht si të drejtë këtë rrugë të gabuar, ata na sugjeruan se zgjidhja e vetme për të hyrë në udhën e përparimit ishte evropianizimi ynë. Sa e hidhur ishte se ky sugjerim pati efekt shumë

të gjerë më së pari tek pashallarët e asaj kohe, gjer edhe tek vetë sulltanët!

Nga ana tjetër, ngaqë me abrogimin e organizmit ushtarak jeniçer më 1826, u prish sistemi ushtarak tradicional osman, dy vjet pas kësaj date, rusët arritën të zbresin gjer në Edirne me një forcë të vogël prej pesëmbëdhjetë mijë vetësh! Në vitin 1829, shteti osman u vu para faktit të kryer të themelimit të shtetit grek. Më 1832, ushtria e guvernatorit osman **Mehmet Ali Pasha nga Kavalla**, duke iu kundërvënë shtetit të vet, arriti gjer në Kutahja dhe, atëherë, shteti osman që s'kishte parë humbje qysh prej shekujsh, u detyrua të kërkonte ndihmë nga Rusia! Të gjitha këto ngjarje e cënuan krenarinë kombëtare dhe i shqetësuan ndërgjegjet.

Mahmudi II, i prekur thellë nga problemet dhe hallet e kohës, u sëmur nga tuberkulozi. Ai qe një sulltan i mefshtë, i sëmurë dhe, para Perëndimit, i dobët. Edhe pasardhësi i tij, sulltan Abdylmexhidi, eci gjithashtu në rrugën e imitimit të Perëndimit.

Kurse sulltan Abdylazizi që erdhi në pushtet pas tyre, ishte një sundimtar i guximshëm, aktiv, i shëndoshë mendërisht dhe shpirtërisht. Kështu, ai e filloi punën me zell dhe përpjekje të mëdha për ta shpëtuar nga krizat ku kishte rënë shtetin që e kishte marrë në dorëzim në një gjendje të keqe. Me veprimtaritë e mrekullueshme që kreu, hidhërimin dhe dëshpërimin e mbledhur gjer aty në shpirtin e popullit e ktheu, brenda një kohe të shkurtër, në gëzim! Ai u bë faktor për shfaqjen e shpresave se periudhat e fitoreve dhe ngadhnjimeve do të ngjalleshin përsëpari. Këtë ndjesi e mbështeste dhe e përforconte edhe pamja e trupit të tij prej akrobati. Kombi përjetonte gëzimin sikur pas dy sulltanëve të dobët të kishte ardhur sërish pushteti i Selimit të Rreptë!

Me të vërtetë, periodha e sulltan Abdylazizit i cili e nxiste dhe inkurajonte sportin e mundjes, i cili nuk druhej ta merrte në sy konfrontimin ushtarak me armiq të, i cili, për këtë qëllim, përpiquej ta ngrinte ushtrinë dhe flotën në nivelet më të larta botërore, u bë fillimi i prirjeve për t'u shkundur si komb nga mefshtësia e për t'u ngritur në këmbë sërish. Synimi kryesor i veprimtarive të tij ishte pengimi dhe ndalimi i lëvizjeve oksidentalizuese të orientuara nga qendra të jashtme që patën filluar me Tanzimatin dhe që përpiqueheshin të realizoheshin, nën emërtimin e përparimit dhe zhvillimit, më tepër në fushat moralo-etike, fetare, kombëtare e kulturore, ishte, në kundërshtim me këtë, mbetja besnik ndaj karakterit të vet kombëtar dhe fetar dhe përparimi në këtë rrugë.

Por ikja nga vetvetja e viteve që qëlluan në kohën e sundimit të tij, kishte arritur në një pikë të tillë të rrezikshme, sa që ishin shfaqur prirje indiferente dhe tradhtare si përkthimi dhe përvetësimi identik i Kodit Civil Francez të emërtuar Kodeksi i Napoleonit për ta zbatuar te një popullsi muslimane! Sulltan Abdylazizi i cili i kishte rënë në të një marrëzie të tillë të rrezikshme, u bashkua me dijetarin e madh të kohës, **Ahmet Xhevdet Pashën** për t'iu bërë pengesë kësaj lëvizjeje të rrezikshme të nivelit të një krimi. Kështu, u krijua një tekst kodik i madh i quajtur **Manuali i Rregullave Gjyqësore** ose, thjesht, **Manual**, që ishte një Kod Civil i nxjerrë nga e Drejta Islame dhe, kështu, u eliminua një krim i madh. Sulltan Abdylazizi i cili arriti suksese si kjo e të ngjashme dhe i cili mësoi t'i përdorte në mënyrën më të mirë të gjitha armët e kohës, pothuaj përpiquej të bëhej si i gjyshi, sulltan Selimi i Rreptë në drejtim të realizimit të shpresave të popullit!

Kur sulltan Abdylazizi u ngjit në fron, gjendja e shtetit osman ishte tejet konfuze. Shqetësimi financiar kishte arri-

tur kulmin. Revolta që kishte shpërthyer në Malin e Zi ishte shndërruar në rrezik për të shkaktuar luftë me serbët. Duke përfituar nga rasti, shtetet e Evropës i shtonin propozimet për ndërmjetësim, sepse kishin frikë se mos sulltani hiqte dorë nga Tanzimati.

Duke e dalluar veçorinë e situatës, sulltani nxori një dekret mbretëror, ku thuhej:

“Ne nuk kemi qëllim tjetër veç rritjes së forcës materiale të shtetit dhe ngjitjes

së nivelit të jetesës së popullit. Mbrojtja e pasurisë së shtetit nga shpërdorimi dhe shkatërrimi është kusht. Çdokush që jeton në shtetin tonë pa dallim në është musliman apo jomusliman, do të qeveriset me drejtësi në kuadrin e urdhrave të fesë sonë dhe që të gjithë do të trajtohen si të barabartë para ligjit!

Qëllimi ynë më i madh është vazhdimësia e pavarësisë së shtetit tonë të lartë dhe jetesa e popullit në mirëqenie. Zoti na dhëntë sukses për hir të Profetit ﷺ!”

Së bashku me këtë dekret, edhe lënia në pushtet e qeverisë aktuale, i eliminoi relativisht dyshimet dhe frikën e shteteve perëndimore lidhur me Tanzimatin.

Sulltani mori masa pengimi ndaj shpërdorimeve si dhe masa kursimi duke filluar nga vetja dhe Pallati. Ai nisi ta rregullonte hap pas hapi gjendjen financiare të shtetit.

Në këtë mes, Egjipti i mbështetur nën dorë nga evropianët, e kishte dobësuar dhe plogështuar mjaft lidhjen me shtetin osman. Me inkurajimin edhe të kryeministrit **Jusuf Kamil Pasha**, sulltani organizoi një udhëtim për në Egjipt. Atje ai u prit me një ceremoni madhështore. Rebeli i djeshëm Mehmet Ali Pasha nga Kavalla, kësaj radhe, duke e kapur nga frerët

kalin e sulltanit, e shëtiti atë nëpër rrugët e Kajros. Kështu, autoriteti i tronditur i shtetit u suall në vend sërish anembanë. Më pas, duke iu dhënë të birit të Mehmet Ali Pashës, **Ismail Pashës**, titulli “**kediv**”, zemërimet e vjetra u kompensuan. Ky titull do të thoshte trashëgueshmëri e postit të guvernatorit të Egjiptit nga baba te biri.

Sulltan Abdylazizi që i kishte ngritur ushtrinë dhe flotën në një nivel syverbues, që i kishte eliminuar mjeshtërisht konfrontimet dhe konfuzionin e brendshëm, për rrjedhojë, që kishte filluar ta lartësonte kredibilitetin e shtetit drejt nivelit të dikurshëm, më në fund, tërhoqi interesimin e të gjithë botës. Prandaj, sulltani u ftua në Francë dhe Angli.

Kështu, duke iu përgjigjur këtyre ftesave, sulltan Abdylazizi u nis nga Pallati Dollmabahçe më 1867 me jahtin perandorak. Ai u bë sulltani i parë në historinë osmane që udhëtonte jashtë shtetit. Ai shkeli në tokën franceze në Marsejë. Që aty e gjer në Paris, populli ishte derdhur gjatë gjithë rrugës për ta parë padishahun madhështor osman. Abdylazizi që ishte një sulltan jashtëzakonisht fetar, duke menduar se gjellët e evropianëve mund të ishin të dyshimta nga pikëpamja e legjislacionit islam, kishte marrë me vete gjellëtarë nga krahina malësore e Bollusë. Madhështia dhe shkëlqimi i delegacionit ishte aq marramendës, sa që fshatarët francezë, duke i pandehur gjellëtarët burra shteti, pashallarë apo princa të dinastisë, i përshëndesnin me temena duke u përkulur gjer në tokë.

Në Paris, sulltan Abdylazizi u prit me ceremoni të madhe nga Napoleoni III. Në drekën e shtruar për nder të sulltanit, Napoleoni i ulur pranë tij, i tha:

“Shkëlqesia juaj e lartë! Sikur ta mendonit si zgjidhjen më të mirë për Gjiritin kthimin e atij ishulli Greqisë...”

Sulltani u bë i ashpër.

Ai nuk ishte një padishah që tregonte dobësi në marrëdhëniet diplomatike. Prandaj, propozimit që kishte për qëllim t'ia tatonte pulsën, i dha këtë përgjigje:

“Shkëlqesi! Shteti osman derdhi gjak njëzet e shtatë vjet për Gjiritin. Çdo pëllëmbë toke të tij e lagu me gjakun e dëshmorëve. Jam i detyruar ta mbroj trashëgimin e të parëve gjer në ushtarin e fundit të ushtrisë dhe gjer në sandalin e fundit të flotës sime!”

Para kësaj ashpërsie që s'e kishte pritur, Napoleoni III mbeti i detyruar t'i kërkonte ndjesë sulltanit.

Në këtë mënyrë, sulltani u kthye nga udhëtimi në Francë dhe Angli, në Stamboll, me fitore diplomatike të shkëlqyera dhe mjaft të suksesshme. Ai u prit në Stamboll me përshëndetjet entuziaste të popullit. Sepse populli shihte tek ai prirjet dhe inteligjencën e sundimtarëve të periudhës së ngjitjes dhe shpresonte se, me fitore të reja, shteti do të shkundej dhe do të merrte forcë edhe një herë tjetër.

Sulltan Abdylazizi e ka shprehur kështu ndryshimin e fuqisë dhe shkëlqimit mes periudhës së paraardhësve dhe periudhës së vet:

“Etërit tanë shkonin në Perëndim në shpinë të kalit për fitore, kurse ne mundemi të shkojmë me tren dhe vapor vetëm për diplomaci!”

Në përfundim të përpjekjeve atdhedashëse, sulltan Abdylazizi, krahas një ushtrie tokësore prej rreth shtatë-tetëqind mijë vetësh të pajisur me armët e modeleve të fundit, krijoi edhe flotën e dytë në botë për nga madhësia! Në atë kohë, flota paraqiste një zhvillim të shpejtë ashtu si forcat ajrore sot dhe bartte një rëndësi të madhe. Prandaj, në Gjirin

e Bririt të Artë që ngritur një kantier detar i madh. Duke u ngritur shumë fabrika ushtarake dhe civile, qenë hedhur hapa seriozë në rrugën e revolucionit industrial.

Fakti që sulltan Abdylazizi u jepte kaq shumë rëndësi ushtrisë dhe flotës, nuk ishte pa shkak. Ai thoshte se, po ta mundnin Rusinë, ajo fitore do t'u siguronte mundësinë për të qenë pa diskutim edhe njëqind vjet të tjerë ndër shtetet e mëdhenj dhe ndiqte qëllimin për ta rimarrë Krimenë e cila u kishte dalë dore prej kohësh. Por sa keq që, për shkak se shteti iu nënshtrua një pushtimi të fshehtë, sulltan Abdylazizi u zbrit nga froni pa e arritur këtë qëllim, dhe u ekzekutua në mënyrë tragjike!

Ai ishte një njeri i drejtë i cili bënte një jetë mjaft fetare dhe të rregullt. Ai ishte njeri aq i devotshëm, sa gjatë gjithë jetës të pinte vetëm ujë Zemzemi! Madje rrëfëhet se kur shkoi në udhëtim për në Evropë, e mori ujin e abdestit me vete! Ai falte namaz rregullisht dhe këndonte shumë Kuran. Në dhomën ku u vra në mënyrë kriminale, mbi tavolinën e vogël u gjet një tekst i Kuranit të Shenjtë i hapur në **suren Jusuf**. Ky tekst i Kuranit i spërkatur me gjakun e tij të bekuar mbahet në ruajtje sot në muzeun e Pallatit Topkapi.

Një ditë, ndërsa ndodhej në shtrat i sëmurë e zverdhur, adjutantët i thanë sulltan Abdylazizit:

“Ka ardhur një lutje nga komshinjtë e Medinës së Ndrishme!”

Atëherë, ai u tha adjutantëve:

“Menjëherë më ngrini në këmbë! T’i dëgjoj në këmbë kërkesat e ardhura nga qytetet e shenjtë! Kërkesat e komshinjeve të të Dërguarit të Allahut nuk dëgjohen shtrirë me këmbët zgjatur në mënyrë të huaj për edukatën dhe etikën!”

Me këto fjalë ai e shfaqte bukur dashurinë që ushqente për Medinën dhe Profetin ﷺ!

Sa herë që vinte posta e Medinës së Ndrishme, merrte sërish abdest, i puthte dhe i vinte në ballë letrat duke thënë se **“në to është pluhuri i Medinës së Ndrishme”**, pastaj ia zgjaste kryesekretarit duke i thënë: “Hape dhe lexoje!”

Siç u parashtrua edhe më lart, periudha kur hipi në fron sulltan Abdylazizi, është periudha kur pati arritur në kulm veprimtaria për shembjen nga brenda të shtetit me dorën e njerëzve të quajtur xhonturq (turqit e rinj), pothuaj të magjepsur prej perëndimorëve dhe të përgatitur gati për t’u shërbyer qëllimeve të tyre politike. Ata qenë, në përgjithësi, persona të arsimuar në Francë, të përgatitur atje në mënyrë tinzare nga misionarët dhe pastaj ishin kthyer në Stamboll me zemra franceze nën uniforma osmane.

Ata pothuaj ishin shndërruar në jeniçerë të Perëndimit brenda shtetit osman! Ndërsa invadohej ekonomikisht nga jashtë, shteti i nënshtrohej një procesi rrënues moral-shpirtëror nga brenda. Me Dekretin e Tanzimatit, veprimtaritë misionare qenë shtuar, mbi pakicat krishtere, kryesisht armene, qe intensifikuar provokimi. Për shembull, në zonën Harput qenë hapur gjashtëdhjetë e dy qendra misionare, qenë ndërtuar njëzet e një kisha. Misionarja **Maria A. West**, në librin e saj me titull “Romance of Mission” thotë:

“Hymë në shpirtin e armenëve... Bëmë revolucion në jetën e tyre!..”

Me qëllim për të mësuar gjuhë të huaja, në të gjitha anët e Anadollit qenë hapur shkolla të cilat ishin, në të vërtetë, shtabe misionarësh. Ndër shkollat e huaja ku këto veprimtari zhvilloheshin më me intensitet, ishin kolegji Antep në Gaziantep,

kolegji Anadolli në Merzifon dhe kolegji Robert në Stamboll. Ndërkaq, në disa shkolla s'qenë marrë fare nxënës turq. Në drejtoritë e shkollave qenë emëruar priftërinj.

Ja, si pasojë e këtyre veprimtarive armiqësore, vendi përballohej me një erozion kulturor. Ky rrënim i trashëguar nga periudha e Abdylmexhidit, u zbrit në minimum nga qëndrimi kundërvënës dhe rezistenca e sulltan Abdylazizit. Si përfundim rezistenca u bë shkak që ai të mbytej në gjakrat e dëshmorësisë...

Sulltan Abdylazizi ishte një sundimtar mjaft tej pamës. Ai thoshte se, pa i pasur në dorë Beogradin, Stambollin, Bagdatin dhe Kajron, nuk do të mund të luanin një rol të madh në politikën botërore! Kjo pikëpamje i ngjan formulës së “shtatë B-ve” të gjermanëve më vonë, kur tek ta u ngjallën prirjet imperialiste. Gjermanët qenë shprehur për domosdoshmërinë e pushtimit të shtatë qendrave të mëdha që fillonin me shkronjën “B”, nga Berlini, në Bombej, si kusht për t'u bërë shtet i madh!

Në qëllimet politike të Abdylazizit ishte, madje, edhe Turkistani. Ai kishte hedhur dorë atje, ishte bërë faktor për hapjen në Iran dhe Turkistan të shkollave që jepnin arsim për elementët turq.

Pjesa e flotës e dislokuar në Detin e Kuq ia preu udhën flotës angleze që shkonte për ta shtypur **Indonezinë** dhe e detyroi të kthehej mbrapsht. Me të vërtetë, aq shumë rëndësi i pati dhënë sulltan Abdylazizi detarisë, saqë, për riparimin me sukses në kantierin detar të gjirit të Bririt të Artë të anijeve franceze, Napoleoni III i pati dërguar një letër falenderimi.

Ky është një shembull i mrekullueshëm i faktit se edhe në një kohë kur për shtetin osman thuhej “i sëmuri i Bosforit”,

ai shtet tregonte force dhe sukses! Kështu, ai vazhdonte të tregonte se ishte një shtet i denjë për t'u përmendur **“shtet i përjetshëm”**⁴¹!

Sheh Shamili i cili, në vitet e mbretërimit të sulltan Abdylazizit, i pati detyruar rusët të villnin gjak për tridhjetë vjet me radhë dhe, më në fund, mbeti i detyruar të dorëzohej, mori leje nga Cari dhe erdhi në Stamboll për vizitë. Sulltani kishte bërë përgatitje të mëdha në pallat, tërë Stambollin e pati përfshirë një gëzim i madh. Të gjithë ishin mbledhur në bregdet. Kur vaporit rus hodhi spirancën para pallatit Dollmabahçe, varkat sulltanore të Abdylazizit e sollën Sheh Shamilin me pjesëtarët e familjes, në Pallat. Sulltan Abdylazizi e priti Sheh Shamilin në portën e Pallatit dhe i tha me respekt të madh:

“Po të më ngrihej im atë nga varri, kaq do të isha gëzuar!”

Dhe i bëri edhe komplimente të tjera.

Sulltan Abdylazizi kishte vënë në Stamboll konaqe në dispozicion të Imam Shamilit, Luanit të Dagestanit, duke dashur edhe ta mbante aty së bashku me të gjithë ata që e shoqëronin. Por Imam Shamili shfaqti dëshirën që vitet e fundit të jetës t'i mbyllte në Medinën e Ndritshme. Atëherë u kërkuua leja e duhur nga Rusia dhe Luani i Dagestanit u përcoll për në Hixhaz.

Siç e thamë pak më parë, iniciativat dhe veprimet e sulltan Abdylazizit për t'ia kthyer shtetit forcën dhe madhështinë e dikurshme i shqetësonin një sërë grupe interesaxhinjsh dhe tradhtarësh. Po kështu, edhe disa burra shteti me këto cilësi, nuk rrinin kot, por, me anë të intrigave të fshehta, zhvillonin një veprimtari të gjerë dhe intensive kundër sulltanit. Nga këta,

veçanërisht katër vetë që u qenë vërtetuar, me pretekste të ndryshme, haptazi fajet, që ishin shkarkuar dhe pastaj u ishin dhënë sërish detyrat dhe pozitat, **Hysejin Avni Pasha, Mithat Pasha, Myterxhim Ryzhdy Pasha** dhe **Hajrullah Efendi**, bënëin përgatitje serioze për ta përmbysur sulltanin.

Hysejin Avni Pasha që shkarkuar nga detyra më 1871, i qenë shkukur gradat dhe që dërguar në Spartë. Më pas ishte çgraduuar edhe si serasker nga ana e **Mahmud Nedim Pashës**. Hysejin Avni Pasha që i ishte shtuar shumë ambicja përballë këtyre situatave, ato që dëshironte t'i bënte i shprehte me fjalët “urrejtja është feja ime!” dhe mendonte jo vetëm zbritjen e sulltanit nga froni, por edhe vdekjen e tij!

Mithat Pasha që ishte përkrahës i Hysejin Avni Pashës, ishte përgatitur i mangët nga kultura politike dhe fetare. Prandaj që shkarkuar nga detyra e kryeministrit për shkak të shumë vendimeve të gabuara dhe shkeljeve. Ishte një person shumë fantazist. Madje, thuhet se, një ditë, në tryezën e pijes, pati shkuar aq larg sa të pretendonte se do ta zhdukte dinastinë osmane dhe do të bëhej vetë sulltan dhe pati thënë:

“Ç’ka këtu për t’u habitur? Mjaft më me të bijtë e osmanëve! Le të bëhen edhe të bijtë Mithat!”

Personi i tretë i grupit, Myterxhim Ryzhdy Pasha, ishte emëruar dy herë kryeministër dhe tri herë serasker, por ishte shkarkuar çdo herë për shkak të shpërdorimit të detyrës. Prandaj edhe ai kishte mbajtur qëndrim ndaj prerjes së intereseve dhe kishte formuar urrejtje ndaj padishahut.

Sa për personin e katërt, Hajrullah Efendiun, fakti që ishte pushuar nga detyra e shehulislamit një muaj pasi ishte sjellë në këtë detyrë jo për meritë, por me përkrahjen e Ryzhdy Pashës, e kishte prekur shumë në ndjenjat personale. Ai s’e

kishte honepsur dot këtë dhe ishte pozicionuar përkrah atyre që e urrenin sulltanin.

Pa shkuar shumë, kjo katërshe, me ambicien për t'i shtënë sërish në dorë interesat që u ishin marrë, duke i ndërsyer edhe nxënësit e tyre, bënë një demonstrim shumë të madh. Për të mos u derdhur gjak, sulltani ua riktheu detyrat. Kështu, rebelët, në etapën e parë arritën atë që deshën. Pas kësaj u kishte mbetur puna e vetme, eliminimi i sulltanit. Më në fund, me anë të një atentati, edhe këtë e realizuan.

Ditën e aksionit, agai i Portës së Lartë, **Xhevher Aga** nuk pati guxim t'ia parashtronte gjendjen padishahut, prandaj ia përcolli lajmin nënës së sulltanit, **Pertevnijal Sulltan**, e cila, nga ana e saj, e njoftoi sulltan Abdylazizin. Abdylazizi i tha nënës:

“A mos do të ma bëjnë këta si Selimit III? Unë e di se kush po e bën këtë!” Dhe i numëroi rebelët një e nga një. Pastaj nga goja iu derdhën këto fjalë:

“Unë e kam parë shpesh në ëndërr këtë mënxyrë! Kështu paska qenë vendimi hyjnor!..”

Nën një shi të dendur, sulltan Abdylazizi u dërgua me varka në Pallatin Topkapi. Pasuria personale, gjer te vathët në veshët e zonjave, iu grabit nga rebelët. Ai u çua në dhomën e Selimit III. Abdylazizi tha:

“Duan të më japin fund këtu si ungjin tim!”

Ai u la tri ditë mbi dërrasa pa bukë e pa ujë. As për t'i ndërruar rrobat e lagura s'i dhanë leje!

Pastaj e kaluan në dhomën e veçuar për të. Por Abdylazizi i shkroi letër **Muratit V** ku i kërkonte ta çonin në **Pallatin Ferije** në Beshiktash. Iu plotësua kërkesa dhe u bart atje.

Mirëpo Hysejin Avni Pasha i cili e kishte ndarë mendjen jo vetëm për zbritjen e sulltanit nga fronin, por edhe për vrasjen e tij, ngarkoi me detyrën e kopshtarit në Pallatin Ferije tre kriminelë trupmëdhenj. Në mëngjesin e 4 qershorit 1876, ata të tre hynë në dhomën e Abdylazizit, i cili, sado që iu rezistoi një farë kohe atyre, përfundimisht nuk mundi t'u bënte ballë. Për t'i dhënë dukje vetëvrasjeje krimit të tyre, kriminelët ia prenë damarët e dorës. Pastaj, sikur të mos kishte ndodhur gjë, dolën jashtë dhe u kthyen fshehtëzi në punë.

Pak më pas, kur e pa të birin mes gjakut, Nëna Mbretërore zuri të qante. Në atë mes, Hysejin Avni Pasha arriti në Pallat për të marrë rezultatin e krimit që kishte organizuar. Kur e pa se Abdylazizi ende s'kishte vdekur, urdhëroi ta çonin në dhomën e kafesë të postës së policisë së Pallatit. Kështu, e vonoi ndërhyrjen e mjekut për ish sulltanin ende në agoni. Më në fund, sulltani-viktimë vdiq si dëshmor i vrasës në krye të detyrës para syve të çetës së kriminelëve Hysejin Avni Pasha, Mithat Pasha dhe Ryzhdy Pasha...

Rahmetullahi Alejh, Allahu e mëshiroftë!

Pas vrasjes kriminale të Abdylazizit, nga zemra e së motrës Adile Sulltan u derdhën këto vargje vaji plot dhimbje:

*Bota ta qajë me lot të përgjakur Abdylaziz Hanin;
Aman, o Zot, se si ia mbuloi në të kuqe gjaku trupin!
Si të mos digjet kjo motër Adile për atë fisnik
Që ma vranë tërë ata vrasës mizorisht...*

Kishin kaluar dymbëdhjetë ditë nga vrasja kriminale e sulltan Abdylazizit. Kunati i tij, **Çerkez Hasani** që ishte oficer, duke mos e pranuar dhe duruar dot fatkeqësinë që kishte pësuar sulltan Abdylazizi, bastisi ekipin e ministrave që ndodheshin në mbledhje në Konakun Mithat Pasha. Me goditjen e

parë, e vrau Avni Pashën dhe ia mori hakun sulltan Abdylazizit. Pastaj vrau edhe Ryshty Pashën dhe një adjutant. Edhe vetë u ekzekutua me varje të nesërmen në Bajazit.

Çeta e rebelëve imponoi me kërcënim hartimin e një raporti për ta

paraqitur vdekjen e Abdylazizit, sulltanit jashtëzakonisht të zgjuar dhe me qëllim të mirë, jo si krim, por si vetëvrasje.

Por, në vitet e pastajme, Mithat Pasha i nxjerrë para gjyqit të ngritur për gjykimin e kësaj çështjeje në Pallatin Jëlldëz nga **sulltan Abdylhamiti II**, e ka shprehur pothuaj si një pohim vrasjen në fjalë:

“Lavdi Allahut që akuzohem për një faj, qoftë edhe krim, si rrjedhojë e atdhedashurisë, jo për një mëkat të ulët si grabitja apo fyerja!..”

Ka njerëz që e akuzojnë sulltan Abdylazizin për mbishpenzime duke e marrë nëpër gojë për rritjen e borxhit të shtetit nga përgatitjet ushtarake.

Por kjo s'është e drejtë! Sepse sulltan Abdylazizi e pati përballuar shumicën e investimeve ushtarake me dhuratat e nënshtetasve, kryesisht të atyre të Oborrit. Ai i pati ndjekur në çast zhvillimet në botë, pati sjellë pushkët amerikane me qitje të largët, Martini Henry dhe pati siguruar prodhimin e tyre në Turqi. Më vonë, e famshmja **“Mbrotja e Plevnës”** në sajë të këtyre armëve që mundur të realizohej.

Sulltan Abdylazizi që një person jashtëzakonisht i ndjeshëm, i rregullt, i ditur dhe me gjykim të shëndoshë. Skicat e anijeve të bëra me dorën e tij e të botuara në revistën e piktorëve, janë kryevepra të ndjeshmërisë dhe aftësisë së tij

për ta konceptuar dhe paraqitur në letër rregullsinë, elegancën dhe harmoninë e vijave. Sulltani me natyrë artisti, i cili ishte edhe poet, edhe muzikant dhe kompozonte, pavarësisht nga zemra e ndjeshme që kishte, ishte një sundimtar luftëtar. Shpirtin e kishte të mbushur me dëshira fitoresh dhe triumfi. Ai do ta merrte sërish Krimenë. Të gjitha përgatitjet i kishte plotësuar. Por veprimtaria armike hyri në veprim dhe i shtyu në aleancë kundër tij katër vetët e zemëruar me të. Duke emëruar Hysejin Avni Pashën, kreun e rebelëve, sulltani u shpreh kështu:

“Sytë e këtij njeriu s’më pëlqejnë aspak!”

Me këto fjalë ai tregonte se e kishte parandjerë fatkeqësinë që e priste, por nuk u tregua dot tej pamës për të marrë masat e nevojshme parandaluese.

Këtu është e nevojshme të kujtojmë hadithin profetik të Muhamedit ﷺ:

“Njeriu i vërtetë është (vazhdimisht) në rrezik!”

Me të vërtetë, edhe eliminimi i sulltan Abdylazizit me anë të një vrasjeje kriminale është bërë për shkak të rrezikut për të cilin flitet në këtë hadith profetik. Ndërkaq, kjo ngjarje nuk mund të shpjegohet ndryshe veçse me vendimin hyjnor lidhur jo më tepër me fatin e tij, sesa me fatin e një kombi! Sepse vrasja tragjike e Abdylazizit u bë pikëkthesa më me rëndësi e historisë sonë kombëtare!

Me të vërtetë, pas tij, fatkeqësitë nuk u parandaluan dot. Edhe nëse shembja u vonua për një farë kohe me politikën e mençur të Abdylhamitit II, në fund të fundit, shembja e atij shteti të madh dhe fitorja qoftë edhe e përkohshme e mohimit dhe herezisë në vendin tonë nuk u penguan dot!

O Zot, duke na e bërë të mundur të nxjerrim mësimë nga kjo fatkeqësi e të tjera si kjo, mos na dëno me përfundime të hidhura në skenën e historisë! Përplasua kokës intrigantëve kurthet dhe dredhitë e tyre!

Amin!..

SULTAN ABDYLHAMITI II

(1842-1918)

*Burri i madh i shtetit, sundimtari i madh,
banori i xhennetit*

Eshtë sultani i tridhjetekatërt osman, kalifi i nëntëdhjetenëntë islam.

Eshtë një personalitet i veçantë i cili ka arritur të bëhet lider i natyrshëm dhe simbol jo vetëm për vendin e vet, por për tërë botën islame.

Shkencat fetare e të natyrës i plotësoi në mënyrë të përsosur qysh në moshë të re. Duke marrë frymëzim nga shehu i tarikatit Shazeli, **Mehmet Zafir Efendiu**, dhe nga shehu i tarikatit Kadiri, **Ebul Huda Efendiu**, zgjuarsinë e mendjes e kurorëzoi edhe me përkryerjen moralo-shpirtërore.

Ngaqë qysh në moshë të re dallohej për zgjuarsin dhe aftësin politike, i ungji, sultan Abdylazizi, e pati marrë me vete në udhëtimet për në Egjipt dhe Evropë.

Ishte me sjellje shumë të hijshme dhe delikate. Dinte t'ia fitonte zemrën kujtdo. Kishte një zgjuarsin dhe kujtesë të jash-tëzakonshme. Në burimet biografike dhe bibliografike ka shembuj të panumërt që tregojnë se, personin që e shihte apo ia

dëgjonte zërin një herë, kurrë nuk e harronte! Sipas rrëfimeve, themeluesi i unitetit gjerman, **Princi Bismark**, pati thënë:

“Nëse në botë ka njëqind gram mendje, nëntëdhjetë gram ndodhen te Abdylhamiti, pesë gram tek unë dhe pesë gram tek të gjithë të tjerët!..”

Prapësia më e madhe me të cilën u ndesh ai kur hipi në fuqi, ishte se e mori shtetin në dorë në kushte shumë të rënda. Pavarësisht nga kjo, e drejtoi shtetin për tridhjetë e tre vjet me radhë pa u lodhur e pa u mërzhitur aspak, me një besim të madh, me një zgjuarsiri të jashtëzakonshme, me durim dhe mjeshtëri të madhe, pa pësuar ndonjë humbje serioze.

Kur sulltan Abdylhamiti II hipi në fron, Anglia kishte kohë që kishte dalë në det të hapur, kishte shkuar gjer në Indi dhe e kishte shtënë në dorë atë vend. Kurse Rusia, pasi e kishte invaduar fund e krye Turkestanin, i kishte dalë shtetit osman përballë në zonën e Afganistanit të sotëm. Mes tyre vazhdonte, pa fund, mosmarrëveshja kufitare. Prandaj, armiqësia e Ruisë ndaj osmanëve dhe, në këtë kuadër, dëshira e saj që, pasi ta pushtonte Gjirin e Bosforit, të dilte edhe ajo në det të hapur, nuk i interesonin as Anglisë.

Nga ana tjetër, burrat në krye të shtetit osman ishin **Mithat Pasha dhe ndjekësit e tij**, të cilët në fillim e kishin zbritur nga froni me puç sulltan Abdylazizin, pastaj e kishin vrarë në mënyrë kriminale. Këta, ngaqë u ishte lëkundur konsiderata dhe kredibiliteti për shkak të krimit që patën organizuar me dredhi ndaj Abdylazizit, të cilin populli e kishte dashur jashtëzakonisht, kërkonin ta rregullonin gjendjen e tyre me një fitore ushtarake të mundshme. Për këtë, duke u besuar ushtrisë dhe flotës së fuqishme të mbetur nga Abdylazizi, deshën të shkak-

tonin një luftë. Ata e mendonin si të natyrshme që në rastin e një konflikti ushtarak me Rusinë, Anglia do ta ndihmonte **Portën e Lartë**. Dhe për ta shkaktuar konfliktin në fjalë, kishte pretekste të mjaftueshme. Në atë kohë, mes Serbisë që ishte në statusin e një principate nën suzerenitetin e sulltanit, dhe Ruisë, ishte shkaktuar një kontradiktë kufitare. Ata deshën të shkaktinin një konflikt ushtarak me Rusinë pikërisht duke e përdorur këtë pretekst. Prandaj, në bisedime mbajtën qëndrim mospajtues.

Ndërkaq, Rusia nuk guxonte të përballej ushtarakisht me osmanët të cilët kishin ushtrinë dhe flotën më të fortë në botë. Ata kishin frikë se, ashtu si në Luftën e Krimesë të vitit 1853, Anglia do të merrte pjesë në konflikt përkrah osmanëve. Prandaj, për t'i sheshuar kontradiktat në fjalë, Rusia bëri lëshime pas lëshimesh, megjithëse Cari ndodhej nën presionin antiosman të opinionit publik rus. Prandaj, për ta ulur edhe presionin në fjalë, deshi ta zgjidhte tërë kontradiktën shumë-dimensionale me një lëvizje e cila, duke qenë një lëshim ndaj osmanëve, të dukej si lëshim i osmanëve ndaj tij! Ai deshi që kasabaja e vogël Nikshik, një tokë e shtetit osman kjo, t'i aneksohej Serbisë që, fundja, ishte, siç u tha, një principatë e varur nga shteti osman. Por Mithat Pasha dhe ndjekësit e tij nuk e pranuan as këtë!

Sulltan Abdylhamiti II sapo kishte hipur në fron. Ai ende s'i kishte marrë plotësisht në dorë frenat e shtetit. Në qeveri sundonte një kuadërrebel. Për t'ua vërtetuar atyre se, në kundërshtim me ç'pandehnin ata, Anglia nuk do të merrte pjesë përkrah shtetit osman gjatë një konflikti të tillë të rrezikshëm, sulltani organizoi një konsultë diplomatike me ambasadorin anglez **Layart**. Në konsultën e organizuar në audiencën perandorake me pjesëmarrjen e anëtarëve të qeve-

risë, ambasadori Layart, duke folur në emër të qeverisë së vet, u shpreh në mënyrë krejtësisht të qartë e të prerë se, megjithë kënaqësinë që do të ndjente qeveria angleze nga fitorja e osmanëve në një konflikt eventual ruso-turk, Anglia nuk do ta përkrahte shtetin osman në asnjë formë. Megjithëkëtë, duke shpresuar se do të arrinin një fitore të lehtë, Mithat Pasha dhe përkrahësit e tij, duke mos ia dëgjuar fjalën sultan Abdylhamitit II, i shpallën luftë Rusisë.

Është një specifikë që përbën një të vërtetë historike: ushtritë rebele dhe kryengritëse nuk mund të bëjnë luftë ashtu siç duhet, sepse u lëkundet rregulli dhe disiplina e brendshme. Kështu ndodhi edhe në këtë luftë e cila u quajt “Lufta e 93-shit” duke u nisur nga fakti se ndodhi në vitin 1293 sipas kalendarrit të vjetër. Duke arritur një fitore të lehtë pa hasur ndonjë rezistencë të konsiderueshme e pa humbje, rusët arritën nga përtej Danubit, gjer në zonën e quajtur Jeshilkoj, ish aerodromi civil i Stambollit, pranë aerodromit të sotëm, që, në atë kohë, quhej Shën Stefan. Prandaj, marrëveshja e paqes e diktuar me forcën e armëve nga komandanti rus, Duka i Madh Nikolla, kaloi në histori si “Paqja e Shën Stefanit”.

Një shkak tjetër i kësaj disfate ishte edhe fakti që Mithat Pasha dhe përkrahësit e tij patën sjellë në postin e komandantit të ushtrisë një tradhtar të quajtur **Mehmet Ali Pasha**. Gjysh i **Nazim Hikmetit** dhe i **Mehmet Ali Ajbarit**, Mehmet Ali Pasha ishte me origjinë një çifut polak. I njohuri **Mustafa Reshit Pasha** i cili qe bërë shkak për shpalljen e Tanzimatit, e pati sjellë me vete në kthim në Stamboll një çifut polak që e pati përdorur si korrier ambasade gjatë kohës kur pati qenë ambasador në Angli. Ja, pra, faktori i vërtetë i disfatës së luftës ruso-turke të 1877-1878-ës (Lufta e 93-shit), Mehmet Ali Pasha, është i biri i atij çifuti polak!

Përballë kësaj disfate të tmerrshme, sulltan Abdylhamiti II, në fillim, duke e eliminuar kuadrin rebel që u bë shkaktar, i mori frenat e shtetit në dorë, pastaj kërkoi mundësitë për ta përdorur - të paktën në fushën diplomatike - kundër Rusisë Anglinë, kundërshtarë të Rusisë. Kështu, duke u dhënë anglezëve ishullin e Qipros si bazë ushtarake me kusht që “të ruhej pa u cënuar e drejta pronësore mbretërore osmane mbi të”, siguroi anulimin e dokumentit të *Pages të Shën Stefanit* dhe, në vend të tij, miratimin e dokumentit të *Traktatit të Berlinit*. Me këtë traktat u kompensuan shumica e humbjeve që pësuan osmanët. Kështu, në sajë të politikës gjeniale të sulltan Abdylhamitit II, u lehtësua, me sa që e mundur, disfata e **93-shit** e shkaktuar nga kuadri rebel. Sulltan Abdylhamiti II që pati nxjerrë mësimin e duhur nga kjo ngjarje, pasi i përforcoi dhe fortifikoi në perëndim ngushticat e Çatallxhës, Stambollit dhe Çanakalasë dhe, në lindje, kalatë e Azizijes, iu drejtua një politike paqësore dhe mori iniciativa që do të siguronin rimëkëmbjen ekonomike të vendit. Tërë këto masa, rëndësia e të cilave u duk veçanërisht qartë në **Luftën Ballkanike** dhe në **Luftën e Parë Botërore**, janë shembull i tej pamësisë së tij.

Parimi themelor i politikës së sulltan Abdylhamitit II ishte që, në vend të ndjekjes së një politike ushtarake si të të ndjerit Abdylaziz, politikë e cila kërkonte shpenzime të mëdha dhe kredi të huaja, t'i kundërvinte ndaj njëri-tjetrit dy shtete të zhvilluar e të dalë në pah në Perëndim si rrjedhojë e iniciativave dhe aksioneve industriale dhe, duke e nxitur konfrontimin e interesave mes tyre, ta mbante në këmbë dhe ta çonte më tej ekzistencën e shtetit si mbi urën e siratit!

Si rezultat i kësaj politike paqësore, duke iu shmangur shpenzimeve të reja ushtarake, u siguroi rënia e borxhit

të jashtëm nga 300 milion florinj, në 30 milion. Ka shumë shfaqje të ndryshme të shkëlqyera të përdorimit mjeshtëror nga Abdylhamiti II i gjermanëve kundër qëllimeve politike të anglezëve. Dhënia gjermanëve e koncensionit të **hekurudhës së Medinës** dhe shpëtimi me ndihmën e tyre i **Akabes**, një pozicion strategjik ky, nga duart e anglezëve, është shembulli më tipik i kësaj në histori.

Me mësimin që mori nga disfata e luftës së 93-shit, me qëllim për ta parandaluar përsëritjen e një disfate tjetër si ajo, sulltan Abdylhamiti II e mbylli pa afat më 1878 Kuvendin e Përfaqësuesve⁴² që paraqiste një strukturë shumë të paekuilibruar dhe ku vërehej ekzistenca e rrymave politike që mund ta zvarrisnin shtetin në copëtim.

Si rezultat i disfatës dhe fatkeqësisë së luftës së 93-shit për të cilën u bënë shkaktarë Mithat Pasha dhe ndjekësit e tij, shumica e popullsisë muslimane të tokave të humbura në Rumeli kishin ardhur si refugjatë në Stamboll. Duke shpërdoruar gjendjen e rëndë të tyre, **Ali Suavi** mbledhi një masë të papunësh dhe marshoi drejt Pallatit të Qirinjeve duke u përpyetur për ta përmbysur sulltan Abdylhamitin dhe për ta rihapur në fron **Muratin V** që ndodhej i burgosur në atë pallat.

Sulltan Murati V ishte përgatitur në mënyrë të posaçme qysh në rininë e tij princërore nga ana e masonit Mithat Pasha dhe ndjekësve të tij. Edhe ai, si mësuesi i tij ideor Mithat Pasha, ishte kokë e këmbë një mason. Por, ndërkaq, është krejt e padyshimtë se kishte hyrë në atë organizatë pa ia njohur entitetin e vërtetë! Megjithëkëtë, sajuesit e së keqes mendonin se po të bëhej padishah ai, ata do t'i arrinin më lehtë qëllimet e tyre të mbrapshta!

Kurse Ali Suavi vepronte mbi bazën e zemërimit ndaj sulltan Abdylhamitit II i cili e kishte shkarkuar nga detyra e

drejtorit të Liceut Gallatasaraj për shkak të mendimeve të tij politike të shtrembra. Me të vërtetë, Ali Suaviu ishte bërë vegël qorre e politikës angleze e cila prirej ndaj pozicionimit antiosman krahas mbisundimit dalngadalë të qëllimeve politike çifute.

Pasi mbrojtësi i Beshiktashit, **Yedi-sekiz Hasan Pasha**, i dha fund jetës së Ali Suaviut duke e goditur me një hu në kokë, u sigurua eliminimi i iniciativës që mori ai për revoltën në fjalë për përmbysjen e Abdylhamitit II.

Si pasojë e gjithë këtyre ngjarjeve, sulltan Abdylhamiti II nuk vonoi ta konceptonte tërë rrezikun e madh që kishte kapërcyer gjer aty dhe që vazhdonte ta kërcënonte. Përveç marrëzirave dhe pabesive të pseudointelektualëve të kohës, kazani i intrigave që zjenin grekët, armenët dhe çifutët, ishte një rrezik i madh mbi të cilin duhej qëndruar me të vërtetë seriozisht. Ishte për këtë arsye që sulltan Abdylhamiti II mbeti i detyruar të ndiqte një politikë të brendshme *të dorës së fortë*, të cilën opozitarët e quajtën **“despotizëm”**

Për të mund ta siguruar qetësinë e popullit dhe paqen e vendit përkundër organizmit të brendshëm të koklavitur, sulltan Abdylhamiti II ngriti një organizatë informative të përkryer, të asaj grade që mund të konsiderohet model edhe për shtetet e sotme moderne, madje. Të tërheq vëmendjen fakti që, në sajë të zgjuarsisë së lartë që gëzonte, Abdylhamiti pati përdorur në këtë organizatë si informator edhe personin me origjinë armene, **Jorris**, i cili i pati bërë më parë atij vetë atentat me bombë! Fakti që, kur vdiq ambasadori anglez në Madrid, në kasafortat e çelikta të tij u gjetën dokumente mbi marrëdhëniet informative të tij me sulltan Abdylhamitin II, i

tmerroi anglezët për fuqinë dhe gjerësinë e atij shërbimi informativ. Edhe fakti që, pasi u rrëzua nga fronti, opozitarët e tij të tërbuar i vunë zjarrin Pallatit të Qirinjve, ka lidhje me atë organizatë të fortë të shërbimit informativ. Sepse bodrumet e pallatit ishin të mbushura buzë më buzë me informacione dërguar Abdylhamitit dhe u dogjën për t'i asgjësuar ato, pasi, pa asnjë dyshim, po të dilnin në dritë ato, drejtuesit e organizatës Bashkim e Përparim do të demaskoheshin para njëri-tjetrit, sepse qoftë edhe me një vështrim sipërfaqësor të ngjarjes kuptohet fare lehtë se ishin pikërisht ata që e kishin pasë kallëzuar njëri-tjetrin te Abdylhamiti, prandaj dhe nuk u interesonte zbulimi i atyre dokumenteve.

Dhe pikërisht si pasojë e këtij lloj shërbimi informativ dhe kallëzimi, sulltan Abdylhamiti që akuzuar padrejtësisht dhe në mënyrë të shëmtuar nga opozitarët dhe kundërshtarët e vet. Janë shkruar e thënë shumë sikur ai pati dërguar shumë vetë në internim duke u mbështetur në kallëzime të rastit e të kota. Por, në lidhje me këtë specifikë, ne po japim këtu vetëm një shembull në mënyrë që e vërteta të mund të rrokët denjësisht dhe që të mund të kuptohen zgjuarsia, aftësia intelektuale dhe analitike, dinjiteti dhe ndjeshmëria e sulltan Abdylhamitit II.

Në Pallat kishte ardhur një kallëzim sipas të cilit, një ditë, një nëpunës i lartë, duke kaluar para Pallatit të Qirinjve (ku ndodhej i izoluar sulltan Murati V), kishte thënë:

“Ah, zotëria ynë, sulltan Murat! Po të të kishim ty në krye, a kështu do të ndodhte?”

Mbështetur mbi këtë kallëzim, sulltan Abdylhamiti II kishte vendosur ta internonte nëpunësin e lartë në fjalë, në Fizan. Kryeministri **Said Pasha** i cili nuk ishte dakord me këtë vendim, i thotë sulltanit:

“Imzot, s’e kuptoj se ç’po ndodh! Rreth dy muaj më parë, këtë nëpunës e falët megjithëse iu vërtetua akuza për vjedhje dhe marrje rushfeti, kurse tani e internoni duke u mbështetur në një kallëzim shumë të lehtë e të zakonshëm!”

Sulltan Abdylhamiti II i dha këtë përgjigje kryeministrit:

“Jo, pasha! Unë s’po e dërgoj në internim për këtë kallëzim, por pikërisht për atë faj të vjedhjes dhe marrjes së rushfetit për të cilin e ke fjalën! Veç kësaj, atë kallëzim e kam sajuar dhe organizuar unë vetë! Sepse, po qe se do ta dënoja dy muaj më parë për fajet që kishte kryer, nga dënimi i tij do të prekeshin edhe familja dhe të afërmit e tij, të cilët, veç të tjerash, do të mbeteshin të turpëruar para miqve e shokëve! Kurse tani, të afërmit, miqtë dhe shokët do ta shpallin hero që doli kundër sundimit tim! E, ja, këtë formë ndëshkimi të tij parapëlqeva unë!”

Vetëm kjo ngjarje, madje, na bën dritë neve në vlerësimin e kritikave me e pa vend që s’kanë të mbaruar për periudhën e sulltan Abdylhamitit III!

Një tjetër ngjarje që vlen për ta rrokur butësinë e zemrës së sulltan Abdylhamitit II është kjo:

Megjithëse patën kaluar pesë vjet nga vrasja e sulltan Abdylazizit, populli nuk e pati harruar atë ngjarje tragjike e të shëmtuar. Populli kërkonte të kapeshin e të dënoheshin vrasësit e tij.

Sipas kësaj dëshire dhe kërkesë të përgjithshme të opinionit publik, në pallatin Jëlldëz u ngrit një gjykatë speciale. Gjatë gjykimit të çështjes, u vërtetua se **Mithat Pasha, Hysejin Avni Pasha e të tjerë** ishin vrasësit e **sulltan Abdylazizit**. Gjykata i dënoi fajtorët me vdekje. Ndërkaq, dënimi iu dha për

apelim një ekipi të zgjedhur prej dyzet vetësh ku merrnin pjesë edhe personalitete si heroi i **Plevnës, Gazi Osman Pasha**, dhe **Ahmet Xhevdet Pasha**. Ekipi e miratoi vendimin me një deklaratë unanime.

Pavarësisht nga të gjitha këto, sulltan Abdylhamiti II ua ktheu personave dënimin me vdekje, në internim. Për më tepër, Mithat Pashës i cili e pohoi fajin, i futi në xhep 800 florinj për shpenzime kur po nisej për në internim!

Kështu, pra, a është e mundur që, përballë kësaj sjelljeje të paimagjinueshme, dikush, kushdoqoftë ai, i cili e njeh me kompetencë fytyrën e brendshme të ngjarjeve, t'i shohë me mirëkuptim dhe t'i falë ata që e përfolin këtë sulltan tejet mëshirues?!

Një shkak tjetër që është bërë pretekst që sulltan Abdylhamiti II të akuzohet botërisht, është **çështja armene** e cila pati dalë në rend të ditës në periudhën e tij. Mes popujve jomuslimanë që jetonin në atë kohë në vendin tonë, armenët kishin një pozitë të veçantë përse i përket përvetësimit të zakoneve dhe traditave tona. Për shumë shekuj, ata qenë cilësuar **“nënshtetas besnikë”**. Mirëpo, një ditë prej ditësh, duke e vënë veten në shërbim të të tjerëve, duke u mashtruar nga propaganda e rusëve të cilët donin të arrinin qëllimet e tyre politike, hoqën dorë nga besnikëria. Lëvizjet armene që filluan me nxitjen ruse, tërhoqën, më pas, interesimin e tërë shteteve krishtere perëndimore, të cilat u futën për të marrë pjesë aktive në këtë kontradiktë.

Kur **Napoleon Bonaparti** e sulmoi në fillim të viteve 1800 Egjiptin që ishte një vilajet osman, nga të gjitha anët vrapuan për atje mbrojtës vullnetarë. Njëri prej tyre, Mehmet Aliu nga

Kavalla, me origjinë djalë i një fshatari injorant, i cili, pastaj, arriti në pozitën e pashait në sajë të zgjuarsisë, syçeltësisë dhe shkathtësisë së vet, e futi në dorë Egjiptin në statusin e një principate të trashëgueshme duke u bërë *kediv*. Politikanët perëndimorë që i ndiqnin veprimet e tij, vunë re tek ai prirjen dhe dëshirën për mëvetësi. Prandaj, për ta përçarë shtetin osman, e nxitën, e inkurajuan, madje e ndërsyen dhe e mbështetën edhe ushtarakisht gjersa arritën ta bënin të ngrinte krye kundër pushtetit qendror nga i cili pati qenë i varur për vite me radhë gjer atëherë.

Si përfundim, Mehmet Ali Pasha e sulmoi shtetin osman. Ndërkaq, shteti osman, për shkak të boshllëkut ushtarak të krijuar si pasojë e abrogimit dhe eliminimit, me një mendësi revolucionare-përmbysëse, të shërbimit ushtarak tradicional jeniçer më 1876, nuk mundi ta ndalë sulmin e Mehmet Ali Pashës i cili, më 1832 arriti gjer në qytetin Kutahja të Anadollit Qendror. Atëherë, shteti osman mbeti i detyruar të kërkonte ndihmë nga Rusia e cila, si shpërblim, arriti të marrë privilegjin e bashkadministritimit të Gjirit të Bosforit.

Nxitësit dhe inkurajuesit e Mehmet Ali Pashë Kavallës, të cilët nuk mbetën aspak të kënaqur nga ky zhvillim ushtarako-politik, afro njëzet vjet më pas, duke u rreshtuar përkrah osmanëve, realizuan, së bashku me ta, **Luftën e Krimesë** (1853). Kjo bëri që në Rusi të zgjohej opinioni se shtetet perëndimore nuk do ta pranonin, përse i përket ekuilibrit politik ndërkombëtar, zotërimin e Gjirit prej tyre, prandaj u detyruan të kërkonin ndonjë mundësi tjetër për të dalë në det të hapur. Ashtu siç i patën nxitur dhe inkurajuar elementët krishterë të Ballkanit për të ngritur krye kundër shtetit osman, ashtu i nxitën dhe inkurajuan edhe armenët, këtë popullsi krishtere në lindje të shtetit me idenë e mëvetësisë, shkëputjes

nga shteti osman dhe formimit të një shteti armen. Qëllimi i rusëve ishte që, pas formimit të shtetit të pavarur armen, ta bashkonin atë me Rusinë dhe, nga skela Iskenderun të dilnin në Detin Mesdhe. Ja, pra, ishte kjo ide e rusëve shkaku i vërtetë i revoltës armenë!

Gjeniu sulltan Abdylhamiti II nuk vonoi ta kuptonte se, për këtë qëllim, rusët do t'i armatosnin armenët dhe se gjer në ç'pikë do të arrinte kjo punë. Dhe menjëherë mori një masë parandaluese duke i shpërndarë me detyrim armenët nga zonat ku banonin në mënyrë të përqëndruar, për në zona të tjera. Por kjo masë parandaluese kaq e thjeshtë dhe e pafajshme veçanërisht po të mbahet parasysh justifikimi i saj politik, u shndërrua, duke u ushqyer edhe me mbështetjen e çifutëve, në një propagandë ndërkombëtare kundër sulltan Abdylhamitit II. Kështu, siç u kuptua kur erdhi çasti i aksidentit, në një **karrocë me pupë** të prodhuar për të në Vjenë, ishte vendosur një **bombë me sahat** me veprim të gjatë. Bomba plasi një ditë xhumaje në daljen nga xhamia kur sulltani s'pati hipur ende në të sepse, rastësisht dhe ndryshe nga zakoni, sulltani u vonua për shkak të një bisede pesë-gjashtë minutash në këmbë me shehulislamin. Karroca ndodhej para xhamisë së pallatit Jëlldëz. U vranë ose u plagosën disa ushtarake dhe civilë. Në ato çaste kur të gjithë i kishte përfshirë shqetësimi dhe paniku, sulltan Abdylhamiti II, duke e ruajtur qetësinë, bërtiti:

“Mos kini frikë, mos kini frikë!”

Dhe, pasi hipi dhe u ul në vendin e karrocierit, mes duartrokitjeve të përfaqësuesve diplomatikë të huaj, u ra me kërbac kuajve dhe u kthye në pallat.

Në lidhje me këtë ngjarje, të bie në sy, për fat të keq, indiferentizmi dhe injoranca e pseudointelektualëve të asaj

kohe, të cilët e patën duartrokitur atë atentat që ishte vepër e armenit belgjian Jorris! Për më tepër, Tefvik Fikret që mbahej si poeti më i shquar i kohës, në poezinë e tij me titull **“Një çast vonesë”** mbi këtë ngjarje, e cilëson atentatorin si **“gjuetar i famshëm”** dhe u këndon ndjenjave të veta të dëshpërimit për shkak të dështimit të atentatit! Megjithëkëtë, historia nuk shënon qoftë edhe reagimin më të vogël të sulltan Abdylhamitit II ndaj tij!

Një ndër problemet shqetësuese të periudhës së sulltan Abdylhamitit II ka qenë edhe **çështja çifute** që pati filluar të lëshonte filiza në atë kohë. Në qytetin Bazel të Svicrës, **Teodor Hertzeli** mbledhi kongresin e parë sionist. Ai mori iniciativën e ribashkimit të çifutëve të botës në Palestinë, ide të cilën e pati zhvilluar gjerësisht në veprën e vet **“Shteti Izraelit”**. Për këtë qëllim, ai siguroi mbështetjen e familjes çifute Rotshild, familjes më të pasur të botës në atë kohë. Ai erdhi në Turqi dy herë në emër të Rotshildit dhe ia paraqiti, gjithashtu në emër të tij, sulltan Abdylhamitit II propozimin për t’i paguar të gjitha borxhet e shtetit osman si shpërblim të lejimit të çifutëve për t’u vendosur në Palestinë.

Por për shkak të përplasjes me vullnetin e çeliktë të sulltan Abdylhamitit II dhe të hedhjes poshtë të propozimit në fjalë, çifutët nisën një fushatë të gjerë botërore diskreditimi kundër atij sundimtari të madh!

Eshtë për shkak të kësaj fushate që sundimtarit të madh Abdylhamiti II iu ngjit pa bazë e pa të drejtë llakapi **sulltani i kuq**, i cili mori përhapje të madhe e të përbotshme. Ndërkaq, është për të ardhur keq që kjo shpifje e shpikur nga çifutët dhe e dhuruar prej tyre armenëve, gjeti dhe gjen përhapje dhe e sot jo më shumë mes të huajve, sesa mes brezave turq, për fatin e tyre të keq! Kurse gjatë gjithë sundimit të tij tridh-

jetetrevjeçar, sulltan Abdylhamiti nuk bëri askënd t'i gjakosej hunda; me përjashtim të një kriminelit që kishte vararë prindërit, nuk pati miratuar asnjë nga dënimet e shumta me vdekje të dhëna nga gjykatat. Ai ishte një personalitet i virtytshëm i cili e pati falur një agat të haremit që i pati bërë atentat, madje e pati falur edhe armenin Jorris!

Pasi e panë se dëshira e tyre për t'u shpërngulur dhe vendosur në Palestinë, e dukur në vështrim të parë si tejet e pafajshme, ishte e dënuar të hidhej poshtë absolutisht nga sulltan Abdylhamiti II, çifutët menduan se pa e eliminuar atë personalitet të bekuar, nuk do t'ia arrinin dot qëllimit të tyre. Eshhtë si pasojë e kësaj që, ata, duke ngritur shoqatën **Bashkim e Përparim** (Ittihad ve Terakki), e cila e demonstroi veten në fillim në Stamboll, pastaj në Selanik që ishte mjedis çifut, i mbytën një pjesë bijsh fatkeqë të vatanit në një mjegull të dendur propagandistike. Dhe kjo shkoi gjer atje sa efekti i shpifjeve të padrejta e të pambështetje u shtri gjer te shumë njerëz me qëllim të mirë! Për fat të keq, edhe shumë njerëz me qëllim të mirë, madje, ranë në moskuptimin dhe vetëmashtrimin e asaj dite!

Sulltan Abdylhamiti që e shihte rrezikun, jo vetëm që e ndaloi blerjen e tokave palestineze nga çifutët, por për t'i penguar ata t'ia arrijnë qëllimit me rrugën e transaksioneve fiktive, filloi t'i blejë me paratë personale trojet e atyre që dëshironin t'i shishnin, e t'i kthejë në **“prona mbretërore”**. Kështu u formua **“Çifliku Mbretëror Palestinez”**. Përveç gjithë këtyre masave, sulltan Abdylhamiti ia hyri edhe shtimit të popullsisë muslimane të atjeshme.

Në atë mes, çetat e formuara me nxitjen e rusëve, e kishin

shndërruar Ballkanin në kazan shtrigash. Një sërë oficerësh të reparteve që luftonin kundër tyre, ishin mashtruar nga organizata Bashkim e Përparim dhe çifutët që fshiheshin pas saj. Ata ngritën krye dhe e detyruan sulltan Abdylhamitin II të shpallte **Kushtetutën II** ose, e shprehur ndryshe, Rendin II Konstitucional.

Sulltan Abdylhamiti II kishte kohë që mendonte të përgatiste një kushtetutë 50 të re dhe ta vinte në zbatim. Por nuk kishte gjetur dot rast për shkak të situatës mjaft të turbullt dhe me përgatitje për kryengritje. Prandaj u detyrua ta vinte në zbatim **kushtetutën e mëparshme**.

Kuvendi i Përfaqësuesve u mblodh më 17 dhjetor 1908. Ishin zgjedhur përfaqësues (deputetë) dhe kishin hyrë në Kuvend edhe armiqtë më të tërbuar të osmanëve! Madje, sa e hidhur që, në Kuvend, ndikimi i pakicës ishte më i fuqishëm se ndikimi i shumicës muslimane.

Brenda një kohe të shkurtër, pushteti i organizatës Bashkim e Përparim fitoi përgjithësisht urrejtjen e popullit. Ajo i shtypte me forcë kritikën me të cilat përballohej dhe opozitarët apo kundërshtarët, qofshin edhe gazetarë apo mendimtarë, i eliminonte me anë atentateve. Kur kjo gjendje e çoi në kulm urrejtjen e shkaktuar, drejtuesit e organizatës Bashkim e Përparim prunë nga Rumelia batalionet e gjuajtësve që i pandehnin për besnikë, dhe i vendosën në garnizonin Tashkëshlla me qëllim për ta mbrojtur pushtetin e tyre. Por, brenda një kohe të shkurtër, oficerët që ndodheshin në krye të trupave, nëpërmjet dëfrimeve të Bejogllusë, u zvarritën në vorbullën e politikës dhe i prenë lidhjet me trupat. Ushtarët e batalioneve të gjuajtësve, të mbetur të lirë, pa udhëheqje ushtarake, gjetën mundësinë të hyjnë në kontakt dhe të krijojnë lidhje me popullsinë e thjeshtë. Dhe atëherë i mësuan

dhunën dhe tradhtitë e mallkuara të organizuara nga organizata Bashkim e Përparim. Atëherë ngritën krye kundër kuadrit Bashkim e Përparim që ishin ngarkuar të ruanin dhe në Stamboll sundoi një terror prej disa ditësh. Disa deputetë të organizatës Bashkim e Përparim u ekzekutuan mu në mes të rugës. Ja, kjo është ndodhia e quajtur Ngjarja e 31 Marsit!

Duke e parë pushtetin e vet në rrezik për shkak të kësaj revolte, e frikësuar, Organizata Bashkim e Përparim e evokuan menjëherë nga Rumelia për në Stamboll një forcë ushtarake prej pesëmbëdhjetë mijë vetësh të cilësuar “Forcë Ushtarake e Ndërhyrjes së Shpejtë”.

Përballë këtij grupi rrugaçësh, sulltan Abdylhamiti II, për fat të keq, mbeti pasiv për shkak të mëshirës së tepruar të tij. Kurse përreth Pallatit kishte tridhjetë mijë ushtarë të përgatitur dhe edukuar mirë. Por sulltani i madh nuk pranoi të derdhej gjak për kurorën dhe fronin e tij. Si përfundim, u shkarkua nga posti dhe u zbrit nga froni nga ana e qeverisë së organizatës Bashkim e Përparim që fshihej pas shpinës së Forcave Ushtarake të Ndërhyrjes së Shpejtë.

Ndërkaq, vendimi juridiko-fetar (fetva) i sajuar formalisht ishte krejtësisht i padrejtë dhe i pabazuar. E meta që arriti t'i gjendej sulltanit ishte **“mbledhja dhe djegia e librave fetare të çmuara”**.

E vërteta e kësaj shpifjeje është kështu:

Në atë kohë, shtypja dhe botimi i teksteve të Kuranit nga persona privatë ishte e ndaluar. Kuranin e shtypte shteti dhe po shteti e shpërndante falas. Po që se, përkundër këtij ligji ndalimi të vënë me mendimin se personat privatë nuk do të tregonin kujdesin e duhur në shtypjen dhe botimin e Kuranit,

ndodhnin shtypje të Kuranit, tekstet e shtypura në kundërvajtje me ligjin mblihdeshin, digjeshin dhe hirërat mblihdeshin e hidheshin me kujdes në një copë toke ku të mos mund të shkeleshin.

Nga ana tjetër, vendimi juridiko-fetar i shkarkimit dhe shfronëzimit të sulltanit nuk pati dalë nga nomenklatura zyrtare së cilës i përkiste. Autoriteti i vendimit juridiko-fetar (fetva), **Haxhi Nuri Efendiu** i thirrur në parlament për këtë qëllim dhe i vënë nën presion, pasi deklaroi se nuk ekzistonte ndonjë shkak juridik i mjaftueshëm për shkarkimin dhe shfronëzimin e sulltanit, tha kështu:

“Shkarkimi dhe shfronëzimi i tij është ogurzi! Kështu ndodhi edhe pas shfronëzimit të sulltan Abdylazizit. U humb tërë ajo Rumeli. Miliona refugjatë erdhën nga Rumelia në Stamboll. Medresetë dhe xhamitë u mbushën buzë për buzë me ta. Në atë kohë unë isha nxënës medreseje. M'u bënë plagë supet duke bartur fëmijët jetimë. Meqë dëshironi me çdo kusht shkarkimin dhe shfronëzimin e sulltanit, paraqitjani kërkesën atij vetë; ai vetë le ta shkarkojë dhe shfronëzojë vetveten!”

Talat Pasha që ishte dëshmitar në këtë polemikë, kur e kuptoi se po i ikte filli dore, u bëri presion deputetëve dijetarë fetarë që ta jepnin ata fetvanë që kërkohej. Si rezultat i këtij presioni, doli vendimi i njohur juridiko-fetar i shkarkimit dhe shfronësimit të sulltan Abdulhamitit II.

Është për të ardhur keq që në delegacionin prej katër vetësh të zgjedhur nga parlamenti për t'ia paraqitur situatën sulltan Abdylhamitit II, ishte futur, me këmbënguljen e vet të fortë, edhe deputeti i Selanikut, **çifuti Emanuel Karassou Efendi**. Kur sulltani i madh e pa në delegacion edhe çifutin, u kthye nga të tjerët dhe u tha:

“Ju jeni muslimanë! Eshtë e drejta juaj të dëshironi të më shihni apo jo mua si kalifin tuaj! Por ky çifut ç’punë ka mes jush?”

Deputetët muslimanë i përkulën kryet nga turpi dhe dobësia. Atëherë, sultani, duke menduar se të gjitha këto që po ndodhnin ishin domosdoshmëri e vendimit hyjnor, këndoi ajetin kuranor:

ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

“Ky është vendimi i Allahut të shenjtë e të ditur...”

(Jasin, 38)

Menjëherë pas shfronësimit, sultan Abdylhamiti II u dërgua enkas në Selanik që ishte një mjedis dhe qendër çifutësh, dhe u burgos në pallatin e **Alatini Biraderleri**-ut i cili ishte një familje çifute e pasur. Aty sultani u mbajt nën dhunë dhe shtypje që nuk i bëhen as një njeriu të thjeshtë. Të gjithë pjesëtarët e familjes së sultanit, përfshi edhe fëmijët, u lanë për ditë të tëra pa bukë. Sulltanit iu shtetëzuan pronat private dhe iu konfiskua tërësisht kapitali i luajtshëm. Pas arritjes në Stamboll të Forcave Ushtarake të Ndërhyrjes së Shpejtë, oficerët e pasuruar duke e grabitur krejtësisht Pallatin Jëlldëz pas shfronësimit të sultanit, pas internimit të tij vunë kapital të madh me anë të grabitjeve të mëtejshme që u konsideruan “dhuratë për ushtrinë”!

Tablloja e dalë në shesh dhjetë vjet më vonë pas shqyrtimit të çështjes sipas porosisë së të ndjerit **sultan Vahiduddinit**, të bën të të skuqet fytyra:

Lista e vjedhësve dhe grabitësve përbënte një shumiri

cë të madhe personash duke filluar me komandantin e Forcave Ushtarake të Ndërhyrjes së Shpejtë, Mahmud Shevket Pasha, dhe duke mbaruar me oficerin me gradën më të ulët, por në atë kohë të trazuar, për fat të keq, nuk qe bërë e mundur të kërkohej llogari për këtë!

Edhe poeti **Tevfik Fikret**, madje, që ishte një kundërshtar i fortë i Abdylhamitit, me gjithë cilësitë negative që kishte, duhet ta kishte ndjerë ndërgjegjen të shqetësuar përballë grabitjeve, padrejtësive, dhunës dhe veprimeve ekstreme për interesa materiale të ngushta të organizatës Bashkim e Përparim, anëtar i së cilës ishte, që pati mbetur i detyruar ta shkruante këtë vjershë, me të cilën sikur deshte të thoshte “ç’shpresuam e ç’gjetëm”:

*Kjo sofër e vogël, zotërinj, është jeta e këtij populli
Që dridhet para jush duke pritur një kafshatë kësi;
E këtij populli të vuajtur e këtij populli në agoni!
Por ju hani, gëlltitni, pini, mos u druani kurrsesi ...*

*Hani, zotërinj, hani; ky han me dy porta është juaji;
Hani gjersa të ngopeni, të ngjisheni mirë, të pëlcisni...*

*Zotërinj! Jeni të uritur mjaft, në fytyrë dukeni;
Hani, se, po s’hëngrët sot, a mbetet për nesër? Kush e di?
Ky kuvend të mirash, krenar për ju, shihni!
Është e drejta e fitores suaj, e drejtë një për një!*

*Hani, zotërinj, hani; ky han me dy porta është juaji;
Hani gjersa të ngopeni, të ngjisheni mirë, të pëlcisni...*

*Ç’ka në shesh, quaje të këtyre bejlerëve nazemëdhenj:
Lidhje, farefis, nder, madhështi, dasmë, konak, saraj;
Të gjitha tuajat zotërinj: konak, saraj, nuse, krushqinj...
Të gjitha tuajat, të gjitha tuajat, gati, kollaj, kollaj...*

*Hani, zotërinj, hani; ky han me dy porta është juaji;
Hani gjersa të ngopeni, të ngjisheni mirë, të pëlçisni...*

...

*Barqet sot, të shëndoshë, çorbat, të nxehta flakë;
Gëlltitni, ngjishuni, lugë pas luge, çanak, çanak...
Hani, zotërinj, hani; ky han me dy porta është juaji;
Hani gjersa të ngopeni, të ngjisheni mirë, të pëlçisni...*

Kjo poezi është një tablo mësimdhënëse e parashtruar nga një njeri i brendshëm i organizatës Bashkim e Përparim, i cili tregon se në ç'mënyrë rrëqethëse e grabitën kuadrot e kësaj organizate popullin dhe vendin!

Drejtuesit e organizatës Bashkim e Përparim që e grabitën vendin në këtë mënyrë, pasi zunë vend mirë në poste e pozita pas eliminimit të sultan Abdylhamitit, filluan ta qeverisin vendin si injorantë të vërtetë, ndërkohë që **sultan Reshadi** sjelljebutë s'ishte gjë tjetër veçse një kukull në duart e tyre!

Fatkeqësitë filluan ta ndjekin njëra-tjetrën. Më 1911, italianët sulmuan Libinë, një tokë e vjetër osmane. Kryeministri tradhtar i organizatës Bashkim e Përparim, **Ibrahim Haki Pasha** e kishte shndërruar atë vend pothuajse në gjendje të gatshme për t'u pushtuar. Ushtrinë e atjeshme e kishte evakuuar në Jemen, kurse valiun dhe komandantin ushtarak i kishte thirrur, me një farë preteksti, në Stamboll. Vetë ai ishte ngjitur në postin e kryeministrit nga ambasador në Itali, prandaj duhet t'i dinte më mirë nga të gjithë qëllimet e italianëve! Përveç të gjitha këtyre, kur i erdhi ultimatum i qeverisë italiane mbi zbarkimin në Libi, ai ishte duke luajtur brixh me këshilltarin ushtarak në ushtrinë osmane, personin me origjinë italiane, të quajtur **Robilan**. Kur desh in t'ia jepnin në dorë ultimatumin,

u tha *ta linin aty mënjanë sa ta mbaronin lojën*, dhe e hapi vetëm disa orë më vonë duke treguar një indiferentizëm dhe tradhti të padëgjuar!

Indiferentizmi dhe injoranca e drejtuesve të organizatës Bashkim e Përparim në pushtet nuk mbarojnë me kaq. Ndërsa në Libi vazhdonte qëndresa lokale, doli **Lufta e Ballkanit!**

Ushtria s'kishte bërë asnjë shërbim informimi e përgatitjeje serioze. Përballë përparimit me shpejtësi të armikut, qeveria e organizatës Bashkim e Përparim që po e shihte Selanikun në rrezik, ndërmoi iniciativën për ta evakuuar sulltan Abdylhamitin në Stamboll. Kur sulltan Abdylhamiti pyeti se për ç'shkak deshin ta evakuonin, i treguan për rrezikun ushtarak ku ndodheshin dhe afrimin e armikut në Selanik. Ngaqë kishte vite që i ishte prerë çdo lidhje me botën e jashtme, sulltan Abdylhamiti II nuk kishte asnjë dijeni për çfarë kishte ndodhur dhe po ndodhte. Kur e mësoi gjendjen, u tmerrua dhe bërtiti me dëshpërim:

“Siç duket, ju e zgjidhët çështjen e kishave!”

Pastaj, i tha kështu me zemërim **Rasim Beut** që ia dha lajmin:

“Rasim Bej, Rasim Bej! Selanik do të thotë çelës i Stambollit! Ku është ushtria jonë, ku janë ushtarët tanë? Si t'i braktisim këto toka të lara me gjakun e etërve tanë? Po t'i lëmë këto vende e të ikim, a s'na pështyjnë historia dhe të parët në fytyrë? Shkëlqesia juaj, byrazeri im, e pranuat zbrazen e këtushme? Si mund të ndodhë kjo? Jo, unë s'jam dakord! Mos shihni se jam shtatëdhjetë vjeç! Më jepni një pushkë se do ta mbroj Selanikun së bashku me bijtë e mi ushtarë gjer në frymën e fundit!”

Por kur ia transmetuan të falat dhe lutjen e sulltan Reshadit, duke mbetur i detyruar t'i bindej vullnetit të sulltanit me përgjegjësinë e të qenit anëtar i dinastisë osmane dhe duke u kthyer për në Stamboll, ishte shumë i prekur.

Ishte e vërtetë. Shkaku që popujt e Ballkanit kishin ngritur një aleancë mes tyre, ishte zgjidhja e çështjes së kishave.

Për ta kuptuar dhe vlerësuar siç duhet injorancën dhe tradhtinë e administratës së organizatës Bashkim e Përparim në pushtet, është e domosdoshme të bëhet një shpjegim i shkurtër i çështjes së kishave.

Pas fatkeqësisë së Luftës së 93-shit, Bullgaria ishte sjellë në statusin e një principate të pavarur në punët e brendshme dhe të lidhur vetëm nga jashtë me “një fije peri pambuku” me pushtetin qendror osman. Ishte e qartë se edhe Bullgaria, ashtu si Greqia, do ta shpallte pavarësinë që në rastin më të parë. Për ta eliminuar atë mundësi, **sulltan Abdylhamiti** kishte marrë këtë masë me politikën e tij gjeniale:

Si grekët, ashtu dhe bullgarët i përkisnin doktrinës dhe kishës ortodokse. Por bullgarët, jo vetëm që s’kishin përgatitur klerikë prej shekujsh, por s’kishin as kishën e tyre. Sulltan Abdylhamiti mendoi t’i ndante fetarisht bullgarët nga grekët. Për këtë, në zonën Ballata të Stambollit, përballë patrikanës ortodokse greke, ngriti kryesinë e kishës bullgare të drejtuar nga një eksark, si ekuivalente të kishës greke dhe me të njëjtin status juridik që gëzonte ajo. Ndërtesën e porositi si parafabrikat në Berlin ku u prodhuan në fshehtësi të plotë dhe me të njëjtën fshehtësi u suall në Stamboll ku u montua brenda një nate. Kur priftërinjtë grekë hapën sytë të nesërmen në mëngjes dhe panë përballë ndërtesën e një patrikane rivale, me tabelën të varur në frontal, i zuri tmerri! (Kjo ndërtesë që është

ende në vendin e saj, është ndërtesa e parë parafabrikate në Turqi.)

Në këtë mënyrë u ngrit kisha bullgare me manevrën politike të sulltan Abdylhamitit. **Pasi doli në shesh se kjo ishte një nevojë, mes grekëve dhe bullgarëve që banonin në zona të përbashkëta, nisi grindja.** Duke bërë përpjekje për t'i lidhur kishat që zhvillonin rite nën drejtimin e priftërinjve grekë, me eksarkun bullgar, duke i mbajtur të preokupuar, në këtë mënyrë, për vite me radhë, si bullgarët ashtu dhe grekët, si dhe duke i marrë me të mirë herë pas here të dy palët, sulltan Abdylhamiti pati siguruar tensionin midis këtyre dy popullsive që ishin gati të ziheshin si macja me qenin me njëri-tjetrin!

Kur krerët indiferentë e injorantë të organizatës Bashkim e Përparim erdhën në krye të punëve, nxorën të ashtuquajturin **“ligjin e kishave”**. Për ndarjen e kishave në vendet ku grekët dhe bullgarët jetonin së bashku, morën për bazë shumicën e popullsisë dhe bënë një regjistrim popullsie. Duke ia dhënë me forcat e shtetit kishën anës që ishte në shumicë dhe duke i ndërtuar me paratë e shtetit pakicës një kishë tjetër, e eliminuan kontradiktën mes tyre.

Duke marrë fund, kështu, grindja midis kishash, bullgarët me grekët jo vetëm u bënë miq brenda pak vjetësh, por, duke marrë me vete edhe armikun tonë të përjetshëm, serbët, filluan luftën ballkanike. Ja, ky është thelbi i çështjes që kishte parasysh sulltan Abdylhamiti kur bërtiti **“siç duket, ju e paskeni zgjidhur çështjen e kishave”!**

Injoranca dhe tradhtia e qeverive të dala nga organizata Bashkim e Përparim nuk mbarohet me të treguar.

Krerët e organizatës Bashkim e Përparim që nuk e kishin kuptuar dot esencën e politikës së sultan Abdylhamitit për nxitjen e gjermanëve kundër politikës angleze që kishte hyrë nën dirigjimin çifut, treguan kokëtrashësinë e hyrjes në Luftën e Parë Botërore përkrah gjermanëve menjëherë pas Luftës Ballkanike. Dhe me anë të një fakti të kryer të një çifuti!..

Ndërsa nuk ishin lidhur ende plagët e tragjedisë së Luftës Ballkanike, hyrja e shtetit osman në luftë pa u përgatitur vetëm e vetëm për t'ua lehtësuar ngarkesën gjermanëve, është bërë faktori më i frikshëm i shembjes.

Në kushtet kur nisi të bëhet i qartë fundi i luftës, krerët e organizatës Bashkim e Përparim, **Enver Pasha** dhe **Telat Pasha** që e kishin kuptuar, më në fund, se ç'gabim të rëndë kishin bërë duke e përmbysur sultan Abdylhamitin II, i bënë vizitë sultanit të përmbysur në pallatin Bejlerbej ku banonte, dhe i kërkuan mendimin.

Sulltani i madh kërkoi t'i sillnin një atlas gjeografik, ku u tregoi atyre kolonitë e Anglisë dhe ua llogariti popullsinë. Pastaj i pyeti se ku i kishin kolonitë gjermanët. Natyrisht, doli në shesh se gjermanët s'kishin koloni! Me një ton ku mbizotëronte hidhërimi dhe dëshpërimi, sulltani u tha:

“As këtë llogari s’e bëtë dot? A hyhej në luftë në krah të gjermanëve dhe kundër Anglisë? Unë i përdora gjermanët për t’i ekuilibruar qëllimet e anglezëve. Dhe nuk mendova gjë tjetër përtej kësaj. Kurse ju ma pyesni mendimin tani! Kjo duhej bërë shumë më parë, se, tani, është shumë vonë!..”

Ndërsa largoheshin që të dy me sy të përlotur, thoshin:

“Nuk ia ditëm vlerën një sulltani si ky! Në ç’gabim të rëndë që ramë!”

Me të vërtetë, sa e sa vetë që vrapuan në atë periudhë nga gabimi në gabim, më pas, me pretekste të ndryshme, i kuptuan gabimet e veta dhe, mes një pendese të pashpresë, pothuaj u detyruan të thoshin kështu:

*Sa keq, u dogjëm në këtë lojë përsëri ne;
Se dëmi është sheshit; s'e di, ç'fituam?!*

Gjatë luftës së Çanakalasë, me frikën se mos flota armike do ta kalonte Marmaranë, u vendos si masë paraprake që sulltani dhe qeveria të evakuoheshin në qytetin Eskişehir. Kur e mori vesh vendimin, sulltan Abdylhamiti II, duke e hedhur poshtë me një guxim dhe vendosmëri të madhe, tha:

“Unë jam nipi i sulltan Mehmet Ngadhnjimarit! Unë kurrë nuk mbetem pas perandorit të Bizantit, Kostantinit! Kur gjyshi im, Ngadhnjyesi, po e merrte Stambollin, Kostantini pati vdekur në fushën e luftës duke luftuar në krye të ushtarëve të vet! Vëllai im le të shkojë ku të dojë! Vetëm duhet ditur se, po qe se ai dhe qeveria largohen nga Stambolli, nuk kthehen dot më këtu! Sa për mua, unë s’e luaj këmbën nga pallati Bejlerbej!”

Me të vërtetë, përballë vendosmërisë së tij, sulltani dhe qeveria qëndruan në Stamboll. Kështu, atë ditë u parandalua shembja e shtetit!

Pas një jete jashtëzakonisht intensive, të lodhshme e plot vuajtje, sulltan Abdylhamiti II u bashkua me Mëshiruesin më 10 shkurt 1918 në moshën shtatëdhjetë e shtatë vjeçare. Pastë shkua në xhennet!

Rahmetullahi alejh, Allahu e mëshiroftë!

Kur vdiq burri i madh i shtetit, sulltan Abdylhamiti II, i gjithë populli i vuajtur e i mjerë ra në zi, i gjithë populli i Stambollit, me një grumbullim dhe dendësi apokaliptike, e përcolli për në udhëtimin e përjetësisë duke e varrosur në tyrben e tij dhe, në ato çaste, disa e vajtuan duke thënë:

“Ku po na lë ne e ku po shkon, o udhëheqës i madh?”

Edhe ata që patën treguar ndaj tij opozitën më të shëmtuar e më të ashpër, madje, duke u zgjuar me anë të paralajmërimit të fatkeqësive dhe tragjeditive të shumta të ndodhura me kohë pas tij, kanë kënduar ndjenjat e tyre të pendimit që ua kanë përcëlluar zemrat.

Kjo poezi e njërit prej tyre, e **filozofit Riza Tevfik**, me titull **“Ndihmë, o shpirt i Abdylhamitit të Dytë”** e përhapur vesh më vesh, është shumë e njohur:

*Ku je, i madhi Abdylhamit sulltan,
A të mbërrin në seli vajtimi im?*

...

*Historia emrin kur të ta përmendë,
O sulltan i madh, do të të japë të drejtë!
Shpifësit ndaj teje ishim ne vetë,
O politikan i shekullit, sulltani im!*

*Padishahut dhe mizor dhe i marrë i thamë,
Kryengritjes duhet t'i rrijë gatitu - thamë,
Çdo fjale të djallit, “ashtu është” - i thamë,
U përpoqëm që intriga të kish fitim!*

*I marrë, jo ti, por ne paskemi qenë,
Në një pé të kalbur ëndrra paskemi vënë,
Jo veç të marrë, të paturp paskemi qenë;
Pështymë në altarin e etërve tanë!..*

Edhe **Sulejman Nazifi**, një nga të penduarit, përballë ngjarjeve pa rrugëdalje të ndodhura pas Abdylhamitit II, shkon ta vizitojë tyrben e udhëheqësit të madh dhe e shpreh kështu pendimin e vet:

*U bënë kaq kohë që s'kemi ardhur për të të kujtuar ne;
Ja, tek erdhëm ndihmë për të kërkuar prej teje ne;
Na mori malli për despotizmin e dikurshëm ne!..*

Viktima e parë e Palestinës është sulltan Abdylhamiti II, sepse shfronësimi i tij u realizua për shkak të këmbënguljes së çifutit Teodor Hertzel në çështjen palestineze.

Me vdekjen e tij, e gjithë bota islame pothuaj pati mbe-tur jetim. Sepse qe ai që e pati mbajtur në këmbë kalifatin në kuptimin e vërtetë të fjalës. Pas tij, për shkak të problemeve ushtarake, u bë e pamundur të tregohej edhe një herë tjetër po ajo zgjuarsia dhe aftësi analitike.

Në vitin 1900, kur në Kinë, së bashku me vrasjen kriminale të ambasadorit gjerman **Kettler** nga një grup nacionalistësh, filloi një lëvizje e madhe antiperëndimore, sulltan Abdylhamiti II, duke përdorur si pretekst ndihmën që i kërkoi perandori gjerman Ëilhelm në lidhje me këtë ngjarje që u quajt “Kryengritja e Bokserëve”, dërgoi në Kinë një “delegacion këshillimor” dhe ngriti në **Pekin** një institucion mësimor fetar me titull “**Universiteti Hamidije**” që zhvilloi aty veprimtari për një kohë të gjatë.

Duke dërguar në Japoni një ekip dijetarësh, dërgesë e cila në historinë osmane njihet si “**Tragjedia Ertugrul**”, Abdylhamiti pati ecur në rrugën e përhapjes së Islamit gjer në ato vende dhe shndërrimit të ndikimit të kalifatit në ndikim mbarëbotëror. Për ta kuptuar forcën dhe karakterin gjithëpërf-

shirës të politikës islamiste të sulltan Abdylhamitit II, mjafton të kujtojmë se linjën hekurudhore që e pati shtruar gjer në Medinën e Ndritshme, ai e pati realizuar pa nxjerrë asnjë grosh nga qeseja e shtetit, por vetëm me ndihmën e muslimanëve të të gjithë botës!

Sulltan Abdylhamiti II ishte një person tejet largpamës. Duke përfituar nga dhuna e ushtruar në Amerikë mbi zezakët e përbuzur, pati dërguar atje njerëz të ngarkuar me detyrën për t'i tërhequr zezakët në Islam dhe është një e vërtetë se është pikërisht Abdylhamiti faktori bazë i ekzistencës së sotme të muslimanëve zezakë në Amerikë!

Sulltan Abdylhamiti II i cili e vëzhgonte botën me anë të fotografive prej aty ku rrinte ulur, për çka dhe prej tij kanë mbetur më shumë se tre mijë albume, i ndiqte një për një të gjitha zhvillimet që ndodhnin në botë. Për shembull, më 1904, kur plasi lufta ruso-japoneze, ndërsa asnjë rob i Zotit s'i jepte mundësi fitores së japonezëve, ai i pati thënë kryeministrit, tek vëzhgonin së bashku kalimin nëpër Gji të anijeve ruse që shkonin për në Lindjen e Largme, se ato anije s'kishin për t'u kthyer më! Madje, e pati ndjekur ditë për ditë zhvillimin e kësaj lufte me anë të të famshmit **Pertev Pasha** dhe nuk pati munguar të mblidhte produktet fitimprurëse për shtetin e vet, të mundjes së rusëve nga japonezët.

Si fjalë të fundit, le ta theksojmë këtë specifike që shkrime të tilla në formë artikujsh nuk i nxënë dot sulltan Abdylhamitin II, personalitetin e tij të bekuar, imtësitë e politikës së tij dhe problemet e brendshme e të jashtme të asaj kohe. Dhe, nëse pavarësisht nga përpjekjet e tij mbinjerëzore për t'i eliminuar fatkeqësitë që i binin në krye pothuaj tërë popullit, përfundimi pati rezultuar në favor të palës tjetër të mbrapshtë e mëkatare, është e pamundur të kuptohet kjo pa e parë nga perspektiva e kaderit, paracaktimit hyjnor.

Besimi fetar, shërbimet, mëshira, zgjuarsia dhe kapaciteti i sulltan Abdylhamitit II janë legjendare. Kujtimi në vijim e shpreh bukur principialitetin dhe sinqeritetin e tij.

Sulltan Abdylhamiti II kërkonte rregullit ta zgjonin në çfarëdo ore të natës kur ndodhte ndonjë ngjarje urgjente, nuk i pëlqente të lihej çështja për të nesërmen. Në lidhje me këtë specifikë, kryesekretari i parathomës, **Esad Bej**, thotë kështu në kujtimet e tij:

“Një mesnatë trokita në derën e sulltanit për t’i kërkuar firmën për një lajm shumë të rëndësishëm, por dera s’mu hap. Pasi prita pak, trokita përsëri, por përsëri s’mu hap. Fillova të dyshoj: “Mos vallë sulltanit i erdhi vdekja?” Pas pak trokita përsëri dhe, kësaj radhe, dera u hap dhe u duk aty sulltani me një peshqir në dorë. Po e fshinte fytyrën. Buzëqeshi dhe më tha:

“O bir! E kuptova se në këtë orë kishit ardhur për një punë me shumë rëndësi! U zgjova qysh në trokitjen e parë, por u vonova sepse mora abdest, prandaj mos ma vini re! Ka shumë kohë që unë nuk hedh firmën pa abdest mbi asnjë dokument të popullit tim! Silleni ta firmos!”

Dhe, duke filluar me “Besmele”, e firmosi shkresën.”

Madje, e shoqja ka treguar kështu mbi këtë ndjeshmëri të Abdylhamitit:

“Ai mbante vazhdimisht në krye të shtratit një tullë të pastër. Me të bënte tejemmum kur ngrihej nga shtrati, për të mos shkelur pa abdest gjersa të shkonte te çezma. Kur e pata pyetur një herë për shkakun e një ndjeshmërie të tillë, më pati dhënë këtë përgjigje:

“Po qe se ne, si kalifi i tërë muslimanëve, nuk tre-

gojmë kujdes në kriteret e sunnetit, traditës profetike, bashkësia e Muhammedit dëmtohet nga kjo!..”

Kurse një sekretar i paradhomës, jobesnik i Abdylhamitit, tregon në kujtimet e tij këtë ngjarje që të tërheq vëmendjen:

“Ishte mbrëmje. Në paradhomë pata mbetur unë si sekretar dezurn. Pata përgatitur listën e letrave, telegrameve, raporteve dhe projektligjeve. Sapo do të hyja në audiencë, erdhi një telegram. Ishte një telegram i dërguar sulltanit nga njëri prej nëpunësve të Postë-Telegrafës së Lalelisë...

Në telegram, nëpunësi i gjorë e njoftonte sulltanin se e shoqja do të bënte lindje atë natë, se mjekët e kishin paralajmëruar se lindja do të ishte e rrezikshme dhe se ai vetë nuk kishte asnjë mundësi për të bërë diçka, prandaj po kërkonte mbështetje tek mëshira mbretërore...

Duke mos e parë si diçka me vlerë për t’u shënuar, unë s’e futa telegramin në fjalë në listën që do t’ia paraqisja personit mbretëror. Por në audiencë, siç e kishte zakon, pasi i shqyrtoi të gjitha çështjet veç e veç, Padishahu më pyeti:

“A ka ndonjë gjë tjetër?”

*“Nuk ka ndonjë gjë me rëndësi për t’u shënuar, imzot!”
- Iu përgjigja unë.*

Por sulltani nguli këmbë:

“Thua jma edhe atë që ti s’e quan me rëndësi për t’u shënuar!”

Atëherë, unë i fola për telegramin në fjalë dhe ia bëra të ditur se nuk e kisha futur në listë duke menduar se s’ishte diçka për t’u marrë në konsideratë.

I hidhëruar, sulltani më urdhëroi:

“Sillmani menjëherë!”

Ia çova telegramin i turbulluar. Sulltani e lexoi me vëmendje. Pastaj, ndryshe nga ç’e kisha menduar unë, e thirri menjëherë mjekun e Pallatit dhe, duke m’u drejtuar mua, urdhëroi:

“Menjëherë shkoni bashkë në Laleli dhe bëni ndërhyrjen e duhur për gruan e gjorë që do të lindë!”

Në bazë të urdhrit të sulltanit, shkuam në shtëpinë e nëpunësit të postës. Kurse kur u kthyem nga spitali pasi e kishim kryer detyrën gjer në fund, pothuaj po zbardhte. Sulltani që na ndjeu se po hynim në Pallat nga zhurma e portës, e largoi perden e dritares dhe na e bëri me dorë që të ngjiteshim tek ai. Dritat e dhomës së tij vazhdonin të ishin ndezur. Domethënë, ai s’kishte rënë fare për të fjetur, por ishte marrë me falje dhe lutje gjer në mëngjes!

Hymë tek ai. Më pyeti për rezultatin dhe unë ia tregova siç ishte:

“Sulltani im, lindja u bë me shumë vështirësi. Por, laudi Zotit, me përpjekjet e mjekëve specialistë, e sëmura shpëtoi. Ajo lindi një djalë që ia vunë emrin Abdylhamit. Dhe gjer në mëngjes u lutën me lot në sy për shkëlqesinë tuaj të lartë që të keni jetë të gjatë dhe fat të lumtur!..”

Sundimtari i madh, prindi i mëshirshëm i popullit, i cili na dëgjoi në këmbë, tha “elhamdulillah, lavdëruar dhe falenderuar qoftë Allahu” dhe, duke kaluar pas një të ndare të posaçme, fali dy reqate namaz falenderimi.”

Zoti ynë! Mbroje dhe jepi fitoren kundër intrigantëve dhe mohuesve bashkësisë së Muhammedit që ka përgatitur

**dhe flijuar në rrugën tënde shumë e shumë gjeni, trima dhe
njerëz të vërtetë vetëmohues si sulltan Abdylhamiti! Dhe
falna forcën dhe fuqinë e duhur për ta përballuar peshën
e përgjegjësisë së lartë që na ke dhënë!**

Amin!..

FITORJA E ÇANAKALASË DHE HERONJ TË PANJOHUR

- një epope e shkruar me besim -

Kur filloi Lufta e Parë Botërore e lindur nga konkurrenca industriale mes Gjermanisë dhe Anglisë, shteti osman ndodhej nën despotizmin e lëvizjes politike Bashkim e Përparim (Ittihat ve Terakki). Kjo lëvizje politike kishte ardhur në pushtet pasi kishte zbritur nga fronti me anë të një intrige me dirigjim çifut sulltan Abdylhamitin, njërin prej personaliteteve më të mëdhenj të historisë kombëtare osmano-turke. Vetëm se, pa kaluar shumë, si rezultat pjesërisht i padituri së dhe pjesërisht i tradhtive të njëpasnjëshme, kjo lëvizje e zvarriti shtetin nga fatkeqësia në fatkeqësi dhe e solli shtetin osman që, për shkak të shtrirjes shumë të madhe, e kishte të vështirë të mbetej jashtë fushës së konfliktit ushtarak botëror, në një pikë të rrezikshme nga pikëpamja ushtarake dhe morale.

Ndërkaq, ende s'ishin lidhur plagët e hapura nga disfatat e Luftës së Tripolitanisë më 1911 dhe Ballkanit më 1912. Kuadrot e lëvizjes Bashkim e Përparim të cilët, në politikën e brendshme, kishin zgjedhur rrugën e eliminimit të kundërshtarëve politikë me anë të një terrori të tmerrshëm, ia hynë rrugës së pasurimit duke shfrytëzuar edhe vështirësitë eko-

nomike të shkaktuara nga luftërat. Ndërsa **Talat Pasha** dhe **Enver Pasha** mbanin anën e gjermanëve, **Xhemal Pasha** parapëlqente grupin e Antantës ku mermin pjesë francezët. Mirëpo në këtë grup kishte anglezë të dirigjuar nga çifutët. Anglezët ishin të vendosur që, në përfundim të luftës, ta shtinin në dorë Palestinën dhe t'u bënin xhiro çifutëve. Kurse Rusia që ndodhej në të njëjtin grup, kishte qëllime historike mbi tokat tona. Prandaj iniciativat e Xhemal Pashës nuk dhanë rezultat.

Uria që u shfaq në Rusi pak kohë pasi kishte filluar lufta, krijoi një rast të favorshëm për mbeturinat komuniste nga përvoja e revolucionit të 1905-sës. Duke i shfrytëzuar shqetësimet ekonomike, ata filluan ta lëkundin administratën cariste. Zgjidhja e vetme shpëtimtare që situata të mos kthehej në një revolucion komunist, ishte që aleatët ta ndihmonin Rusinë me ushqime dhe gjëra të tjera. Mirëpo, për këtë, duhej kaluar fronti galician nëpërmjet Rumanisë, gjë që ishte shumë e vështirë nga pikëpamja ushtarake. Ndërkaq, një ngjarje e neveritshme si sajësë e spiunazhit gjerman, ia lehtësoi shumë punën armikut. Dy korracatat gjermane, **Goben** dhe **Breslaw** (të quajtura më pas **Javuz** dhe **Midil'li**) hynë nëpër Ngushticën e Çanakalasë duke krijuar përshtypjen se po iknin nga ndjekja e armikut. Qeveria e lëvizjes Bashkim e Përparim u përpoq ta kapërcente veprimin e korracatave që u protestua nga aleatët, me justifikimin se ishin blerë. Indiferentët dhe të paditurit të cilët s'e kishin llogaritur se një qëndrim i tillë do ta fuste në luftë shtetin osman pa qenë e nevojshme dhe para kohe, nuk e ndjenë të nevojshme ta ndërrojnë personelin ushtarak dhe komandues të korracatave, tek të cilat ngritën flamurin turk. U mjaftuan vetëm duke i veshur me rroba turke! Pas disa ditësh, dy korracatat dolën në det të hapur për në Detin

e Zi kinse me qëllim shëtitjeje. Siç u vërtetua kategorikisht shumë më vonë, me porosi të Enver Pashës, në fillim korracatat sulmuan një anije transporti ruse, pastaj bombarduan Sevastopolin. Kështu, me krijimin e një situatë *de facto* nga admirali gjerman me origjinë çifute, **Sushon**, shteti osman u shty në zjarrin e luftës botërore.

Ja, ishin këto shkaqe që aleatët sulmuan **Çanakalanë** me qëllim që, duke kaluar nëpër Ngushticën e Dardaneleve, t'i çonin ndihmë Rusisë dhe të parandalonin një revolucion komunist.

Betejat e luftës së Çanakalasë e cila është një nga luftërat më madhështore të historisë njerëzore, përfunduan me fitoren tonë pavarësisht nga korracatat më moderne me një forcë prej mëse treqind mijë këmbësorësh të marinës, të përqëndruara aty nga tre shtete të mëdhenj si Anglia, Franca dhe Italia!

Mirëpo me çfarë çmimi! Me vdekjen e 400.000 bijve të vatanit, nga të cilët, 250.000 në betejë dhe rreth 150.000, në spitale!

Pavarësisht nga administrimi i keq i situatës nga qeveria e lëvizjes Bashkim e Përparim dhe një mijë e një mungesave ushtarake, ushtarët tanë, duke e kompensuar pamjaftueshmërinë e armëve dhe municioneve me besimin fetar, në Çanakala ia shtuan historisë osmane njëren prej faqeve të fundit të arta të saj!

Vargjet e mëposhtme i përshkruajnë bukur luftëtarët e vërtetë dëshmorë të Çanakalasë:

Nga numri i dëshmorëve të shkuar nga brezi yt,

Shifrat turpërohen duke u turpëruar nëntoka vetë!
 Në krye urapon, me dëshirën e të vrarit të parë vdes;
 Me kënaqësinë e tokës prej ç'ngjasin, ti vdes!
 Duke mos bërë lëshim në përjetësi, ashtu lypësi,
 Me zhulerësimin e nderit dhe famës tënde në ultësi,
 Ti vdes njëherit dhe me emrin dhe me trupin tënd,
 Bie në largësinë e panjohur, groposesh në vend!
 Dhe hyn në histori me emër të panjohur,
 Ndërsa je ti që e bën historinë, emri yt, legjendë!
 Më pak se fryma jote e fundit dihet për ty,
 Ti vdes, por njerëzit s'e marrin vesh se ti s'je...
 Me gjëmimet dhe uturimat që zënë horizontet,
 Me monumentet që lusin përjetësi nga qiejt,
 Të panjohura janë ato vdekje për vete, me nder,
 Të panjohura, ato vdekje që japin jetë...
 Disa herë s'ke as kufomë, as hije,
 S'e ke kufomën në atë fronin prej dërrase!
 Po varr? As atë s'e ke! Dhe në e paç, pa një gur;
 Si kufoma jote, pa gjoks, me kokën këputur...

Ka shembuj të panumërt që tregojnë se fitorja e Çanakalasë u arrit jo me forcën e armëve, por me forcën e besimit. Po ia paraqesim vëmendjes suaj njërin nga këta shembuj, një fragment të letrës që ia ka shkruar nënës pak para se të binte dëshmor, nënoficeri **Mualim Hasan Et'hem** si pjesëmarrës vullnetar në atë luftë, një fragment të letrës e cila reflekton atmosferën shpirtërore të përgjithshme të të gjithë ushtarëve që merrnin pjesë në atë luftë:

Nëna ime e nderuar!

O nënë e famshme turke, krenare që ke lindur katër ushtarë!

Letrën tënde plot këshilla e porosi e mora ndërsa po rrija nën hijen e një dardhe në anë të përroit që kalon mespërmes një lëndine të gjelbëruar e të bukur siç është Fusha e Divrinës! Letra yte ma forcoi edhe një herë më shumë shpirtin e dehur mes blerimit të natyrës. E këndova dhe, sa më shumë që e këndova, aq më shumë mësim të mëdha mora! E këndova prapë. Dhe u gëzova ngaqë ndodhesha në një detyrë të tillë! I hapa sytë dhe vështrova në largësi. Përkulja e dridhërave jeshile duke mos i bërë dot qëndresë erës, m'u duk sikur ato po e përshëndesnin letrën që më kishte ardhur nga nëna! Të gjitha grunjërat, të gjitha të mbjellat heporeshin nga unë dhe më uronin për letrën që më kishte ardhur nga nëna!

I ktheva pak sytë në të djathtë: drurët e pishave madhështore në shpatet e një maje të bukur ma jepnin lajmin e gëzuar me gjuhën e tyre të veçantë! E ktheva vështrimin nga e majta: përroi që rridhte me rrëmbim, më buzëqeshte pse më kishte ardhur letër nga nëna, luante, shkumëzonte... E ngrita kokën lart dhe pashë nga gjethet e drurit nën hijen e të cilit po pushoja: të gjitha gjethet, me vallet e tyre kërkonin të më tregonin se merrnin pjesë në gëzimin tim! Pashë në një degë tjetër: një bilbil më për-gëzonte me zërin e tij të ëmbël dhe, duke e hapur sqepin, kërkonte të më tregonte se bashkohej me ndjenjat e mia!

Më dukej sikur me këngën e tij, bilbili u bënte jehonë ndjenjave të mia: "Le të zemërohet nëna për fatin tënd, ç'të bëjmë? Edhe ajo, po të ishte burrë, do t'u merrte erë këtyre luleve, do të pinte nga ky qumësht, do ta shihte sexhden e këtyre të mbjellave, do ta shqyrtonte rrjedhën e vrullshme të përroit dhe do t'i dëgjonte tingujt që nxjerr ai nga thellësitë e vetvetes!"

Në këtë çast, në njërën anë të këtij çairi në ngjyrë jeshile të thellë, janë vënë radhë-radhë ushtarët e mi që lajnë teshat. Një ushtar trim me zë daudian këndon ezan...

Aman, o Zot! Ky zë hyjnor në këtë fushë, sikur vinte nga një botë tjetër, aq i bukur ishte! Bilbilat, madje, hesh-tën, të mbjellat, madje, e lanë përkundjen, përroi, madje, s'nxirrte më zë. Çdokush, çdo gjë, tërë qenia atë zë të shenjtë dëgjonte! Ezani i nderuar mbaroi! Edhe unë mora një abdest nga ai përrua dhe pastaj e falëm namazin së bashku. U përgjunja mbi ato çaire të jeshilta të bukura!

I harrova të gjitha krenimet e kësaj bote! I ngrita duart, i ngula sytë lart, hapa gojën dhe thashë:

“O Zot i tokës dhe qiejve! O Zoti i këtij zogu që cicëron, i kësaj deleje që shëtit dhe blegëron, i këtyre barërave dhe të mbjellave që përkulen duke rënë në sexhde para Teje, i këtyre maleve madhështorë! Ti na i dhe neve të gjitha këto! Prapë, neve na i le! Le të na jenë tonat këto vende të bukura dhe këto dhunti, le të na përkasin neve që të shenjtërojmë Ty dhe që e vërtetojmë madhështinë Tënde!

Allahu im i lartë! Të gjitha dëshirat dhe lutjet e këtyre ushtarëve heronj ua bëjnë të njohur emrin tënd të lartë anglezëve dhe francezëve! Na e plotëso këtë dëshirë të shenjtë dhe na i mprih bajonetat e neve, ushtarëve që të lutemi ty në një vend të tillë të bukur e të qetë si ky! Dhe ashtu siç i dërrmove gjer tani armiqtë, shkatërroi për fare!”

Kështu u luta dhe pastaj u ngrita.

Tashmë nuk mund të përfytyrohej njeri i lumtur sa unë, i gëzuar sa unë!

Nëna ime, edhe biri yt tjetër, Halidi, ndodhet, si unë, në një vend të bukur!

Dasma s'bëhet vetëm! Dashtë Allahu e shkatërrojmë armikun, kthehemi tek ti me fitore dhe pastaj e bëjmë dasmën, apo jo!

Nëna ime e mirë, mos na harro ne kur të lutesh! Allahu qoftë i kënaqur me ty!

*Yt bir, Hasan Et'hem
4 prill 1331 – 17 prill 1915*

Ja, pra, fitorja e Çanakalasë është një fitore, një dhuratë që na e dhanë heronj të tillë të mëdhenj në shkëmbim të jetës së tyre! Dhe në çdo hap fitoreje të kësaj lufte mbrojtëse, ka sa e sa shembuj të tillë që njihen e nuk njihen!

Ja, pra, shembuj të shumtë mësimdhënës!

Fjalët e fundit të një dëshmori

Më 2 qershor 1916, kapiteni Mehmed Tevfik u plagos në luftën e Çanakalasë nga një plumb anglez dhe, para se të vdiste, shkroi këtë letër:

Nga fushimi pranë zonës Ovaxhik, më 18 maj 1331, e hënë (1916).

Të dashur prindër,

ju që më sollët në jetë dhe më rritët,

Në betejën e tmerrshme të Ariburnusë ku mora pjesë për herë të parë, më hyri një plumb nga ana e majtë, por, laudi Zotit, shpëtova. Por ngaqë nuk kam shpresë se do të shpëtoj i gjallë këtej e tutje nga betejat ku do të marr pjesë, po ju shkruaj këto radhë që t'ju mbeten si kujtim prej meje!

Lavdi Zotit që më lartësoi mua gjer në këtë gradë! Gjithashtu, që, si paracaktim hyjnor të Tij, më bëri ushtar! Edhe ju, si prindër, më rritët e më përgatitët ashtu siç duhej për t'i shërbyer vatanit dhe kombit tim! Ju më prutë në jetë dhe m'u bëtë frymëzim për gjithçka që kam arritur dhe merituar! Lavdi të pakufi Zotit të madh dhe falenderime të pafund juve, prindër të mi!

Sot është dita për t'ia shpërblyer kombit tim paratë që më ka dhënë gjer tani. Unë po përpiqem ta çoj në vend detyrën e shenjtë ndaj vatanit! Po që se arrij pozitën e dëshmorit, do të mendoj se jam robi më i dashur i Allahut! Meqë jam ushtar, kjo mund të më ndodhë çdo çast!

Të dashur nënë e baba! Dritën e syve të mi, gruan time Mynever, si dhe tim bir, Nezihun e vogël, po ia lë në mbrojtje dhe kujdes në fillim Zotit, pastaj juve! Ju lutem të bëni ç'është e mundur për ta! Dihet se nuk kemi pasuri, prandaj dhe nuk kërkoj diçka jashtë mundësive. Edhe sikur të kërkoja, do të ishte e kotë! Letrën e mbyllur që ia kam shkruar nuses, shokut tim të jetës, ju lutem t'ia jepni në dorë. Natyrisht që do të qajë dhe dëshpërohet, prandaj ngushëllojeni dhe qetësojeni. Kështu paska qenë vendimi i Allahut! Ju lutem t'i jepni rëndësi defterit të kërkesave dhe borxheve të mia që e kam futur në letrën për time shoqe. Edhe borxhet që mban mend si dhe që i ka shënuar në defterin e saj Myneveri, janë të vërteta. Letra që i kam shkruar Myneverit, është më e gjatë e më e gjerë, prandaj pyeteni atë.

Të dashur nënë e baba! Ndoshta, pa dashje, kam bërë gabime ose kam lënë shumë gjëra mangët ndaj jush, prandaj, ju lutem të më falni e të ma bëni hallall! Ju lutem

të më jepni bekimin tuaj! Ndhimoheni time shoqe t'i vërë në rregull punët!

Motër e dashur, Lutfije!

Ti e di se sa të kam dashur! Kam dashur gjithmonë të bëj për ty gjithçka që kam pasur mundësi për të bërë, por, ndoshta, edhe ndaj teje kam lënë gjëra mangët, prandaj, të lutem të më falësh! Kështu paska qenë e shkruar prej Zotit! Ma bëj hallall e më beko! Edhe ti ndihmoju kunatës Mynever dhe tët nipi, Nezih!

O të afërm dhe miq, të gjithëve lamtumirë! Të gjithëve ju lutem të ma bëni hallall! Edhe unë jua kam bërë hallall për gjithçka! Lamtumirë! Të gjithëve po ju lë në dorë të Zotit! I qofshi amanet Allahut për jetë të jetëve, të dashur nënë e baba!..

*Biri juaj,
Mehmed Tevfik*

Ja dhe një tablo tronditëse nga një luftëtar tjetër:

Prema krahun, komandant!

Një oficer pensionist që ka komanduar dhe është plagosur në betejat e Çanakalasë, tregon këto ngjarje nga kujtimet e veta:

*Jemi në njërën nga ditët kur vazhdon **lufta e Çanakalasë**. Lufta që vazhdoi atë ditë gjer në mbrëmje, po përfundonte sërish me fitoren tonë përballë epërsisë së pakrahasueshme të armikut! Në vendvrojtim po i ndiqja me emocion etapat e fundit të betejës. Thirrjet “Allah, Allah!” të ushtarëve i bënin horizontet të dridheshin dhe*

dukej sikur ato thirrje të jashtëzakonshme i mbysnin edhe gjënimet e topave që përfaqësonin tërë madhështinë frikësuese të një qytetërimi të tmerrshëm!

Një çast, m'u duk sikur dëgjova pranë meje zhurmë këmbësh. Kur e ktheva kokën, pashë se ishte rreshter Aliu. Në fytyrën që i ishte zverdhur dyllë, i lexohej një vuajtje e rëndë. Pa m'u dhënë rasti ta pyesja se ç'kishte, ai vetë ma tregoi krahun që fliste për gjithçka. U drodha i tmerruar! Krahu i majtë që i kishte marrë një goditje katër gishta mbi bërryl, i varej i mbajtur vetëm nga një copë lëkure. Rreshter Aliu përpiquej ta mposhte dhimbjen duke shtrënguar fort dhëmbët. Ma zgjati thikën e xhepit që e mbante në dorën e djathtë, dhe më tha:

“Prema këtë, o komandant!”

Kjo fjali tri-katër fjalësh shprehte një dëshirë të tillë të fortë, një detyrim të tillë, saqë unë, në mënyrë krejt të pavullnetshme, e mora thikën dhe e ndava krahun e varur që tundej e varur nga trupi me atë copë të hollë lëkure! Dhe, duke e kryer këtë detyrë që të rrëqethte e t'i ngrinte qimet përtpjetë, përpiquesha t'i jepja zemër duke i thënë:

“Mos u dëshpëro, rreshter Aliu, Allahu t'i dhëntë shëndet trupit!”

Pa kaluar shumë, rreshter Aliu e flijoj edhe trupin për vatanin dhe, duke i mbyllur sytë e duke e larë vendin përreth me gjak, thoshte:

“Të rrojë vatani! Allahu mos na ndaftë nga besimi! Jeta m'i qoftë falë vatanit!”

Me ç'forcë besimi u fitua lufta e Çanakalasë? Në lidhje me këtë çështje, trimat heronj që patën marrë pjesë vetë në luftë, e tregojnë kështu taktikën e luftës e të fitores:

“Zemrat na i luteshin Zotit pandërprerë. Ishim mbështetur dhe strehuar në ndihmën e Tij! Edhe komandantët tanë na këndonin vazhdimisht “Lutjen e Luftës”. Kështu, merituaam dhe morëm ndihmën hyjnore!..”

Mbështetja ose ndihma hyjnore

Komandanti i zonës së fortifikuar të Çanakalasë, **Mirliva Xhevat Pasha**, ndërsa ndodhej në gjendje dobësie dhe dëshpërimi përballë anijeve luftarake të flotës armike, të grumbulluara në Ngushticën e Dardaneleve, nga lodhja e tepërt, ra në një gjumë të lehtë. Në gjumë dëgjoi një zë të mekur:

“O Xhevat! Ju e respektoni dhe e madhëroni fjalën e lartë të Allahut të Madhnueshëm, prandaj qofshi të përgëzuar me ndihmën e Tij! Pa hidhe vështrimin mbi sipërfaqen e detit!”

Kur Xhevat Pasha vështroi faqen e detit, vuri re, mes një valleje dritash e ngjyrash, shkronjat **“kef”** dhe **“vav”**. Pastaj i doli gjumi.

Të nesërmen, ndërsa po këndonte Fatiha në krye të një varri, Xhevat Pasha e dëgjoi sërish zërin që i pati folur në ëndërr:

“O Xhevat! Shtroji në det 26 minat që keni në depo!”

Xhevat Pasha u mbyt nga emocionet! Po ndodhej përballë një enigme shpirtërore! Dhe ndërsa po mendonte se si do ta zgjidhte këtë enigmë, pak më tutje vuri re një person fytyrëdritë që e po e vështronte me ngulm. Ai iu afrua pashait

dhe e pyeti se mos kishte ndonjë hall. Dhe pashai ia tregoi gjithë ç'i kishin ngjarë. Ai mik i Allahut ia shpjegoi pashait me një kompetencë të thellë enigmën që e mundonte:

“O bir! Drita që ke parë mbi det është shenjë e fitores sonë! Ajo tregon se qafirët nuk do ta shkelin dot këtë tokë! Kurse shkronjat “kef” dhe “vav”, sipas llogaritjes *ebxhed*, me shkronja, bëjnë 26. Kështu, pra, shtrimi në det i 26 minave që keni në depo, do të bëhet njëri prej veprimeve më të mëdhenj të fitores!”

Pas këtyre fjalëve, personi fytyrëdritë u zhduk nga sytë e iku.

Xhevat Pasha i cili tashmë e kishte kuptuar mirë çështjen, pa humbur kohë dha urdhër të shtroheshin minat në fjalë. Minat e shtruara me anë të **anijes minashtruese Nusret** nën komandën e kapitenit Haki Bej, e kreu detyrën në mënyrë të përkryer. Secila nga minat e lëshuara në mesnatë në det, u vendos me tekbir, duke e lartësuar emrin e Allahut. Të nesërmen në mëngjes, pasi e kishte kryer detyrën gjer në fund, kapiteni Haki Bej vdiq si dëshmor në krye të detyrës nga një krizë zemre.

Pastaj, kur korracatat armike hynë në Ngushticën e Dardaneleve, minat e shtruara natën filluan të vepronin. Si rezultat, disa nga korracatat e rëndësishme të armikut u groposën në ujërat e Dardaneleve dhe sulmi i armikut dështoi.

Ushtria jonë kishte marrë një ndihmë të madhe hyjnore! Triumfi i principialitetit dhe i lutjes së singertë ndaj Allahut vihej re në mënyrë jashtëzakonisht të qartë. Ushtria besimtare e Çanakalasë përleshej për fenë e vërtetë dhe për vatanin! Prandaj dhe morën ndihmën hyjnore. Allahu i Lartë urdhëron:

“Po qe se ju e ndihmoni fenë e Allahut (duke e jetuar atë me principalitet dhe singëritet dhe duke ua kumtuar edhe të tjerëve), **edhe Allahu ju ndihmon juve!**” (Muhammed, 7)

Kujtimi i Plakut Sejjid i cili qe një nga ata që e morën këtë ndihmë, është një nga të vërtetat e paharrueshme!

Plaku Sejjid

Fortifikata Mexhidije e Rumelisë, si rezultat i një sulmi armik të tmerrshëm, pothuaj ishte shkatërruar krejt. Një pjesë e madhe e municionit ishte hedhur në erë, gjashtëmbëdhjetë artilierë kishin rënë dëshmorë. Nga gjithë ajo fortifikatë kishin mundur të mbeteshin në këmbë një kapiten, dy ushtarë dhe një top i vetëm që nuk mund të mbushej sepse i qe thyer vinçi që ia ngrinte predhën në gojë.

Kapiteni ishte larguar për t'i njoftuar njësitet përreth për gjendjen, kur njëri nga ushtarët, Plaku Sejjid, duke vështuar anijet armike që përparonin mbi det duke lëshuar zjarr dhe vdekje, rënkoi thellë në shpirt. Sytë iu mbushën me lot. Me dëshpërimin e zemrës e cila i përpëlitej në dobësi e pamundësi, i ngriti duart drejt Zotit dhe, duke u lutur kështu, u mbështet tek Ai, kërkoi ndihmë prej Tij:

“O Zot, Allahu im që ke fuqi! Jepmë mua këtë çast një fuqi të tillë që të mos ta ketë asnjë rob i yt!”

Plaku Sejjid ishte zhveshur krejt nga kjo botë, ai ndodhej vetëm para Zotit të tij. Lotët që i ridhnin syve, i rrëshqisnin poshtë nëpër faqet. Ai e përsëriti për një farë kohe shprehjen:

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

“La havle ve la kuvvete il’la bil’lah!” / “S’ka forcë dhe fuqi veçse tek Allahu!”

Pastaj, menjëherë bërtiti **“O Allah!”** dhe, mes shikimeve të mahnitura e të shtangura të shokut, e rroku dhe e ngriti predhën 276 kilogramëshe! Tri herë i ngjiti e i zbriti shkallaret e hekurtat. I dëgjoheshin kërcitjet e kockave të gjoksit dhe shpatullave! Djersa i derdhej çurg! Me buzët e plasura, Plaku Sejjid vazhdonte të lutej:

“Allahu im, mos e kurse forcën dhe fuqinë për mua!”

Më në fund, me predhën e tretë të famshme që ia futi topit në gojë, e ndërroi fatin e luftës! Korracata **“Oshin”** e anglezëve ishte qëlluar dhe ishte mbuluar nga flakë skëterre mu aty, ku ndodhej, mbi det!

Ndërkaq, Xhevat Pasha që ishte kthyer, e kishte marrë vesh ç’kishte ndodhur dhe po e falenderonte Zotin, e uroi Plakun Sejjid dhe i kërkoi të ngrinte një tjetër predhë po me atë peshë. Atëherë, Plaku Sejjid i dha këtë përgjigje:

“Pasha! Kur po e ngrija këtë predhë, unë e kisha zemrën të mbushur plot me frymëzimin e Allahut dhe të mbështetur me forcën e Tij! Në ato çaste unë e ndjeja se isha bërë krejt tjetër! Nëse kisha arritur në atë gradë sa ta ngreja një predhë të tillë, kjo kishte ndodhur në sajë të lutjeve që i kisha bërë Zotit dhe një përjetim që i përkiste vetëm atij çasti! Kurse tani s’e ngre dot, komandant, më fall!”

Pas këtyre fjalëve të Plakut Sejjid, Xhevat Pasha i tha:

“Bëre një punë të madhe! Kërko një shpërblim prej meje!”

Trimi vetëmohues i cili kishte fshirë nga zemra çdo gjë tjetër veç adhurimit ndaj Allahut, shpalosi edhe heroizmin e dytë të shpirtit të vet duke i thënë kështu komandantit:

“Komandant! S’kam asnjë kërkesë! Vetëm se, meqë kam trup akrobati, s’më del një bukë në ditë! Prandaj, po të doni, urdhëroni që të më japin dy bukë në ditë që të jem më i fortë kundër armikut!”

Duke buzëqeshur për këtë kërkesë, Xhevat Pasha e shpërbleu me gradën e tetarit.

Sa bukur e shpreh kjo situatë e Plakut Sejjid sinqeritetin dhe pastërtinë e zemrës!

Gjithmonë, kur aspekti shpirtëror mbisundon mbi aspektin material, e vë atë nën ndikimin dhe efektin e vet. Komandanti anglez, historiani **Hamilton** i cili pati marrë pjesë në luftën e Çanakalasë, e ka pohuar kështu këtë të vërtetë:

“Ne na munda jo forca materiale e turqe, por forca moralo-shpirtërore e tyre! Sepse atyre s’u pati mbetur as barut për të qëlluar! Kurse ne i vëzhguam forcat që zbrisnin nga qielli!”

Gjithashtu, Hamiltoni tregon një ëndërr shumë kuptimplotë që ai e quan makth.

“... Pashë një ëndërr të frikshme. Në fakt, ajo s’ishte ëndërr, por makth! Diku, në një breg, isha gati duke u mbytur. Një dorë që ma kishte mbërthyer fytyrën si darë, më tërhiqte drejt fundit. Kur u zgjova isha larë në djersë dhe dridhesha. Kisha një ndjenjë sikur në çadër ndodhej edhe dikush tjetër...”

S’kisha parë gjer atëherë ëndërr më të frikshme se ajo! Në mendje nisi të më zërë vend ideja se Çanakalaja ishte ndjellakeqe për ne! Dhe nga kjo ide nuk shpëtova dot për

orë të tëra! Më dukej se fundi iynë ishte vendosur ende pa arritur ne aty dhe tashmë po ekzekutohej!..”

Po kështu, ministri anglez i luftës, **Çerçilli**, i cili gjer atëherë ua kishte mbushur mendjen aleatëve, veçanërisht qeverisë angleze që lëkundej, për të marrë vendimin e sulmit, duke u dhënë garanci pas garancie duke iu shprehur atyre që të mos bëheshin merak “se pikërisht me ato rrobe marine që kishte mbi trup do të ulej mbi fronin e turqve”, ndërsa ishte nxjerrë para gjykatës pas disfatës, në një çast kur ishte vënë shumë ngushtë nga pyetjet e rënda e qortuese të trupit gjykues, bërtiti kështu:

“A nuk e kuptoni se në Çanakala ne luftuam jo me turqit, por me Zotin? Dhe, natyrisht që do të mundeshim!..”

Ngjarjet sublime të përjetuara në Çanakala, të cilat i detyruan armiqtë të bënin këto pohime, e shpalosin qartë ndihmën dhe mirësinë e Zotit!

Namazi i Bajramit mes mjergullës

Gjatë ditëve të luftës së Çanakalasë rastisi bajrami i ramazanit. Ishte arifeja ose vigjilja e bajramit. Komandanti i frontit, **Vehip Pasha**, e thirri imamin e ri të divizionit të 9-të dhe i tha kështu me hidhërim dhe krejtësisht pa dashje:

“Hafiz! Nesër është bajrami i ramazanit! Ushtarët kërkojnë ta falin së bashku namazin e bajramit. I kundërshtova, por pa rezultat! Mirëpo një gjë e tillë është shumë e rrezikshme se për armikun krijohet një rast i favorshëm për të na asgjësuar në masë, një rast që ai do ta kërkonte e s’do ta gjente dot! Tani ti shpjegoua ushtarëve këtë me një gjuhë të përshtatshme!”

Sapo u nda me komandantin, imamin i doli para një person fytyrëdritë që i tha:

“O bir, kurrësi të mos u thuash gjë ushtarëve! Ditë e re, nafakë e re! Ç’të thotë Allahu, ajo bëhet!”

Të nesërmen në mëngjes ndodhi një shfaqje hyjnore që i la të gjithë të mahnitur! Nga qielli zbritën poshtë shtëllunga mjergulle njëra pas tjetres dhe i mbuluan ushtarët besimtarë me zemrën të mbushur me dëshirën pasionante për t’iu falur Allahut! Ndërkaq forcat armike që i vëzhgonin ata me dylbi, i humbën krejtësisht nga shikimi. Tashmë ata shihnin vetëm shtëllungat e bardha të mjegullës! Dhe tekbiret me zëra të kthjellët e kumbues që shqiptoheshin atë mëngjes në namazin e bajramit të falur mes një emocioni krejt të veçantë, lartësoheshin qiejve dallgë-dallgë. Ndërsa personi fytyrëdritë këndonte disa ajete nga sureja Feth (Çlirimi dhe fitorja), zërat e Fjalës së Njësisë që shpërthenin nga zemrat e ushtarëve, dëgjoheshin si një britmë besimi gjer në radhët e armiqve!

Pikërisht këtë çast, mes radhëve të forcave angleze shpërtheu një rrëmujë e vërtetë. Sepse ushtarët muslimanë të mbledhur nga kolonitë me anë të mashtrimeve të ndryshme, kuptuan nga zërat e tekbireve se po luftonin me një kundërshtar që nuk e kishin armik, por vëlla të besimit! Prandaj ata shpërthyen në revoltë. Atëherë, mizorët anglezë që s’po dinin ç’të bënin, një pjesë të tyre i pushkatuan, kurse një pjesë tjetër i kthyen shpejt e shpejt në prapavijë.

Reja që e përpiu armikun

Ishte një ditë kur armiku kaloi në një sulm të tmerrshëm. Në veprimin e ndërmarrë nën komandën e Hamiltonit, ang-

lezët nuk patën arritur asnjë rezultat. Veçanërisht, divizioni i 29-të pati pasur humbje të rënda.

Por atë ditë, një nënrepart i **Regjimentit Mbretëror të Norfolkut**, ngaqë hasi në një qëndresë të dobët, arriti të përparonte në brendësi. Regjimenti kishte kaluar shtratin e thatë të Përroit Azmak dhe po marshonte dalngadalë nga pozicioni Kajaxhëk Agëllë drejt Shpatit Damakçë. Para kishin një kodër të vogël, sipër së cilës qëndronte një re e çuditshme në ngjyrë të zbehtë. Nënreparti përparoi drejt kodrës, hyri brenda në re dhe u humb.

Kjo ngjarje që ndodhet e shënuar edhe në burimet bibliografike e nënshkruar nga dëshmitarë, shkaktoi një tmerr të parrëfyer ndër njësitë ushtarake armike. Sepse reja mbi kodër nuk lëvizi nga vendi gjersa brenda saj u fut edhe ushtari i fundit i nënrepartit të përbërë prej 267 vetësh, kurse, pastaj, u ngrit lart sikur kishte marrë me vete edhe barrën që kishte mbuluar pak më parë. Ndërkaq, duke u bashkuar edhe me shtatë-tetë re të shfaqura në atë mes, u largua në drejtim të Trakisë.

Akoma sot nuk dihet se ç'ndodhi atëherë me ata ushtarët anglezë. Në asnjërën palë ndërluftuese nuk pati as robër, as shënime vdekjeje!

Edhe kjo ngjarje është një prej ndihmave hyjnore të luftës së Çanakalasë, të pamundura për t'u zgjidhur me shpjegime fizike, pra, të mbetura të panjohura sipas kritereve hapësinore-kohore, vetëm se me të vërtetën e tyre të evidentuar në mënyrë të padyshimtë!

Një shtambë ujë

Edhe kjo ngjarje për të cilën qe bërë dëshmitar i ndjeri **Ahmet Aga** nga **Ladiku**, njëri prej gazinjve, fitimtarëve të

Çanakalasë, është një shfaqje e ndihmës hyjnore të atyre ditëve të shqetësuar.

Nën një vapë skëterrore, po përjetohej një mungesë uji që po ua thante damarët ushtarëve! Pikërisht në ato çaste u shfaq papritmas mbi llogoret një person fytyrëdritë me një shtambë me ujë në dorë. Ai u shpërndau të gjithë ushtarëve ujë të ftohtë si akull dhe, prapë, uji në shtambë nuk u mbarua! Edhe Ahmet Aga pati marrë ujë nga ajo shtambë. Personi i tha Ahmet Agës:

“O bir! Po u plagose, hidhi plagës nga uji që shtive në pagure!”

Kështu, Ahmet Aga që u plagos nga dy herë, i leu plagët me ujë të pagures dhe u shërua!

Përveç kësaj, personi i tha Ahmet Agës se quhej **Kashëkçë Dede** i cili, në fakt, ishte një mik i Allahut që kishte pasë vdekur vite më parë dhe e kishte varrin në Kilitbahir.

Kjo ngjarje tregon se është jashtë çdo diskutimi se, me lejen e Allahut, evlijatë patën dhënë ndihmë të madhe në luftën e Çanakalasë!

Një vetëmohim i papërfytyrueshëm

Ushtarët e ushtrisë së besimit në luftën e Çanakalasë ishin njerëz që e kishin marrë për model moralin e sahabeve të cilët ishin përgatitur nën edukimin moralo-shpirtëror të Hz. Muhammedit ﷺ, dhe që ia kishin dhënë zemrën botës së tyre moralo-shpirtërore. Njëri prej tyre, ushtari i thjeshtë me emrin Hysejin, ishte plagosur shumë rëndë dhe po kurohej. Por gjendja e tij vazhdonte të ishte e rëndë. Edhe ai vetë e dinte këtë. Prandaj, bukën që i dhanë shokët, e mori në dorë dhe,

sa do ta kafshonte, menjëherë qëndroi. Dhe, si të përsëriste një shembull vetëmohimi që patën treguar dikur sahabet, u tha shokëve duke i parapëlqyer ata në vend të vetes dhe me një ekstazë të thellë besimi:

“O miq të jetës sime! S’është e drejtë që këtë bukë ta ha unë, sepse mua më është afruar vdekja! Merreni këtë dhe jepuni trimave që rrojnë!”

Dhe ia zgjati bukën shokut të armëve Mustafa.

Ndërkaq, sadoqë u përpoqën, shokët nuk mundën ta bindnin ta hante vetë! Më në fund, pas një kohe të shkurtër, ky person i rrallë, monument besimi dhe vetëmohimi, u nderua me bashkimin hyjnor mes gëzimit dhe haresë së ushqimeve shpirtërore!

Ja, pra, në luftën e Çanakalasë përjetohej vetëmohimi në pikën më të lartë të dhurimit si një veçori përkatëse vetëm e profetëve dhe të *evlijave*! Mëshira hyjnore paraqitej si një shi pranveror begatisjellës!

Oficeri Muzafer

Studenti i arsimit të lartë, Muzafer, u regjistrua vullnetar në ushtri pasi lufta e Çanakalasë po zgjatej dhe kishte nevojë për trupa. Pas një stërvitjeje përgatitore tremujore, u dërgua në Çanakala. Vetëm se lufta kishte mbaruar. Një pjesë e madhe e reparteve do të transportoheshin për në frontin e lindjes dhe për këtë duheshin plotësuar nevojat për goma dhe pjesë ndërrimi të tjera për mjetet e transportit. Me këtë punë u ngarkua oficeri stambollas Muzafer.

Me autorizimin në dorë, oficeri Muzafer shkoi menjëherë në Stamboll. I gjeti materialet që kërkonte te një tregtar çifut

dhe u ngjit në Drejtorinë e Përgjithshme të Prapavijës në Ministrinë e Luftës. Por drejtori nuk pranoi t'ia jepte shumën që kërkonte duke u justifikuar se nuk gjente dot këpucë dhe kapota për ushtarët.

Duke u larguar i mërzhitur dhe i dëshpëruar, oficeri Muzafer s'dinte ç'të bënte! Si mund të kthehej në repart duarbosh? Duke i menduar vështirësitë dhe shqetësimet që hiqnin në front, më në fund vendosi se ç'do të bënte, shkoi te tregtari çifut, e porositi t'ia përgatiste porosinë dhe i tha se do të shkonte të nesërmen në mëngjes për ta marrë dhe atëherë do ta paguante. Atë natë punoi tërë natën dhe përgatiti një kartmonedhë 100 lirëshe e cila, në pamje të parë, nuk dallohej aspak se ishte e fallsifikuar. Në atë kohë, mbi kartmonedha shkruhej:

“I paguhet kundërvlera në flori në Portën e Lartë.”

Kurse oficeri Muzafer shkroi kështu mbi kartmonedhën që përgatiti vetë:

“I paguhet kundërvlera në flori në Çanakala.”

Në mëngjes shkoi në dyqanin e tregtarit çifut, i mori mallrat dhe ia pagoi me kartmonedhën që kishte përgatitur vetë. Pastaj i hipi vaporit dhe u nis për në Çanakala.

Çështja e kartmonedhës u zbulua tri ditë më pas kur tregtari çifut shkoi në Bankën Osmane për ta prishur. Kartmonedha ishte false, kurse floriri për të cilën bënte fjalë ajo se do të paguhej në Çanakala, ishte gjaku i dëshmorëve i derdhur atje në luftë, që ishte shumë më i çmuar se floriri! Ndërkaq, s'dihet pse, por çifuti heshti dhe nuk bëri asnjë kundërveprim. Por ngjarja u muar vesh në tërë Stambollin dhe e dëgjoi edhe **princi Abdylhalim Efendi**. Princi tregoi menjëherë interesim.

Ai ia mori tregtarit çifut kartmonedhën e falsifikuar duke ia paguar kundërvlerën në monedhë floriri, kurse kartmonedhën e futi brenda një kutie të bukur të tejdukshme dhe e vendosi në muzeun e sigurimit.

Heroi i ngjarjes, oficeri Muzafer që s'dinte aspak se ç'kishte ndodhur, ishte transportuar së bashku me shokët në frontin e lindjes. Atje u fut në luftë për ta mbrojtur vatanin duke treguar guxim dhe heroizëm të madh. Gjatë një përleshjeje të ashpër, u plagos rëndë. Pastaj i la brezit të ardhshëm një kujtim të dytë të lartë dhe piu sherbetin e dëshmorësisë!

Oficeri Muzafer që u përlesh në vijën e zjarrit dhe ra në krye të detyrës, në çastet e agonisë kur s'ishte në gjendje të fliste më, nxori nga xhepi një zarf, mori një ashkël përtokë dhe, duke e ngjyer në gjakun e vet, shkroi pyetjen:

“Në ç'anë është kiblja?”

Ata që i ndodheshin përreth, ia plotësuan dëshirën Muzaferit i cili donte t'ia dorëzonte shpirtin Allahut duke qenë i kthyer nga Qabja, dhe e kthyen në atë anë. Në çastin e vdekjes, ndërsa nga njëra anë, oficerit i qeshte fytyra me dëshirën e bashkimit hyjnor, nga ana tjetër, duke bërë përpjekjet e fundit, la për shokët këtë mesazh:

“Grupi ta vazhdojë luftën për hir të Allahut, gjaku të mos më shkojë kot...”

Dhe do të shkruante edhe mesazhin e tretë, por nuk i mjaftoi koha dhe ia dorëzoi shpirtin e bekuar Zotit si dëshmor.

Pohimi i një gjenerali francez

Modelet e vetive të larta të ushtarëve tanë besimtarë shfaqeshin jo vetëm ndaj vëllezërve besimtarë, por edhe ndaj

ushtarëve armiq që kishin ardhur për t'i vrarë. Këtë të vërtetë e ka pohuar në fjalën e tij të mbajtur para një grumbulli njerëzish në më të shumtën francezë, gjenerali francez Guro që pati ardhur tek ne më 1930 për inagurimin e një mauzoleu të tyre, duke dashur, njëkohësisht, të vizitonte edhe varret e ushtarëve turq. Ai pati thënë kështu në fjalën e tij:

“Zotërinj! Ushtari musliman turk është një ushtar i rrallë. Në lidhje me këtë, desha t’ju tregoj një kujtim që e kam ende të freskët në kujtesë.

Një ditë në mëngjes, së bashku me dritën e parë, nisëm një përleshje me bajoneta kundër turqve. Ata luftonin me mjeshtëri të madhe. Ishte e pamundur t’i përballonim! Pas një përleshjeje që vazhdoi gjer në mbrëmje vonë, të dy palët u muarëm vesh për t’i mbledhur të plagosurit. Kur të dy palët filluan t’i merrnin të plagosurit e tyre, edhe unë dola në fushën e betejës. Dhe një pamje që pashë në ato rrethana të koklavitura, përbënte një tabllo që nuk do të dilte dot as nga furça e piktorëve më të shquar! Duke lënë mënjanë çdo gjë tjetër, u vura të sodis me një habi dhe mahnitje të madhe.

Një ushtar turk merrte dhé përtokë dhe ua hidhte plagëve të veta, kurse plagët e të plagosurit që kishte në prehër, përpiquej t’i lidhte me copa bezeje që i sajonte duke e grisur këmishën e vet!

Zotërinj! A e dini se kush ishte ai i plagosuri në prehër të ushtarit turk i cili, ndërsa i mbulonte me dhé plagët e veta, plagët e tij i lidhte duke grisur këmishën e vet?”

Gjenerali i cili nisi të qante në këtë pjesë të fjalëve të veta, nxori shaminë për të fshirë lotët dhe, mes ngashërimeve, e mbylli tregimin e tij me këto fjalë:

“Zotërinj! I plagosuri në prehër të atij trimi turk ishte një ushtar francez, një ushtar francez!..”

Pastaj ra përtokë, mbylli fytyrën me pëllëmbë, qau e qau...

Kjo situatë është e mjaftueshme për të treguar gjerësinë e horizontit shpirtëror të një besimtari. Dhembshuri dhe mëshirë për krijesat për hir të Krijuesit...

Një ndodhi tjetër e ngjashme me këtë është përfundim i begatshëm i mbushur plot urtësi dhe shembuj mësimdhënës të epopesë së Çanakalasë, përfundim i dalë në shesh vite më vonë...

Vite më vonë

Viti 1957... Një Anzak¹¹ i quajtur **Josef Miller** i cili pati marrë pjesë në luftën e Çanakalasë, po kurohej për kancer nga një mjek turk në një spital të Amerikës. Kur e mori vesh që mjeku i cili po e kuronte, ishte turk, Anzaku i moshuar i tha atij:

“Pa shihni lojën e historisë, që ishin turqit ata që më kuruan dhe më shpëtuan nga vdekja në Çanakala dhe, përsëri, pas shumë e shumë vitesh, po kurohem në duart e një mjeku turk!”

Pastaj i tregoi mjekut se si i kishin mashtruar dhe sjellë në luftën e Çanakalasë. Iu mbushën sytë me lot dhe i tregoi këtë ndodhi:

11. Anzak: **Australian and Neë Zealand Army Corps**, Korparmatat Australiane-Neozelandeze; trupa ushtarake të formuara gjatë Luftës së Parë Botërore që morën pjesë edhe në Luftën e Çanakalasë në kuadrin e Forcave Aleate Perëndimore. (Përkthyesit)

“Me gjithë mundësitë teknike dhe epërsisë numerike që zotëronim, vazhdimisht prapseshim përballë guximit dhe zellit të turqve dhe prapë sulmonim. Në njërin nga sulmet mora një goditje me qytë në kokë dhe rashë përtokë pa ndjenja. Kur erdha në vete, pashë se ndodhesha mes turqve. Në fillim u frikësova shumë, sepse anglezët na patën thënë se turqit ishin shumë të egër dhe barbarë. Por kur erdha mirë në vete, pashë se m’i kishin lidhur plagët, më kishin mjekuar. Në sytë e askujt s’kishte zemërim dhe urrejtje ndaj meje. Për më tepër, më dhanë nga ushqimet e veta që kishin në çanta dhe unë e dija fort mirë se i kishin shumë shumë të pakta! Po përjetoja një hutim që më kishte bërë të shtangesha krejt! Po më trajtonin sikur të isha mik! Atëherë, mendova me vete: “Paça faqen e zezë! Paçin faqen e zezë gënjeshtarët anglezë!” Dhe, më në fund, kur më lanë të lirë, u ktheva në vendin tim...”

Anzaku i plakur nisi të qajë. E pyeti mjekun turk se si e quanin. “**Omer** më quajnë - i tha mjeku.” Dhe, atëherë, u ngrit ndenjtur mbi shtrat me një qëllim të kahershëm por që s’kishte pasur mundësi ta realizonte gjer atë ditë. E vështroi disa çaste i dalldisur mjekun turk në fytyrë. Pastaj, pasi mori frymë thellë, i tha përmes emocioneve dhe ekstazës që s’i kishte shijuar dot më parë:

*“O bir, sa emër të bukur që ke! Pas këtij çasti, edhe mua le të më quajnë Omer! **Omeri i Anzakëve!**”*

Pastaj i foli përsëri mjekut Omer që vazhdonte ta ndiqte me habi:

“Dua të bëhem musliman!”

Dhe, me ndihmën e mjekut, shqiptoi Fjalën e Dëshmisë. Pastaj, duke iu lutur t’i sillte një palë tespije dhe një sexhade, i tha kështu:

“O bir, këto i pata parë te gjyshërit tuaj. Ata s’e hiqnin nga goja emrin e Allahut as në çastet më të vështira të luftës, as kur hidheshin drejt vdekjes! Kur hiqnin trespijet, në fytyrat e tyre dalloja gjendje dhe bukuri krejt të tjera. Edhe unë dua ta përjetoj atë gjendje shpirtërore të tyre në këto ditët e fundit të jetës sime!..”

Mjeku Omer ia plotësoi menjëherë kërkesën. Duke i urdhëruar me vështirësi gishtat që e kishin humbur forcën lëvizëse, Omeri i Anzakëve nisi t’i hiqte kokrrat e trespive shoqëruar me tekbinin me zë të mekur, “Allah, Allah!” Drita hyjnore që i kishte zbritur në fytyrë dhe prehja shpirtërore i dalloheshin qartë nga jashtë. Dukej sikur kishte shpëtuar nga sëmundja, sikur s’i kishte mbetur asnjë vuajtje lëndore!

Ai i kaloi ditët e fundit të jetës përmes një kënaqësie dhe hareje moralo-shpirtërore me zellin për ta mësuar fenë, me aq sa kishte forca, nga mjeku Omer. Afro dy muaj më pas ia dorëzoi shpirtin Zotit me trespije në dorë duke përmendur emrin e Allahut! Ai ishte bërë fatlumtur se kishte arritur ringjalljen e vërtetë nga njerëzit që kishte shkuar për t’i vrarë!..

E rëndësishme është të kesh një zemër të gjallë, të ndjeshme e të lartësuar, në mënyrë që një bashkësi e tërë të përfitojë prej teje dhe ta gjejë rrugën e drejtë!

Ja, pra, ushtria jonë besimtare që u përlesh me armikun në Çanakala, shkroi jo vetëm një epike guximi dhe heroizmi, por, në të njëjtën kohë, edhe një epike virtytesh me anë të begatisë së përkryerjes moralo-shpirtërore që zotëronte!

Është jashtë çdo diskutimi se sot, **në Anadoll**, në kujtimet e çdo shtëpie që nxjerr tym, pra, që ka jetë brenda, jetojnë

kujtime **të një dëshmori të Çanakalasë!** Çdo familje është një familje jetimi e një dëshmori të Çanakalasë! Kjo gjendje është një medalje nderi që kalon nga brezi në brez. Çanakalaja ka ngulitur në histori edhe një herë tjetër konceptin e dëshmorësisë personale. Varret e atyre dëshmorëve janë në gjoksin e popullit. Sa bukur e shpreh këtë **M. Akifi:**

*O dëshmor bir dëshmori, mos kërko prej meje varr;
Ka hapur prehrin për ty e po të pret ai Pejgamber...*

O Zot! Duke na bërë në të dy botët të merituarit e shefaatit të madh të Pejgamberit ﷺ, na bëj ne nga fatlumturit e afërt të tij!

Amin, ashtu qoftë!

PËRMBLEDHJE

Sipas historianit të njohur Ibni Haldun, në këtë botë të përkohshme, ashtu si individët, edhe kombet kanë një jetëgjatësi të natyrshme.

Kombet lindin si tribu. Pastaj, duke u zhvilluar, arrijnë të bëhen elementë shtetformues. Me një zhvillim dhe zgjerim të mëtejshëm, arrijnë të ngrenë perandori. Por kur fillojnë t'i humbin vetitë dhe vlerat, tkurren dhe, më në fund, tërhiqen nga skena e historisë. Në vend të tyre, lindin kombe të rinj. Edhe ata e vazhdojnë jetën sipas mundësive. Ky është një program i fatit të kombeve në skenën e historisë.

Historia ka treguar në çdo kohë se kjo pikëpamje e Ibni Haldunit me saktësinë kategorike të një ligji të natyrës, ka një pjesë vlere dhe të vërtete të veçantë.

Edhe nëse osmanët që e përmendnin shtetin e tyre me emërtimin dhe vlerësimin “*Shteti i Përjetshëm*”, patën dashur ta bëjnë të vetën këtë ide, pra, idenë e shtetit të përjetshëm, iu nënshtruan, në fund të fundit, domosdoshmërisë së të vërtetës si më sipër.

Nga ana tjetër, ky emërtim që ishte pothuaj një urim i osmanëve që shteti i tyre të vazhdonte të qëndronte në këmbë përjetësisht, në të vërtetë, shteti i tyre, edhe pse mbante emrin

e një dinastie, ishte vepër e një ideje besimore të hollë e të thellë siç ishte pranimi i tij me entitetin e vazhdimësisë së shtetit që pati ngritur profeti Muhammed ﷺ në Medinë. Është si rrjedhojë e kësaj që ky shtet, siç u quajt “Shteti i Lartë”, u quajt edhe **“Shteti i Lartë Muhammedian”** me qëllim për ta vazhduar atë frymë shpirtërore nga e cila konsiderohej se e kishte prejardhjen. Ky emërtimi i fundit i shtetit është përdorur dhe haset në shumë dokumenta zyrtare.

Vazhdimësia e jetës së shteteve varet nga respektimi i specifikave me vlerë të lartë sublime, si morali, drejtësia, e drejta, legjislacioni, etj., sepse individ, familja, malli, pasuria, pushteti, shteti janë, që të gjitha, amanet. Allahu i Lartë fal jetëgjatësi aq sa ç’i dilet për zot amanetit. Kur dalja për zot bie në nivelin më të ulët, pasuria dhe pushteti ndërrojnë dorë.

Edhe përfundimet që na dalin para kur vështrojmë në histori, janë tregues i kësaj të vërtete. Domethënë, shteteve që janë ngritur, Allahu i Lartë u ka falur jetë në raport me sa u kanë dalë për zot këtyre specifikave shpirtërore.

Nën dritën e kësaj të vërtete, meritueshmëria e shtetit osman i cili ka patur jetën më të gjatë ndër shtetet islame, është tejet e shkëlqyer. Prandaj, jemi të opinionit se trajtimi i shkurtër i faktorëve ndikues që formojnë themelin e tij, do të jetë me dobi.

Sepse me begatinë e këtyre faktorëve ndikues që përbëjnë lëndën themelore të tij, shteti osman arriti fitore shumë të mëdha, i dhuroi historisë kujtime plot famë e nder!

Këta faktorë ndikues mund të përmbliidhen në këto pesë pika:

1. Lidhje me besnikëri dhe denjësi ndaj urdhrave të Allahut

Si rrjedhojë e besimit të pastër e të kulluar në shpirtin e popullatës që e ngriti atë, si dhe të denjësisë dhe përsosmërisë së reflektimit që i bënë ata këtij besimi në jetë dhe në ngjarje, shteti osman ndoqi një ecuri ngjitjeje të përshpejtuar. Ndërkaq, edhe të gjithë autoritetet moralo-shpirtërore të asaj periudhe e patën udhëzuar dhe orientuar veten si në aspektin e jashtëm, formal, ashtu dhe në aspektin e brendshëm, përmbajtësor.

Siç ka deklaruar hapur Allahu i Lartë se ata që lidhen ashtu siç duhet pas Kur'anit, do t'i bëjë të vyer madje qysh në këtë botë dhe se qeverisjen e botës ka për t'ua dhënë **“robve të mirë”**¹², përparimi dhe shkëlqimi që shënoi shteti osman është një vërtetim praktik dhe shfaqje e konkluzionit hyjnor në fjalë.

Dihet se (tek osmanët) të gjithë njerëzit, nga kryetari i shtetit e gjer te individ i shtresës më të ulët, ishin të pajisur me vetitë e principialitetit, sinqeritetit dhe përkryerjes, të urdhëruara nga Islami, dhe se osmanët shënuan për shumë shekuj një përparim të vazhdueshëm e të gjithhershëm. Meqë në këtë vepër janë përmendur, vende-vende, kur është dashur, shembuj të ndryshëm mbi faktorin moralo-shpirtëror të këtij përparimi, s'e shohim të nevojshme të japim këtu hollësi të posaçme.

2. Fryma e xhihadit

Kur kombi i madh turk i shquar në rrjedhë të historisë me prirjen e tij për sundim botëror dhe shpirtin luftarak, pasi

12. Në original: sâlih kullar. (Përkthyesit)

pushtoi Iranin, arriti në portat e Turkestanit dhe u përball atje me ushtrinë islame të përbërë në shumicë nga sahabe, nuk vonoi ta kuptonte se parimet themelore të Islamit, si morali mbarëbotëror dhe fryma e xhihadit, përputheshin me karakterin kombëtar të tij. Atëherë, pa qenë nevoja për përdorimin e shpatës, vetëm me anë të një prirjeje shpirtërore, turqit u futën në Islam në masë duke thirrur **“me ty, o i Dërguari i Allahut!”** Dhe, brenda një kohe të shkurtër, u shndërruan në kuadër a, më saktë, në ushtri luftëtarësh të mbushur me frymën e ngadhënjimit të kësaj feje të re që e kishin pranuar me një ekstazë shpirtërore të thellë!

Nuk mund të mohohet roli historik i turqve në dorëzimin e kalifatit islam **abasitëve** duke ua hequr dore **emevive**¹³ të cilët, krahas përpjekjeve për përhapjen e Islamit, patën ndjekur edhe qëllime arabizimi, si dhe patën mbajtur një qëndrim të shëmtuar e fyes ndaj ehl-i bejt gjatë pushtetit të shumë prej kalifëve të dinastisë së tyre! Abasitët që e morën në duart e tyre përfaqësimin e Islamit pas pushtetit afro 90-vjeçar të omejadëve, i formuan ushtritë e tyre të ngadhënjimit islam krejtësisht me turq duke e vlerësuar përshtatshmërinë e natyrës së tyre ndaj Islamit. Dhe, pastaj, po në këtë linjë logjike të gjërave, pas shembjes së dinastisë dhe kalifatit abasit, përfaqësimi i Islamit kaloi në dorë të selçukëve që formuan një shtet të madh sa në fushën ushtarake, aq dhe në atë politike. Më në fund, boshllëkun e krijuar nga përçarja, copëtimi dhe rënia përfundimtare e selçukëve, e mbushën turqit e dinastisë osmane. Duke arritur, nga një tribu prej katërqind çadrash, në

13. Sipas përkatësisë historike, kalifati i dinastisë së emevive (661-750 e.r.) nga brezi i Beni Umejje, dhe kalifati i dinastisë së abasitëve (750-1258 e.r.) nga brezi i ungjit të profetit Muhammed, Ibni Abbas. (Përkthyesit)

një perandori botërore plot shkëlqim, osmanët erdhi një ditë që të bënin vatan të tyre një hapësirë gjeografike prej njëzet e katër milionë metrash katrore dhe, pastaj, të formonin **“ushtri që përhapnin kube”** në të katër anët e botës, edhe atje ku nuk kishte shkelur këmba e ushtrisë së tyre të armëve! Duke ngritur qytetërimin botëror më të madh, më epror në vlara dhe, në tërësi, përjashtimor e të papërsëritshëm, osmanët u bënë për shumë shekuj udhërrëfyes për njerëzimin në besim, xhihad, shkencë dhe art! Shpirti i xhihadit, i luftës për të vërtetën, që trashëguar tek ta brez pas brezi, nga baba te biri. Ç’virtutet i lartë i mbushur me ekstazë është ai i sulltan Mehmetit II, Ngadhnjimentarit, i cili, duke e pushtuar Stambollin me anë të kësaj fryme e të këtij shpirti të xhihadit ose luftës për të vërtetën, u bë i merituari i paralajmërimit të të Dërguarit të Allahut ﷺ dhe, pastaj, pas këtij nderi të merituar, pushtoi Otranton duke hedhur hapa seriozë në rrugën për realizimin e marrjes dhe ngadhnjimit të Romës, gjithashtu, kjo, pjesë e paralajmërimit profetik!

Gjithashtu, sa impresionues është ky meditim i sulltan Selimit të Rreptë pas marrjes së Egjiptit, që shpreh frymën e pashuajtshme të xhihadit tek ai:

“Zemra ma do që të dal nga Afrika Veriore në Andaluzi dhe, pastaj, duke kaluar nëpër Ballkan, të kthehem sërish në Stamboll!..”

Osmanët të cilët, me anë të kësaj fryme të lartë e sublime, arritën në një kulm shumë të lartë, pastaj, mbështetur në vlerësimin dhe vendimin e Allahut për të mos e shfaqur atributin e tij të “përjetshmërisë” në këtë botë, në elementët natyrorë dhe shoqërorë të kësaj bote, filluan të zbresin dalngadalë nga ajo pikë kulmore nëpër një linjë rënijeje drejt shuarjes së plotë

gjersa, më në fund, në krye të këtij shekulli, u hoqën nga skena e historisë. Dhe si rrjedhojë e kësaj, tërë bota islame mbeti pa kokë dhe pothuaj jetime!

Prandaj, këtu, ndër faktorët e ngjitjes së shtetit osman, **xhiahadi** i cili vjen menjëherë pas namazit si urdhër hyjnor që i takon individit, duhet nxjerrë në pah me përparësi, duke theksuar, ndërkaq se xhiahadi nuk do të thotë vetëm “ta tundësh shpatën”, përkundrazi, përfshin në vetvete çdo lloj zelli dhe përpjekjeje që do të vlente për të siguruar fitoren e rregullit të vendosur nga Allahu!

Osmanët të cilët e patën pranuar si parim të shtetit të tyre lidhjen me besnikëri ndaj urdhrave hyjnorë, patën sendërtuar denjësisht gjatë shumë shekujve me radhë një shfaqje të përkryer të kësaj besnikërie në çdo lloj veprimtarie shoqërore dhe ngjitja pati vazhduar gjersa kjo frymë pati nisur të dobësohej. Porosia që i la në frymën e fundit Osman Gaziu të birit mes vringëllimës së shpatave të gazinjve në një çadër në periferi të Bursës, me fjalët “**o bir, gëzoma shpirtin pa e braktisur xhihadin**”, u drejtohej, në personin e Orhan Gazit, të gjithë brezave që do të vinin. Kështu u pranua, kështu u kuptua dhe kështu u zbatua! Dhe osmanët u shquan me anë të zellit për xhihad. Dhe nuk u la pa bërë asgjë që e kërkonte një synim i tillë i lartë dhe sublim!

3. Përgatitja e burrave të shtetit

Te osmanët, qoftë anëtarët e dinastisë, qoftë burrat e tjerë të shtetit, përgatiteshin, me anë të një arsimimi dhe edukimi të posaçëm për t’u bërë të denjë për të përballuar përgjegjësinë që do të merrnin përsipër. Krahës këtij aspekti, duket thënë edhe kjo që, si rrjedhojë e faktit që Allahu i Lartë e pati bërë

vlerësimin e tij në favor të tyre, njëri pas tjetrit, edhe anëtarëve të dinastisë, edhe burrave të tjerë të shtetit u pati falur bij me natyrë dhe kapacitete përjashtimore.

Me të vërtetë, sado i përsosur të jetë arsimimi dhe edukimi, po qe se personi që merr atë arsimim dhe edukim nuk zotëron në mënyrë të bashkëlindur cilësi dhe veti themelore si zgjuarsia, guximi dhe vullneti që janë dhuratë hyjnore, është e pamundur të merret ndonjë rezultat shumë i mirë! Meqë tek osmanët, shkaqet e jashtme dhe formale ecën paralel me këta faktorë ndikues në vartësi nga vlerësimi dhe vendimi hyjnor, një tribu e vogël, brenda një kohe të shkurtër, u ngjiti në pozitën e liderit të botës islame. Po të mendohet se, që nga themelimi i shtetit osman në një fshat të vogël kufitar të quajtur Sogyt e gjersa ushtritë e këtij shteti kaluan në kontinentin evropian, i dolën nga pas Bizantit dhe e kthyen përmbys, pastaj, duke arritur fitore të njëpasnjëshme mbi hordhitë kryqtare që iu hodhën sipër si inondatë, arritën gjer në brendësi të Evropës, pra, po të mendohet se të gjitha këto ngjarje epokale që kërkojnë shekuj, ndodhën brenda një kohe gjysmëshekullore, rroket më mirë karakteri marramendës i asaj ngjitjeje, kuptohet në mënyrë më të qartë e të kulluar se vetëm me shkaqe të jashtme e formale do të ishte krejt e pamundur të arrihej një ngjitje dhe shkëlqim aq i përshpejtuar!

Secili nga sundimtarët botërorë që i dhanë kahje njerëzimit, përgatiteshin qysh të vegjël nga autoritetet e kohës. Kurse për t'ua përkryer botën moralo-shpirtërore, edukoheshin dhe orientoheshin nën edukimin e njërit prej prijësve shpirtërorë të kohës. Duke filluar me Osman Gaziun, të gjithë sulltanët u bënë nxënës të një vargu edebalian miqsh të Zotit dhe burrash të zemrës. Si rezultat, në raport me nivelin që u pati fituar zemra, domethënë aq sa ç'e kishin botën shpirtërore,

aq u shmangën nga shtënia pas interesave materiale dhe ndjesive vulgare të kësaj bote, i flijuan pasurinë dhe jetën për **“Lartësimin e Fjalës së Allahut”**. Personat e vyer që ishin autoritete në shkencat materiale e shpirtërore, gjithmonë shërbyen si udhëzues për osmanët. Në sajë të këtij udhëzimi, sovranët botërorë nuk e panë veten në pozitë të ndryshme nga nënshtetasit e vet dhe ditën të bëhen jo sundimtarë krenarë, por ushtarë sakrifikantë në rrugën e Allahut!

Ky shembull është një shfaqje e qartë e kësaj të vërtete:

Një ditë në javë, Këshilli Perandorak dëgjonte ankesat e popullit. Kështu, në një ditë pritjeje të tillë kur ishte i pranishëm edhe sultan Mehmeti II, ngadhnjyesi i Stambollit, në Këshill shkoi edhe një fshatar me opinga. Pasi i vërejti me radhë pashallarët dhe padishahun që rrinin ndenjur në sofë, nuk e dalloj dot se kush ishte padishahu. Dhe, duke i vënë duart me kallo në mes, u detyrua të pyeste:

“Cili nga ju është sundimtari i lumtur?”

Kuptimi i kësaj është e vërteta se ishte e pamundur atëherë për një sy të jashtëm ta dallonte ngadhnjimtari e Stambollit nga pashallarët as sipas veshjes, as sipas vendit ku rrinte ndenjur!

Edhe sultani i ngadhnjimeve, Selimi i Rreptë, nuk u bë krenar me fitoret e tij në përmasa botërore, por, duke dalë gjithmonë fitues mbi vetveten, egon e tij, është shprehur me këto vargje për faktin se fitorja e vërtetë mund të arrihet vetëm në botën e brendshme nën udhëzimet dhe orientimet e një prijësi shpirtëror:

Të bëhesh sovran i botës, qenka një luftë e kotë;

Të bëhesh skllav i një të urti qenka nga çdo gjë më e lartë...

Sulltanët osmanë të rritur dhe përgatitur me një orientim të tillë shpirtëror, qysh nga themelimi i shtetit e këtej kanë treguar respekt dhe dashuri legjendare ndaj Kur'anit!

Fakti që Osman Gaziu nuk qe shtrirë e nuk i pati zgjatur këmbët në dhomën ku ndodhej një tekst i Kur'anit, që Selimi i Rreptë pati organizuar dhe nisur traditën e këndimit të pandërprerë për shekuj të Kur'anit pranë amaneteve të shenjta në muzeun ku mbahen në ruajtje, gjë që vazhdon edhe sot, janë ndër shembujt e këtij respekti. Prandaj osmanët patën merituar një favor dhe mbështetje hyjnore krejt të veçantë! Kjo specifike që i pati lartësuar osmanët shprehet kështu në hadithin profetik:

“Pa dyshim, për shkak të këtij Libri, Allahu i Lartë disa kombe i lartëson, kurse disa të tjerë, i poshtëron!”

(Muslim, Musafirin, 269)

Fakti që sulltan Selimi i Rreptë mori përsipër me një korrektesë të madhe t'i sjellë amanetet e shenjta në Stamboll dhe t'i vërë nën ruajtje, qe bërë për osmanët begati shpirtërore.

Duke mos rënë nën efektin e prirjeve të *nefsit* si krenaria dhe mendjemadhësia pavarësisht nga dhuntitë e mëdha që u qenë dhuruar dhe fitoret e panumërta që kishin arritur, sulltanët osmanë e patën konsideruar çdo gjë në sajë të Allahut të Lartë dhe vetëm prej Tij! Sa bukur e shpalos këtë të vërtetë ky eksklamacion i sulltan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit, i cili pati bërë një mbretërim botëror tejet madhështor e të shkëlqyer, eksklamacion i cili shpreh në poezitë e tij botën e tij të brendshme:

“O Muhibi!¹⁴ Kurrë mos thuaj “s’ka si unë” i rënë në

14. Muhibi: pseudonimi poetik i sulltan Sulejman Kanuniut-Ligjvënësit. (Përkthyesit).

shkujdesje duke parë mbretërimin madhështor që ke në dorë dhe fitoret e shkëlqyera që ke arritur!..”

Ligjvënësi qe mbiquajtur “i shkëlqyeri”¹⁵ për bëmat e tij, por ai e kishte të shkëlqyer edhe botën shpirtërore. Prandaj u pati thënë pashallarëve përreth vetes tek kishin dalë për të soditur hyrjen madhështore në Gjirin e Bririt të Artë të Barbarosit i cili, pas fitores së Prevezës, duke vënë para gale-rat armike të zëna rob, po hynte në ujërat e Marmarasë me flotën e tij madhështore:

“Përballë këtyre dhuntive, neve na takon të falenderojmë e jo të krenohemi!”

Ç’shembull i madh modestie pati qenë edhe hyrja në Egjipt, edhe hyrja me fitore në Stamboll në kthim e të atit të Ligjvënësit, sulltan Selimit të Rreptë! Ai thoshte kështu:

“Të mos na bëjnë krenarë duartrokitjet e vdekëtarëve, kurorat e fitores dhe komplimentet e tyre dhe, pastaj, krenaria të na shtrijë për tokë!..”

4. Struktura shoqërore dhe shpirtërore e popullit

Njëra nga shtyllat ose elementët përbërës kryesorë të fesë është edhe ndjenja e mirësisë, *ihsan*, posaçërisht adhurimi (namazi) me aq përkushtim sa njeriu ta ndjejë veten se ndodhet para Allahut, se po e sheh Atë. Kurse përjetimi i kësaj ndjenje emërtohet *tasavvuf*. Ndërkaq, synimi më kryesor i tasavvufit është që, duke i përfutur zemrës nivel sa më të lartë, të afrohet njeriu te Zoti. Pastaj, si rrjedhojë e kësaj, vjen qëllimi final i fesë për të krijuar njeriun moralisht dhe shpirtërisht të

bukur, njeriun e hijshëm, të ndjeshëm dhe delikat. Me këto veti erdhën turqit nga mëmëdheu i tyre, Azia e Mesme, në Anadoll dhe, pastaj, duke e zhvilluar më tej strukturën e tyre moralo-shpirtërore në truallin dhe kushtet e përshtatshme përkatëse të Anadollit, e ngjitën atë në kulm me osmanët. Me këtë rrjetë moralo-shpirtërore i thurën edhe tokat që triumfuan. Në vendin ku do të hyhej e i cili do të triumfohej, hynte në fillim teqja e cila përgatiste terrenin, pastaj shpata. Edhe pasi kishte mbaruar punë shpata dhe ishte tërhequr, ishte përsëri teqja që nguliste rrugën e drejtë, besimin dhe orientimin, bëhej një prehër i ngrohtë për popullin dhe lartësonte nivelin e tij të mirëqenies shpirtërore!

Në konceptualizimin e fesë, në vend të një pikëpamjeje shterpë të mbështetur vetëm në arsyen, osmanët e përvetësuan fenë në klimën e gjerë të zemrës, ashtu e zhvilluan më tej atë, dhe prandaj teqet luajtën rolin më efektiv në ngjitjen e tyre. Jo vetëm populli, por të gjithë anëtarët e ushtrisë, nga padishahu, kryekomandanti, gjer te ushtari i thjeshtë, brenda kësaj klime shpirtërore e organizuan dhe e vazhduan jetën e tyre. Ndërkaq, jeniçerët të cilët përbënin elitën e ushtrisë, ishin që të gjithë anëtarë të tarikatit bektashi i cili në ato kohëra kishte një entitet pozitiv në përputhje me sunnetin ose traditën profetike.

Në ato kohëra, në ceremoninë e fronëzimit të sulltanëve, sulltanit të ri i ngjishej shpata nga njëri prej prijësve shpirtërorë më të shquar të kohës, ndërkaq që edhe sulltanët vetë bënë për udhërrëfyes një yll shpirtëror.

Vakfeti si institucione të cilave osmanët u jepnin shumë rëndësi, u shumuan si rezultat i kësaj pjekurie shpirtërore dhe u realizua ekuilibri social dhe moralo-shpirtëror në shoqëri.

Lutjet dhe bekimet e shpërthyer nga zemrat si rezultat i kujdesit ndaj personave të sëmurë, të vetmuar dhe të mjerë të popullit, madje i zgjatjes së kësaj dore mëshire dhe dhembshurie gjer te kafshët e dobëta, gjer te zogjtë krahëthyer me anë të këtyre institucioneve të asistencës sociale dhe mirëbërësisë, ua patën begatuar jetën osmanëve.

Fakti që besimtarët e pasur, nga padishahu e gjer te qytetari i zakonshëm, i patën dhuruar në një mënyrë tejet të lavdërueshme mundësitë materiale që kishin në dorë, për shërbime asistence sociale dhe mirëbërësie, si xhami, shkolla, karvansaraje, çezma lagjeje apo rruge për ujë të pijshëm, të gjitha këto si punë të mira, të pëlqyeshme para Zotit, siç thotë edhe ajeti kur'anor në vijim, ishte bërë për osmanët “kanali” ku rridhte burimi i begatisë hyjnore:

يَا حُذِّ الصَّدَقَاتِ

“Allahu i pranon dhe i merr sadakatë!” (Tevbe, 104)

Me këtë begati hyjnore, u siguroa ekuilibri social mes të pasurve dhe të varfërve; të sëmurët, të vetmuarit, njerëzit e panjeri u morën nën garanci, atmosfera shpirtërore e shoqërisë u bë prehër i ngrohtë nëne për ta! Struktura shoqërore mes njerëzve u thur me dashuri vëllazërore. Fytyrat jetime të zbehura u mbushën me buzëqeshje. Vakfet u bënë burim kënaqësie dhe prehjeje për të pasurit, burime ngushëllimi për nevojtarët. Nga sulltani, te qytetarët e kamur, përpjesëtimi i të mirave të dhëna nga Allahu, madje dhurimi nga gjërat e dashura u shndërruan në natyrë bazë. Me institucionet e ngritura nga etërit tanë bujarë, edhe shoqëria jonë e sotme, madje, po e mban në këmbë strukturën e vet shoqërore dhe

po ushqehet e mbahet me dhuntitë e tyre! Xhamitë, çezmat, garnizonet ushtarake, spitalet, madje ujërat që pijmë dhe sa e sa shërbime sociale dhe mirëbërësie që s'po ua përmendim emrat, janë sot amanete dhe kujtime të vyera të mbetura prej tyre!

5. Përsosmëria e drejtësisë dhe administrimit

Pa asnjë dyshim, njëra nga shtyllat që e mbajnë në këmbë një shtet, është drejtësia, ashtu që shprehja “me mohim qëndrohet në këmbë, por me padrejtësi, jo”¹⁶ është bërë proverbiale.

Prandaj, njëri prej faktorëve efektivë themelorë që i lartësuan osmanët dhe i mbajtën në këmbë për shekuj, sigurisht që ka qenë drejtësia!

Deklarata se “*drejtësia është themeli i pushtetit*”¹⁷ u bë një pishtar që osmanët e mbajtën fort në duar dhe me të i ofruan tërë njerëzimit të drejta dhe drejtësi.

Me të vërtetë, urdhrat e Allahut u zbatuan te osmanët për këdo, nga sulltani, te individ i zakonshëm dhe u bënë përpjekje për të mos u larguar asnjë fije nga drejtësia! Fakti që sulltan Mehmeti II Ngadhnjyesi, ai që mbylli një epokë dhe hapi një epokë tjetër¹⁸, u nxuar para trupit gjykues si i akuzuar në bazë të ankesës së një arkitekti krishter dhe u gjet fajtor, është një shfaqje dhe zbatim unikal drejtësie që të bën të përlotesh dhe

16. Në origjinal: “Küfr ile pâyidâr olunur, zulm ile olunmaz”. (Përkthyesit).

17. Në origjinal: “Adâlet mülkün temelidir”. (Përkthyesit).

18. Me rënien e Kostantinopolit si vepër ushtarake e sulltan Mehmetit II dhe, për pasojë, e fshirjes nga realiteti historik e Bizantit, u mbyll epoka e Mesjetës dhe u hap epoka e Kohës së Re. (Përkthyesit).

që është krejt i mjaftueshëm si argument për të shpjeguar se ç'ishte drejtësia te osmanët!

Është me shumë rëndësi edhe ndjeshmëria dhe korrektesa fetare e të gjithë ushtrisë osmane me sulltanët në krye në çështjen e “kafshatës hallall”. Duke vepruar sipas parimit **“kush ha haram bëhet i pahair”**, janë druajtur jashtëzakonisht nga e drejta e personit.

Është mjaft e njohur ngjarja me sulltan Selimin e Rreptë duke shkuar për në fushatën e Egjiptit. Pasi kishin kaluar nëpër një zonë me pemishte, ai e pati ndaluar ushtrinë mbi bazën e një shqetësimi shpirtëror që e pati zënë, dhe ua pati kontrolluar ushtarëve torbat për të parë nëse kishte në to fruta të këputura nëpër vendet nga kishin kaluar dhe, pasi nuk pati gjetur gjë, pati thënë:

“Po qe se në torbat e ushtarëve të mi do të gjendej ndonjë gjë e marrë nga vendet ku patëm kaluar, do të kisha hequr dorë nga fushata e Egjiptit!”

Te osmanët që përgatisnin të tillë sundues botërorë, meritimi i administrimit dhe qeverisjes së shtetit bazohej te denjësia. Atyre që nuk e tregonin denjësinë e duhur, nuk ua hapnin portën e shtetit në mënyrë që të mos e flijonin interesin e popullit për interesin e individit!

Ishte për këtë arsye që, te osmanët, gjer në fund të periudhës së ngjijtes, pushtetin e merrte princi i cili zotëronte forcën, mençurinë, kapacitetet më të larta materialo-shpirtërore. Pa arritur ende moshën e pjekurisë, princët ngarkoheshin me detyrën e valiut, guvernatorit të një province, me qëllim që të zbatonin në praktikë njohuritë teorike që kishin marrë. Dhe, kur vdiste padishahu, përgjithësisht, në fron hipte i biri

më i fuqishëm. Vetëm se realizimi i kësaj kërkonte, disa herë, edhe sakrifikimin e bijve të tjerë. Prandaj, një sërë gabimesh zbatimi të tyre duhen parë me mirëkuptim dhe justifikim, duke menduar se sakrifikimet në fjalë bëheshin në emër të unitetit të shtetit dhe kombit.

Nga ana tjetër, në porosinë ose testamentin shpirtëror të tij për Osman Gaziun, Sheh Edebaliu pati treguar këtë rrugë dhe orientim për ruajtjen e ekzistencës dhe vazhdueshmërisë së shtetit:

“Shteti nuk është mall ortak që mund të përpjesëtohet mes atij që është në pushtet dhe bijve dhe vëllezërve të tij! Vendi dhe shteti i përkasin vetëm atij që është në pushtet! Etërit tanë që u vetëmashtroan në kohën e vet, e ndanë qysh në të gjallë shtetin mes djemve dhe vëllezërve. Prandaj dhe nuk qëndruan dot në këmbë, nuk e mbajtën dot shtetin në këmbë!”

Ja, pra, kjo porosi e mbajti gjallë në këmbë shtetin osman për 623 vjet me radhë!

Në shtetin osman që i jepte vazhdimësi vitalitetit të vet me kritere të tilla të përkryera, pushteti ishte i centralizuar, po ashtu dhe qeverisja, ndërkaq që ishte vendosur sistemi i ejaleteve¹⁹ ngaqë hapësira tokësore-administrative e shtetit shtrihej mbi një sipërfaqe hapësinore shumë të gjerë dhe lënia e administrimit të ejaleteve administratorëve vendës me të cilët ishte mësuar popullata vendase, si dhe, në këtë mënyrë, mosndërrhyrja e pushtetit dhe administratorëve qendrorë në

19. Edhe emërtimi *vilajet* ka të njëjtin kuptim, vetëm se ndër këto dy terma arabe, termi *ejalet* është më i vjetër. Në krye të vilajetit (ejaletit) ose guvernës ndodhej *valiu*, guvernatori. (Përkthyesit).

veçoritë tradicionale të vendësve, si feja, gjuha, veshja, etj., ishte një praktikë e drejtësisë osmane, praktikë e cila zgjonte admirim.

Në Pallat ishte ngritur dhe funksiononte një universitet i emërtuar “**Enderun**” ku studionin dhe përgatiteshin djemtë e parësisë së çdo ejaleti, të cilët, pasi merrnin, përveç arsimit të përgjithshëm, edhe specializim unik në fushat administrative dhe politike, dërgoheshin me detyra administrative-politike në vendet e veta. Pavarësisht nga pushteti i centralizuar, zonat e largëta administroheshin në formë ejaletesh gjysmë të pavarura.

Nga ana tjetër, nënshtetasit jomuslimanë gjykoheshin nga gjykatat e veta sipas besimit të vet dhe një jomusliman mund të nxirrej para një gjykate sheriatit vetëm nëse ndodhej në konflikt juridik me një musliman.

Sot, pas themelimit të **OKB**-së, pranimi i polikulturës ose, e thënë ndryshe, ndjekja e një politike tolerante dhe transigjente²⁰ ndaj kulturave të tjera²¹ konsiderohet shenjë pjekurie politike. Dinastia osmane dhe shteti osman kanë qëndruar në pozitën kulmore cilësore të kësaj mendësie dhe të këtij botëkuptimi gjatë gjashtë shekujsh e gjysmë me radhë! Dhe kjo ka shkuar gjer atje sa, siç njihet si një e vërtetë historike, gjer në shembjen e këtij shteti, pranë patrikanës ndodhej dhe funksiononte një gjykatë që gjykonte konfliktet juridike të krishterëve ortodoksë, kurse pranë ambasadës franceze ekzistonte dhe funksiononte një gjykatë që gjykonte konfliktet juridike të disa krishterëve të tjerë!

20. Në origjinal: *tahammül edici*, tolerant dhe transigjent. (Përkthyesit).

21. Korsivi është imi. (Përkthyesit).

S'është nevoja për të shkuar shumë larg. Fakti që në kohën e të ndjerit sulltan Abdylhamit II, për të cilin urojmë që ta ketë vendbanimin në parajsë, në institucionin shëndetësor-kurativ falas të emërtuar **"Daru'l-Axheze"**, krahas xhamisë, ndodhej edhe një kishë dhe një sinagogë, është një nga shembujt konkretë më të fundit të kësaj praktike, si dhe modeli më i bukur i lirisë së besimit dhe ndërgjegjes tek osmanët.

Në të vërtetë, ja, këtë **modelin osman** kërkon dhe përpiqet ta imitojë sot bota e cila po shkon drejt globalizimit. Vetëm se me këtë dallim themelor: ndërsa kudo që shkonin, osmanët shkonin **për të çuar shërbim**, për t'u ofruar njerëzve lumturinë e kësaj bote e të përjetësisë, superfuqitë e sotme po e bëjnë këtë punë **për të marrë ose përfituar shërbim**, për t'i përdorur njerëzit vetëm për lumturinë e vet dhe vetëm për të krijuar një unitet në këtë drejtim!

Këto cilësi dhe veti që përmendëm gjer këtu, e shndërruan dinastinë osmane në shtet i cili urdhëronte mbi një botë të tërë. Por, duke rënë, me kohë, nga kjo ndjeshmëri moralo-shpirtërore, në planin materialo-egoistik, mbrojtja e kufijve dhe e pasurive u vështirësua. Forca moralo-shpirtërore që e kishte ngritur lart shtetin u humb, nisën të dalin në pah krenaria materiale boshe dhe prirjet e *nefsit*, nisën të dalin në plan të parë dëfrimet sensuale, fryma e ngadhnjimit u lëkund dhe ngadhnjimi u ndërpre, ashtu që pati kohë kur rrënja qepore e një tulipani u shit një flori!²² Kështu, fati i një shteti të madh ndryshoi. Mbishpenzimet e shtuan luksin. Me shtetet

22. Në Periudhën e Tulipanëve (shek. XVIII) në Turqi, e quajtur Lale Devri, kur mbisundoi jetesa boheme dhe zhvlerësimi i vlerave moralo-etike dhe shpirtërore. (Përkthyesit).

perëndimore nisi gara e shkëlqimit. Është tejet domethënës fakti që, përveç kompleksit arkitektural si seli perandorake, të quajtur Topkapi, të gjitha pallatet dhe komplekset e tjera arkitekturore të këtij karakteri u përkasin viteve të fundit të osmanëve!

Të gjitha këto tregojnë se, krahas veprimtarisë së fshehtë armiqësore, njëri prej shenjave dalluese më të rëndësishme të shembjes sonë ka qenë pakësimi i principialitetit dhe aspektit shpirtëror të botës sonë të brendshme.

Sidomos një tjetër nga shkaqet që patën përgatitur shembjen e shtetit osman është fakti që personat të cilët u dërguan në Perëndim me qëllim për të marrë përparimin teknik që qe shënuar atje, jo vetëm që nuk e arritën dot këtë qëllim esencial, por u bënë shkaktarë të mëdhenj të shembjes, sepse, duke u kthyer në atdhe me mendje të intriguar, pothuaj shërbyen si jeniçerë të Perëndimit këtu dhe, nën spaletat osmane, u shërbyen meditacionit perëndimor, politikës perëndimore, jetës dhe traditave shoqërore të Perëndimit! Me kohë, persona të tillë mundën të zënë pozita shtetërore me rëndësi gjer si kryeministra, ndërkaq që, me botën e tyre shpirtërore perëndimore por nën uniformat osmane, i shkaktuan erozion edhe kulturës islame dhe përgatitën ditët e sotme. Ky qëndrim pati dobësuar kulturën tonë origjinale që pati qenë nga faktorët e vetëm të dinamizmit tonë dhe pati kthyer në gërmadhë themelet sublimë që na patën lartësuar ne! Po qe se do t'i konkretizonim disa prej këtyre personave, rrënimi që patën shkaktuar do të përcaktohej në mënyrë më të qartë.

Gjatë historisë së vet të famshme 623-vjeçare, shteti osman vuri në sundim afro 60 vende dhe i qeverisi me drejtësi gjatë periudhave përkatëse të poshtëshënuara:

Emri i shtetit

Vitet e qeverisjes

Bullgaria	545	Borneo	400
Izraeli	402	Rusia Perëndimore	25
Maroku	50	Algjeria	313
Greqia	400	Uganda	400
Jordania	402	Bjellorusia	25
Mauritania	50	Indonezia	25
Ishilli i Gjiritit	267	Abisinia	350
Iraku	402	Rusia Evropiane	291
Nigeria	400	Malaja	25
Ishujt e Egjeut	541	Xhibuti	350
Arabia Saudite	399	Ukraina	308
Çadi	400	Singapuri	25
Shqipëria	435	Somalia	350
Jemeni	401	Gjeorgjia	400
Senegali	400	India	100
Jugosllavia	539	Omani	400
Katari	400	Armenia	20
Nigeria	400	Pakistani	100
Rumania	490	Zanzibari	400
Bahrejni	400	Azerbajxhani	85
Kameruni	400	Egjipti	397
Hungaria	160	Tanzania	400
Kuvajti	381	Qipro	293
Gambia	400	Sudani	397
Çekosllovakia	20	Kenja	400
Emiratet e Bashkuara		Siria	402
Arabe	400	Libia	394
Guinea	400	Mozambiku	400
Polonia	25	Libani	402
Turkestani Lindor	15	Tunizia	308

Përveç këtyre shteteve, shteti osman ka qeverisur në periudha të ndryshme edhe qytetet bregdetare dhe ishujt e këtyre vendeve:

Itali, Angli, Norvegji, Islandë, Lihtenshtein, Francë, Monako, Gjermani, Irlandë, Gjibraltari, Spanjë, Hollandë, Portugali, Iran, Danimarkë.

Po qe se sot do të deshëm t'i jetonim kujtimet si vepra zemre të të parëve tanë të bekuar, të lëna prej këtyre mbi këto toka si trashëgim për ne dhe të dëshironim të dilnim në një udhëtim për të shuar mallin për to, do të duhej të merrnim vizë udhëtimi nga përfaqësitë e gjashtëdhjetë shteteve!

Gjendja e hidhur e sotme e këtij shteti madhështor e të shkëlqyer si vepër e entuziazmit shpirtëror krahas forcës modeste materiale-fizike të katërqind kalorësve në themelimin e osmanëve, na shtyn ne në një llogari ndërgjegjeje!

Nuk duhet të vonohemi tepër për të kuptuar se nuk ekziston asnjë pikë ku mund të arrijmë duke imituar skllëvërit tanë të asaj dite! Përfundimi i hidhur i sotëm është sheshit! Krizat materiale dhe moralo-shpirtërore të një vetëmashtrimi dhe disfate të hidhur kanë arritur një kufi tmerrues!

Robërimi i shpirtërores përballë materiale shndërrohet, si përfundim, në një periudhë profane!

Historinë 623-vjeçare plot nder dhe famë të shtetit osman, poeti e përmbledh me këto vargje:

KUSH ISHA?

*Po t'i pyesësh shekujt, të tregojnë se kush kam qenë!
Një tjetër det isha, çereku i globit ishte imi!*

*Plumbat dhe flakët më pandehnin kala,
Rrënojat e kurorave mbretërore fluturonin, dallgëzonin...
Në gjurmën e përgjakur, e përflakur të kalit tim në trok
Një thellësi ishte reflektimi im në detin e përjetësisë.
Përplasej zemra e qiellit në pëllëmbën e hënës së re,
Dridhej fati i tokës në majë të plumbit tim...
Shekujt rridhnin nëpër vijën e vizatuar nga dora ime,
Në tre kontinente gjendeshin gjurmët e kalit tim krenar...
Duke fluturuar mbi atë të përpjetë, të tatëpjetë,
Të sunduesit vrapues më të famshëm të tokës,
Një vështrimi vetëm imi vetëtimë mirësie qe, bujari,
Ishte dhuratë dyshe imja, klima, dhuratë e imja...
Haxhar ishte përfytyrimi im, gjithë kombet, milli i tij...
Gjoja globi qe vullneti im i pasionuar, femra,
Nervave të saj i jepja harmoninë e zemrës time,
Formën që desha i jepja, ngjyrën që desha...
Bota e di sa i madh isha, unë s'kam qenë kështu!
Prej gjashtë shekujsh u përgjunja për herë të parë!..*

Allahu im! Lartësoji sërish me anë të forcës dhe shkëlqimit të Islamit drejt qiejve të fitores kryet e besimtarëve që rrinë ende kokulur! Shpëtoje botën islame nga gjendja prej të vetmuari dhe jetimi! Na dhuro ne të gjithëve një nivel të lartë material e shpirtëror që do të na përfntonte të drejtën për t'u bërë të merituar të favoreve të tua ashtu si të parët tanë!..

Amin!..

PËRMBAJTJA

Prezantim.....	7
Parafjalë.....	9
Omer ibn Abdulaziz.....	23
Osman Gazi.....	45
Orhan Gazi.....	60
Murati I (Hudavendigar).....	73
Sulltan Bajazit Jëlldërëmi.....	89
Sulltan Mehmet Çelebi.....	109
Sulltan Murati II.....	121
Sulltan Mehmeti II (Ngadhnjyesi).....	149
Sulltan Bajaziti II.....	198
Sulltan Selimi i Rreptë.....	214
Sulltan Sulejmani (Ligjvënësi).....	244
Sulltan Ahmeti I.....	273
Sulltan Abdylazizi.....	289
Sulltan Abdylhamiti II.....	306
Fitorja e Çanakalasë.....	338
Përmbledhje.....	365

